

Towarzystwo Pamięci
Powstania Wielkopolskiego 1918/19
Zarząd Główny

Powstańcy Wielkopolscy

Biogramy uczestników
Powstania Wielkopolskiego
1918–1919

tom XIV

Powstańcy wielkopolscy

Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919

Autorzy not biograficznych

Adamczewski Piotr S.
Becker Włodzimierz
Blumczyńska Magdalena
Czechowska Kamila
Czerwiński Bogdan
Graczyk Janusz
Grobelny Seweryn
Dworczyk Ewa
Fornalski Antoni
Jankowiak Monika
Jarózek-Rum Stefania
Jaskulski Paweł
Jóźwiak Zenon
Kabat Ewa
Kaczmarek Elżbieta
Kalinowski Marian
Kamińska Maria
Kicman Wojciech
Konowski Jacek
Kościański Piotr
Kościański Tomasz
Kościański Zdzisław
Kowalak Czesław
Kowalewska Halina
Kowalska Maria
Kujawiński Wenancjusz
Majchrzyk Wiesława
Małecka Aldona
Małecki Zygmunt

Marciniak Dorota
Markiewicz Henryk
Michalak Zbigniew
Mielcarzewicz Maria
Opaska Julia
Pietrzak Jerzy
Polak Bogusław
Przesławski Karol
Sikora Kazimierz
Skiera Marian
Smurawa Tadeusz
Stachecki Piotr
Stanisławska Aleksandra
Stępa Aurelia
Strzyżewski Kazimierz
Tomkowiak Barbara
Tomkowiak Ewelina
Tomkowiak Eligiusz
Tomkowiak Malwina
Śmiela Maciej
Wańkiewicz Anna
Wawrzyniak Jarosław
Wiśniewska Danuta
Wolanin Mikołaj
Wolniczak Kazimierz
Worsztynowicz Jacek
Zielińska-Sierpowska Maria
Zieliński Damian

Powstańcy wielkopolscy

**Biogramy uczestników
powstania wielkopolskiego 1918-1919**

Tom XIV

pod redakcją Bogusława Polaka

Poznań 2017

Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919
Zarząd Główny

Komitet Redakcyjny:
przewodniczący: Bogusław Polak
sekretarz: Eligiusz Tomkowiak
członkowie: Stefan Barłóg, Kamila Czechowska, Zdzisław Kościański

opracowanie redakcyjne i korekta: Eligiusz Tomkowiak

projekt okładki: Anna Barłóg

zdjęcie na okładce:

wydano przy pomocy finansowej:

Marszałka Województwa Wielkopolskiego

Urzędu Miasta Poznania

ISBN 978-83-932353-4-6

© Copyright by Autorzy 2017

All rights reserved. Wszelkie prawa zastrzeżone.

Realizacja wydawnicza:
Wydawnictwo Opalgraf Opalenica

PRZEDMOWA

Przechadzając się po wielkopolskich cmentarzach, możemy coraz częściej napotkać przy niektórych grobach małą czarną tabliczkę z napisem „Powstaniec Wielkopolski”. Owe pojawiające się tabliczki są dowodem intensywnego procesu ożywiania historycznej pamięci naszego społeczeństwa. Jest to zjawisko napawające głęboką nadzieją, jako że wydobywane z mroków dziejów zapomniane postaci – które w momencie próby podjęły wyzwanie chwili – stają się dla współczesnych świetlanymi drogowskazami. Nam, pochłoniętym tak bardzo zabieganiem o byt codzienny, ukazują one bowiem piękne ideały i nieprzemijające wartości, dla których naprawdę warto poświęcić życie.

Z tego też powodu jest dla mnie wielką radością i dumą, że mogę zaprezentować Czytelnikowi kolejny tom pomnikowej serii biogramów uczestników Powstania Wielkopolskiego. Ukazuje się on w latach, kiedy to biografistyka polska przeżywa swój, kolejny już, rozkwit. W ostatnim czasie światło dzienne ujrzały rozmaite słowniki przedstawiające między innymi kawalerów orderu *Virtuti Militari*, pomordowanych na Wschodzie, uczestników powstań narodowych, oficerów Legionów Polskich, generacji czy przedstawicieli różnych stanów i zawodów.

Dzieło opracowywania życiorysów bohaterów wielkopolskiego zrywu rozpoczęto już przed II Wojną Światową. Kilkadziesiąt życiorysów opublikowano w latach 1937-1939 w „Albumie pamiątkowym powstańców Ziemi Zachodnich RP 1918-1919”. Pojedyncze postaci przybliżył ponadto wydawany od 1935 roku *Polski Słownik Biograficzny*. W początkach XXI wieku powstańcza historiografia wzbogaciła się dodatkowo o długo oczekiwany „Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919”, wydany w 2002 roku nakładem Wydawnictwa Poznańskiego. To ostatnie opracowanie, będące efektem wieloletniej pracy pięćdziesięcioosobowego zespołu, zawiera biogramy aż ponad pięciuset uczestników powstania.

Upływ czasu nie spowodował zaniechania zainteresowania tematem. Obecnie, stojąc u progu setnej rocznicy wybuchu tego pamiętnego czynu zbrojnego, który przyczynił się wydatnie do wyzwolenia Wielkopolski spod ponadwiekowej okupacji zaborcy oraz do włączenia ziem naszego regionu do odrodzonej Ojczyzny, zostaje wydany kolejny już tom serii, zainicjowanej w 2005 roku przez Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, które z powodzeniem kontynuuje dorobek biograficzny wielkopolskiego środowiska naukowego.

Słownik jest swoistym fenomenem – powstając dzięki wieloletniemu społecznemu zaangażowaniu naukowców i pasjonatów, niepobierających z tego tytułu wynagrodzenia, osiągnął sukces wydawniczy w skali kraju. W każdym z czternastu tomów zaprezentowanych jest od około dwustu pięćdziesięciu do trzystu sylwetek, co w efekcie daje

obraz parotysięcznego zastępu naszych bohaterskich przodków. Ufamy, że zastęp ten stale będzie się jeszcze poszerzał, gdyż inicjatorzy dzieła stawiają sobie ambitne cele, pragnąc objąć wszystkich odznaczonych za powstanie Krzyżem i Medalem Niepodległości czy też Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Cieszmy się, że wśród powstańczych biogramów - obok oddanych działaczy i heroicznych żołnierzy, którzy z bronią w ręku podejmowali ryzykowną walkę na powstańczych frontach - pojawiają się również wspaniałe postaci setek kapłanów - społeczników i czynnych uczestników wydarzeń z lat 1918-1919, których działalność miała dla społeczeństwa pierwszorzędne znaczenie moralne. Rozpalali oni bowiem w sercach obywateli miłość do Boga i budzili nadzieję na przywrócenie wolności umiłowanej Ojczyźnie.

Pragnę wyrazić serdeczną wdzięczność wobec szacownego grona twórców niniejszej publikacji, którzy z niezwykłą ofiarnością i podziwu godną wytrwałością kontynuują podjęte przed laty zamierzenie. Praca, którą wkładają oni w to niebagatelne przedsięwzięcie, nie przynosi zazwyczaj wymiernych profitów materialnych. Jest jednak solidną inwestycją o charakterze duchowym, która - przyczyniając się wydatnie do budowy tożsamości pokoleń Polaków - pomoże im odkrywać dziedzictwo minionych wieków i podejmować odważnie wyzwania, którym sprostać trzeba będzie w przyszłości.

Na koniec warto przytoczyć słowa pierwszego redaktora naczelnego Polskiego Słownika Biograficznego, Władysława Konopczyńskiego, który w roku 1935 pisał w imieniu redakcji: "Naród polski musi okazać, że go stać intelektualnie i materialnie na pomnikowe wydawnictwa" (PSB, t. 1, s X).

+ Stanisław Gądecki
Arcybiskup Metropolita Poznański
Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski

SKRÓTY JĘZYKOWE I OGÓLNE

- abp – arcybiskup
AK – Armia Krajowa
AM – Akademia Medyczne
AO – Armia Ochotnicza
ap – akta personalne
AAP – Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu
APL – Archiwum Państwowe w Lesznie
APP – Archiwum Państwowe w Poznaniu
baon – batalion
BK – Biblioteka Kórnicka
b. zab. prusk. (b. z. pr.) – były zabór pruski
CAW – Centralne Archiwum Wojskowe
ckm – ciężki karabin maszynowy
cm. – cmentarz
dak – dywizjon artylerii konnej
d-ca – dowódca
dr – doktor
ds. – do spraw
dyon – dywizjon
Fr.Lit.-Biał. – Front Litewsko-Białoruski
Fr.Włkp. – Front Wielkopolski
Fr.Ukr. – Front Ukraiński
Fr.Woł. – Front Wołyński
gen. – generał
GG – Generalne Gubernatorstwo
hr. – hrabia
inż. – inżynier
k. – koło
kl. – klasa
km – karabin maszynowy
komp. – kompania
kpr. – kapral
kpt. – kapitan
kpt. posp. rusz. – kapitan pospolitego ruszenia
ks. – ksiądz
LOPP – Liga Obrony Powietrznej Państwa
m.in. – między innymi
mjr – major
MSZ – Ministerstwo Spraw Zagranicznych
mszps – maszynopis
NKSL (Nacz. K-da Straży Lud.) – Naczelną Komendą Straży Ludowej
NOW – Narodowa Organizacja Wojskowa
NRL – Naczelną Radą Ludową
ok. – około
org. – organizacja, organizacyjny
p. – pułk
pac – pułk artylerii ciężkiej
pal – pułk artylerii lekkiej
pap – pułk artylerii polowej
PAU – Polska Akademia Umiejętności
pchor. – podchorąży
PCK – Polski Czerwony Krzyż
PKP – Polskie Koleje Państwowe
PKU – Powiatowa Komenda Uzupełnień
plut. – plutonowy
płd. – południe
płk – pułkownik
płn. – północ
por. – porucznik
POW zab. prusk. (z. p.) – Polska Organizacja Wojskowa zaboru pruskiego
pow. – powiat
pp – pułk piechoty
ppłk – podpułkownik
ppor. – podporucznik
PPR – Polska Partia Robotnicza
PPS – Polska Partia Socjalistyczna
PRL – Powiatowa Rada Ludowa
prof. – profesor

psk – pułk strzelców konnych
psp – pułk strzelców pieszych
p. strz. wlkp. – pułk strzelców wielkopolskich
PTPN – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
p.uł. – pułk ułanów
p. uł. wlkp. – pułk ułanów wielkopolskich
rez. – rezerwowy, rezerwy
rkps – rękopis
RP – Rzeczpospolita Polska
rtm. – rotmistrz
sierż. – sierżant
SL – Straż Ludowa
st. – starszy
strz. – strzelec
szer. – szeregowy
T. P. W. – Towarzystwo Powstańców i Wojaków

UJ – Uniwersytet Jagielloński
UP – Uniwersytet Poznański
ur. – urodzony
VM – Virtuti Militari
wg – według
Wlkp., wlkp. – Wielkopolska, wielkopolski
woj. - województwo
wojsk. – wojskowy
WP – Wojsko Polskie
wsch. – wschód
zach. - zachód
Zarz. – Zarząd
ZBoWiD – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
zm. – zmarł
ZPW - Związek Powstańców Wielkopolskich (w APP)
ZWZ – Związek Walki Zbrojnej

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

- AKWPWlkp. - Akta Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918 – 1919 przy Zarządzie Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu.
- Amtliches Materials – Amtliches Material zum Massenmord von Katyn. Berlin 1943. Deutsches Informationsstelle.
- Bauer P., Zielonka J., Żołnierska droga przez mękę – Bauer P., Zielonka J., Żołnierska droga przez mękę: Wielkopolanie w obozach sowieckich. Z. 1-3. Kościan 1990-1993. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej.
- Charków: Księga cmentarna – Charków. Księga cmentarna polskiego cmentarza wojennego. Oprac. Ciesielski J. (i in.). Warszawa 2003. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Grabów- Z dziejów Grabowa nad Prosną. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka i M. Rezlera, Kalisz 1990.
- Jeziorowski T., Lista strat 15 pułku ułanów – Jeziorowski T., Lista strat 15 pułku ułanów poznańskich. Poznań 1999. Towarzystwo b(yłych) Żołnierzy i Przyjaciół 15 Pułku Ułanów Poznańskich.
- Katyń: Księga cmentarna – Katyń. Księga cmentarna polskiego cmentarza wojennego. Oprac. Kiński J. (i in.). Warszawa 2000. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Katyń: Listy ekshumacyjne i dokumenty – Katyń: Listy ekshumacyjne i dokumenty Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża 1943-1944, Warszawa 2012. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Kawalerowie ...- Kawalerowie Virtuti Militari 1792 – 1945. Słownik biograficzny. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka. T. II, cz.1, Koszalin 1991; T. II, cz. 2, Koszalin 1993.
- Kawalerowie Virtuti Militari w mogiłach katyńskich – Banaszak K., Roman W. K., Sawicki Z., Kawalerowie Virtuti Militari w mogiłach katyńskich. Warszawa 2000. Kapituła Orderu Wojennego Virtuti Militari.
- Kryśka-Karski T., Straty korpusu oficerskiego – Kryśka-Karski T., Straty korpusu oficerskiego 1939-1945. Londyn 1996. Polska Fundacja Kulturalna.
- Księga pochowanych żołnierzy – Księga pochowanych żołnierzy pochowanych w II wojnie światowej. T. 5: Polscy jeńcy wojenni i internowani. Pruszków 1996. Oficyna Wydawnicza "Ajaks".
- Łukomski G., Polak B.: Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 – Łukomski G., Polak B.: Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Działania bojowe, aspekty polityczne, kalendarium. Koszalin-Warszawa 1995. Wyższa Szkoła Inżynierska w Koszalinie
- Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., Kawalerowie Virtuti Militari – Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863-1864, 1914-1945. Koszalin 1997. Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej.
- Mikulski T., Biogramy Jańców – Mikulski T., Biogramy jeńców: Kozielski, Starobielsk,

- Ostaszków, Ukraina, zaginieni. Wrocław 1999. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Moszyński A.: Lista katyńska – Moszyński A.: Lista katyńska. Jeńcy obozów Kzielsk, Ostaszków, Starobielsk zaginieni w Rosji Sowieckiej. Londyn 1982.
- Paluszkiewicz, Szews: Słownik biograficzny członków tajnych товариств gimnazjalnych - M. Paluszkiewicz, J. Szews: Słownik biograficzny członków tajnych товариств gimnazjalnych Wielkim Księstwie Poznańskim 1850 – 1918. Poznań 2000.
- Pamiętniki znalezione w Katyniu – Pamiętniki znalezione w Katyniu z przedmową Janusza Zawodnego. Do druku przygotował Stepek J.A.. Wyd. 2. Paris 1990. Editions Spotkania.
- Pawlak J., Ostatnie lądowanie – Pawlak J., Ostatnie lądowanie, lotnicy polscy zamordowani i, zaginieni i zmarli w ZSRR. IX 1939 – IX 1942. Warszawa 1994. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Powstańcy wielkopolscy..., T. 1 -Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Pod red. M. Rezlera. T. 1. Słowniczek biograficzny. Poznań 2001.
- Powstańcy wielkopolscy..., T. 2 - Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Pod red. M. Rezlera. T. 2. Relacje i biogramy. Poznań 2008.
- Rozstrzelani w Charkowie – Rozstrzelani w Charkowie. Alfabetyczny spis 3739 jeńców polskich ze Starobielska rozstrzelanych w kwietniu – maju 1940, według źródeł sowieckich i polskich. Warszawa 1996. Ośrodek "Karta".
- Rozstrzelani w Katyniu – Rozstrzelani w Katyniu. Alfabetyczny spis 4410 jeńców polskich, według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich. Warszawa 1995. Ośrodek "Karta".
- Słownik ... - Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego i Bogusława Polaka, Poznań 2002.
- Spis absolwentów gimnazjum w Śremie – Spis absolwentów Gimnazjum i Liceum im. Gen. Józefa Wybickiego w Śremie 1858-1998. (Śrem 1998).
- Tucholski J., Mord w Katyniu – Tucholski J., Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista Ofiar. Warszawa 1991. Instytut Wydawniczy "Pax".
- Tuszyński B., Księga sportowców polskich – Tuszyński B., Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej 1939-1945. Warszawa 1999. Wydawnictwo Arspring.
- Tuszyński B. Przerwan bieg – Tuszyński B., Przerwany bieg. Sportowcy z Kozielska, Ostaszkowa i Starobielska. Warszawa b.r.w. (1993). Editions "Spotkania".
- Udział społeczeństwa... - Udział społeczeństwa Ziemi kaliskiej w powstaniu wielkopolskim 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego, Kalisz 1978.
- Wieliczka- Wieliczka: Od Proсны po Rawicz. Wspomnienia z powstania wielkopolskiego 1918 – 1919, Poznań 1931.
- Więckowski S., Historia 17 pułk artylerii polowej – Więckowski S., Historia 17 pułku artylerii polowej (2 p.a.l.wlkp.) 1919-1920 oraz kronika dziesięciolecia. Warszawa 1931. Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy.

Andrzejczak Janusz (1887-1939), urodził się 27 października 1887r. w Gostyniu. Rodzicami jego byli Marcin i Jadwiga z d. Biniasz. Uczęszczał do 7 klas szkoły powszechnej w Gostyniu. Bezpośrednio po jej ukończeniu od 1901 do 1905 r. pracował w Państwowej Kasie Powiatowej i Landraturze w Gostyniu, skąd, z powodu szykan Niemców, zmuszony był odejść. W okresie od 1906 r. do 7 stycznia 1919 r., po 3-letniej praktyce administracyjno-rolniczej i finansowej, pracował w majątkach ziemskich w Poznaniu i w Prusach Wschodnich jako sekretarz. Pracę tę przerwała w latach 1909-1911 aktywna służba wojskowa, a od 2 sierpnia 1914 do 27 lutego 1915 r. był powołany do udziału w I wojnie światowej, skąd wrócił jako 50% inwalida. Od listopada 1918 r. do 7 stycznia 1919 r. brał udział w pracy niepodległościowej, był organizatorem Straży Ludowych i wypraw na „Grenzschutz” w Wysoce i w Białosłiwu pow. Wyrzysk. Ścigany za zdradę stanu musiał uciekać z żoną do Poznania. Od 1 kwietnia 1919 r. objął stanowisko sekretarza powiatowego i zastępcy starosty w Witkowie, które zajmował do 30 września 1920 r., a później, do 1 lutego 1924 r. takie samo stanowisko zajmował w Koźminie. Od 2 lutego 1924 r. został przeniesiony do Środy, gdzie powierzono mu te same obowiązki w Starostwie Powiatowym – wypełniał je do marca 1933 r., a następnie był referentem bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Janusz Andrzejczak

W tym okresie swojego życia należał do różnych stowarzyszeń. Był prezesem Stowarzyszenia Urzędników P. i S. na powiat średzki, wiceprezesem Koła Związku Powstańców Wielkopolskich i skarbnikiem Stowarzyszenia Dom Społeczny im. Marszałka Piłsudskiego oraz członkiem O. Z. N. W Środzie. Za swoją aktywność społeczną otrzymał w 1931 r. Srebrny Krzyż Zasługi (No. 2673/31). Janusz Andrzejczak zawarł związek małżeński z Marią Magdaleną Petersówną. Mieli jedną córkę Ilonę (25 maja 1919-10 kwietnia 2006). 13 września 1939 r. został aresztowany przez Gestapo i wywieziony do Fortu VII w Poznaniu, gdzie 20 listopada 1939 r. został rozstrzelany. Symboliczny grób Janusza Andrzejczaka znajduje się na cmentarzu parafialnym w Środzie Wlkp. kw. IV. Jego żona z córką zostały wywiezione do Generalnej Guberni do Ostrowca Świętokrzyskiego, skąd powróciły do Środy w 1945 r. Nazwisko Janusza Andrzejczaka figuruje w książce „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” pod red. Janusza Karwata str. 205.

Opracowano na podstawie dokumentów Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz dokumentów i pamiątek będących w posiadaniu rodziny.

Anna Wańkowicz, Maria Kamińska

Andrzejewski Ignacy (1882-1961), urodził się 1 lipca 1882 r. w Jeżewie k/Borku, pow. Gostyń. Rodzicami jego byli Wawrzyn i Franciszka z d. Nawrot. Pochodził z biednej rodziny chłopskiej. W czasie zaborów angażował się w konspirację przeciw zaborcy na terenie Zaniemyśla, udzielał się w przygotowywaniu działań powstańczych. 13 listopada 1918 r. w Zaniemyślu wybrano Radę Ro-

botników i Żołnierzy. W zebraniu aktywnie uczestniczył Ignacy Andrzejewski. Wszedł w skład RRŻ z ramienia robotników i obywateli – został jej członkiem. Wybrano także organ wykonawczy RRŻ zwany Wydziałem Wykonawczym. W jego trzyosobowy skład wszedł m. in. Ignacy Andrzejewski. Początkowo biuro RRŻ znajdowało się w jego domu (aż do wyjazdu z Zaniemyśla znenawidzonego niemieckiego burmistrza Scheibitza). Po zajęciu przez RRŻ urzędu pocztowego, magistratu i komisariatu policji I. Andrzejewski został powołany kontrolerem tychże urzędów. Będąc kontrolerem komisariatu borykał się z trudnościami aprowizacyjnymi. Brakowało artykułów spożywczych, odzieży i butów. Po wyjeździe z Zaniemyśla burmistrza Scheibitza I. Andrzejewski pełnił funkcję burmistrza, aż do 1920 r. Prowadząc lokal gastronomiczny użyczał salki na narady i spotkania przyszłym powstańcom. W okresie późniejszym, w czasie powstania organizował wysyłkę paczek żywnościowych dla powstańców. W okresie gdy pełnił funkcję burmistrza został delegatem na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu w dniach 3-5 grudnia 1918 r. Zmarł 4 stycznia 1961 r. w Zaniemyślu i został pochowany na cmentarzu parafialnym w grobowcu rodzinnym.

Opracowano na podstawie akt i pamiętek będących w posiadaniu jego rodziny oraz opracowania L. Gomolca pt. „Zaniemyślaczy w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 w 75 rocznicę”.

*Paweł Jaskulski
Stefania Jarózek-Rum*

Babiak Sylwester (1901-1986), podporucznik Wojska Polskiego. Urodził się 24 listopada 1901 r. w Mikołajewie koło

Czarnkowa. Syn Wojciecha i Anny z domu Michalska. Po ukończeniu szkoły powszechnej pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 7 stycznia 1919 r. wstąpił w szeregi 1 kompanii II batalionu powstańczego w Czarnkowie. Brał udział w walkach pod Czarnkowem, Romanowem i Walkowicami oraz bronił Noteci na linii Rosko – Wrzeszczyna. Po zakończeniu działań powstańczych został wcielony w szeregi 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 67 Pułk Piechoty Wielkopolskiej), w szeregach którego walczył do 1 listopada 1920 r. Opis uczestnictwa w powstaniu wg wniosku na WKP: Wstąpił 6 stycznia 1919 r. do organizującego się oddziału powstańczego w Gulczu, pod dowództwem por. Czesława Huberta. Brał udział w walce o wieś Rosko w dniu 7 lutego 1919 r. pod dowództwem por. Kostrzewskiego Następnie walczył na odcinku Czarnków – Ujście – Chodzież pod dowództwem por. Masłoka. W latach 1921 – 1924 pracował dorywczo, przez długie miesiące pozostając bezrobotnym. Od roku 1924 do 1930 pracował jako pracownik leśny (Zakłady Zjednoczenia Pracowników Drzewnych). W latach 1930 – 1937 bezrobotny. W 1937 r. został listonoszem w Urzędzie Poczтовым w Gulczu. Na tym stanowisku pracował aż do wybuchu II wojny światowej. W 1940 r. został zmuszony przez okupanta do pracy w tartaku, na stanowisku trakowego. Po wyzwoleniu, od lutego 1945 r. pracował na dawnym stanowisku w Urzędzie Poczтовым w Gulczu, skąd w 1957 r. przeszedł na rentę. Po 1956 r. został przez Radę Państwa mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Sylwester Babiak był członkiem Rady Gminnej Spółdzielni w Wieleniu oraz członkiem Rady Banku Spółdzielczego w tej miejscowości. Został od-

znaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 17 listopada 1986 r. w Mikołajewie i tam został pochowany.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy; Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich Ziemi Nadnoteckiej” – biogram w opracowaniu Zofii Barnaś; własnoręcznie napisany życiorys; pisma ZBoWiD z grudnia 1963 r.; Biogram opublikowany w internecie.

Wojciech Kicman

Bartsch Maksymilian (1892-1940), kapitan Wojska Polskiego, Kawaler Krzyża Srebrnego Orderu Wojennego Virtuti Militari i Krzyża Walecznych. Urodził się 21 lutego 1892 r. w Bartodziejach k/Wągrowca. Syn Teodora i Julianny z Krugerów. Miał starszego brata Leona (13 sierpnia 1888-25 stycznia 1975), z zawodu rzeźnika. Ojciec był dzierżawcą ziemskim. Rodzina Bartschów to barmbrzy, potomkowie kolonistów z czasów XVII w. Po ukończeniu Gimnazjum w Wągrowcu Maksymilian zajął się pracą na roli. Działal społecznie w kółkach rolniczych. Po wybuchu I wojny światowej w sierpniu 1914 r. został zmobilizowany do armii pruskiej. Służył w 17 Pułku Artylerii Lekkiej w Bydgoszczy. Mając średnie wykształcenie i stopień starszego sierżanta został skierowany do przeszkolenia na kursach oficerskich. W maju 1916 r. wyjechał w tym celu do Hamburga. Kurs oficerski zdał z wynikiem bardzo dobrym. W dniu 30 listopada 1916 r. awansował na stopień podporucznika. W ramach 149 Pułku Piechoty stacjonującego w Pile został wysłany na front zachodni. Dowodził kompanią w batalionie zapasowym tego pułku. Zo-

stał odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II kl. W dniu 30 grudnia 1918 r. został zdemobilizowany z armii pruskiej i wrócił do Wągrowca, gdzie włączył się w nurt prac konspiracyjnych. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego natychmiast wstąpił w szeregi powstańców, a 5 stycznia 1919 r. został dowódcą 2 kompanii wągrowieckiej w skład, której wchodziły dwa plutony ochotników z Margonina. Oddziały powstańcze pod jego dowództwem zajęły m. in. 11 stycznia 1919 r. Margonin. Do historii walk powstańczych przeszedł udany atak pod jego dowództwem na mający strategiczne znaczenie drewniany most na Noteci pod Białośliwem. W dniu 11 stycznia 1919 r. ppor. Bartach wraz z dwoma plutonami ochotników z Margonina opanował Szamocin. Tu otrzymał rozkaz zniszczenia mostu na Noteci. W godzinach wieczornych zadzwonił z urzędu pocztowego do niemieckiego posterunku znajdującego się na moście na Noteci. Posługując się bezbłędnie językiem niemieckim, podał się za dowódcę małej grup rozbitków niemieckich, chcących udać się przez Białośliwie do Piły i ustalił zasady przejścia przez most. W godzinach nocnych grupa 10 powstańców jadąc konnym wozem (który powoził 17-letni Stefan Kado) i na rowerach zbliżyła się do mostu, głośno śpiewając niemieckie piosenki. To ich zachowanie uspiło czujność obsługi niemieckiego karabinu maszynowego, broniącego dostępu do mostu. Później wszystko odbyło się błyskawicznie. Jedna grupa w ciszy i pełnym zaskoczeniu obezwładniła załogę karabin maszynowy, inna drugi posterunek a następnie śpiących i grających w karty Niemców, znajdujących się z murowanym budynku (restauracji). Most został zdobyty bez jednego wystrzału. Po upewnieniu się że most musi ulec zniszczeniu, przy użyciu smo-

ły, nafty i benzolu udało się go podpalić, mimo padającego deszczu. Łuna płonącego mostu była widoczna w całej okolicy. Most spłonął o 1 w nocy. Zdobyto amunicję, broń i ciężki karabin maszynowy. Cała grupa z 30 jeńcami powróciła bezpiecznie do Margonina. W tej akcji uczestniczyli: Leon Balcerek (1895-?), Leon Fredrych (1887-1952), Kazimierz Jankowski (1894-1920), Stefan Kado (1901-1941), Franciszek Kryza (1884-1963) Leon Margowski (1893-1972), Józef Miłostan (1894-?), Franciszek Pisarek (1897-1952) Wincenty Politowski (1890 - 1944) Antoni Wikariusz (1877-1921). W dniu 15 stycznia 1919 r. walczył pod Szamocinem, a 18 stycznia został dowódcą Odcinka Gołanieckiego. W późniejszym terminie sformował batalion piechoty w ramach 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 pp), z którym brał udział w wojnie 1920 r. Walczył na jego czele m. in. o Mińsk, Bobrujsk i Berezynę. W trakcie walk został 27 lipca 1920 r. ranny pod Prużanami. Przez trzy tygodnie (do 16 sierpnia 1920) przebywał w szpitalu w Częstochowie i Gnieźnie. Następnie służył w 362 Rezerwowym Pułku Piechoty i ponownie w 58 Pułku Piechoty (od listopada 1920), gdzie dowodził batalionem zapasowym. Kolejno awansował na stopień porucznika w 1919 r. i kapitana w dniu 5 listopada 1920 r. 7 września 1921 r. udzielono mu bezterminowego urlopu, a w dniu 26 stycznia 1922 r. przeniesiono do rezerwy. Był jednym z najlepszych oficerów w pułku. Po 1922 r. zajął się pracą w rolnictwie, gospodarując na 300 hektarach, w małej miejscowości Ochodza k/Wągrowca. Działal w Związku Weteranów Powstań Narodowych, będąc członkiem Zarządu Głównego tego Związku. W wyborach 1938 r. został wybrany posłem na Sejm Rzeczypospolitej. Uczest-

niczył w Wojnie Obronnej 1939 w ramach Armii Pomorze. W Borach Tucholskich dostał się do niewoli. Jako chory na serce został zwolniony na leczenie z obozu w Antoniewie k/ Skoków. Mając świadomość represji ze strony hitlerowców, wyjechał do Generalnej Guberni. Pod przybranym nazwiskiem Maksymiliana Pielucha został zarządcą majątku w Wierzchowinie. Związek małżeński zawarł w Gnieźnie z Heleną Zwierzyńską. Był ojcem córki Krystyny Heleny (ur. 1922), zamieszkałej w Szwajcarii i syna Stanisława Teodora (ur. 1926) zamieszkałego w Stanach Zjednoczonych. Za zasługi wojenne został odznaczony m. in.: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* nr 1572 w dn. 13 kwietnia 1921, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (2x), Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Odznaką Pamiątkową Frontu Litewsko-Białoruskiego. Zmarł na atak serca 8 grudnia 1940 r. Został pochowany na cmentarzu parafialnym we wsi Żdzanne, pow. Krasnystaw. Kontakt z kpt. Bartschem utrzymywał aż do śmierci jego podwładny, powstaniec wielkopolski Leon Miłostan (3 maja 1878-12 września 1953) z Chodzieży.

Polak B., Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich, Poznań 2002; W. L. Janiszewski, Znani i Nieznani – Margoniński Słownik Biograficzny, Poznań 2008; W. L. Janiszewski, Dali Świadectwo Prawdzie, Margonin 2010; W. L. Janiszewski, Iskra Bohaterów. Walki powstańcze na Ziemi Chodzieskiej i Piłskiej w 1919 roku, Piła 2011.

Wojciech Kicman

Baum Stanisław (1893-1975), urzędnik pocztowy, Powstaniec Wielkopolski, porucznik WP. Urodził się 22 stycznia 1893 r. w Czarnymlesie pow. Ostrów Wlkp. Syn Wojciecha i Zofii zd. Barycza. W latach 1899-1906 uczęszczał do szkoły powszechnej w Czarnymlesie. W tym czasie uczestniczył w strajku szkolnym, gdzie za odmowę nauki języka niemieckiego został pobity przez nauczyciela i wpisany do „czarnej książki”. Ponadto jego ojciec musiał zapłacić grzywnę w wysokości 40 marek. Po ukończeniu 16 roku życia zaczął pracować we Wrocławiu w firmie Brand, produkującej żelbeton i przez tę firmę został wysłany do pracy w Pradze. W 1911 r. został skierowany do pracy w Berlinie. Następnie w 1913 r. wysłano go na roboty do Rosji do Charkowa i Kijowa. W momencie wybuchu I wojny światowej przebywał w mieście Izjia i tam został internowany. Kiedy wyszło na jaw, że jest jeńcem polskim, został zwolniony. Wyjechał do Rostowa nad Donem. Życie samo zmusiło go do nauki języków niemieckiego i rosyjskiego. Jak się później okazało, umiejętności te uratowały jego życie i jego najbliższych. W 1917 roku, gdy wybuchła rewolucja, robił wszystko, aby wrócić do Polski. Za pośrednictwem szwedzkiego konsulatu udało mu się zdobyć odpowiednie dokumenty. Wyruszył do Polski pieszo przez Brześć Litewski, Kalisz. Po zakończeniu tej wojny rozpoczęło się Powstanie Wielkopolskie. Stanisław Baum

Stanisław Baum

wstąpił do szeregów powstańczych i walczył na odcinku Odolanów. Tam powstańcy walczyli z Grenzschutzem. W styczniu 1919 r. doznał poważnych obrażeń nogi, którą miał już niesprawną do końca życia. W 1920 roku wrócił w rodzinne strony i podjął pracę na poczcie w Czarnymlesie, następnie w Pleszewie, Warszawie i w Zaniemyślu. W czasie II wojny światowej pracował na poczcie w Zaniemyślu. Pracując na poczcie niszczył listy-donosy, adresowane do Gestapo. Wysyłał też paczki do Polaków wywiezionych do Niemiec i do Generalnej Guberni. Kiedy odmówił wpisania na niemiecką listę narodowościową, utracił zaufanie u Niemców. Po II wojnie światowej odbudowywał zniszczony urząd pocztowy. Wspólnie z kolegami przywracał łączność telefoniczną. Ożenił się w 1930 r. z Gabriellą zd. Skiera. Małżeństwo to było bezdzietne. Za swoją działalność w 1955 r. został odznaczony medalem 10-lecia Polski Ludowej, w 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a w 1967 Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Stanisław Baum zmarł 6 lipca 1975 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Zaniemyślu. Jego nazwisko figuruje w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919” pod red. J. Karwata, wyd. w 2009 r.

Biogram opracowano na podstawie dokumentów i pamiątek będących w posiadaniu rodziny.

Marian Skiera, Maria Kamińska

Bajoński Jarosław (1887-1940), urodził się 24 stycznia 1887 w Raszkowie w rodzinie nauczyciela Józefa Bajońckiego i Anieli Zielewskiej. Miał troje rodzeństwa. Ukończył Królewskie Gimnazjum

w Ostrowie Wlkp. Z wykształcenia aptekarz. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim. Kierował, jako oficer aptekarz – apteką szpitalną w szpitalu wojskowym w Ostrowie Wlkp., na początku w stopniu porucznika, a później kapitana. Można powiedzieć, że stosunkowo nieliczna grupa zawodowa – aptekarzy, odegrała znaczącą rolę w Powstaniu Wielkopolskim 1918 – 1919. Zginął wiosną 1940 rozstrzelany w Katyniu. Jego brat, Jan Ba-joński, również został zastrzelony przez Rosjan w Katyniu w 1940 r.

Na podstawie informacji rodziny.

Ewa Dworczyk

Bączkowski Stanisław (1906-1970), urodził się 21 października 1906 r. w Ryczywole, pow. Oborniki Wlkp. Syn Antoniego i Cecylii z domu Jęchorek. Ukończył szkołę powszechną, a po 1919 r. szkołę zawodową. Zdobył zawód ślusarz – kotlarz. Jako małoletni, przed wybuchem powstania pozyskiwał broń i amunicję w rejonie Ryczywołu oraz śledził pruskie składy amunicji. Od 6 stycznia 1919 r. w szeregach oddziałów powstańczych wyzwalał okolice Ryczywołu oraz pozyskiwał broń ze znanych sobie pruskich magazynów. Należał do Straży Ludowej w Ryczywole. Jego dowódcą był Maksymilian Benkiem (1884 – 1940). Udział w Powstaniu Wielkopolskim St. Bączkowskiego potwierdziła Komisja Weryfikacyjna 20 marca 1947 r., uznając go pod nr 137 za zweryfikowanego powstańca wielkopolskiego. W okresie od 21 marca 1928 do 20 października 1929 r. odbywał zasadniczą służbę wojskową w batalionie strzelców w Chojnicach. W dniu 15 sierpnia 1939 r. został zmobilizowany do 79 Pułku Piechoty, a na-

stępnie do 80 Pułku Piechoty. Walczył w okolicach Kocka, Woli Głuchowskiej i pod Zamościem. W dniu 26 października 1939 r. dostał się do niewoli, którą spędził w Stalagu II A w Neubrandenburgu, a następnie w obozie koncentracyjnym w Orienienburgu i obozie karnym w Sachsenbergu, gdzie doczekał w dniu 7 maja 1945 r. wyzwolenia. Służbę w Wojsku Polskim zakończył w stopniu sierżanta. Po 1920 r. pracował jako czeladnik w Fabryce Maszyn w Chodzieży, a po 1929 r. jako ślusarz – tokarz w dziale silników spalinowych i parowych. Mieszkał w Byszkach. Po 1945 r. pracował w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Pile jako ślusarz. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 62972, nr ewidencji Okręgu 209968, nr weryfikacyjny 137). W dniu 22 października 1945 r. zawarł w Nowej Wsi Ujskiej związek małżeński z Pelagią Politycką, urodzoną w Byszkach (30.12.1916 – 26.02.2006). Był ojcem synów Sylweryusza (ur. 09.03.1949) i Stanisława (ur. 25.08. 1951), którzy urodzili się w domu rodzinnym w Byszkach. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim i działaniach wojennych został odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/950 z dnia 06.12.1957), Medalem „Zwycięstwa i Wolności 1945” (dyplom Urzędu Rady Ministrów z 1 grudnia 1957), Pamiątkową Odznaką Środowiska Kleberczyków (leg. nr 17/P z 5. 10.1986), Odznaką Grunwaldzką, a za pracę zawodową Odznaką Przewodzący Kolejarz. Zmarł 1 listopada 1970 r. w Byszkach. Pochowany razem z żoną na Cmentarzu Parafialnym w Chodzieży w kwat. E/1-13-18. Na nagrobku napis: POWSTANIEC WLKP 1918-1919.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego

Dorota Marciniak, Wojciech Kicman

Betscher Franciszek Robert (1894-1958), urodził się 3 czerwca 1894 r. w Witrogoszczu koło Łobżenicy. Syn Jana Roberta (27.03.1865 – 23.07.1929) i Anastazji Neja (10.02.1867 – 1941). Ojciec był kierownikiem pociągu kolejki wąskotorowej w Łobżenicy a Matka zajmowała się gospodarstwem domowym. Miał siedmioro rodzeństwa. Starszego brata Jana (1889-1963), również powstańca wielkopolskiego oraz siostry: Jadwigę (1890-1913), Helenę (1892-1953), Mariannę (1895-1896), Annę (1898-1983), Józefę (1901-1989) i Anastazję (1906-1985). Franciszek Robert Betscher szkołę powszechną ukończył w Łobżenicy a następnie uczył się na ślusarza. Po uzyskaniu pełnoletniości w 1912 r. został powołany do odbycia służby wojskowej a następnie brał udział w działaniach I wojny światowej jako żołnierz armii pruskiej. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do Łobżenicy i wziął udział w powstaniu wielkopolskim w ramach oddziału z Łobżenicy. W dniu 1 października 1932 r. został członkiem Koła Pracowników Kolejowych Związku Powstańców Wielkopolskich w Bydgoszczy. Był zweryfikowany pod nr 11 425 i legitymował się legitymacją nr 4315 wystawioną w dniu 25 X 1938 r. przez Zarząd Główny w Poznaniu (w posiadaniu rodziny). Pracował jako ślusarz kolejowy i rusznikarz na PKP w Bydgoszczy. Mieszkał w Bydgoszczy przy ul. Żółkiewskiego 9. Był kawalerem. W młodości miał narzeczoną, austriaczkę Fredę von Kunowski, ale małżeństwo nie doszło do skutku. Po 1945 r. zamieszkał

w Łobżenicy. Tam zmarł 19 maja 1958 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Do 29 kwietnia 1905 r. używał nazwiska Bedscha jak jego dziadek Jan Fryderyk (21 czerwca 1823-28 stycznia 1879) wychowany przez ojca Niemca Franza Josepha Bedscha i macochę Niemkę – ewangeliczkę (akt zmiany nazwiska w posiadaniu rodziny).

Na podstawie danych „Powstańcy Wielkopolscy. Chronologia Rodu Betscherów” w wykonaniu Marii Szamary-Bindek (Piła 2011).

Wojciech Kicman

Betscher Fryderyk Stanisław (1890-1950), urodził się 15 października 1890 r. w Witrogoszczu koło Łobżenicy. Syn Jana Fryderyka (21 czerwca 1823 – 28 stycznia 1879) i Magdaleny Polachowskiej (31 marca 1839-31 marca 1903). Miał czterech starszych braci: Pawła Wiktora (1862-1930), Roberta Jana (1865-1929), Józefa (1867-1907) i Jana (1872-1918). Fryderyk Stanisław z zawodu był kolejjarzem, związanym z koleją wąskotorową. W 1918 r. został naczelnikiem stacji kolei wąskotorowej w Nakle. Prawdopodobnie pracował tam z przerwami do przejścia na emeryturę w 1941 r. Przez pewien okres czasu był również restauratorem. Brał udział w powstaniu wielkopolskim. Brak jednak bliższych danych z tego okresu. Po 1919 r. należał do Związku Powstańców Wielkopolskich. Na zdjęciu z 1930 r. występuje w mundurze powstańczym. W dniu 14 maja 1905 r. zawarł w Ślesinie koło Nakła związek małżeński z Heleną Dorotą Powalisz (ur. 23 lutego 1883) z Występu koło Nakła, Początkowo małżonkowie mieszkali w mieszkaniu służbowym

w Nakle, będącym własnością kolei, a po 1911 r. przeprowadzili się do Występu i zamieszkali w domu Powaliszów. Był ojcem Franciszka (2 grudnia 1906 – 1992 – Argentyna) i Stefanii (1909 – 1971), którzy urodzili się w Nakle oraz Walerii (1913 – 1967) i Agnieszki (1915 – 1997), które urodziły się w Występie. Podczas okupacji Fryderyk Stanisław nie przyjął volkslisty, za co został przez Niemców wysłany do obozu w Potulicach razem ze swoją córką Walerią. Po 1945 r. zajmował się wyłącznie rolnictwem. Zmarł 26 grudnia 1950 r. w swoim domu w Występie. Do 29 kwietnia 1905 r. używał nazwiska Bedscha, jak jego dziadek Jan Fryderyk (21 czerwca 1823 – 28 stycznia 1879) wychowany przez ojca Niemca Franza Josepha Bedscha i macochę Niemkę – ewangeliczkę (akt zmiany nazwiska w posiadaniu rodziny).

Na podstawie danych Powstańcy Wielkopolscy. Chronologia Rodu Betscherów w wykonaniu Marii Szamary-Bindek (Piła 2011).

Wojciech Kicman

Betscher Jan (1889-1963), urodził się 5 maja 1889 r. w Luchowie koło Łobżenicy. Syn Roberta Jana (27 marca 1865-23 lipca 1929) i Anastazji Neja (10 lutego 1867-1941). Ojciec był kierownikiem pociągu kolejki wąskotorowej w Łobżenicy, a Matka zajmował się gospodarstwem domowym. Miał siedmioro rodzeństwa: brata Franciszka Roberta (1894-1958), również powstańca wielkopolskiego oraz siostry: Jadwigę (1890-1913), Helenę (1892 -1953), Mariannę (1895-1896), Annę (1898-1983), Józefę (6 lipca 1901-31 marca 1989) i Anastazję (1906-1985). Jan Betscher ukończył w Łobżenicy Powszechną Szkołę Ludową, a następnie

ukończył w Berlinie szkołę zawodową i zdobył zawód mistrza malarskiego. Po ukończeniu 18 lat odbył służbę wojskową w wojsku pruskim, a następnie pracował w swoim zawodzie. Po wybuch I wojny światowej został zmobilizowany do wojska pruskiego i brał udział w działaniach wojennych do 1918 r. w stopniu szeregowca. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do Łobżenicy i włączył się w nurt przygotowań do wybuchu powstania w ramach oddziału Straży Bezpieczeństwa pełniąc m. in. służbę patrolową. Uczestniczył w działaniach powstańczych z Łobżenicy od 28 grudnia 1918 r. Gromadził broń i amunicję dla oddziałów powstańczych. W dniach 7/8 stycznia 1919 r. uczestniczył w walkach o Wysoką, w oddziale pod dowództwem ppor./kpt. Teofila Spychały. Za udział w powstaniu został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr F-8070 z 14 czerwca 1961 r.). Uchwała Rady Państwa nr: 06.14-0.218 z dnia 1961-06-14. Opis uczestnictwa w powstaniu wg wniosku na WKP: W roku 1914 pobrano go do Armii Pruskiej w której służył do czasu wybuchu rewolucji w Niemczech w roku 1918. Został zwolniony i wrócił do domu do Łobżenicy. W grudniu 1918 zaczęła się tu tworzyć Rada Ludowa i Straż Bezpieczeństwa. Wstąpił natychmiast do Straży Bezpieczeństwa w dniu 28-12-1918 i pełnił służbę patrolową. Równocześnie tworzył się oddział który miał jawnie wystąpić z bronią w rękę przeciw Niemcom. Zbierał bron i amunicję ażeby z innymi wyruszyć pod Wysoką w dniu 8-9 stycznia 1919, gdzie w Oddziale Łobżenickim pod dowództwem porucznika Spychały walczył przeciw Niemcom, o oswobodzenie tego miasta. Po powrocie z pod Wysoki był szykanowany przez Niemców. Przed drugą Wojną Światową był czynnym

i zweryfikowanym członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914-1919 koło Łobżenica. Po zakończeniu działań wojennych do 1925 r. prowadził restaurację na dworcu kolei wąskotorowej w Łobżenicy. Posiadał także sklep tapet i prowadził firmę usług malarskich. Do 1939 r. był czynnym i zweryfikowanym członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914 – 1919. Należał do Koła w Łobżenicy. Po 1945 r. należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 278473/1831). Około 1920 r. zawarł związek małżeński z Marią Bureta (13 lipca 1900-14 lipca 1991) i zamieszkał w Łobżenicy przy Placu Wolności 6 (48). Był ojcem dwojga dzieci: córki Lidii Jadwigi (urodzonej i zmarłej w 1922 r.) i syna Gwidona (ur. 1926 r.). Jan Betscher zmarł 20 listopada 1963 r. w Łobżenicy i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. W 1991 r. pochowano tam jego żonę Marię. Do 29 kwietnia 1905 r. używał nazwiska Bedscha jak jego dziadek Jan Fryderyk (21 czerwca 1823 – 28 stycznia 1879) wychowany przez ojca Niemca Franza Josepha Bedscha i macochę Niemkę – ewangeliczkę (akt zmiany nazwiska w posiadaniu rodziny).

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego. Na podstawie danych Powstańcy Wielkopolscy. Chronologia Rodu Betscherów w wykonaniu Marii Szamary-Bindek (Piła 2011).

Wojciech Kieman

Betscher Jan (1893-1981), urodził się 5 grudnia 1893 r. w Wiktorówku koło Łobżenicy. Syn Józefa (25.09.1867 – 23.05.1907) i Teofili Wachowiak (12.02.1870 – 08.08.1941). Miał sześci-

ro rodzeństwa. Młodszego brata Józefa (08.01.1905-05.11.1959), prawdopodobnie gońca w oddziałach powstańczych, oraz pięć sióstr: Zofie (1892- zmarła po urodzeniu), Mariannę (1895-1974), Teofilę (1897-1967), Józefę Pelagię (ur. 1899) oraz Stanisławę (01.12.1900 – 05.08.1980). Szkołę Powszechną ukończył w Wiktorówku. Zdobył zawód kupca i założył własnym sklep w Trzeciewnicy koło Nakła. Po uzyskaniu pełnoletniości został powołany do odbycia służby wojskowej. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany do wojska pruskiego i uczestniczył w działaniach wojennych do 1918 r. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do Łobżenicy i wziął udział w powstaniu wielkopolskim w ramach oddziału z Łobżenicy. W nocnym ataku z 7/8 stycznia 1919 r. w Wysokiej pełnił służbę patrolową jako telefonista. W sierpniu 1920 r. został powołany do służby wojskowej i w ramach 5 kompanii 69 Pułku Piechoty walczył w wojnie z bolszewikami. Z szeregów Wojska Polskiego został bezterminowo zwolniony 10 stycznia 1921 r. Opis uczestnictwa w powstaniu wg wniosku na WKP: Brał czynny udział jako ochotnik w Powstaniu Wielkopolskim z bronią w rękę w Oddziale powstańczym Łobżenica i Wysoka. Służba patrolowa telefon. i bojowa w nocnym ataku z 7 na 8.01.1919 na miejscowość Wysoka pow. Wyrzysk L. dz. 30934/38. 11.08.1920 r. wcielony do Baonu zapasowego p. p. 18.08.1920 r. do komp. 362 p. p. 07.10.1920 r. do 5 komp. 69 p. p. 10.01.1921 r. bezterminowo urlopowany – dowód ks. wojskowa 102. Po 1921 r. zamieszkał w Nakle przy ul. Dworcowej 24, gdzie w okresie międzywojennym prowadził restaurację. Po 1945 r. pracował jako kierownik sklepu w Powszechnej Spółdzielni Spożywców

w Nakle. Był członkiem Stronnictwa Demokratycznego oraz członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 15426/3126). Związek małżeński zawarł z Klarą Pierdzioch (10.01.1899-05.08.1978). Małżeństwo było bezdzietne. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został w dniu 26 kwietnia 1972 r. mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. (akt mianowania w posiadaniu rodziny). Był odznaczony i wyróżniony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 12.28-0.974 z dnia 28.12.1957), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 przed 1939 r. oraz Odznaką Wzorowego Sprzedawcy po 1954 r. Zmarł 23 kwietnia 1981 r. Został pochowany w Inowrocławiu. Do 29 kwietnia 1905 r. używał nazwiska Bedscha jak jego dziadek Jan Fryderyk (21 czerwca 1823-28 stycznia 1879) wychowany przez ojca Niemca Franza Josepha Bedscha i macochę Niemkę – ewangeliczkę (akt zmiany nazwiska w posiadaniu rodziny).

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; Na podstawie danych Powstańcy Wielkopolscy. Chronologia Rodu Betscherów w wykonaniu Marii Szamary-Bindek (Piła 2011).

Wojciech Kicman

Betscher Józef (1905-1959), urodził się 8 stycznia 1905 r. Łobzenicy. Syn Józefa (25 września 1867-23 maja 1907) i Teofili Wachowiak (12 lutego 1870-8 sierpnia 1941). Był najmłodszym dzieckiem w dziewięciuosobowej rodzinie Józefa Betschera. Miał sześcioro rodzeństwa. Starszego brata Jana (5 grudnia 1893-23 kwietnia 1981), powstańca wielkopolskiego, oraz pięć siostr: Zofię

(1892-zmarła po urodzeniu), Mariannę (1895-1974), Teofilę (1897-1967), Józefę Pelagię (ur. 1899) oraz Stanisławę (1 grudnia 1900- 5 sierpnia 1980). W chwili wybuchu powstania miał 14 lat. Był prawdopodobnie gościem w powstańczych oddziałach. Na zachowanym zdjęciu, wykonanym po 1930 r. z jubileuszowego spotkania byłych powstańców występuje w mundurze. Przed 1935 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą Biniakowską, urodzoną 7 sierpnia 1904 r. w Występie koło Nakła i tam zmarła w 1998 r. Małżonkowie zamieszkali w domu wybudowanym przez Józefa Betschera, gdzie w latach międzywojennych znajdował się sklep. Józef był ojcem trojga dzieci: synów Tadeusza (ur. 1936) i Jana (ur. 1938) oraz córki Marii (ur. 1951). Po 1945 r. zajmował się wyłącznie rolnictwem, bo jego sklep został upaństwowiony. Józef Betscher zmarł 5 listopada 1959 r. w Nakle i tam został pochowany. Do 29 kwietnia 1905 r. używał nazwiska Bedscha jak jego dziadek Jan Fryderyk (21 czerwca 1823-28 stycznia 1879) wychowany przez ojca Niemca Franza Josepha Bedscha i macochę Niemkę – ewangeliczkę (akt zmiany nazwiska w posiadaniu rodziny).

Na podstawie danych Powstańcy Wielkopolscy. Chronologia Rodu Betscherów w wykonaniu Marii Szamary-Bindek (Piła 2011).

Wojciech Kicman

Białczyk Franciszek (1900-?), urodził się 10 września 1900 r. w Sadkach. Syn Piotra i Franciszki ze Szczepańskich. Po uzyskaniu pełnoletniości we wrześniu 1918 r. powołany został do wojska pruskiego i brał udział w końcowym etapie I wojny światowej. Po wybuchu Powsta-

nia Wielkopolskiego wstąpił do oddziałów powstańczych uczestnicząc w walkach w rejonie Wyrzyska oraz w dniach 7/8 stycznia 1919 r. w bitwie o Wysoką. Opis uczestnictwa w powstaniu wg wniosku na WKP: Białyzyk Franciszek jest zweryfikowanym weteranem Powstania Wielkopolskiego, brał udział o miasto Wysoka pod dowództwem Spychały Teofila. W okresie międzywojennym prowadził samodzielny warsztat stolarski i kształcił uczniów do zawodu stolarskiego, ponadto był czynnym członkiem Oddziału Straży Pożarnych w Sadkach i należał do Organizacji Powstańczej w Sadkach. W czasie okupacji pracował jako siła najemna w swoim zawodzie. Po wyzwoleniu pracował jako samodzielny rzemieślnik i był członkiem Cechu Stolarskiego i Stowarzyszenia Rzemieślników w Nakle pow. Wyrzysk. Jako stolarz wykonywał różne usługi na rzecz miejscowej ludności i pracę wykonywał sumiennie i uczciwie. Po ukończeniu wieku emerytalnego, przeszedł na rentę. Jest aktywnym członkiem koła Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Sadkach /legitymacja Nr. 7640/By Nr. ewid. 769/. Po zakończeniu działań wojennych uczył się w zawodzie stolarskim, w którym zdobył 11 października 1930 r. świadectwo mistrza stolarskiego. W okresie międzywojennym uzyskał zaświadczenie z Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu, poświadczające jego udział w Powstaniu Wielkopolskim, które uła-

Franciszek Białyzyk

twiało mu zdobycie pracy. Był członkiem Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w Sadkach. W okresie okupacji hitlerowskiej został wywieziony na roboty przymusowe do pobliskiego Białośliwia, gdzie szczęśliwie doczekał końca wojny i powrócił do Sadek. W okresie lat 1945 - 1970 pracował w swoim zakładzie stolarskim w Sadkach, a następnie przeszedł na emeryturę. Również po 1945 r. udzielał się w Związku Ochotniczych Straży Pożarnych w Sadkach, pełniąc nawet przez pewien czas funkcję sekretarza miejscowej OSP. W dniu 26 kwietnia 1972 r. został przez Radę Państwa mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Był odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 12.19-0.2364 z dnia 18 grudnia 1974), Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 w 1983 r. Zmarł w Sadkach i tam został pochowany.

Na podstawie informacji Katarzyny Hass.

Wojciech Kicman

Boch Franciszek (1898-1940), urodził się 3 października 1898 r. w miejscowości Kaminchen Kr. na terenie Niemiec. Syn Ludwika i Elżbiety z domu Kubiś. Był uczestnikiem walk w Powstaniu Wielkopolskim, a następnie walczył w wojnie z bolszewikami w 1920 r. Dosłużył się stopnia plutonowego. Po zaprzestaniu walk zamieszkał w Grabównie i służył w Straży Granicznej. Po wybuchu II wojny światowej został aresztowany przez hitlerowców. Z żoną Marianną (ur. 11 września 1904) miał pięć córek: Salomeę (ur. 10 stycznia 1926), Leokadię (ur. 10 stycznia 1928), Wandę (ur. 22 lutego 1932), Reginę (ur. 7 września 1935) i Mariannę (ur. 15 lutego 1940). Za Zasługi

wojenne i pracę w Straży Granicznej został odznaczony m. in.: Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Krzyżem Waleczności Armii Ochotniczej gen. St. Bułak-Bałachowicza (leg. nr 1773/6676 z dnia 15 marca 1932), Odznaką Pamiątkową Straży Granicznej (nadanej rozkazem nr 42/30, leg. nr 1013). Franciszek Boch został zamordowany w obozie koncentracyjnym Mauthausen/Gusen. Jego ciało kremowano (spalono) 28 sierpnia 1940 r. o godz. 3,00 o czym powiadomiono rodzinę. Nazwisko Franciszka Bocha znajduje się na tablicy pamiątkowej poświęconej Powstańcom Wielkopolskim w Miasteczku Krajeńskim.

Na podstawie informacji i dokumentów udostępnionych przez Reginę Myler a spisanych przez Jolantę Herdzik i Szymona Kunka.

Wojciech Kicman

Bruski Franciszek (1878-1954), urodził się 4 października 1878 r. w miejscowości Rataje koło Łobzenicy. Syn Franciszka i Katarzyny z domu Gęsik. Do szkoły powszechnej chodził w Wyrzysku, a po jej ukończeniu uczył się w Wyrzysku w zawodzie kołodziejskim. Po zakończeniu nauki odbywał praktykę czeladniczą w różnych warsztatach kołodziejskich. W dniu 13 października 1899 r. został powołany do odbycia zasadniczej służby wojskowej w wojsku pruskim w Inowrocławiu. W 1903 r. zawarł związek małżeński z Eleonorą (Leonią) Bożych urodzoną 2 lutego 1883 r. w Jadwizynie koło Wyrzyska, córką Jana, rolnika i Antoniny z domu Waclawskiej; zamieszkał w Dąbkach, gdzie pracował jako mistrz kołodziejski w miejscowym majątku hrabiego

Bnińskiego. Tu przychodzą na świat jego dzieci: Florian, Bronisława, Izajasz, Zofia (1914 – 1990) i Emilia. Syn Józef urodził się już w Białośliwiu. Dwoje dzieci Wojciech i Jan zmarło w wieku dziecięcym. Z chwilą wybuch I wojny światowej został zmobilizowany do wojska pruskiego i wysłany na front rosyjski. W 1915 r. został awansowany do stopnia podoficerskiego. W dniu 9 marca 1916 r. został jako inwalida, po przebyciu ciężkiej choroby zwolniony z wojska. Po powrocie do domu, z powodu złego stanu zdrowia nie mógł pracować i leczył się przez 9 miesięcy, co spowodowało utratę pracy w Dąbkach. W miejscowości Wiktorówko koło Łobzenicy nabył w 1916 r. gospodarstwo rolne i tam zamieszkał z rodziną. W 1917 r. gmina niemiecka zmusiła go do opuszczenia tego gospodarstwa. Przez pewien okres mieszkał w Osieku, a pod koniec 1917 r. nabył gospodarstwo rolne w Białośliwiu, gdzie również założył warsztat kołodziejski. W dniu 27 grudnia 1918 r. uczestniczył w zebraniu organizacyjnym powstańców wielkopolskich, które miało miejsce na terenie gorzelni w Niezychowie. Na to zebranie przyjechał własną furmanką, którą powoził syn Florian. Jako jeden z posiadających najwyższy stopień wojskowy został wybrany komendantem oddziału w Białośliwiu. Organizował przygotowania do opanowania Białośliwia co nastąpiło 4 stycznia 1919 r. W jego domu była siedziba dowództwa oddziału, a jego żona bezinteresownie przygotowywała posiłki dla powstańców. W dniu 7 stycznia 1919 r. po opanowaniu przez żołnierzy 149 pruskiego pułku piechoty z Piły Białośliwia, został we własnym domu aresztowany. Korzystając z nieuwagi wartowników zdołał uciec i schronił się po południowej stronie Noteci. Do Białośliwia wrócił dopiero 22 stycznia 1920 r. wraz z wkracza-

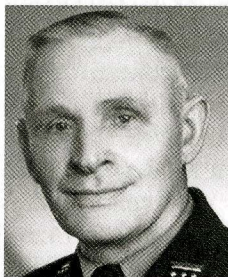
jącymi do miasteczka żołnierzami 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W okresie międzywojennym zajmował się własnym gospodarstwem rolnym oraz prowadził warsztat kołodziejski. Był prezesem miejscowego Koła Towarzystwa Powstańców i Wojaków. W okresie okupacji został aresztowany i przetrzymywany jako zakładnik. Początkowo przez jeden tydzień trzymano go w piwnicy szkoły w Białośliwiu a następnie przez trzy tygodnie w obozie przejściowym w Grabównie. Doznał ciężkich obrażeń ciała co spowodowało pogorszenie stanu zdrowia oraz zwolnienie z obozu. Zarabiał na życie dorywczymi pracami kołodziejskimi w niemieckich gospodarstwach. W 1940 r. został wyrzucony ze swego gospodarstwa i zamieszkał w Dworzakowie niedaleko Białośliwia. Do własnego domu wrócił 24 stycznia 1945 r. wraz z wkraczającymi do Białośliwia wojskami radzieckimi. Do śmierci pracował we własnym gospodarstwie ale już nie wrócił do zdrowia. Za działalność niepodległościową został odznaczony Medalem Niepodległości (leg. nr 14361 – 24/5567). Zmarł w Białośliwiu w grudniu 1954 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. W tym samym grobie w 1990 r. pochowano jego córkę Zofię.

Życiorys Franciszka Burskiego spisany przez jego syna Izajasza; list Floriana Burskiego do matki i siostr z 22 maja 1957r.; życiorys Leonii Burskiej potwierdzony przez ppłk Sławińskiego.

Wojciech Kicman

Brzozowski Józef (1900-1981), powstaniec wielkopolski, por. rez. WP. Ur. się 14 maja 1900 r. w Omulu (ówczesny powiat lubawski) w rodzinie Antoniego i Matyldy z domu Komosińskiej. Po

ukończeniu edukacji szkolnej w rodzinnej miejscowości odbył do roku 1918 praktyczną naukę zawodu w zakładzie kowalskim. Ochotniczo wstąpił do powstania wielkopolskiego (od 6 stycznia 1919 r. do 16 lutego 1919 r.). Szlak bojowy rozpoczął w Inowrocławiu, następnie uczestniczył w walkach na froncie północnym (na odcinku bydgoskim): Brzoza, Romanowo, Rynarzewo, Wielowieś, Złotniki Kujawskie. Służył w 5. p. strz. wlkp., później w pierwszej kompanii 9. p. strz. wlkp. Otrzymał stopień plut.. Po przemianowaniu tej jednostki na 67. pp brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku, gdzie został ranny. Przebywał w szpitalu w Jarocinie. Po zakończeniu działań militarnych służył zawodowo w wojsku (majster wojskowy – podkuwacz, ślusarz, rusznikarz). Awansował do stopnia sierż.. W 1927 r. skierowany został na kurs maszynistów parowozowych do Zgierza dla potrzeb wojska. Uczestniczył w wojnie 1939 r., m. in. w bitwie nad Bzurą. Dostał się do niewoli niemieckiej, w której przebywał od 19 września do 28 października 1939 r. Odzyskawszy wolność powrócił do Brodnicy. Podczas okupacji pracował jako kolejarz. Po powołaniu w Brodnicy Rejonowej Komendy Uzupełnień (RKU) był tam zatrudniony od 1 lutego do 31 maja 1945 r.. Następnie przeszedł do pracy w kolejnictwie. W Żaganiu uruchomił parowozownię. Rozkazem z dnia 4 kwietnia 1947 r. mia-

Józef Brzozowski

nowany został podporucznikiem rezerwy. W 1972 otrzymał stopień por. rezerwy. W stan spoczynku przeszedł jako pracownik PKP z dniem 30 czerwca 1962 r.. We wniosku odznaczeniowym Wielkopolskiego Krzyż Powstańczego zapisano, że: ...brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim od 6 stycznia 1919 uczestniczył w bitwach o oswobodzenie Inowrocławia, Złotnik Kujawskich, Turkowa, Nakła, Chojnic i Tucholi. Brał również czynny udział w ruchu oporu w czasie okupacji hitlerowskiej”. Zm. w Brodnicy 30 lipca 1979 r., pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Żonaty z Jadwigą z domu Granica (ur. 12.01.1907 – zm. 25.07.1981 r.) posiadał dwoje synów: Józefa (1926-1994) i Piotra (ur. 1942). Odznaczony: Medalem Niepodległości, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym Medalem „Za Długoletnią Służbę”, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 r., Odznaką Pamiątkową 67. Pułku Piechoty, Odznaką Grunwaldzką, Odznaką Wzorowego Żołnierza, Odznaką „Przodującą Kolejarz”.

*CAW, akta odznaczeniowe MN 17.03.19038 r. Brzozowski Józef; Archiwum Prezydenta RP, Akta Rady Państwa, Uchwała Rady Państwa nr: 08.29-0.353 z dnia 29.08. 1968 r., za: <http://powstancy-wielkopolscy.pl/> (dostęp: 07.07.2017); J. Wulkański, Ludzie, o których nie można zapomnieć – Józef Brzozowski (w:) *Ziemia Michałowska*, 2013, nr 7, s. 10; strona internetowa <http://www.powstancy-wielkopolscy.pl> (tamże błędna data urodzenia 1902 r.); *Parafia pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Prątnicy, Akta metrykalne; P. Brzozowski, Brzozowski Józef (1900-1979)**

(w:) [www.powstanie.szubin.net/biografie/s/388=top;relacja syna Piotra Brzozowskiego](http://www.powstanie.szubin.net/biografie/s/388=top;relacja%20syna%20Piotra%20Brzozowskiego).

Zdzisław Kościński

Brzykcy Anzelm Wojciech (1901-1920), szeregowy 2 kompanii 2 pułku strzelców wielkopolskich. Urodził się 16 kwietnia 1901 roku w Sulinowie w powiecie żnińskim w rodzinie Józefa i Teofilii z Wesołków. Wkrótce po tym rodzina przeprowadziła się do Grzecznej Panny pod Szubinem gdzie uczęszczał do szkoły i pracował na gospodarstwie swoich rodziców. Po okrzepnięciu powstania wielkopolskiego w marcu 1919 roku Dowództwo Główne Sił Zbrojnych b. zaboru pruskiego rozpoczęło formowanie regularnej Armii Wielkopolskiej. A. Brzykcy został wówczas powołany do odbycia służby wojskowej i został wcielony w szeregi wojsk powstańczych i służył w 2 Kompani Batalionu Zapasowego 2 pułku strzelców wielkopolskich. (...) 11 kwietnia 1919 r., po ukończeniu szkolenia i uzupełnieniu wyposażenia, pułk zajął pozycje na froncie wielkopolskim od Kopaniny do Wroniek. Pomimo trwającego rozejmu podpisanego w Trewirze na froncie często powtarzały się incydenty spowodowane agresywną postawą jednostek niemieckich. Z dniem 1 maja dowództwo pułku objął kpt. Zygmunt Łęgowski a dotychczasowy dowódca Antoni Nieborak z dniem 16 maja objął stanowisko, zorganizowanego we Wronkach, batalionu zapasowego pułku. W czerwcu 1919 roku pułk został włączony w skład 1 dywizji strzelców Wielkopolskich. Pułk rósł w siłę osiągając w lipcu stan 3740 żołnierzy... Około 12 września 1919 r. 2 pułk strzelców wielkopolskich przybył w rejon Hermanowicz dołączając do innych jednostek 1 Dywizji Strzelców Wielkopol-

skich, aby wziąć udział w wojnie polsko-bolszewickiej. 19 września pułk przeprowadził (wspólnie z innymi jednostkami) udaną akcję na Połock a następnie przesunął się w okolice Bobrujska... W ramach ujednoczenia nazewnictwa jednostek Wojska Polskiego zgodnie z rozkazem Ministerstwa Spraw Wojskowych z 10 grudnia 1919 r. pułk zmienił nazwę na 56 pułk piechoty wchodząc w skład dywizji, która została przemianowana na 14 Dywizję Piechoty. Przebywając na froncie pułk brał udział między innymi w następujących walkach. 5 i 6 stycznia 1920 r. odbył wypad na Szaciłki (na południe od Bobrujska). Za wypad ten pułk otrzymał pochwałę od dowódcy frontu i dowódcy dywizji. W walkach pod Jakimowską Słobodą odrzucono kilka pułków nieprzyjacielskiej piechoty siłami III batalionu kpt. S. Siudy i 9 baterii 14 pułku artylerii polowej, wzmocnionych później 7 kompanią, 4 kompanią karabinów maszynowych, 7 baterią, baterią górską i szwadronem 3 pułku ułanów. Siły te przeszły do przeciwwuderzenia i odrzuciły nieprzyjaciela do rzeki Berezyny. Do niewoli pułkowi poddało się 900 żołnierzy nieprzyjaciela. Straty nieprzyjaciela w zabitych i tych którzy utonęli wyniosły około tysiąca żołnierzy. Zdobyto między innymi 46 karabinów maszynowych. Straty własne pułku to 36 zabitych i 114 rannych. (...) Wśród 114 rannych znalazł się A. Brzykcy pochodzący z Grzecznej Panny pod Szubinem. Został on przetransportowany do szpitala wojskowego w Poznaniu na dalsze leczenie. Anzelm Wojciech Brzykcy zmarł z odniesionych ran w dniu 24 stycznia 1920 roku w szpitalu nr 10 w Poznaniu o godzinie 12.45. Rodzina sprowadziła ciało swojego zmarłego syna w rodzinne strony gdzie został pochowany 29 stycznia 1920 roku na cmentarzu parafialnym w Samokłeskach Dużych w dawnym po-

wiecie szubińskim. Obok A. Brzykcego na początku 1920 roku pochowano jeszcze szeregowego Marcina Grubczyńskiego, a w 1919 roku szeregowego Franciszka Józefa Walkowiaka. W okresie dwudziestolecia międzywojennego miejsce pochówku powstańców w Samokłeskach Dużych było miejscem rocznicowych uroczystości patriotycznych. O mogiły dbały rodziny oraz weterani z kompanii samokłeskiej skupieni w Kole Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Samokłeskach i Turze. Po II wojnie światowej mogiły powstańców zostały zaniedbane i ulegały powolnej degradacji. W 2011 roku dzięki staraniom Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Koło im. Ks. Rady Ludwika Sołtysińskiego w Szubinie doprowadzono do powstania nowego wyglądu mogił pochowanych na cmentarzu w Samokłeskach. Nowe nagrobki postawiono dzięki dotacji z Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Warszawie. Uroczystość odsłonięcia miała miejsce 18 września 2011 roku z udziałem wojska, kombatantów, młodzieży oraz rodzin poległych powstańców.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Oddział w Inowrocławiu, USC Podobowice, Księga urodzeń 1901, sygn. 60/1901; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Pomorski Urząd Wojewódzki w Toruniu. Ewidencja mogił żołnierzy polskich pochowanych na cmentarzach w powiecie szubińskim 1919-1920, Wykaz żołnierzy poległych lub zmarłych, pochowanych na cmentarzu katolickim w Samokłeskach Wielkich przy drodze prowadzącej z Niedźwiad do Samokłesk Wielkich, sygn.. 24348 (błędnie podane daty śmierci i pogrzebu); Archiwum Państwowe w Poznaniu, USC Poznań – Księga Zgonów, akt zgonu A. Brzykcego, sygn.

226/1920/II; *Archiwum Parafii Rzymsko-katolickiej pw. św. Bartłomieja Apostoła w Samokłeskach Dużych, Liber Mortuorum 1896-1951, Akt zgonu Anzelma Brzykcego z 26 stycznia 1920 roku, sygn. 3b/1920; Państwowa Służba Ochrony Zabytków w Toruniu, Oddział w Bydgoszczy, Karta Katalogowa Cmentarza Parafialnego w Samokłeskach Dużych gmina Szubin; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, „Lista strat powstania wielkopolskiego od 27.12.1918 do 08.03.1920”, Koszalin 2009, poz. 196 Brzykcy Anzelm; K. Czechowska, „Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 na terenie powiatu nakielskiego przez pryzmat miejsc pamięci”, Szubin 2011.*

Piotr S. Adamczewski

Bureta Stanisław (1878-?), urodził się 28 sierpnia 1878 r. w Niezychówku koło Wyrzyska. Syn Marcina i Rozalii z domu Haniszewska. Ukończył 3 klasy szkoły powszechnej. W okresie od 1 maja 1915 do 1918 r. brał udział w działaniach wojennych I wojny światowej, w szeregach armii pruskiej. W szeregi wojsk powstańczych wstąpił w dniu 1 stycznia 1919 r. do formowanego przez Franciszka Burskiego oddziału powstańczego z Białosłiwia. Brał udział w walkach o Wysoką w dniach 7/8 stycznia 1919 r. pod dowództwem ppor. / kpt. Teofila Spychały. Opis uczestnictwa w powstaniu wg wniosku na WKP: Bureta Stanisław 01.01.1919 wstąpił jako ochotnik do formującego się oddziału powstańców w Białosłiwiu pod komendą Bruskiego Franciszka. Walczył z bronią w ręku pod dowództwem por. Spychały pod Wysoką, a następnie wobec upadku Powstania Wlkp. w powiecie wyrzyskim zmuszony był ukrywać się przed Niemcami, aż do maja 1919. Po wycofaniu od-

działów powstańczych za Noteć ukrywał się przed prusakami do maja 1919 r. Przed 1939 r. został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i otrzymał Dyplom Zarządu Głównego Związku Weteranów Powstań Narodowych 1918 -1919 nr 580. Po 1945 r. jako rencista mieszkał w Białosłiwiu przy ul. Podgórznej 22. Należał do ZBOWIDU– Oddział w Nakle i posiadał legitymację nr 233510. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 03.08-0.64 z dnia 8 marca 1958). Pochowany wspólnie z żoną Józefą (25 maja 1884-9 stycznia 1976) na cmentarzu parafialnym w Białosłiwiu. Nagrobek istnieje (2009).

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Burian Zbigniew (1895-1976), chorąży 8 Pułku następnie Batalionu Saperów w Toruniu. Urodził się w rodzinie Stefana – kierownika gorzelnii i Heleny z domu Paszkiewicz, 31 marca 1895 r. w majątku Szembeków w Siemianicach pow. Kępno, gdzie jego dziadek Leopold Paszkiewicz był kierownikiem szkoły. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej w latach 1902 – 1909. Naukę rozpoczął w Siemianicach, a kontynuował w Paradyżu (obecnie Gościkowo) w ówczesnej prowincji

Zbigniew Burian

Brandenburgii. Po śmierci ojca w 1901 r. i matki w 1912 r., nie mając środków na kontynuowanie nauki, uczył się w Strzelnie zawodu zegarmistrza, a potem od 1914 r. elektrotechnika. 14 sierpnia 1915 r. powołany został do armii niemieckiej. Służył w 2 batalionie saperów, początkowo w Szczecinie, a następnie na froncie zachodnim, tam został ranny w głowę i zasypyany. Zdemobilizowany 9 grudnia 1918 r. wrócił do Poznania, gdzie mieszkała jego rodzina i 12 grudnia 1918 r. wstąpił do POW Zaboru Pruskiego, a od 27 grudnia 1918 r. walczył w Powstaniu Wielkopolskim w Poznaniu. 16 stycznia 1919 r. ochotniczo wstąpił do I Batalionu Saperów Wlkp. na Wildzie przemianowanego następnie na 15 Batalion Saperów Wlkp. Brał udział w walkach na froncie północnym. W styczniu 1920 r. z batalionem wkroczył do Bydgoszczy, a od początku marca 1920 r. brał udział w walkach na froncie bolszewickim. Mianowany st. saperem 14 lutego 1919 r., kapralem 18 maja 1919 r., st. sierżantem 8 października 1919 r. W szeregach 1 kompanii tego batalionu w czasie wojny polsko-bolszewickiej, w trakcie operacji kijowskiej, za męstwo okazane w budowie przepraw i umocnień pod ogniem nieprzyjaciela odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari nr 5507. 28 sierpnia 1920 r. roku mianowany chorążym rozkazem dowódcy Frontu Północno -Wschodniego gen. Hallera. Następnie pełnił służbę zawodową w 8 Pułku Saperów w Toruniu, przemianowanym na 8 Batalion Saperów, jako młodszy oficer kompanii, zastępca oficera mobilizacyjnego, a w 1939 r. roku na stanowisku oficera żywnościowego. Jako najstarszy stażem chorąży pułku i kawaler OVM nosił w poczcie sztandar. W tym charakterze uczestniczył w wielu uroczystościach państwowych i wojskowych m.

in. w pogrzebie J. Piłsudskiego. W 1939 roku znalazł się w szeregach 8 Batalionu Saperów w składzie Armii Pomorze, w Oddziale Nadwyżek (Zapasowym). Brał udział w bitwie nad Bzurą. W rejonie Łłowa dostał się 19 września 1939 r. do niewoli niemieckiej. Do maja 1945 r. przebywał w oflagu VII A Murnau w Bawarii. W 1947 r. powrócił do Polski i zamieszkał w Toruniu przy ulicy Moniuszki 28. Do 1965 r. pracował w instytucjach cywilnych, przed emeryturą w Szkole Muzycznej. Emeryturę otrzymał jako Powstaniec Wielkopolski, mimo braku wymaganych lat pracy, gdyż nie zaliczono mu lat służby wojskowej. Po wojnie jako Powstaniec Wielkopolski awansowany został do stopnia podporucznika WP. Odznaczony był także Krzyżem Walecznych, Orderem Odrodzenia Polski V klasy, Brązowym Krzyżem Zasługi i medalami pamiątkowymi. Zmarł w Toruniu 1 stycznia 1976 r. Pochowany jest na Cmentarzu św. Jerzego w Toruniu, żona z Joanną z domu Jendrzejczak (1901-1992). Miał córkę Krystynę (ur. 1940).

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Maciej Śmiela

Byczek Julian Roman (1897-1933), porucznik artylerii. Urodził się 26 lipca 1897 r., syn Franciszka (19 listopada 1865-26 sierpnia 1935), radnego miejskiego w Łobżenicy, znanego społecznika.

Julian Roman Byczek

ka. Ukończył gimnazjum uzyskując maturę. W dniu 13 listopada 1915 r. wstąpił ochotniczo do armii pruskiej. Ukończył kurs dowódców baterii w Toruniu. Awansował do stopnia podporucznika. W armii pruskiej zaliczono mu 3 lata służby. Otrzymał Krzyż Żelazny II klasy. Po zakończeniu I wojny światowej wrócił do Łobżenicy i przebywał u rodziców. Z początkiem 1919 r. Niemcy zarządzili powtórne stawianie się do wojska dla ochrony granic przeciwko Polakom. W Lipsku udało mu się zbiec z pociągu i dostać się do transportu Hallerczyków. Do Wojska Polskiego wstąpił ochotniczo po powrocie z Niemiec 1 maja 1919 r. w stopniu podporucznika. Służył w 1 Pułku Artylerii Lekkiej, j z którym pod koniec maja 1919 r. wyruszył na Front Wielkopolski w składzie nowego dywizjonu pociągów pancernych pod Inowrocław. Brał udział w zmaganiach pod Tarkowem. Uczestniczył w organizacji pociągu Pancernego „Goplana”, którego został dowódcą. Brał udział w walkach na froncie sowieckim od lipca 1919 do końca 1920 r. Następnie służył w 14 Pułku Artylerii Polowej (późniejszy 14 Wielkopolski Pułk Artylerii Lekkiej). W styczniu 1921 r. awansował na stopień porucznika. Stopień porucznika wojsk technicznych uzyskał ze starszeństwem od 1 lipca 1919 r. Ukończył kurs łączności w Zegrzu. W dniu 19 stycznia 1927 był opiniowany przez Ministerstwo Spraw Wojskowych za okresie od 22 listopada 1919 do 17 sierpnia 1920 r. jako dowódca baterii i uzyskał lokatę 4/40 z ogólną oceną dobrą. Za rok 1928 był opiniowany przez Komisję Kwalifikacyjną na stopień bardzo dobry. (grupa VIII, szczebel D.). Został odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 oraz Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Zmarł 14 kwietnia 1933 r. Został pochowany w okazałym

grobowcu na Cmentarzu Parafialnym w Łobżenicy. Grobowiec zachował się do czasów współczesnych. Jego portret w mundurze podporucznika Wojsk Wielkopolskich (zdjęcie fotograficzne) o wymiarach 56,5 x 72 cm, w drewnianej ramie, znajduje się w zbiorach Izby Muzealnej w Łobżenicy. Opis portretu wg karty Izby Muzealnej w Łobżenicy, „Twarz młoda w okularach. Na głowie rogatywka z orłem i treflem z jednym poprzecznym paskiem (podporucznik). Kurtka z koalicijką, kołnierz stojący, patki ze skrzyżowanymi lufami armatnimi. Naramienniki czarne z emblematem kolejarski kółko z dwoma skrzydełkami, pod nim skrzyżowane lufy armatnie i litery PO-pociągi pancerne. Widoczne dwie górne kieszenie z klapą i kontrafałdą. Ręce złożone, widoczne na mankietach dystynkcje podporucznika. W górnym lewym rogu napis zakładu fotograficznego: St. Markiewicz Poznań.” Fotografię wykonano w 1920 r.

Centrale Archiwum Wojskowe. Wniosek na odznaczenie z 15.03.1937 r.; A. Przyborski Ziemia Krajeńska – biogram Franciszka Byczka – Osiek n/Notecią. 2015.

Wojciech Kicman

Cech Stanisław (1900-1985), powstaniec bukowiecki. Ur. się 17 września 1900 r. w Bukowcu w powiecie nowotomskim w rodzinie pracownika kolejowego Jakóba Cecha i Marianny z domu Sobieraj. Uczęszczał do 4 – klasowej szkoły powszechnej w Bukowcu. W dniu 18. kwietnia 1918 r. powołany został do wojska niemieckiego i to do 24 pułku piechoty w Neuruppin, gdzie pełnił służbę do grudnia 1918 r.. W dniu 12 grudnia 1918 r. otrzymał 8: dniowy urlop i udał

się do Bukowca do moich rodziców, do formacji nie wrócił, tylko wstąpił jako ochotnik w dniu 28. XII. 1918 r. do tworzącego się w Bukówcu oddziału powstańczego, gdzie brał czynny udział patrolach i: odwachu w Bukowcu. We wniosku odznaczeniowym WKP zapisa- no: „Wstąpił w dniu 28.12.1918 r. do tworzącego się na terenie Bukowca oddziału powstańczego. Oddział ten w dniu 4.01.1919 r. połączył się z kompanią opalenicką pod dowództwem Klemczaka. Następnie brał udział w walkach z bronią w rękę pod Zbąszyniem, Nowym Dworem i w walkach o dworzec w Zbąszyniu”. W dniu 19 marca 1919 r. powołany został przez P. K. U. Szamotoły do II ba- onu garnizonowego w Poznaniu, 1 marca 1920 r. przydzielony został do 2 pułku strzelców wlkp. i wyruszył na front litew- sko – białoruski, gdzie brał udział w wal- kach pod Bobrujskiem i Szaciłkami. W pułku tym pozostał na froncie jak i w garnizonie – do czasu zwolnienia tj. do 8.01.1923 r.. Od tego czasu do lipca 1923 r. przebywał u swych rodziców w Bukowcu. W dniu 9.07.1923 r. objął posadę: sekretarza w ówczesnym Komisaracie Obwodowym w Miedzichowie, gdzie po reorganizacji w lipcu 1928 r. – Komisariatu na Wójtostwo, zaś 1. 04.1935 r. na gminę zbiorową pozostał na tym sta- nowisku do wybuchu II wojny świato- wej. Zmarł 5 maja 1985 roku, pochowa- ny w Miedzichowie. Odznaczony WKP.

Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), akta KK i M Niep. Odrz. 24/16540 z dnia 31.01.1938 r.; Archiwum Archiwum Prezydenta RP, Akta Rady Państwa, Uchwała Rady Państwa nr: 12.17.-0.1046 z dnia 1958-12-17, za: <http://powstancy-wielkopolscy.pl/> (do- step: 05.07.2017 r.); zaświadczenie DOK VII w Poznaniu, Referat Historyczny

z dnia 30.01.1939 r. nr 276-I/23466/38; strona internetowa www.olendrynowotomyskie.pl (zob. powstańcy wielkopolscy w gminie Nowy Tomyśl); Informacja Małgorzaty Karcz.

Zdzisław Kościński

Chelminiak Stefan (1893-1983), uro- dził się 29 sierpnia 1893 r. w miejscowo- ści Słupy, pow. Szubin. Syn Marcina (wnuk Mateusza i Anny Stelmachow- skiej) i Józefy z domu Boruch, córki Franciszka i Świtały. Rodzice zawarli związek małżeński w 1885 r. Ukończył szkołę powszechną. Uczestniczył w Po- wstaniu Wielkopolskim od 4 stycznia do 26 lutego 1919 r. Walczył w szeregach kompanii szubińskiej pod dowództwem plut./por. Zdzisława Beutlera (1885-1940). Brał udział w walkach m. in.: o Szubin, Rynarzewo i Tur n/Notecią. Opis uczestnictwa w powstaniu wg wnio- sku na WKP: Uczestniczył jako ochotnik z bronią w rękę w Powstaniu Wkp. w okresie od 4.01. do 26.01.1919 r. w Kompanii Szubińskiej pod dowódz- twem Beutlera. Kompania ta brała udział w walkach o Szubin, Rynarzewo, Tur nad Notecią i inne miejscowości. Dowody: akta weryfikacyjne, zweryfikowany uczestnik Powstania Wlkp. Po 1945 r. mieszkał w miejscowości Grzeczna Pan- na, pow. Szubin oraz na terenie Państwo- wych Gospodarstw Rolnych w Chlebnie. Od 10 października 1969 r. należał do Związku Bojowników o Wolność i De- mokrację, Koło w Łobżenicy. Koło to wystąpiło z wnioskiem o nadanie mu Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego. Został nim odznaczony na podstawie Uchwały Rady Państwa nr: 10.30-0.1890 z dnia 30 października 1974). W okresie od 2 sierpnia 1971 do 7 maja 1981 r. był pensjonariuszem Państwowego Domu

Rencisty w Chlebnie k/Wyrzyska, w dniach od 4 maja 1981 do 1 czerwca 1983 przebywał w Domu Pomocy Społecznej w Srebrnej Górze k/Wapna, a od 1 czerwca do 5 sierpnia 1983 w Domu Pomocy Społecznej w Chodzieży. Zmarł 5 sierpnia 1983 r. w Chodzieży. Ciało odebrała córka Irena Stypczyńska ze Smolnik k/Szubina (zamieszkała przy ul. Łabiszyńskiej). Napisałem list do rodziny, ale nie otrzymałem odpowiedzi. Prosiłem też p. dyrektora Muzeum w Szubinie o pomoc w ustaleniu miejsca pochówku. Jednak nadal brak informacji o miejscu pochowania.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Chłapowska Emilia (1887-1972), urodziła się 1 lipca 1887 r. w Michorzewie, pow. Nowy Tomyśl. Córka Felicji i Tadeusza Szczanieckiego. Po zamążpójściu za Mieczysława Chłapowskiego zamieszkała w Bagdadzie k/Wyrzyska. W 1919 r. uczestniczyła w obradach Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu. Brała czynny udział w organizowaniu oddziałów powstańczych w Wyrzysku, werbowała ochotników do walk powstańczych, organizowała kuchnie polowe dla powstańców. Jako sanitariuszka brała czynny udział w walkach pod Wysoką. Opis uczestnictwa w Powstaniu wg wniosku na WKP: Chłapowska Emilia brała czynny udział w organizowaniu oddziałów powstańczych w Wyrzysku, werbowała żołnierzy do walk powstańczych, organizowała kuchnie polowe dla powstańców i jako sanitariuszka brała czynny udział w walkach pod Wysoką. Posiada legitymację nr 309255 wydaną przez Zarząd

Okręgowy ZBoWiD w Koszalinie i jest czynnym członkiem. W 1922 r. za działalność społeczną w szeregach Polskiego Czerwonego Krzyża została odznaczona Odznaką Honorową PCK III stopnia. W dniu 4 sierpnia 1924 r. była matką chrzestną Sztandari 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej w Bydgoszczy. W 1938 r. została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi. Po 1945 r. mieszkała w Złotowie przy ul. Nieznanego Żołnierza 12. Była na rencie. Należała do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację i posiadała leg. nr 309255. Odznaczona Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 12.18-0.1053 z dnia 18 grudnia 1958). Wniosek na WKP został wystawiony 30 czerwca 1957 r. Tuż przed śmiercią została mianowana na stopień podporucznika Wojska Polskiego i odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarła w Złotowie 12 lutego 1972 r. Została pochowana w okazałym grobowcu w Gleśnie k/Wyrzyska obok swego męża Mieczysława.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; biogram autorstwa R. Chwaliszewskiego w Powrót Orla, Piła 2008.

Wojciech Kicman

Chojnacki Wacław (1895-1971), urodził się 1 września 1895 r. w Słocinie koło Grodziska Wielkopolskiego. Syn Michała i Teodozji. Do 1910 r. przebywał w gospodarstwie rodziców oraz uczył się w zawodzie budowlanym. W 1912 r. wyemigrował do Prus. Pracował na różnych budowach w Westfalii. W dniu 4 maja 1915 r. został zmobilizowany do armii pruskiej i walczył w jej szeregach na frontach I wojny światowej. W wyniku odnie-

sionej rany 16 września 1918 r. został zdemobilizowany. W grudniu 1918 r. na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego wrócił do Polski i 30 grudnia wstąpił w szeregi wojsk powstańczych. Brał udział w walkach o oswobodzenie Wągrowca, Budzyna, Radwanek i w rejonie Chodzieży pod dowództwem por. Wincentego Rutkowskiego. W szeregach powstańczych pozostawał ze względów zdrowotnych tylko do 15 stycznia 1919 r. Opis uczestnictwa w powstaniu wg wniosku na WKP: Brał czynny udział w Powstaniu Wlkp. z bronią w ręku od 30 grudnia 1918 do 15 stycznia 1919 w walkach o oswobodzenie Wągrowca, Budzyna, Radwanek i okolicy w Kompanii Wągrowieckiej pod dowództwem por. Rutkowskiego Wincentego. Z powodu choroby, a to na skutek odnowienia się ran otrzymanych w b. armii niemieckiej, nastąpiła przerwa w dalszej czynności Chojnackiego w Powstaniu Wlkp. Na powyższe, przedstawił Chojnacki zaświadczenie uwierzytelnione dwóch świadków uczestników Powstania Wlkp. W 1922 r. ukończył kursy dla leśniczych w Państwowej Szkole dla Leśników w Margoninie, a praktyki leśne odbył w Zarządzie Lasów Koryckich i Bobryckich w powiecie ostrowskim. W 1925 r. zaczął pracować w Leśnictwie Pobrdzie – Nadleśnictwo Różanna, początkowo jako nadzorca leśny a następnie jako leśniczy. W 1927 r. otrzymał awans na stanowisko leśniczego w Leśnictwie Dziembowo (obecnie Kali-

na) w Nadleśnictwie Kaczory, gdzie pracował do wybuchu II wojny światowej. Mając przeszkolenie na kursach Przysposobienia Wojskowego Leśników uczestniczył w Kampanii Wrześniowej w mundurze leśnika. Pod Kutnem dostał się do niewoli. Dzięki znajomości języka niemieckiego oraz posiadania munduru leśnika został zwolniony z niewoli jako „urzędnik cywilny”. Po powrocie do leśniczówki Dziembowo został natychmiast aresztowany i osadzony w obozie „Albatros” w Pile. Po zwolnieniu z tego obozu w grudniu 1939 r. został zatrudniony jako „ochroniarz lasu”. Po wyzwoleniu od 26 lutego 1945 r. ponownie został leśniczym w Leśnictwie Kalina aż do 1959 r. W 1945 r. został aresztowany przez pracowników Urzędu Bezpieczeństwa w Chodzieży i przesłuchiwany przez dwa tygodnie w dzień i w nocy na okoliczność działania na tym terenie komórki Armii Krajowej. W 1960 r. przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Kaczorach przy ul. Topolowej 5. W latach 1927 – 1939 czynnie działał na terenie Dziembowa w Kole Towarzystwa Powstańców i Wojaków, którego był założycielem. Koło to posiadało swój sztandar i „małą” orkiestrę a w 1938 r. liczyło kompletnie umundurowanych, aż 49 członków (co zostało udokumentowane na zbiorowym zdjęciu). W dniu 15 czerwca 1946 r. został członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło w Chodzieży. Uzyskał weryfikację pod nr 1231 co zostało potwierdzone nadaniem mu 27 grudnia 1948 r. „Dyplomu Uznania” za czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, gdzie był zweryfikowany pod nr 207139 i posiadał leg. nr 045297. Związek małżeński zawarł w Korono wie w 1921 r. z Cecylią Runke (27 czerwca 1899-18 stycznia 1991). Był

Wacław Chojnacki

ojcem córek: Władysławy (ur. 1922, mieszkającej w Pile) i Edmundy (ur. w 1924, mieszkającej w Poznaniu) oraz synów: Henryka i Czesława (1927-24 czerwca 1989, z zawodu leśniczego, zmarłego i pochowanego w Kaczorach. Doczekał się czworo wnucząt i troje wnuków. Za działalność niepodległościową i kombatancką został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr 2042-69-17 z 19 stycznia 1970), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr C-61876 z 8 listopada 1958) Uchwała Rady Państwa nr: 11.04-0.898 z dnia 4 listopada 1958), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości nadanym przed 1939, Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę nadanym przed 1939 oraz Odznaką Przynależności Wojskowej Leśników nr 3991, nadaną przed 1939. Wacław Chojnacki zmarł 28 listopada 1971 r. w Kaczorach. Został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. W tym samym grobie złożono ciało jego żony Cecylii. Na nagrobku widnieje napis: POWST. WLKP. oraz wizerunek Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego bez zawieszenia. Syn Henryk urodzony w 1924 r., absolwent Wydziału Leśnego Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu, gdzie uzyskał tytuł mgr inż. Leśnika, a w Akademii Rolniczej w Krakowie uzyskał tytuł dr nauk leśnych. Mieszkał w Poznaniu. W 1989 r. napisał książkę Miejsca Pamięci Narodowej na terenach leśnych – Okręg Zarządu Lasów Państwowych – Poznań. Nazwiska Wacława i Czesława Chojnackich zostały uwiecznione na obelisku postawionym przy leśniczówce Leśnictwa Kalina w 2013 r.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Po-

wstańczego. Na podstawie materiałów udostępnionych przez dr inż. Henryka Chojnackiego opracował.

Wojciech Kicman

Codrow Józef (1894-1919), urodził się 10 stycznia 1894 r. w miejscowości Dębówko k/Wyrzyska. Syn Józefa i Julianny z Szulców. Szkołę powszechną ukończył w Kcyni w 1905 r. a gimnazjum w Nakle w 1912 r. Był członkiem patriotycznego Towarzystwa Tomasza Zana i prawdopodobnie utrzymywał kontakty w Polskimi Drużynami Strzeleckimi w Małopolsce. Uzyskawszy maturę w 1912 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Poznaniu. Po wybuchu I wojny światowej w 1914 r. został zmobilizowany do armii pruskiej. Otrzymał przydział do oddziałów sanitarnych. Awansował do stopnia sierżanta sztabowego. W listopadzie 1918 r. zdezerterował z wojska i przybył do Kcyni gdzie włączył się w organizację przyszłych oddziałów powstańczych. W dniu 27 grudnia 1918 r. objął dowództwo jednego z oddziałów kcynskich. W dniu 8 stycznia 1919 r. uczestniczył w pierwszym natarciu na Szubin. Jego oddział z dużymi stratami wdarł się do miasta. Zajął ulicę Nakielską oraz stodoły przy szosie bydgoskiej. Wskutek nieskoordynowanej akcji i opóźnienia natarcia innych oddziałów dowodzonych przez ppor./ppłk S. Sławińskiego, jego oddział został otoczony, ponosząc ciężkie straty. Sam Codrow został ciężko ranny i z innymi powstańcami dostał się do niewoli. Zmarł z ran 13 stycznia 1919 r. w szpitalu w Bydgoszczy. Pochowany we wspólnej mogile w Szubinie. Wg. Prof. B. Polaka został wraz z innymi powstańcami zamordowany przez Niemców. Wg „Listy strat” posiadał stopień szeregowego, poległ

8 stycznia w Szubinie (ranny, został zamordowany przez Niemców). Pochowany w Kcyni.

B. Polak, Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich, Poznań 2002; M. Rezler, Powstanie Wielkopolskie, Poznań 2008; Biogram autorstwa R. Chwaliszewskiego w Zarys Dziejów Parafii Krostkowskiej, Krostkowo 1993; W. Olzowski, Ł. Jastrząb, Lista strat Powstania Wielkopolskiego, Koszalin 2009.

Wojciech Kicman

Cybulski Stanisław (1893-1968), urodził się 25 kwietnia 1893 roku w Wyszynach pow. Chodzież w rodzinie robotnika Michała Cybulskiego i Anny Malon. Miał czworo rodzeństwa – dwóch braci i dwie siostry. Do czternastego roku życia pobierał naukę w szkole powszechnej w Wyszynach, po ukończeniu której pracował w okolicznych majątkach. W 1913 roku został powołany armii pruskiej, do 2 Pułku Grenadierów im. Króla Fryderyka Wilhelma IV (1 Pomorski) w Szczecinie. Z chwilą rozpoczęcia I wojny światowej już 2 sierpnia 1914 r. wyruszył na front zachodni. Podczas walk 15 listopada 1914 r. został ranny w głowę i umieszczony w szpitalu. Po zakończeniu wojny, w listopadzie 1918 r. zdemobilizowany z 49 Pułku Piechoty (6 Pomorski) w Gnieźnie, wrócił do domu. 8 stycznia 1919 r. zgłosił się jako ochotnik do bu-

dzińskiego oddziału powstańczego. Pod dowództwem por. Ignacego Wegnera uczestniczył w bitwach o wyzwolenie Budzyna, Chodzieży. Walczył pod Trzaskowicami, Grabówkiem, Stróżewem. Z powodu inwalidztwa nabytego podczas I wojny światowej 20 marca 1919 r. zwolniony został do domu. 20 września 1919 roku w Wyszynach zawarł związek małżeński z urodzoną 11 września 1894 r. w Wyszynach Józefą Pielach, córką Józefa Pielacha i Marianny Borchardh. Małżeństwo było bezdzietne. 9 sierpnia 1920 r. ponownie powołany został do wojska, do 62 Pułku Piechoty do Bydgoszczy i wysłany na front. Uczestniczył w potyczkach i walkach pod Warszawą, Białymstokiem, Suwałkami. 5 stycznia 1921 roku został zdemobilizowany i wrócił do domu. W okresie międzywojennym mieszkał w Ryczywole. Należał do działającego tam Związku Powstańców Wielkopolskich. W Ryczywole mieszkał również w czasie II wojny światowej i po wyzwoleniu. Z początkiem lat sześćdziesiątych, po przejściu na emeryturę, zamieszkał w Chodzieży. Wstąpił do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (14 czerwca 1961 roku). Zmarł 28 kwietnia 1968 r. w Chodzieży i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Jego grób już nie istnieje. Żona Józefa była podopieczną ZBoWiD po powstańcu (nr leg. 4542, nr ewid. 466704) – zmarła 25 października 1979 r.

Stanisław Cybulski

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, Zenon Sroka – maszynopis niepublikowanego biogramu Stanisława Cybulskiego, Dorota Marciniak – życiorys Stanisława Cybulskiego stanowiącego załącznik do odrzuconego w 1938 r. wnio-

sku o odznaczenie, przez Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła.

Ewa Kabat

Cyprych Feliks (1894-1939), urodził się 13 listopada 1894 r. w Gaśawie k/Żnina. Syn Walentego i Antoniny Grajek. Już w grudniu 1918 r. organizował zbrojne wystąpienie przeciwko prusakom, jako naczelnik „Sokoła” w Gaśawie. Brał udział w tajnym zebraniu „Sokoła” w Bazarze w Poznaniu, gdzie podjęto pierwsze kroki powstańcze. Od 1 stycznia 1919 r. na czele organizowanych przez siebie powstańców i członków „Sokoła” uwolnił miasto Gaśawę od Prusaków. Został komendantem tego miasta. Brał udział z bronią w rękę w walkach pod Żninem i Wolicami. We wrześniu 1939 r. został przez hitlerowców rozstrzelany. Pośmiertnie w 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Symboliczna mogiła Feliksa Cyprycha znajduje się na cmentarzu parafialnym w Białośliwiu, w grobie rodzinnym „Czynke – Cyprac.

Biuro Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP – kopia wniosku na Wielkopolski Krzyż Powstańczy.

Wojciech Kicman

Czajka Józef (1874-1958), urodził się 25 lutego 1874 roku w Nowej Wsi w pow. krotoszyńskim jako syn rolników Józefa i Magdaleny ze Strzelców. Po ukończeniu szkoły powszechnej pomagał rodzicom w gospodarstwie. W wieku 18 lat razem ze starszymi braćmi, wyjechał w poszukiwaniu pracy do Niemiec. Znalazł ją w górnictwie węglowym w mieście Bochum w Westfalii. Początkowo

pracował jako wozak, transportując wagoniki z węglem zaprzęgiem konnym. W latach 1895 – 1897 odbył służbę wojskową w armii niemieckiej. Po jej zakończeniu wrócił do pracy w kopalni. Zaprzyjaźnił się z 3 braćmi Sobczakami z Barchlina w b. pow. kościańskim, którzy mieli siostrę Antoninę z którą wziął ślub 5. X. 1900 r. w kościele w Buczu a cywilny w Sokołowicach. Wkrótce z nowo poślubioną małżonką wrócił do Bochum. W 1901 r. jego żona z nowonarodzonym pierwszym dzieckiem powróciła do rodziców w Barchlinie, aby pomagać im w prowadzeniu gospodarstwa. Józef pracował nadal w kopalni do 1914 roku awansując na sztygara. W ostatnich latach pracy był sztygarem. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został wcielony do armii niemieckiej i skierowany na front zachodni do Belgii i Francji. W listopadzie 1918 roku, zdemobilizowany wrócił do żony i dzieci. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wstąpił 6 stycznia jako ochotnik do Powstańczej Kompanii Śmigielskiej. Będąc w stopniu plutonowego, objął dowództwo jednego z plutonów. Brał udział w potyczkach zbrojnych na froncie południowo – zachodnim powstania (Grupa „Leszno”) w okolicach Bukówca Górnego, Gołanic, Krzycka, Mórkowa i Lipna. W marcu 1919 roku został wcielony do 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (później 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej) z którym uczestniczył w wojnie polsko – bolsze-

Józef Czajka

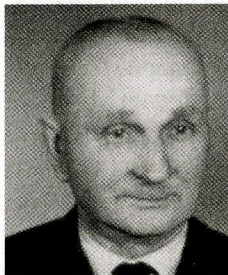
wickiej dochodząc ze swoim oddziałem aż do Kijowa 8 maja 1920 r. W czasie odwrotu naszych wojsk przed napierającą nawałnicą bolszewicką, uczestniczył w bitwie warszawskiej, w sierpniu 1920 r. Następnie brał udział w pogoni za uciekającym wrogiem do Prus Wschodnich oraz w bitwie nad Niemnem. Po zakończeniu działań wojennych, przybył ze swoim pułkiem w połowie grudnia 1920 r. do stałego miejsca jego zakwaterowania w Ostrowie Wlkp. Ostatniego grudnia tegoż roku zdemobilizowany z wojska w stopniu plutonowego rezerwy, wrócił do rodziny w Barchlinie. Prowadził z żoną 6,73 ha gospodarstwo rolne. Otrzymywał również z Niemiec górniczą emeryturę. Uczestniczył aktywnie w życiu lokalnej społeczności. Był członkiem miejscowego Kółka Rolniczego oraz pełnił honorowy urząd tzw. marszałka w kościele parafialnym w Buczu. W czasie okupacji niemieckiej został z rodziną wysiedlony najpierw do Śmigła (Dom Strzelniczy) a potem do pobliskiego Poświętna do rodziny Kleszyka. Latem 1945 r. powrócił z rodziną do Barchlina. Od 1 stycznia 1947 r. był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 w Kole Śmigiel. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958) i Krzyżem Zasługi. Zmarł 1 listopada 1958 roku. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Buczu. Z żoną Antoniną miał siedmioro dzieci: córka Elżbieta (po mężu Przybyła 1901 – 1947), córka Franciszka (po mężu Sas 1903 – 1954), syn Ignacy (1905 – 1980), córka Maria (po mężu Witkiewicz 1907 – 1935), córka Weronika (po mężu Sławek 1912 – 1945), syn Stanisław (ur. 1921).

Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 pod redakcją B. Polaka, Kościan 1999, s. 229; A. Fornal-

ski, Mieszkańcy Ziemi Przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2004, s. 183; Informacje syna Stanisława (więźień Starobielska) oraz wnuka Stanisława.

Antoni Fornalski

Czajkowski Stefan (1901-1969), urodził się 2 października 1901 r. we wsi Ostrowo k/Gniewkowa, pow. Inowrocław z ojca Tomasza i matki Anny. Do czasu wybuchu Powstania Wielkopolskiego przebywał w domu rodzinnym. Do powstania przyłączył się 5 stycznia 1919 r. i dwa dni walczył pod dowództwem ppor. Zygmunta Czaplī o wyzwolenie Inowrocławia. Następnie walczył pod Złotnikami, także pod dowództwem ppor. Zygmunta Czaplī. Od 12 stycznia 1919 r. pełnił służbę patrolowo-odwachową na linii Rynarzewo – granica byłego zaboru rosyjskiego. Po zakończeniu powstania pozostał w szeregach Wojska Polskiego do 31 stycznia 1923 r. Po zwolnieniu z wojska pracował jako kierowca w majątku Kuczków koło Pleaszewa. W roku 1925 zawarł związek małżeński z Heleną Kostujak. Z tego związku urodziły się dwie córki: Irena (ur. 1925) i Mieczysława (ur. 1929). W latach trzydziestych XX wieku przeniósł się wraz z rodziną do Jarocina, gdzie pracował jako kierowca starosty Niedziałkowskiego. W czasie II wojny światowej pracował na kolei jako ma-

Stefan Czajkowski

szynista w parowozowni w Jarocinie. Po wojnie nadal był pracownikiem dyspozytorni PKP, parowozownia Wrocław-Gądów. Pracował tam do czasu gdy uległ wypadkowi. Uchwałą Rady Państwa nr 11.13-0.916 z dnia 13 listopada 1958 r. został mu przyznany Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Odznaczono go także Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 29 stycznia 1969 r. w Jarocinie, ale zgodnie z życzeniem żony zwłoki przeniesiono na cmentarz parafialny w Środzie Wlkp. (kw. XIII, rząd 13, nr 24).

Opracowano na podstawie dokumentów i pamiątek rodzinnych.

Henryk Markiewicz

Czarnecki Władysław (1898-1968), urodził się 25 lipca 1898 r. w miejscowości Dębe pod Czarnkowem. Syn Romana i Marianny z domu Figiel. Po ukończeniu szkoły powszechnej, pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W grudniu 1917 r. po ukończeniu 18 lat został powołany do armii pruskiej. Po krótkim przeszkoleniu brał udział w działaniach wojennych na polach bitew I wojny światowej. Po zakończeniu działań wojennych w grudniu 1918 r. znalazł się ze swoim oddziałem w Pile. Tam dowiedział się o wybuchu Powstania Wielkopolskiego i natychmiast zdezerterował z armii pruskiej. W dniu 30 grudnia 1918 r. znalazł się w oddziałach powstańczych w Czarnkowie. Walczył na linii Czarnków – Romanowo – Walkowice – Chodzież i w rejonie Mieczkowa na północ od Kcyni. Jego dowódcami byli Masłak i ppor. Król. W czerwcu 1919 r. został powołany w szeregi Wojska Polskiego. Służył w 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich (67 Pułk Piechoty)

w ramach, którego walczył w wojnie 1920 r. Służbę w Wojsku Polskim zakończył w 1923 r. Po zakończeniu służby wojskowej pracował m. in. w Policji Państwowej oraz w Urzędzie Skarbowym w Wyrzysku i w nakielskiej Wytwórni Win. Po 1945 r. mieszkał w Nakle przy ul. Bydgoskiej 31. Był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 089419). Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym – Uchwałą Rady Państwa nr: 07.28-0.152 z dnia 28 lipca 1960. Zmarł w 1968 r.

Sławomir Łaniecki, biogram Władysława Czarneckiego w słowniku Powstańców Wielkopolskich; Zofia Bamas, biogram w słowniku biograficznym Powstańców Wielkopolskich Ziemi Nadnoteckiej, Czarnków 2011; Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Długaszewicz Stanisław (1895-1980), urodził się 13 listopada 1895 r. w Wysokiej. Syn Romana i Katarzyny Szyba. W szeregi powstańcze wstąpił jako ochotnik z bronią w ręku 2 stycznia 1919 r. do formującego się oddziału Powstańców Wielkopolskich pod komendą sierż. Franciszka Bruskiego (1878-1954) w Białosłiwiu. Uczestniczył w zajmowaniu niemieckich urzędów i biur w Białosłiwiu oraz rozbrajaniu pruskich urzędników. W dniach 7/ 8 stycznia 1919 r. brał udział w walce o Wysoką. W 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym Uchwałą Rady Państwa nr: 03.08-0.64 z dnia 8 marca 1958 r. Zmarł 8 stycznia 1980 r. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Białosłiwiu.

Biuro odznaczeń Państwowych Kancelarii Prezydenta RP – wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy

Wojciech Kicman

Dola Paweł (1899-po 1958), urodził się 20 maja 1899 r. w Falmierowie. Syn Franciszka i Rozalii Rozpłoch. W oddziałach powstańczych walczył od 1 stycznia 1919 r. Należał do oddziału sierż. Franciszka Bruskiego (1878 – 1954) z którym wyzwalał Białosłiwie oraz brał udział w walkach o tą miejscowość. Później należał do oddziału powstańczego ppor./kpt. Teofila Spychały (1895-1968). Pod jego dowództwem brał udział w nocnym natarciu na miasto Wysoka w dniach 7/8 stycznia 1919 r. oraz w innych walkach wzdłuż Noteci do 18 lutego 1919 r. W 1939 r. został aresztowany przez Niemców i poważnie pobity, uszkodzono mu lewą dłoń. W 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. (Uchwała Rady Państwa nr: 0/64 z dnia 8 marca 1958). Zmarł po 1958 r. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Białosłiwie.

Biuro Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP – wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy.

Wojciech Kicman

Dolata Jan (1899-1963), uczestnik I wojny światowej, Powstaniec Wielkopolski, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, jeńiec sowiecki. Ur. się 27 października 1899 r. w Markowicach w byłym powiecie średzkim, w obecnej gminie Kleszczewo. Był synem robotnika Józefa i matki Katarzyny z domu Zielińska. Od szóstego r. życia uczęszczał do szkoły podstawowej w Sokolnikach. W 1914 r.

rozpoczął naukę we Wrześni, praktykując w Fabryce Narzędzi Rolniczych Jaworskiego. Zdobyl zawód ślusarza. W 1916 r. został przymusowo powołany do armii pruskiej. Brał udział w I wojnie światowej w walkach na froncie wschodnim i zachodnim. 27 grudnia 1918 roku, jako jeden z pierwszych ochotników, wstąpił w szeregi Powstańców Wielkopolskich, do 1. Kompanii Wrzesińskiej dowodzonej przez płk. Nowaka. Brał czynny udział w walkach na odcinku Września-Witkowo, pod Zdziechową, Żninem, Szubinem, Rynarzewem. Następnie został przydzielony do 2. pułku strzelców wlkp. (późniejszy 56. pp) i wraz z nim, we wrześniu 1919 roku, wyruszył na front litewsko-białoruski. Jako weteran, za udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony w 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała RP nr: 2.26-0.51 z dnia 1958-02-26). W okresie międzywojennym w 1921 r. powrócił do cywila. W poszukiwaniu pracy wyjechał do Francji, gdzie w latach 1922-1928 pracował w kopalni węgla. Zachorował na pylicę, z tego powodu zaprzestał pracy w kopali i wrócił do Polski. Od 1928 do 1933 r. był pracownikiem Kolei Państwowych w rejonie Wrześni, odcinek Drogowy nr II. W latach 1933-1940 wyjechał na Polesie do Kosowa Poleskiego, gdzie zatrudnił się w zakładzie Wodno-Melioracyjnym. 10 lutego 1940 r. znalazł się w niewoli rosyjskiej. Został wywieziony do północnej Rosji, obwód Archangielski rejon Chołmogorski, (gdzie od 1922 r. znajdował się tam ośrodek przymusowej pracy, zwany łagrem). Jako górnik- jeńiec, ciężko pracował tam w kamieniołomach. Stan jego zdrowia bardzo się pogorszył. W 1943 r. na terenie Związku Radzieckiego na mocy umowy wojskowej została utworzona I Polska Dywizja Piechoty im. Tadeusza Ko-

ściuszki. Była to dla Jana Dolaty i jego synów: Zenona i Szczepana jedyna szansa do wydostania się z łągrów. Niestety obaj synowie łągru nie przeżyli. Jan Dolata zachorował na tyfus plamisty. W 1947 r. wrócił do Polski i zamieszkał w Janowcu Wielkopolskim. Tam podjął pracę Warsztatach Samochodowych jako portier. Po otrzymaniu orzeczenia stanu zdrowia z II grupy inwalidztwa, z zaleceniem całkowitego zakazu pracy, w 1958 r. został z niej zwolniony. Jan Dolata założył rodzinę. Miał trzech synów: Zenona i Szczepana, którzy też byli jeńcami sowieckimi i w nim zginęli oraz imię trzeciogo syna nieznane. Jan Dolata zm. 15 października 1963 r. w Janowcu Wielkopolskim, w wieku 64 lat. Spoczywa na cmentarzu w Janowcu Wielkopolskim.

Biogram sporządzono na podstawie życiorysu własnoręcznie napisanego przez Jana Dolatę ur. w Markowicach i danych źródłowych zawartych (w:) Danuta Wojciegowska, Bogdan Jarosz, Uczestnicy Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 z ówczesnych granic powiatu średzkiego. Dominowo, s. 228-229 i 86-87, l. p. 236; http://pl.wikipedia.org/wiki/obwód_archangielski_rejon_chołmogórski, dostęp 16.06.1017; www.powstancy-wielkopolscy.pl/ Lista odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym, dostęp 13.07.2017.

Halina Kowalewska

Dolny Michał (1901-1984), urodził się 30 sierpnia 1901 r. w Kołaczkowie koło Szubina, w rodzinie Jana i Weroniki z domu Koniecznej. W latach 1908-1915 uczęszczał do szkoły powszechnej. Po ukończeniu nauki podjął pracę jako robotnik w majątku Zalesie, gdzie mieszkał wraz z rodzicami. 16 stycznia 1919 r.

wstąpił w szeregi powstańcze kompanii szubińskiej pod dowództwo Hieronima Góralewskiego. W szeregach powstańczych walczył na froncie północnym pod Rynarzewem, Turem, Władysławowem, Żurczynem. Szczególnie zapamiętał akcję ze stycznia 1919 r. pod Samokłeskami Dużymi, gdzie jego oddział zaskoczył Niemców podczas zdobywania wsi. Dzięki tej akcji udało się zdobyć na nieprzyjaciela tak potrzebną broń i amunicję. Na przełomie stycznia i lutego 1919 r. jego oddział zmuszony był do wycofania się poza Szubin i stacjonował w Kowalewie, Szaradowie i Zalesiu. W początkach lutego 1919 r. brał udział w kolejnych działaniach na froncie północnym w rejonie Kcyni. W kolejnych tygodniach trafił na pozycje w rejonie Margonina, a następnie Leszna i Rawicza. 20 stycznia 1920 r. został urlopowany. W 1921 r. ponownie powołany do wojska, stacjonował w służbie granicznej w Wolsztynie. W 1922 r. zdemobilizowany. Ponownie powołany na trzymiesięczne przeszkolenie w pułku łączności w Jarosławiu, skierowany został do Krakowa. Po zwolnieniu w 1923 r. z wojska zamieszkał w Bydgoszczy i pracował w prywatnych firmach. Był członkiem organizacji skupiających weteranów powstania, między innymi Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919. W 1937 r. został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski. 24 sierpnia 1939 r. został powołanych do 17 kompanii telegraficznej w Toruniu. Walczył w kampanii wrześniowej i 19 września 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej pod Otwockiem. Wywieziony do stalagu koło Królewca, z niewoli wrócił w październiku 1939 r. Po powrocie do Bydgoszczy skierowany został do pracy w firmie handlującej ziemniopłodami Juliusza Hahn przy ul. Dworcowej 28. Pracował tam do wyzwo-

lenia w 1945 r. 16 lutego 1945 r. podjął pracę jako pomocnik ślusarza w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Bydgoszczy. W 1949 r. ukończył kurs i złożył egzamin czeladniczy na ślusarza. 1 grudnia 1961 r. przeszedł na emeryturę. Od 1 października 1974 r. był członkiem zwyczajnym ZBoWiD w Bydgoszczy. Zmarł 23 listopada 1984 r.

Życiorys Michała Dolnego; Dyplom nr 15347 Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919; Kwestionariusz Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy? obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Domagalski Jan (1871-1958), uczestnik I wojny światowej w stopniu bosman, podnaczelnik Straży Ludowej (obywatelskiej) w czasie powstania wielkopolskiego w Krotoszynie. Patriotą i działacz społeczny. Był budowniczym i twórcą tzw. małej architektury krotoszyńskiej oraz zastępcą w kole krotoszyńskim Związku Weteranów Powstań Narodowych. Urodził się 22 czerwca 1871 w Krotoszynie, w rodzinie Laurentego Domagalskiego herbu Bończa i Marianny z Klimków (pochodzących z Kobierna). Rodzina miała patriotyczne korzenie. Wśród przodków i krewnych Jana Domagalskiego, znajdują się: ppor. Jan Domagalski (1799-1854), lekarz wojskowy I Dywizji Piechoty KK, uczestnik powstania listopadowego, ppor. Wawrzyniec Domagalski herbu Bończa (1801-1868), oficer I DP i również uczestnik powstania listopadowego oraz ppor. Lucjan Domagalski (1910-1983), oficer II Korpusu gen. Władysława Andersa, uczestnik bitwy pod Monte Cassino. Syn Jana Domagalskiego – plut. Wenancjusz Domagalski, brał udział w II wojnie światowej, walczył

między innymi w 1939 roku w Bitwie nad Bzurą. W 1890 roku został powołany do niemieckiej Marynarki Wojennej. Służbę zakończył w 1892 roku w stopniu mat. Posiadał wtedy duże doświadczenie wojskowe w służbie na okrętach wojennych. Był specjalistą, który nadzorował pracę techników wojskowych w maszynowniach okrętowych. W czasie I wojny światowej Jan Domagalski służył w Marynarce Wojennej Cesarstwa Niemieckiego (Kriegsmarine). W 1916 roku został bosmanem. W latach 1914-1918 walczył na Morzu Północnym oraz w basenie Morza Śródziemnego. W czasie powstania wielkopolskiego 1918-1919 Domagalski został wyznaczony podnaczelnikiem w sztabie komendanta Straży Ludowej dr. Władysława Bolewskiego. Sztab mieścił się w Hotelu Bazar w Krotoszynie. Brał udział w wyzwoleniu Krotoszyzna i Zdun oraz w organizowaniu sztabu i zapór inżynierskich w rejonie Borownicy, Chachalnii, Rudy, a następnie w rejonie Perzyc. Domagalski wspierał organizację szpitala polowego (SN Krotoszyn i szkoła w Perzycach), punktów medycznych oraz kuchni polowej w budynku Seminarium Nauczycielskiego w Krotoszynie. Brał udział w bitwie pod Borownicą. Pomagał organizować małe elementy fortyfikacyjne jak: zasieki, rowy strzeleckie, stanowiska strzeleckie w rejonie Borownicy. W czasie powstania wielkopolskiego Domagalski współpracował z późniejszym kapitanem i kawalerem *Virtuti Militari* Władysławem Nawrockim. Po 1919 roku, oprócz pracy w zawodzie technika budowlanego, Domagalski pracował także na kolei. W latach 20-tych XX wieku był nadzorującym tzw. małą architekturę krotoszyńską. W tym czasie wybudował w Krotoszynie kilka kamienic na ulicach: Koźmińskiej, Farnej, Powstańców Wielkopolskich i w rejonie Małego Rynku.

W 1927 roku Jan Domagalski rozpoczął działalność w krotoszyńskim Związku Weteranów Powstań Narodowych, gdzie w latach 1933-1939 był zastępcą w Zarządzie tego Koła https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Domagalski – cite_note-10. Siedzibą Związku Weteranów Powstań Narodowych był hotel „Pod Białym Orłem” w Krotoszynie. W latach 1937-1939 trudna sytuacja rodziny, zmusiła Jana Domagalskiego do sprzedaży swoich dwóch kamienic na tzw. Paście. Znaczną część własnych środków, w obliczu zbliżającej się wojny, przekazał w 1939 roku na Fundusz Obrony Narodowej (FON). W czasie okupacji, wspierał swoje dzieci oraz mieszkańców Krotoszyna. Po II wojnie światowej już jako emeryt działał w organizacjach kościelnych. Nigdy nie pogodził się z wprowadzeniem systemu stalinowskiego w Polsce. Zmarł w Krotoszynie 22 maja 1958 roku. Żoną Jan Domagalskiego była Józefa z Cierniewskich (ślub w 1895 roku). Miał sześcioro dzieci: Wacława, Stanisławę (wyszła za Franciszka Lasockiego ze Strzelna), Czesława, Helenę (została zakonnica o imieniu Chrystiana), Wenancjusza i Irenę. Irena Domagalska wyszła za Feliksa Nawrockiego, brata stryjecznego Władysława Nawrockiego.

Krotoszyn w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Odczyt w pierwszą rocznicę Powstania (rozszerzony), wyd. drukarnia St. Rowińskiego Ostrów Wlkp. 1920; Ł. Cichy, Rodzina o patriotycznych korzeniach cz. III, wyd. Wielkopolska Gazeta Lokalna Krotoszyn, 19 lutego 2015; W. Domagalski, Wenancjusz Domagalski, wyd. Odolanów 2009 (Praca zbiorowa, Śladami ludzkich łez. Doświadczenia świadka historii); Ł. Cichy, O tym jak budowniczy został powstańcem, Ale Historia, Życie Krotoszyna nr 4 z 26.

01.2016 r.; Ł. Cichy, Jan Domagalski, Życie Krotoszyna, nr 4/69, 2016-01-26, wyd. Polska Press Grupa; Kosiński Dionizy, Marciniak R, Krotoszyn – Historia, Tom II, wyd. Krotoszyn-Poznań 1996; Nawrocki A., Krotoszyńskie echa, Muzeum Regionalne im. H. Ławniczaka w Krotoszynie, Krotoszyn 1976, sygn. 863; Sadkowski J., (W. Bolewski), Krotoszyn w powstaniu 1918/1919 roku, Ostrów 1936; https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Domagalski (dostęp 10 października 2017); Władysław Wawrzyniak, Zarys historii powstania w południowej części Księstwa Poznańskiego, „Wolność” 4, 5, 7/1922 Poznań.

Barbara Tomkowiak

Drejza Jerzy Antoni (1902-1981), lekarz-internista, uczestnik powstania wielkopolskiego, kampanii wrześniowej, powstania warszawskiego, lekarz naczelny (w stopniu kapitana) Szpitala Maltańskiego w Warszawie (1939-1944) i ordynator Oddziału Chorób Wewnętrznych Szpitala Maltańskiego w Częstochowie (1945-1949). Urodził się w 10 lipcu 1902 roku w Wielkopolsce, w miejscowości Brzostownia (powiat śremski). Był synem Wojciecha Dreyera, administratora klucza majątków ziemskich hr. Mielżyńskiego i Zofii z domu Żniniewicz. W rodzinnym domu panowała patriotyczna atmosfera. Uczył się w poznańskim gimnazjum im. Fryderyka Wilhelma. Był członkiem tajnego harcerstwa polskiego. W grudniu 1918 roku uczestniczył w walkach powstańców. W drugiej połowie stycznia 1919 roku służył w kompanii łączności, operującej w rejonie Pniew. Po zdaniu egzaminu maturalnego (luty 1919) ukończył Szkołę Podchorążych Łączności w Zegrzu (1920), Szkołę Oficerską Artylerii w Toruniu (1924). Służył w jednost-

kach łączności w Zegrzu i Grudziądzu, a następnie był przydzielany do: Szefostwa Łączności DOK w Toruniu, Szefostwa Łączności DOK w Brześciu, 4 Kuwajskiego Pułku Artylerii Lekkiej w Inowrocławiu. Z wojska wystąpił w roku 1928, decydując się na rozpoczęcie studiów medycznych. Studiował w latach 1928-1934 na Uniwersytecie Poznańskim, a następnie pracował w Poznaniu, w wojskowej służbie zdrowia (w VII Okręgowym Szpitalu Wojskowym).

Kadrę tych służb tworzyli pracownicy szpitali wojskowych, lekarze służący w szeregach armii i inni. Istotną rolę odgrywali: płk Teofil Kucharski – dowódca Wielkopolskiego Szpitala Rejonowego, płk Leon Strehl – dowódca Rezerw Personelu Medycznego). Jerzy Dreyza był w latach 1934-1939 kontraktowym ordynatorem Oddziału Wewnętrznego w VII Okręgowym Szpitalu Wojskowym w Poznaniu. Najpoważniejszymi problemami medycznymi były wówczas: gruźlica (najczęstsza przyczyna zgonów; chorych żołnierzy zwalniano do rezerwy), choroby infekcyjne przewodu pokarmowego (dur brzuszny, czerwotka), choroby weneryczne i jaglica. Wprowadzenie obowiązkowych szczepień oraz działania higieniczno-sanitarne sprawiły, że w końcu lat 20-tych liczba zachorowań spadła (w Okręgu Korpusu VII sytuacja była lepsza, niż w innych Okręgach). Lekarze VII Szpitala Okręgowego nie ograniczali się do diagnostyki i leczenia. Uzupełniali wykształcenie na kursach specjalistycznych, prowadzili działalność naukową i społeczną, należeli do Towarzystwa Wiedzy Wojskowej (uczestniczyli w konferencjach TWW), Ligi Ochrony Przeciwnotniczej i Przeciwigazowej, Wojskowego Klubu Sportowego, Towarzystwa Inwalidów i Sierot po Lekarzach Wojskowych itp. W sierpniu 1939 roku podjęto

planową rozbudowę i reorganizację struktur jednostek służby zdrowia Armii Poznań, w tym VII Szpitala Okręgowego. Po wykonaniu zadań mobilizacyjnych szpital rozpoczął przygotowania do ewakuacji (pierwsze dni września). Po wybuchu II wojny światowej kpt. Jerzy Dreyza był lekarzem dywizjonu artylerii w 7 Pułku Artylerii Ciężkiej. Dywizjon walczył w bitwie nad Bzurą w składzie grupy operacyjnej, którą dowodził gen. bryg. Edmund Knoll-Kownacki. W czasie przeprawy przez Bzurę Jerzy Dreyza został ranny i dostał się do niewoli niemieckiej. Po kapitulacji Warszawy kierował szpitalem polowym dla rannych jeńców polskich w Laskach k. Warszawy. Na przełomie 1939 i 1940 roku (listopad-kwiecień) pełnił funkcję oficera łącznikowego Szefostwa Polskich Szpitali Wojennych. W latach 1941-1944 był: szefem sanitarnego Luftschutz Hilfdienst (organizacja biernej obrony przeciwlotniczej). W Szpitalu Maltańskim udzielał pomocy żołnierzom ZWZ-AK, rannym w akcjach zbrojnych. Ukrywał Żydów i inne osoby zagrożone aresztowaniem. Malta była też przygotowana do służby medycznej w czasie powstania. Szpital był dobrze zaopatrzony w leki i żywność, miał dobrze wyposażoną salę operacyjną (w schronie). W pierwszym dniu powstania (1 sierpnia) szpital zajęło kilkunastu Niemców i na oddziale chirurgicznym umieszczono rannych żołnierzy niemieckich. W drugim dniu dzielnicę opanowały oddziały polskie. W dniach 5-6 sierpnia w szpitalu znaleźli się ranni z ul. Elektoralnej i z Woli oraz szef sanitarny AK – płk dr Leon Strehl „Feliks” (zostały rozbite Oddziały III Obwodu AK i ewakuowano z Woli Komendę Główną AK). Utrzymywano kontakt ze Starówką (przez przełom w murze na zapleczu), jednocześnie przyjmując od frontu ran-

nych Niemców (przestrzeganie instrukcji dr Jerzego Dreyzy umożliwiło uniknięcie związanych z tym zagrożeń). Między 7 i 14 sierpnia szpital przechodził z rąk do rąk (kilka razy doszło do wymiany ognia). Po przejęciu szpitala Niemcy nie zastosowali represji, które miały miejsce w innych powstańczych szpitalach (szpitale na Woli w czasie powstania warszawskiego i rzeź Woli, pacyfikacja Czerniakowa), ze względu na obecność rannych jeńców niemieckich. Początkowo prowadzono stopniową ewakuację polskich rannych. Rozkaz natychmiastowego opuszczenia szpitala przez wszystkich wydał 14 sierpnia Obersturmführer Lagna (lub Lagna, Legana), dowódca kompanii z brygady Dirlwängera. Płk Strehl zorganizował przeniesienie ok. 200 rannych, niezdolnych do samodzielnego poruszania się, przez opanowany przez Niemców Ogród Saski do gmachu PKO na ul. Jasnej (nadano mu wówczas pseudonim Mojżesz), a dr Dreyza – transport 30 rannych do Szpitala Wolskiego. W następnych dniach personel „Malty” pracował przy ul. Zgoda 17 (budynek spłonął 4 września) i ul. Śniadeckich 17. Po kapitulacji powstania Szpital Maltański został przeniesiony do Piastowa. Działał jako szpital cywilny w budynkach Zakładów Akumulatorowych Tudor. Po zakończeniu wojny Szpital Maltański podlegał Polskiemu Czerwonemu Krzyżowi, z którym Jerzy Dreyza zawarł porozumienie (marzec 1945) o przekazaniu jednostki do dyspozycji garnizonu wojskowego w Częstochowie. Szpital, nazywany Szpitalem Maltańskim lub szpitalem walczącego podziemia, działał od 23 marca 1945 roku jako pomocniczy szpital garnizonowy (Częstochowa, ul. Waszyngtona 42). Był wspomagany m. in. przez prezydenta miasta T. J. Wolańskiego, komendanta Garnizonu płk. Kondra-

twicza, księdza prałata Bolesława Wróblewskiego oraz Zarząd Główny i Zarząd Oddziału PCK. Dr Jerzy Dreyza był ordynatorem Oddziału Chorób Wewnętrznych. Placówkę zlikwidowano w roku 1949. Jerzy Dreyza pozostał w Częstochowie do śmierci. Był w tym mieście: dyrektorem Miejskiego Szpitala Powszechnego (1947), pełnomocnikiem Zarządu Głównego PCK na Oddział Częstochowski (1948-1949), współorganizatorem i kierownikiem Pogotowia Ratunkowego (1949-1950), lekarzem powiatowym UB w Częstochowie (1951-1952), kierownikiem stacji Pogotowia Ratunkowego (1952-1954), inspektorem Centralnej Poradni Ochrony Zdrowia Przemysłu Hutniczego w Katowicach, lekarzem w Przychodni PKP w Częstochowie, organizatorem Kolumny Sanitarno-Epidemiologicznej Obwodowej Przychodni Lekarskiej, organizatorem Zakładowej Przychodni przy Parowozowni i Wagonowni. Był też organizatorem opieki medycznej dla pielgrzymów, przybywających na Jasną Górę. Odznaczenia: Krzyż Oficerski OOP, Krzyż Walecznych, Medal Niepodległości, Srebrny Krzyż Zasługi (1938), Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918-1921. W książce „Polska służba zdrowia w powstaniach narodowych 1794-1944? Witold Lisowski napisał m. in.: „|We wdzięcznej pamięci rodaków na zawsze pozostaną imiona bohaterskich lekarzy, którzy często ofiarą własnego życia ratowali setki istnień ludzkich. Należeli do nich: płk prof. Edward Loth, płk dr Leon Strehl, płk prof. Teofil Kucharski, gen. dr Mieczysław Kowalski, gen. bryg. dr Witold Hercdyński, płk dr Zygmunt Gilewicz, płk doc. Tadeusz Bętkowski, gen. dr Stefan Tarnawski, kpt. dr Jerzy Dreyza, ...”. Synem Jerzego Antoniego Dreyzy i Marii z d. Jarockiej był Jerzy Wojciech Dreyza (1932-2012, dzienni-

karz, ekonomista). Jerzy A. Dreyza zmarł w Częstochowie 3 stycznia 1981 roku. Został pochowany na cmentarzu Kule (kw. 121, rząd XIII, grób 8).

Słowiński, Służba zdrowia Wojska Polskiego w kampanii wrześniowej, Łódź 1964; R. Wankiewicz, Służba zdrowia Wojska Polskiego w bitwie nad Bzurą (9-22 września 1939 r.), Bydgoszcz 1972; tenże, Służba zdrowia Wojska Polskiego w bitwie nad Bzurą, „Przegląd Lekarski” 1984, T. XLI, nr 1, s. 68-79; E. Tomkowiak, Służba sanitarno-medyczna Armii „Poznań” w bitwie nad Bzurą, (w:) Bitwy września 1939 r., red. B. Polak, Koszalin 1987, s. 191-214; W. Piórek, Szpitale polowe Armii „Poznań”, „Służba Zdrowia” 1986, nr 37, s. 6; W. Rezmer, Armia „Poznań” 1939, Warszawa 1992 (działalność wojskowej służby zdrowia potraktowano marginalnie); J. Durkalc, K. Jasiński, J. Hasik, Służba zdrowia Armii „Poznań” w polskiej wojnie obronnej we wrześniu 1939 roku, „Nowiny Lekarskie” 2001, nr 12, s. 1216-1227 (liczne niedokładności dotyczące personaliów); R. Wankiewicz, Ocena pracy służby zdrowia w czasie wojny obronnej 1939 roku, Bydgoszcz 198 (bardzo niski nakład). Jerzy Antoni Dreyza. W: Powstańcze Biogramy (on-line). Muzeum Powstania Warszawskiego. (dostęp 30 października 2017); Cmentarz Kule w Częstochowie – Przewodnik biograficzny: Jerzy Dreyza. W: Wirtualna Izba Regionalna Gminy Książ Wielkopolski (dostęp 30 października 2017); Wojskowe szpitalnictwo poznańskie w latach 1919-1939. (w:) Zdzisław Andrzejewski: Poznańskie szpitalnictwo wojskowe w latach 1945-2000 (praca doktorska pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Janusza Karwata). Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Historyczny, Instytut Historii, 2011, s. 24-35. [do-

step 30 października 2017); Kazimierz Janicki. Poznańscy lekarze wojskowi w dwudziestoleciu międzywojennym Poznań Military Doctors in the Interwar. „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, s. 30-45, 2010; Włodzimierz Witczak. Wrześniowe drogi 702. Szpitala Polowego 17. Dywizji Piechoty Armii „Poznań” we wspomnieniach farmaceuty i lekarza. „Acta Medicorum Polonorum”. 1, s. 127-128, 2011; Polscy lekarze a niemiecka agresja w 1939 roku; Fragment książki: Witold Lisowski, „Polska służba zdrowia w powstaniach narodowych 1794-1944?; publikacja za piśmie Wojskowej Izby Lekarskiej „Skalpel” (nr 4/2015). „Gazeta Lekarska”, 01.09.2016; [https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Dreyza_\(lekarz\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Dreyza_(lekarz)) (dostęp 30 października 2017).

Eligiusz Tomkowiak

Dukiewicz Mikołaj (1901-po 1970), urodził się 15 listopada 1901 r. w miejscowości Dębówko-Nowe koło Białośliwia. Syn Wojciecha i Franciszki. Ukończył 4 klasy szkoły powszechnej. Walczył w Powstaniu Wielkopolskim od 27 grudnia 1918 r. do 10 stycznia 1919 r. w oddziale z Białośliwia pod dowództwem sierż. Franciszka Buskiego (1878-1954). Uczestniczył w wyzwolaniu Białośliwia i w walkach o Wysoką w dniach 7/8 stycznia 1919 r. Po wycofaniu oddziałów powstańczych za Noteć był poszukiwany przez prusaków. Ukrywał się aż do chwili wkroczenia na te tereny oddziałów Wojska Polskiego. W 1922 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w szeregach Wojska Polskiego. Służbę wojskową odbył w Wadowicach. W dniu 4 września 1923 r. został zwolniony do rezerwy. Opis uczestnictwa w powstaniu wg wniosku na WKP: Uchwała Rady Państwa nr: 10.23-

0.1462 z dnia 23 października 1972 roku: „Jest czynnym członkiem ZBoWiD w środowisku powstańców wielkopolskich 1918/19. Zweryfikowany na podstawie zaświadczenia CAW nr 673/Wer. z dn. 27 stycznia 1968 r. pod nr. 1063. Wyżej wymieniony brał udział w Powstaniu Wielkopolskim jako ochotnik z bronią w rękę w szeregach oddziału w Białośliwiu pod dowództwem sierż. Bruskiego Franciszka w czasie od 27.12.1918 do 10.01.1919 roku. Brał udział w walkach pod Białośliwiem i Wysoką. Po upadku Powstania w rejonie na północ od Noteci był poszukiwany przez Niemców i ukrywał się do chwili przejścia tych terenów przez oddziały WP. W roku 1922 powołany do wojska w Wadowicach. Służył do 4.09.1923 r. W 1939 roku powołany do 52 PP walczył pod Kutnem, Warszawą i Garwolinem. W czasie okupacji wywieziony przez Gestapo do Elbląga musiał pracować przy budowie okopów”. W 1939 r. został powołany do 52 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych. Walczył pod Kutnem, Warszawa i Garwolinem. Podczas okupacji wywieziony na roboty do Elbląga, gdzie m. in. pracował przymusowo przy budowie okopów. Z zawodu był kwalifikowanym dróżnikiem kolejowym i z pracy na PKP przeszedł na emeryturę. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację – Koło w Białośliwiu. Mieszkał w Krostkowie pod nr 60. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i po 1970 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Archiwum Prezydenta R. P. – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; zaświadczenie Centralnego Archiwum Wojskowego nr 673/Wer. pod nr 1063 z 27 stycznia 1968 r.

Wojciech Kicman

Durkowiak Stanisław (1900-1987), urodził się dnia 30 października 1900 r. w Brennie. Był synem Macieja i Konstancji. Po ukończeniu szkoły podstawowej w swojej miejscowości, pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. 10 stycznia 1919 wstąpił jako ochotnik w szeregi powstańcze. Uczestniczył w potyczkach zbrojnych w okolicach Włoszakowic, Gołanic, Krzycka i Jezierzyc Kościelnych. W marcu 1919 r. został wcielony do 6. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 60 Pułk Piechoty). Na przełomie sierpnia i września tegoż roku brał udział w akcjach zbrojnych o Zbąszyń. W styczniu 1920 r. uczestniczył ze swym pułkiem w przejmowaniu od Niemców Bydgoszczy, Świecia, Koronowa i Tucholi, a potem walczył w wojnie polsko-bolszewickiej na froncie ukraińskim dochodząc aż do Kijowa w maju 1920 r. Po zakończeniu walk na froncie wschodnim, powrócił w połowie grudnia tegoż roku do garnizonu w Ostrowie Wlkp. W 1922 r. zdemobilizowany z wojska wrócił do rodzinnego Brenna. Po zawarciu związku małżeńskiego z Anną Działczyk wyjechał wkrótce w poszukiwaniu pracy najpierw na Śląsk, a potem w 1925 r. aż do Francji. Znalazł zatrudnienie w kopalni węgla kamiennego w której pracował przez 8 lat. W roku 1933 wrócił do Brenna, gdzie po wielu staraniach otrzymał pracę w miejscowym tartaku u Piotra Mireckiego. W czasie okupacji pracował początkowo jako ro-

Stanisław
Durkowiak

botnik fizyczny w różnych okolicznych zakładach niemieckich, a potem w 1944 r. został wywieziony na roboty przymusowe do kopania rowów przeciwpancernych najpierw pod Wschowę, a potem w rejon Torunia i Włocławka. Po wojnie był robotnikiem leśnym. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich, a później do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1974) oraz mianowany podporucznikiem. Z żoną Anną miał syna Stefana i córkę Anielę. Zmarł w wieku 87 lat. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Brennie.

Informacja Małgorzaty Napieralskiej, uczennicy klasy VII z wywiadu przeprowadzonego w styczniu 1974 roku oraz materiały własne.

Kazimierz Wolniczak

Dworczyk Marian (1894-1970), urodził się 23 marca 1894 roku w Rogalinieku jako syn nauczyciela Mieczysława i Władysławy z domu Węclewicz. Miał dwóch braci i cztery siostry. Po ukończeniu Gimnazjum Fryderyka Wilhelma w Poznaniu rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie im. Fryderyka Wilhelma w Berlinie. Wziął czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim, do którego przystąpił w Poznaniu 27 grudnia 1918 r. przerywając studia w Berlinie. Jako me-

dyk zajmował się rannymi powstańcami. Po zakończeniu Powstania brał udział w kampanii przeciwko bolszewikom w 1920 r., również w charakterze medyka opiekując się żołnierzami. Po zakończeniu działań wojennych, będąc w stopniu podporucznika WP został z dniem 10 listopada 1920 r. urlopowany do Warszawy celem zdania ostatecznych egzaminów. Dyplom lekarski i tytuł doktora medycyny otrzymał w 1924 r. na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Marian Dworczyk będąc oficerem, wędrował służbowo z rodziną po Wielkopolsce. Był lekarzem pułkowym w Biedrusku pod Poznaniem, a następnie w Kaliszu służył w VII batalionie sanitarnym w Poznaniu z przydziałem jako nadetatowy (n. e) oficer do 25 pułku artylerii polowej, stacjonującym w Kaliszu (Zgodnie z Rocznikiem Oficerskim 1923 r.). Na postawie kolejnego rozkazu Marian został w 1927 roku przeniesiony z 7 dywizjonu samodzielnego do Obozu Szkoleniowego Artylerii w Toruniu na stanowisko młodszego lekarza (Dziennik Personalny z 4 lutego 1927, R. 8, Nr 4, strona 6.). Rocznik oficerski 1928 r. wykazuje Mariana Dworczyka, jako lekarza w Obozie Szkolnym Artylerii z przynależnością służbową do Kadry oficerów służby zdrowia, jako kapitana ze starszeństwem z dnia 15 sierpnia 1924 r., lok. 22. W roku 1928 Marian Dworczyk w stopniu kapitana został zdemobilizowany. Z Torunia przeniósł się do Czerniejewa pod Gniezno. Zgodnie z Komunikatem 59 Izby Lekarskiej Poznańsko-Pomorskiej z dnia 1 lipca 1928 r. Marian Dworczyk został wpisany na listę lekarzy tej Izby. Rozpoczął praktykę lekarską z ramienia Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Był społecznikiem m. in. organizował i był prezesem Koła Śpiewackie-

Marian Dworczyk

go „Echo” w Czarniejewie, finansował instrumenty muzyczne dla miejscowej orkiestry straży pożarnej itd. Był członkiem Powiatowego Komitetu organizowanego corocznie „Tygodnia Dziecka” w województwie poznańskim (Informator Urzędowy Powiatu Gnieźnieńskiego z 5 września 1931 Nr. 67). W Czarniejewie rozwinął działalność koła PCK (rok 1933). Prowadził osobiście wykłady na kursach sanitarnych i ratowniczych PCK w Czarniejewie. W LECH-u Gazecie Gnieźnieńskiej z 23 listopada 1931 r. możemy przeczytać, że wraz z innymi lekarzami aptekarzami i dentystami dobrowolnie opodatkował się na okres 6 miesięcy na rzecz bezrobotnych w wys. zł. 16,67 miesięcznie. Mieszkając w Czarniejewie pełnił funkcję komisarycznego ławnika w Magistracie czarniejewskim. W okresie kryzysu gospodarczego lat 30-tych cała rodzina przeniosła się w 1934 na Górny Śląsk. W Roczniku lekarskim z 1936 r., Marian Dworczyk występuje jako lekarz ogólny zatrudniony w Kasie Chorych, ul. Krakowska 48 w Wielkich Hajdukach. W latach 1936-39 organizował tam wraz z inż. Szpotowiczem ochotnicze drużyny PCK. Około 1940 roku Marian przeniósł się do uzdrowiska Busko Zdrój. Tam pracował jako lekarz w sanatorium na Górcie, a także jako lekarz uzdrowiskowy. W Busku Zdroju narażając życie swoje i całej rodziny udzielił pomocy Żydówce Matyldzie Engelmann i jej córce, ukrywając je w mieszkaniu służbowym rodziny w sanatorium „Na Górcie”, pełnym przebywających na kuracji, niemieckich żołnierzy. Historia ta została opisana przez nią w wydanej w 1977 r. przez wydawnictwo Lantana, Melbourne w Australii książce „Journey without end”. W kilku rozdziałach wspomina ona pobyt w Busku i udzieloną jej pomoc przez Dra Dworczyka i jego ro-

dzinę. Po zakończeniu II wojny światowej rodzina wróciła do Chorzowa Batorego (Wielkie Hajduki). Po paru latach rodzina przeprowadziła się do Warszawy. Marian przez pewien czas prowadził tam prywatny gabinet ginekologiczny i internistyczny. Do przejścia na emeryturę Marian Dworczyk pracował w Ministerstwie Zdrowia, organizując na terenie Warszawy fizykoterapię. Był żonaty z Haliną z domu Hofman (1894-1974). Miał czworo dzieci: Halinę (zameżna Przeciuchowska 1917-1975), Mieczysława (1923-2010), Wojciecha (1927-2012) i Jana (1928-2011). Marian zmarł w szpitalu w Otwocku pod Warszawą 16 września 1970 roku w wieku 76 lat. Został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie przy ul. Powązkowskiej 14 (kwatery 79, rząd 4, grób 7).

Rocznik Oficerski 1923 r., Dziennik Personalny 1927.02.04 R. 8 Nr 4 strona 6., Rocznik Oficerski 1928 r., Komunikat 59 Izby Lekarskiej Poznańsko-Pomorskiej z dnia 1.07.1928, Informator Urzędowy Powiatu Gnieźnieńskiego z 05.09.1931 Nr. 67, LECH Gazeta Gnieźnieńska z 23.11.1931, książka pod red. B. Polaka Studia z dziejów Czarniejewa i okolic, wydana w Czarniejewie w 1982 r. rozdział pt. Czarniejewo w okresie II Rzeczypospolitej autor J. Gruszka, Rocznik lekarski z 1936 r., Książka „Journey without end” autorstwa Matyldy Engelmann, wydawnictwo Lantana, Melbourne, Informacje rodzinne z Warszawy.

Ewa Dworczyk

Dworczyk Zygmunt (1895-1978), urodził się 4 sierpnia 1895 r. w Rogalinie jako syn nauczyciela Mieczysława i Władysławy z d. Węciewicz. Miał dwóch braci i cztery siostry. Po ukończeniu szko-

ły powszechnej w Poznaniu został przyjęty do szkoły junkrów, stając się zawodowym oficerem w pruskiej armii. Jako porucznik brał udział w bitwie pod Verdun w czasie I wojny światowej. Po kapitulacji Niemiec wrócił do Poznania i tam przyłączył się do Powstania Wielkopolskiego 1918 – 1919 r. Jak wielu innych Powstańców po zakończeniu walk powstańczych wziął udział w wojnie bolszewickiej. Po jej zakończeniu, mimo, że miał już wiele lat wojny za sobą dołączył do organizatorów III powstania śląskiego działając pod pseudonimem Werner. Po utworzeniu Dowództwa Obrony Plebiscytu (DOP), w stopniu kapitana objął kierownictwo nad kolejowymi siłami konspiracji polskiej. Bezpośrednio przed wybuchem powstania kierował realizacją zadania organizacji kolejowej mającej na celu skierowanie maksymalnych rezerw taboru do ściśle określonych punktów w pasie działania: grupy „Południe” (Pszczyna, Tychy), grupy „Wschód” (Ligota, Szopienice, Mysłowice) i grupy „Północ” (Tarnowskie Góry). Po wybuchu powstania objął szefostwo spraw kolejowych przy Naczelnej Komendzie Wojsk Powstańczych (NKWP) i przystąpił do militaryzacji kolei. W powołanej do życia 6 września 1920 r. Centrali Wychowania Fizycznego, na której czele stanął M. Paluch, kpt. Zygmunt Dworczyk został szefem referatu kolejowego. Po zakończeniu Powstania Śląskiego wrócił do Poznania i mieszkał przy ul. Bukowskiej 15. Służył

Zygmunt Dworczyk

w stopniu kapitana w sztabie 14 Dywizji Piechoty. W Roczniku Oficerskim z 1924 r. Zygmunt wymieniany jest jako kapitan ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 roku, Kawaler Krzyża Walecznych. W 1924 roku służył w 2 pułku łączności jako nadetatowy oficer łącznikowy przy Dyrekcji Poczty i telegrafu w Lublinie. W Roczniku oficerskim z 1928 roku Zygmunt nadal występował jako „... kapitan Dworczyk Zygmunt urodzony 04 sierpnia 1895 r...” Zgodnie z Rocznikiem Oficerskim 1934 roku kapitan Zygmunt Dworczyk był w stanie spoczynku i podlegał Powiatowej Komendzie Uzupełnień w Pszczynie. Pozostawał w dyspozycji Dowódcy okręgu V (Kraków). Zygmunt przeszedł więc do rezerwy w stopniu kapitana. Od dnia 1 maja 1930 r. do 31 grudnia 1935 r. w wyniku podpisanej z Mikołajem jr. Witczakiem umowy, pełnił funkcję dyrektora uzdrowiska w Jastrzębiu Zdroju. W Roczniku Lekarskim z 1936 r. Dworczyk Zygmunt jest wymieniony jako członek Zarządu Związku Uzdrowisk Polskich, ale zaznaczono wyraźnie, że nie był lekarzem. W roku 1936 przeniósł się do Inowrocławia, gdzie przez pierwsze pół roku pełnił funkcję dyrektora Uzdrowiska. Ostatnim jego miejscem zatrudnienia przed wybuchem II wojny światowej była Huta Silesia w Rybniku, gdzie pracował jako dyrektor administracji do aresztowania w 1939 r. Wiemy, że był tam zatrudniony na pewno przed październikiem 1937 roku, gdyż od tego okresu istnieją dokumenty z jego podpisem. Przypuszczamy, że znalazł się tam w związku ze zleconym hucie zamówieniem części dla przemysłu zbrojeniowego i Zygmunt jako wojskowy i zaufany człowiek został tam skierowany. Po wybuchu II wojny światowej w 1939 został awansowany przez władze polskie do stopnia majora. Po wkroczeniu Niemców

do Rybnika został wydany władzom hitlerowskim przez swojego szofera, figurował bowiem na liście poszukiwanych przez Gestapo. Jako były oficer pruski mógł podpisać Volkslistę, nie przyjął jednak tej propozycji. Dzięki temu, że przesłuchujący go oficer okazał się kolegą ze studiów w Berlinie grożącą mu karę śmierci zamieniono na obóz koncentracyjny w Mauthausen, gdzie przebywał 5 lat. Z ogromnej ilości Polaków przeżył obóz jako jeden z pięciu aresztowanych w 1939 r. Po przejściu Mauthausen przez wojsko amerykańskie został likwidatorem obozu. Zygmunt Dworczyk nie wrócił już nigdy do Polski. Po wojnie osiedlił się w Belgii, otrzymując paszport bezpieczeństwa. Mieszkając za granicą w Liege w Belgii, utrzymywał się z renty otrzymywanej z Niemiec i z Polski. Z pierwszego związku małżeńskiego z Janiną z d. Komorowską, zawartego jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, miał dwoje dzieci: Zygmunta (ur. 1929 – zginął w Powstaniu Warszawskim 1944) i Krystynę (zameżna Urbańska, ur. 1932). Zygmunt rozwiódł się z pierwszą żoną i zawarł związek małżeński z wdową, Ireną Kulwicz. Zmarł 20 października 1978 roku w Liege w Belgii i tam został pochowany. Żył 83 lata.

Rocznik Oficerski z 1924 r., Rocznik oficerski z 1928 roku, Rocznik Lekarski z 1936 r., Książka Uzdrawisko Jastrzębie Zdrój Archiwum perły województwa śląskiego w XX-leciu międzywojennym autorstwa Jarosława Mrozkiewicza, Biuletyn Galerii Historii Miasta Nr 2 (32) czerwiec 2014 r. wydawany przez Ośrodek Kultury w Jastrzębiu – Zdroju artykuł – Wspomnienie o wieloletnim Dyrektorzce Uzdrawiska – Zygmuncie Dworczyk, książka pt. Inowrocław w okresie międzywojennym (1919-1939) s. 25, artykuł Ka-

dra oficerska w III powstaniu górnośląskim 1921 w gazecie Zew Polski Zachodniej nr 23 s. 2, Informacje rodziny z Warszawy.

Ewa Dworczyk

Dymek Bronisław (1897-1980), urodził się 30 sierpnia 1897 r. w Młynkowie k/Czarnkowa. Syn Jana i Marii. Ukończył szkołę powszechną. W 1916 r. wcielony do armii pruskiej, z której wrócił w grudniu 1918 r. Wstąpił do oddziału powstańców w Czarnkowie w dniu 7 stycznia 1919 r. i został przydzielony do 2 kompanii czarnkowskiej pod dowództwem ppor. Masełka. Brał czynny udział z bronią w rękę przy oswobodzeniu miasta Czarnkowa, Romanowa i Walkowic. W walce pod Walkowicami przyczynił się do zdobycia 2 ciężkich karabinów maszynowych, większej ilości amunicji i sprzętu wojskowego oraz kilkunastu jeńców. Po zakończeniu powstania mieszkał w Kruszewie i pracował we własnym gospodarstwie rolny. Po wybuchu II wojny światowej został z rodziną wysiedlony do Generalnej Guberni. W tym okresie utracił dokumenty świadczące o jego udziale w powstaniu. W 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/1053 z dnia 18 grudnia 1958). Zmarł w Kruszewie 8 marca 1980 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym we wspólnym grobowcu rodziny Rucińskich i Dymków.

Zofia Barnaś, Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich Ziemi Nadnoteckiej, Czarnków 2011; Biuro Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP – wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy.

Wojciech Kicman

Ertel Sylwester Mieczysław (1894-1979), urodził się 7 grudnia 1894 r. w miejscowości Pieruszyce pow. Pleszew. Syn nauczyciela Stanisława i Anieli z domu Hoffmann. Ukończył państwowe gimnazjum (matura ekstern. w 1920 roku) oraz Szkoła Podchorążych Piechoty (1922). Podczas nauki w Gimnazjum w Pleszewie (1911-1914) działał w Towarzystwie im. Tomasza Zana kierowanym przez Ludwika Bocińskiego. W marcu 1919 uciekł z armii niemieckiej wrócił do domu do Pieruszyce; wstąpił jako ochotniczo do Wojsk Powstańczych – 1 baon Pleszewski 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (przemianowany na 62 pp) dowodzony przez kpt. Mariana Palucha. Następnie wymarsz na front pod Krotoszyn gdzie brał udział w walkach z Niemcami na terenie powiatu krotoszyńskiego w miejscowościach Zduny, Kochale, Baszków. W kwietniu 1919 r. awans na stopień sierżanta; w czerwcu 1919 r. awans na stopień podporucznika. Wrzesień 1919 – luty 1920 udział w walkach na froncie południowym Wielkopolski w szeregach 62 p. p., jako dowódca plutonu; luty 1920 – grudzień 1920 r. udział w wojnie polsko – bolszewickiej w szeregach 62 p. p. jako dowódca kompanii; maj 1920 awans na stopień porucznika; grudzień 1920 – kwiecień 1923 – służył w 62 p. p. w Bydgoscy na stanowisku dowódcy kompanii; kwiecień 1923 – kwiecień

1930 r. przeniesiony do 77 p. p. w Lidzie jako dowódca kompanii i oficer materiałowy; kwiecień 1930 – marzec 1931 służba w 16 p. p. Tarnów na stanowisku dowódcy kompanii. W marcu 1931 r. przeniesiony do rezerwy. Od marca 1931 do 31 sierpnia 1939 r. pracuje jako pracownik cywilny w referacie uzbrojenia 77 p. p. w Lidzie. 1 września 1939 r. do 17 września 1939 r. zmobilizowany do 5 pułku tonicznego w Lidzie. 17 września 1939 r. po rozwiązaniu pułku wrócił do domu w Działkowiczach k/Lidy. Zimą 1940 r. aresztowany przez NKWD i wraz z rodziną (żona Ludwiką, córka Krystyną i siostrą żony Teofilą) deportowani najpierw na Syberię, później do Kazachstanu, następnie na Ukrainę. Do Polski powrócili w ramach repatriacji w 1946 r. na tzw. Ziemię Odzyskaną i osiedlili się we Wrocławiu. W 1946 r. podjął pracę zawodową w Zjednoczeniu Kamieniołomów we Wrocławiu, pracował tam 15 lat. W 1961 r. przeszedł na emeryturę. W okresie pracy zawodowej jak i po przejściu na emeryturę pracował społecznie w Lidzie Przyjaciół Żołnierza, w Obronie Lotniczej i Przeciwatomowej, w Wojewódzkiej komisji Rozjemczej jako sekretarz, był przewodniczącym Zakładowych Ogrodów Działkowych oraz w Komitecie Blokowym. Zmarł 27 lutego 1979 r. w Gdańsku, gdzie opiekowała się nim wnuczka. Pochowany w Gdańsku. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (22 kwietnia 1980) i Medalem 15-Lecia Wrocławia (2 maja 1960). Żona: Ludwika Ertel z d. Hoffmann, zmarła w styczniu 1977 r. Dzieci – Krystyna i Barbara (bliźniaczki) ur. 10 grudnia 1922 r. w Bydgoszczy.

Sylwester Stanisław
Ertel

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Marian Kalinowski

Felsmann Antoni (1899-1971), urodził się 19 grudnia 1899 roku w Budzynie pow. Chodzież w rodzinie robotnika Józefa Felsmanna i Antoniny Jaśkowiak. Miał dwie siostry i dwóch braci – starszego Jana (ur. 1895) i młodszego Stanisława (1901-1978), którzy również brali udział w Powstaniu Wielkopolskim. Początkowo rodzina mieszkała w Brzeźnie pow. Wągrowiec, gdzie urodził się starszy brat Jan. Jednak już kolejne dziecko urodziło się w Budzynie. Mieszkali tu do ok. 1900 r., bowiem młodszy brat Stanisław urodził się już Nowym Brzeźnie pow. Wągrowiec w maju 1901 r. 27 grudnia 1918 r. zgłosił się do oddziału powstańczego dowodzonego przez porucznika Skotarczaka. W szeregach kompanii rogozińskiej do 11 stycznia 1919 r. brał udział w walkach pod Rogoźnem, Budzynie, Chodzieżą, Szubinem i Rynarzewem pod dowództwem porucznika Skotarczaka i porucznika Napierały. Następnie do 18 lutego 1919 r. pod dowództwem porucznika Napierały walczył o Zbąszyń, Nowy Dwór i Perzycy. 19 lutego 1919 r. przeniesiony został do 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (później 58 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W pułku tym służył jako zawodowy podoficer w stopniu starszego sierżanta do września 1939 r. Jako podejrzany o przynależność do tajnej organizacji od 3 czerwca 1940 r. do 12 października 1940 r. był więziony w Forcie VII w Poznaniu. 15 grudnia 1956 r. w Urzędzie Stanu Cywilnego Poznań-Grunwald zawarł związek małżeński. Pracował jako magazynier w WPHW Poznań-Garbary. Odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (24 stycznia 1958), Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Niepodległości, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalem

Zwycięstwa i Wolności. Zmarł w styczniu 1971 roku w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie 18 stycznia 1971 r. (pole 7 kwarta 3 rząd 2 miejsce 23).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, Lista odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (www.powstancy-wielkopolscy.pl), Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła, <http://www.poznan.pl/mim/necropolis/search.html>.

Ewa Kabat

Filipiak Władysław (1898-1945), kapral Wojska Polskiego. Urodził się 21 czerwca 1898 r. w Poznaniu w rodzinie Piotra i Konstancji z domu Koczorowska. Po ukończeniu w 1912 r. szkoły powszechnej pracował przy budowie fortyfikacji. W maju 1916 r. został powołany do armii niemieckiej, walczył na froncie wschodnim i zachodnim. 5 stycznia 1919 r. jako ochotnik wstąpił do 1 kompanii I batalionu saperów wlkp. w Poznaniu. Walczył pod Zdunami, Nakłem Rynarzewem i pod dowództwem kpt. Witolda Butlera wkroczył do Bydgoszczy. 6 lutego 1919 r. został wysłany wraz z 7 żołnierzami pod dowództwem plut. Józefa Grzesiaka na front północny, gdzie 17 lutego 1919 r. pod Rynarzewem brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego nr 22 (niektóre źródła podają datę 18 lutego 1919 r. – przyp. autora). Za

Władysław Filipiak

ten czyn został odznaczony Orderem Wojskowym Virtuti Militari. A tak o tym świetnym czynie pisał generał Dowbor-Muśnicki w rozkazie dziennym nr 65 z dnia 10 marca 1919 r. „... Ten czyn bohaterstwa stawiam za wzór. Poległym niech ziemia rodzinna da wieczny spokój. Reszcie – szcząc się, że dowodzę nimi – składam podziękowanie. Rozkaz ten przeczytać przed frontem wszystkich wojsk mi podległych”. Następnie wraz ze swoją jednostką walczył w wojnie bolszewickiej w 1920 r., został ranny pod Wołkowyskiem. W październiku 1920 r. na Froncie Litewsko-Białoruskim wraz z kapralem Chybiakiem brał udział w wysadzeniu drewnianego mostu o długości około 53 m przez rzekę Ponczę. W wyniku pomyłki kaprała most ze znajdującym się na nim Władysławem Filipiakiem wyleciał w powietrze. To co działo się później tak opisano w jednodniówce nr 2 z 17 VIII 1926 r. „... Jakie zdziwienie ogarnęło porucznika Doroszewskiego, który oglądając resztki, mostu ujrzał w wodzie głowę i ręce naszego Filipiaka wykonującego ruchy pływackie. Był nieprzytomny, lecz żył...”. Po zakończeniu wojny pozostał w XV Baonie Saperów Wlkp., który 10 października 1921 r. został wcielony do 8 Pułku Saperów. 5 grudnia 1922 r. został zwolniony z wojska w stopniu kaprała. Po demobilizacji pracował w Zakładach Hipolita Cegielskiego, Akwawicie, a od 1929 r. do września 1939 r. był woźnym w liceum im. Św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Jak wspominają absolwenci szkoły był znaną i budzącą grozę postacią. W 1923 r. zawarł związek małżeński z Anną Lewandowską. Dzieci: Teresa (ur. 16 sierpnia 1923 r.), Henryk (ur. 18 października 1925 r.), Czesław (ur. 20 lipca 1927 r.), Edward (ur. 7 października 1931 r.). We wrześniu 1939 r. brał udział w działaniach wojennych ze swoją jed-

nostką w składzie Armii Pomorze i w walkach w obronie Warszawy. Wzięty do niewoli niemieckiej przebywał w Krigsgafangenlager – Wendisch-Borschuetz, gdzie zmarł 28 maja 1945 r. Odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militarii 5 kl. nr 5533, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwałą Rady Państwa nr 01.09 – 0.3 z dnia 09 stycznia 1960 r.).

CAW-wniosek na nadanie orderu VM z dnia 12 grudnia 1921 r. i kwestionariusz osobowy z dnia 6 czerwca 1933 r.; legitymacja Filipiaka Władysława kawalera krzyża Srebrnego Orderu Wojennego „VM” z dnia 1 maja 1933 r.; jednodniówka „Na uroczysty dzień Święta pułkowego 8-go Pułku Saperów” wydanej w Toruniu 17 VII 1924 s. 15-17; jednodniówka nr 2 8-go Pułku Saperów z 17 VIII 1926 r. opracowana pod kierownictwem kapitana Meleniewskiego wydana w Toruniu s. 35-37; Zarys historii Wojennej 8-go Pułku Saperów, Warszawa 1931 s. 9-11; Wielkopolskie Towarzystwo genealogiczne „Gniazdo”- lista odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Gimnazjum i Liceum AD Sanctam Mariam Magdalenam w Poznaniu – Zjazd wychowanków z okazji 415 rocznicy założenia szkoły 11-12 listopada 1988 r. s. 79 i 99 wydana w Poznaniu: zbiory autora i informacja rodziny.

Włodzimierz Becker

Fliciński Wojciech (1895-?), urodził się 5 kwietnia 1895 r. w Ojrzanowie (w ówczesnym powiecie szubińskim), w rodzinie Józefa i Antoniny. Rodzice posiadali niewielkie gospodarstwo rolne. Ukończył cztery klasy niemieckiej szkoły powszechnej i pracował jako robotnik rolny na majątku. Po ukończeniu 14 roku

życia wyjechał do pracy. Został powołany do wojska niemieckiego w maju 1915 r. i walczył na froncie I wojny światowej. Został ranny 29 czerwca 1918 r. Po wyleczeniu ran został powołany do Grenzschutzu. Zdezerterował, wrócił w rodzinne strony. Wstąpił w szeregi powstańcze. Brał udział w walkach o Łabiszyn 11 stycznia 1919 r. pod komendą Fabiana. Następnie w potyczkach w okolicach Szubina, Rynarzewa, Godzimirza. Jako ochotnik wcielony został do 9 pp. 11 listopada 1919 r. przeniesiony do 16 Pułku Ułanów. 11 stycznia 1921 r. zwolniony został do rezerwy. Po powrocie z wojska założył rodzinę, zamieszkał w Rozalinowie (pow. żniński) i pracował jako rolnik na gospodarstwie (8 ha). Uchwałą Rady Państwa nr 12.06-0.959 z dnia 6 grudnia 1957 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Życiorys Wojciecha Flicińskiego, Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy? obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Flis Marcin (1899-1978), powstaniec wielkopolski, st. szer. ur. 18 października 1899 r. w Zdroju koło Grodziska Wlkp. Był synem Franciszka i Franciszki. W 1917 r. powołany do armii niemieckiej, walczył na froncie zach. Po rozejmie z 11 listopada 1918 r. powrócił do rodzinnego Zdroju. Następnie wstąpił do komp.

Marcin Flis

Służby Straży i Bezpieczeństwa w Grodzisku Wlkp., formowanej przez ppor. Józefa Skrzydlewskiego. Zajmował się m. in. rozeznaniem nastrojów wśród mieszkańców okolicznych wsi narodowości niemieckiej. Po wybuchu powstania najpierw został skierowany do Rakoniewic, następnie w okolice Nowego Tomyśla i Zbąszynia. 26 stycznia 1919 r. złożył zaprzysiężenie, walczył w 5. Grodziskiej Kompanii Powstańczej. Dowodził sekcją ckm. Z Lwówka Wlkp., gdzie d-cą komp. został Józef Kopczyński, wraz z oddziałem został przeniesiony w rejon Bobrowki, Sępólna i Węgielni. Wziął udział w walkach o Miedzichowo 11 lutego 1919 r., w czasie których został wzięty do niewoli. Więziony w Havelbergu do 11 listopada 1919 r. W okresie międzywojennym pracował jako strażnik graniczny na granicy wschodniej. Uczestniczył w kampanii wrześniowej 1939 r. 4 października 1939 r. został internowany przez Sowieców, jednak następnego dnia zwolniony. Udał się do rodziny w Chyrowie (obecnie w obwodzie lwowskim, Ukraina). W czerwcu 1940 r. Niemcy zatrzymali Flisa z rodziną w czasie przekraczania niemiecko-sowieckiej linii demarkacyjnej. Po zwolnieniu w następnym miesiącu powrócił wraz z żoną do Grodziska Wlkp. Rozpoczął pracę w Zarządzie Miejskim, jednak utrzymywał kontakt z podziemiem antyhilterowskim. Po 1945 r. pracował m. in. w Milicji Obywatelskiej, Prezydium Rady Narodowej oraz w Spółdzielni Inwalidów na stanowisku referendarza księgowego i kierownika handlowego. Pracował także w Radzie Spółdzielczej. Był członkiem Komisji Historycznej ZBoWiD Koła Grodzisk Wlkp. Zm. 13 czerwca 1978 w Grodzisku Wlkp. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Archiwum Prezydenta RP, Akta Rady Państwa, Uchwała Rady Państwa nr: 12.06-0.953 z dnia 6 grudnia 1957, za: <http://powstancy-wielkopolscy.pl/> (dostęp: 04.07.2017); *Urząd Stanu Cywilnego Grodzisk Wlkp., pismo nr: USC. 5362.1.60.2017 – informacja Sabina Bażajska-Ryczał; Relacja pisemna z 1974 r.; Z. Kościański, Grodzisk Wielkopolski w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, [w:] Grodzisk Wielkopolski. Zarys dziejów, pod red. B. Polaka, Grodzisk Wielkopolski 1990, s. 87-106; M. Tomczak, Wojna, [w:] tamże, s. 163-190; Z. Kościański, W Polsce ludowej, [w:] tamże, s. 193-246; D. Matuszewski, Grodziszczanie pod bronią. Tradycje patriotyczne mieszkańców powiatu grodziskiego (zarys), Grodzisk Wielkopolski 2013; tenże, Powiat grodziski wczoraj i dziś. Publikacja wydana z okazji 15-lecia Powiatu Grodziskiego, Grodzisk Wielkopolski 2014; informacja Dariusza Matuszewskiego. Zdjęcie dostępne na WBC pod adresem: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=97009&from=publication> (dostęp: 05.04.2017).*

Tomasz Kościański

Floryszczak Stanisław (1889-1978), podporucznik W. P. Urodził się 1 marca 1889 r. w Gołębinie Nowym pow. Kościan w wielodzietnej rodzinie rolnika Franciszka i Marii z domu Matuszczak.

Stanisław Floryszczak

3 marca 1905 r. wyjechał z rodziną do Oberhausen w Westfalii w Niemczech. W 1914 r. został powołany do 6 kompanii XI Batalionu zapasowego Piechoty – w Obozie Ćwiczebnym Beverlo armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. Po zakończeniu wojny powrócił do Poznania. 4 lutego 1919 r. wstąpił do I Batalionu Saperów Wielkopolskich, gdzie służył do 12 marca 1920 r. Od 13 marca 1920 r. do 1 września 1939 r. był zatrudniony w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w DOKP Poznań. Od 1923 r. należał do Związku Zawodowego Pracowników Kolejowych. 6 maja 1938 r. został odznaczony Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę. W czasie okupacji pracował jako tokarz w Zakładach Naprawczych Kolei Rzeszy w Poznaniu. Po zakończonej wojnie pozostał pracownikiem Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego "Poznań" i nawet po przejściu na emeryturę pracował dalej do 70 roku życia. 13 grudnia 1971 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany podporucznikiem. 7 kwietnia 1976 r. odznaczony Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski. Zmarł 23 września 1978 r. w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu sołackim. Zawarł związek małżeński z Zofią z domu Ambroży z tego związku dzieci: Maria (ur. 8 września 1913), Joanna (ur. 1 stycznia 1915), Feliks (ur. 5 sierpień 1916), Jan (ur. 3 październik 1919), Wanda (17 wrzesień 1921-15 październik 1921), Edmund (11 wrzesień 1923-9 wrzesień 1923), Bolesław (ur. 2 lipca 1925) i Zofia. Po śmierci pierwszej żony (23 kwiecień 1893-19 listopad 1929) zawarł drugi związek małżeński z Martą z domu Walczak, z którą miał syna Stanisława (ur. 17 maja 1932) i Tadeusza (ur. 10 październik 1934). Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych,

Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowy za Wojnę 1918-1921, niemieckim Krzyżem Żelaznym II klasy.

Miejska Biblioteka Publiczna im. E. Raczyńskiego teczka Floryszczaka Stanisława syg. Inw. 2517; świadectwo chrztu – Czempin wrzesień 1912 r.; legitymacja Związku Zawodowego Pracowników Kolejowych nr 147-60 z 1 września 1923 r.; dyplom nadania – Brązowego Medalu za Długoletnią służbę z dnia 6 maja 1938 r. nadany stałemu robotnikowi podpisany za Dyrektora Kolei Państwowych przez Naczelnika Służby Mechanicznej; wyciąg z rejestru mieszkańców Gołębin Nowy pow. Kościan z dnia 24 czerwca 1949 r. wystawiony przez Zarząd Gminny w Czempiniu pow. Kościański; zaświadczenie (wyciąg z akt osobowych) z 26 lutego 1957 r. wystawione przez Zakłady Naprawcze taboru Kolejowego "Poznań"; legitymacja nr 385-76-33 nadania Krzyża Kawalerskiego Odrodzenia Polski z dnia 7 kwietnia 1976 r.; pamiątki i informacje rodzinne Stanisława Floryszczaka.

Włodzimierz Becker

Fludra Marian (1897-1966), powstaniec wielkopolski, uczestnik Wojny Obronnej 1939. Ur. się 30 czerwca 1897 r. w miejscowości Zmysłowo w dawnej gminie Kleszczewo, w powiecie średzkim. Był synem Pawła i Franciszki z domu Walkowiak. Ukończył szkołę powszechną cztero – klasową w Krerowie, powiat Środa Wielkopolska. W latach 1914-1916 uczył się kupiectwa branży destylatorskiej w firmie Wojciecha Małeckiego w Środzie Wielkopolskiej i ukończył trzy klasy szkoły kształcącej. Miał starszego brata Kazimierza (ur.

3.01.1881 r.), który też brał udział w Powstaniu Wielkopolskim (bliższych danych brak). 14 września 1916 r. został powołany do armii pruskiej do 46. Pułku Piechoty w Pleszewie, w której służył do 10 stycznia 1917 roku. Od 11 stycznia 1917 do 31 grudnia 1918 r. odbywał służbę w 56. Pułku Piechoty w Lesznie. Po powrocie z wojska pruskiego natychmiast zgłosił się na ochotnika do placówki powstańczej w Środzie Wielkopolskiej, aby brać udział w Powstaniu Wielkopolskim. Został przydzielony do 3. Kompanii Baonu Średzkiego, którą dowodził por. Nikodem Dykczak. W czasie Powstania brał udział w rozbrajaniu i internowaniu żołnierzy wojsk niemieckich uzyskując od nich broń i amunicję. Pilnował także odzyskane publiczne państwowe obiekty na terenie powiatu średzkiego. 8 lutego 1919 r. po zakończeniu Kampanii Powstańczej zgłosił się w Poznaniu do lotnictwa Ławica, gdzie został przyjęty do administracji biurowej z przydziałem do 3. Pułku Lotniczego 2. Kompanii Technicznej. Po demobilizacji jego rocznika, 15 grudnia 1921 r. został zwolniony z wojska w stopniu plutonowego. Jako weteran, za udział w Powstaniu Wielkopolskim w 1974 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (nr leg. 40411 z dn. 25.08.1947). Po rocznym pobycie w domu zgłosił się do pracy, do Straży Granicznej. W okresie od 3 września do 14 października 1925 r. ukończył 6-cio tygodniowy kurs w Wieleńcu nad Notecią. Po ukończeniu kursu awansował do stopnia sierżanta i wysłany został na granice Polsko-Rumuńską do miejscowości Okopy Św. Trójcy, powiat Barszczów, województwo Tarnopol. 15 marca 1927 r. przeniesiony został na granice Prus Wschodnich do miejscowości Kazanice powiat Lubawa, w późniejszym czasie do miejscowości Sumin a następ-

nie do Lipinki również w powiecie Lubawa. Pełnił tam funkcję kierownika placówki oraz dorywczco, zastępcy kierownika Komisariatu. W 1939 brał czynny udział walcząc z wojskami niemieckimi. Po dotarciu do miejscowości Łuck, samodzielne jednostki straży Granicznej zostały rozwiązane. W dniu 16 października 1939 r. wrócił do rodzinnej miejscowości Zmysłowo. Za udział w Kampanii Wrześniowej 1939 otrzymał prawo do noszenia odznaki Grunwald-Berlin 1410-1945. Podczas okupacji niemieckiej przez dwa lata ukrywał się przed policyjnym zameldowaniem. We wrześniu 1941 r. wraz z rodzicami i swoją rodziną został wysiedlony ze swego gospodarstwa do Kleszczewa, gdzie w majątku Niemca pracował jako robotnik rolny. Po wyzwoleniu zamieszkał w Poznaniu i podjął pracę: od 27 marca 1945 r. do 4 listopada 1948 r. jako kierownik dyspozycyjnej Miejskiej Straży Porządkowej; od 5 listopada 1948 do 30 kwietnia 1952 jako referent w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej; od 1 maja 1952 do 31 sierpnia 1954 w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej jako kierownik biura wieloosobowego działu w Komisji do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami w Handlu; od 1 września 1954 do 15 kwietnia 1958 w Centrali Rybnej przy ul. Szyperskiej, w charakterze referenta do spraw Arbitrażowo-Lądowych. 9 sierpnia 1959 r. Obwodowa Komisja Lekarska ds. inwalidztwa i zatrudnienia zakwalifikowała go do drugiej grupy inwalidztwa (Rp. 500622/15/8.14). Żonaty, miał sześćoro dzieci. Zm. 14 listopada 1966 r. w wieku 69 lat. Spoczywa na cmentarzu komunalnym w Poznaniu – Junikowie, kwatera-, miejsce 5, rząd B, pole 21.

Biogram sporządzono na podstawie życiorysu własnoręcznie napisanego przez Marianą Fludrę ur. Zmysłowo i da-

nych źródłowych zawartych (w) Danuta Wojciegowska, Bogdan Jarosz, Uczestnicy Powstania Wielkopolskiego z ówczesnych granic powiatu średzkiego. Dominowo 2017, s. 231-233 i 92-93, l. p. 289; cmentarze-poznan. pl/wyszukiwanie grobów, dostęp 13.07.2017.

Halina Kowalewska

Foterek Józef (1894-1979), urodził się 3 lipca 1894 r. w Starkowie (daw. pow. babimojski) jako syn Andrzeja i Petroneli z Firlejów. Miał cztery siostry. Po ukończeniu 4 – klasowej szkoły powszechnej pracował na 4-ha gospodarstwie u rodziców, a potem od 18. roku życia był pracownikiem fizycznym w Leśnictwie Olejnica. Nie uczestniczył w I wojnie światowej. 6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do starkowskiej drużyny powstańczej dowodzonej przez Józefa Pijarowskiego. Uczestniczył w potyczkach zbrojnych na froncie południowo – zachodnim powstania „Grupa Leszno” pod Włoszakowicami, Krzyżówcem, Zaborówcem, Papiernią i Wieleniem. Po zakończeniu walk powstańczych wrócił do rodziców i kontynuował pracę w lesie. W 1920 r. wyjechał do Francji, gdzie na dwa lata otrzymał zatrudnienie w kopalni węgla. Powróciwszy do kraju, zamieszkał w Olejnicy u nowo poślubionej małżonki. W miejscowym Leśnictwie otrzymał posadę przodownika leśnego. W 1925 r. przeniósł się z rodziną do nowo zbudowanego domu w Radomierzu. W okresie okupacji oraz po wyzwoleniu aż do emerytury nie zmieniał miejsca pracy. Zmarł 1 stycznia 1979 r. Spoczywa na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Krzyżem Walecznych. Żonaty z Martą Leisner, miał dzieci: Jana (1922 – 1992), Edmunda (1925 – 1996), Czesława (1930), Janinę,

(1933, po mężu Ślebiodę), Marię, (1937, po mężu Połomkę), Józefa (1945).

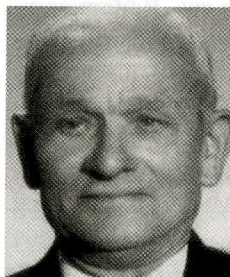
A. Fornalski, Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Przemęckiej, Przemęt 2008, s. 34-35; Kronika Szkoły Podstawowej w Radomierzu, s. 84; Informacje syna Czesława Foterka z Błotnicy.

Antoni Fornalski

Frąckowiak Jan (1896-1975), urodził się 6 czerwca 1896 r. w Kobylnicy pow. Poznań jako syn Andrzeja i Anny zd. Bukowska. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Do armii niemieckiej został powołany 21 września 1915 r. i służył w niej do 9 stycznia 1919 r. W czasie służby w niemieckim wojsku został trzykrotnie ranny. Na skutek ostatniej rany został uznany w 50% niezdolnym do dalszej służby i pracy. Po niezupełnym wyleczeniu powrócił do Środy. Za walkę po stronie niemieckiej został odznaczony Żelaznym Krzyżem II klasy. Mimo, że był inwalidą I wojny światowej następnego dnia po powrocie wstąpił jako ochotnik do 3 kompani Batalionu Średzkiego. Jako kapral brał czynny udział we wszystkich walkach na froncie północnym. Walczył pod Mieczkowem, Lipami, Nowym Dworem, Zamczyskiem, Paterkiem, Stróżewem i innych miejscowościach pod Chodzieżą. Odznaczał się osobistą odwagą i swoim zachowaniem dawał wzór dla całej kompani. Służbę pełnił aż do zlikwi-

dowania 3 kompani batalionu średzkiego i później 7 kompani 8 p. Strzelców Wielkopolskich, tj. do 9 sierpnia 1919 r. Po demobilizacji od 1919 r. do 1939 r. pracował na kolei w Środzie. W okresie II wojny światowej przebywał w Środzie. Od 1945 r. do dnia przejścia na emeryturę w 1971 r. pracował w dalszym ciągu na kolei, jako zawiadowca stacji w Środzie. Związek małżeński zawarł z Kazimierą Sobkowiak. Z tego związku urodziło się czworo dzieci: Feliks, Maria, Jan i Józef. 31 grudnia 1958 r. odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a 18 grudnia 1968 r. – Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Ponadto otrzymał odznakę honorową „Zasłużony działacz Związku Inwalidów Wojennych”, którego był członkiem. Mimo tego, że był inwalidą wojennym, był społecznie aktywny. Należał do ZBoWiD, był członkiem zwyczajnym Ogólnego Związku Podoficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej. Był radnym Miejskiej Rady Narodowej (legitymacja z 17 września 1962 r.). Jan Frąckowiak zmarł 5 marca 1975 r. i pochowany został na Kwaterze Powstańców średzkiego cmentarza. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. oraz w książce „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” pod red. Janusza Karwata, str. 211, poz. 546.

Dokumenty CAW w Warszawie, poświadczenia z 6.04.1937r. ppor. Nikodema Dykczaka d-cy 3 kompani batalionu średzkiego i por. rez. Edmunda Bembnisty z 31.05.1935r. oraz dokumenty i pamiątki będące w posiadaniu rodziny.

Jan Frąckowiak

*Aleksandra Stanisławska
Maria Kamińska*

Fryczyński Władysław (1900-1919), szeregowy 3 kompani szubińskiej 9 pułku strzelców wielkopolskich. Urodził się 14 sierpnia 1900 roku w Siedliskach w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie Stanisława (ur. 29.03.1857) i Marii z Jabłońskich (ur. 27.04.1865). Po ukończeniu szkoły ludowej pracował z rodzicami na roli. Na początku stycznia 1919 roku wstąpił ochotniczo do utworzonej w Szubinie kompani szubińskiej pod dowództwem Hieronima Goralewskiego, później kompania szubińska weszła w skład 9 pułku strzelców wielkopolskich. Od połowy stycznia walczył na froncie północnym w okolicy Noteci o Szubin, Rynarzewo, Rudy, Bagno i Kornelin. S. Strauchman w swojej książce pt: „O wolność Szubina” tak pisał: '(...) W następnych dniach stycznia dalsze boje toczyły się w okolicy Rynarzewa i Łabiszyna i tak wyrzucono Niemców Bagna i Rudów, gdzie również ponieśli poważne straty. Tur oczyszczono z Niemców mimo znacznych strat po stronie polskiej w dniu 23 stycznia 1919... W nocy z dnia 31 stycznia na 1 lutego polska artyleria ostrzeliwała z Bagna pozycje niemieckie, które rozpoczęły ofensywę i zajęły Rynarzewo. Polacy kontratakami napowrót zdobywają Rynarzewo. Wojska niemieckie jednak silnym naporem atakują pozycje polskie na północ od Szubina i zmuszają Polaków do opuszczenia Zielonowa, wreszcie po morderczym ogniu artyleryjskim, a nawet gazowym, Polacy cofają się pod strzałami samolotów do Szubina zostawiając w rękach niemieckich Rynarzewo, Łachowo i Stanisławkę... Ofensywa niemiecka rozpoczęta tak wielkimi siłami i przysposobiona przez wyższych sztabowców załamała się zupełnie i zamieniła się w odwrót Niemców. Straty polskie były również bardzo znaczne w rannych i poległych (...)’.

Władysław Fryczyński poległ w dniu 1 lutego 1919 roku pod Rynarzewem. Pochowany został 10 lutego 1919 roku na cmentarzu parafialnym w Szubinie wraz z poległym w tym samym dniu Józefem Strzyżewskim z Bagna. Postać Władysława Fryczyńskiego była wspominana podczas uroczystości poświęcenia i odsłonięcia pomnika poległych pod Rynarzewem w 1919 roku na cmentarzu parafialnym 4 lipca 1926 roku. Ks. proboszcz Mieczysław Buławski tak mówił: „(...) Godzi się wspomnieć synów naszej parafii, którzy w powstaniu wielkopolskim lub na froncie bolszewickim życie swe oddali za matkę – Ojczyznę, mianowicie kaprała Apoloniusza Ligarzewskiego, szeregowców Kazimierza Gorączkowskiego, Stanisława Lewandowskiego, Marcina Krauzego, Maksymiliana Nowaka, Michała Kędziorskiego, Franciszka Maciejewskiego, Władysława Rucińskiego i Władysława Fryczyńskiego. Odeszli wszyscy w one zaświaty, które gęsto a nieustannie zaludnia kosa śmierci i Bóg żyjących. A prochy ich ziemskie w różnych stronach przytuła do siebie ta polska ziemia (...)’”. Władysław Fryczyński został pośmiertnie za bohaterską śmierć na polu chwały w dniu 1 lutego 1919 roku, odznaczony Medalem Niepodległości na podstawie postanowienia Prezydenta RP Ignacego Mościckiego z dnia 27.6.1938 roku. Nazwisko Władysława Fryczyńskiego pojawiło się po raz pierwszy na tablicy nowego pomnika, który odsłonięto na szubińskim cmentarzu parafialnym 18 maja 1924 roku. Bryłę pomnika zmieniono w 1939 roku. Podczas II wojny światowej pomnik zniszczył niemiecki okupant. Po 1945 roku pomnik w nowej szacie odsłonięto wraz z dwiema pamiątkowymi tablicami, na których widnieje nazwisko Pryszczczyński Władysław (winno być Fryczyński).

Centralne Archiwum Wojskowe, Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości, sygn. MN 500 Fryczyński Władysław; Monitor Polski 1938, nr 177, z dnia 5.8.1938, Zarządzenie Prezydenta RP o nadaniu Krzyża Niepodległości z Mieczami, Krzyża Niepodległości i Medalu Niepodległości; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, USC Rynarzewo, Księga Urodzeń 1900, sygn.. 62/1900; Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu, Ewidencja grobów powstańców wielkopolskich w powiecie szubińskim 1920-1939, sygn. 24348, poz. 10 Fryczyński Władysław; Księga dusz Siedlisko w powiecie szubińskim, sygn. 205/65; K. Czechowska, Przewodnik po miejscach Pamięci Narodowej miasta i gminy Szubin, Szubin 2007, s. 22-25; M. Buławski, „Miasteczko nad frontem. wspomnienia z roku 1919”, Poznań 1929, s. 40; S. Strauchman, „O wolność Szubina 11.01.1919”. Wydano przez Zw. Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919 Koło Szubin z okazji 15 letniej rocznicy oswobodzenia miasta Szubina i Ziemi nadnoteckiej, Szubin 1934; T. Jabłoński, „Lista strat powstania wielkopolskiego 1918/1919”, Warszawa 1936, poz. 327 Fryczyński Władysław; „Lista strat wojska polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920”, Warszawa 1934, poz. 8763 Fryczyński Władysław; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, „Lista strat powstania wielkopolskiego od 27.12.1918 do 08.03.1920”, Koszalin 2009, poz. 420 Fryczyński Władysław; „Zarys historii wojennej pułków polskich 1918-1920. 67 pułk piechoty”, Warszawa 1929, Lista poległych i zmarłych, poz. 53 szeregowy Fryczyński (b. im.).

Piotr S. Adamczewski

Gajowczyk Ignacy (1871-1947), dowódca kompanii powstańczej i Straży Ludowej w Kobylinie, działacz społeczny i narodowy, mistrz krawiecki. Urodził się 25 lipca 1871 roku we wsi Rochy w obwodzie kobylińskim powiatu krotoszyńskiego w rodzinie rolnika Andrzeja i Justyny z domu Nowak. Miał młodszego brata Wojciecha (1874-1955) z zawodu kupca, również działacza społecznego i powstańca wlkp. w Kobylinie. Ignacy, po ukończeniu katolickiej szkoły elementarnej, uczył się zawodu krawieckiego, w którym uzyskał stopień mistrza. W międzyczasie odbył obowiązkową służbę wojskową w armii pruskiej. Pod koniec lat 90-tych XIX wieku osiedlił się w Kobylinie przy ulicy Długiej 82 (obecnie Wolności 29). Tu założył swój usługowy zakład krawiecki oraz sklep z dodatkami krawieckimi. Był współorganizatorem strajku szkolnego w 1906 roku. Na wiecu w Kobylinie, który odbył się w niedzielę 9 września 1906 roku, a „odnosił się do nauki religii, a zarazem także w sprawie „Straży”, wraz z dr. Władysławem Bolewskim (1878-1963) z Krotoszyna i Stefanem Chociszewskim (1857-1917) z Poznania przemawiał na ten temat i zachęcał do obrony przed tą „najnowszą germanizacją”. Był czynnym działaczem cechu krawieckiego przy Izbie Rzemieślniczej na obwód regencyjny poznański. W 1910 roku współorganizował Wystawę Przemysłową w Krotoszynie dla uczczenia 500 rocznicy zwy-

Ignacy Gajowczyk

cięstwa pod Grunwaldem, a której celem była promocja polskiego przemysłu i rzemiosła pod hasłem: „Swój do swego po swoje, czyli Polacy, wspierajcie się wzajemnie”. Po wybuchu I wojny światowej został ponownie powołany do wojska. Po powrocie z wojny aktywnie uczestniczył w działaniach na rzecz odzyskania niepodległości. Na jednym ze zgromadzeń patriotycznych, które odbywały się w Kobylinie w dniach 26-30 listopada 1918 roku, wybrano Ignacego Gajowczyka oraz Franciszka Kaczmarka delegatami na Sejm Dzielnicy. W dniach 3-5 grudnia 1918 roku uczestniczył jako trzeci delegat spośród 11 wymienionych w spisie z pow. krotoszyńskiego, biorących udział w obradach Sejmu Dzielnicy w Poznaniu. Po powrocie z Poznania złożył szczegółowe sprawozdanie z obrad i postanowień tego Sejmu. 7 grudnia 1918 roku powołano w Kobylinie czysto polską Radę Ludową i Straż Ludową z prezesem dr. Antonim Bukoltem (1887-1938), w której składzie zastępcą prezesa i jednocześnie komendantem SL został Ignacy Gajowczyk. Od tej chwili, w ścisłej konspiracji, zaczął tworzyć spośród zdemobilizowanych Polaków, żołnierzy frontowych, przyszły oddział powstańczy. Na jego osobisty apel w dniu 3 stycznia 1919 roku o godz. 15-tej, przeszło 70 ochotników zebrało się w restauracji Albina Wechmanna ul. Kolejowa 175 (obecnie Al. Powst. Wlkp. 17) i pod jego komendą, dokonało bezkrwawego zajęcia dworca kolejowego, poczty i ratusza, tym samym oswobodzając Kobylin po 126 latach niewoli pruskiej. W okresie od 3 do 7 stycznia 1919 roku, był pierwszym dowódcą powstańców z miasta i okolicznych wsi, z których utworzono aż dwie wojskowe kompanie: 2 krotoszyńską z 64 ochotnikami, w większości z dnia 3 stycznia 1919, pod

dowództwem Stanisława Koterskiego oraz zorganizowaną w Kobylinie od 8 do 13 stycznia 1919 roku przez sierżanta Władysława Garstkę kompanię kobylińską liczącą 120 ludzi. Po 8 stycznia do lipca 1919 roku pełnił już tylko funkcję komendanta Straży Ludowej w Kobylinie i był dowódcą Drużyny Bojowej, która m. in. toczyła krwawe walki na froncie południowym, szczególnie w rejonie Konarzewa, Zdun i Miejskiej Górki. Dr Bolewski Władysław, komendant Drużyn Bojowych w powiecie, jako Jan Sadkowski tak o nim pisał na stronie 39 publikacji z 1936 roku: „Nieraz pozatem odznaczili się oni – tak Krotoszyn pod Borownicą, ... pod Rochami i Rudą zaś Baszków i Kobylin, ten ostatni doskonale zorganizowany przez starego druha, śmiałego bojownika z czasów niewoli.” W 1922 roku zorganizował w Kobylinie Towarzystwo Powstańców i Wojaków, którego był wieloletnim prezesem. W okresie wyborów do Sejmu i Senatu w 1922 roku, pełnił funkcję członka Obwodowej Komisji Wyborczej w Kobylinie. W tym samym roku został wybrany na członka Komisji podatku przemysłowego przy Sejmiku Powiatowym w Krotoszynie. Od 1927 do 1930 r. był członkiem Rady Miejskiej w Kobylinie. W okresie rządów sanacji usuwany w cień. Udzielał się w Kurkowym Bractwie Strzeleckim, w którym przez wiele lat pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego, a od 1934 roku funkcję przewodniczącego. W latach 1933-1939 uczestniczył aktywnie w Akcji Katolickiej w parafii Kobylin (Archidiecezja Poznańska), której proboszczem był ks. dziekan Edward Zalewski (1876 -1944). Kiedy 15 września 1936 r. ukonstytuował się Komitet Wykonawczy budowy pomnika "Powstańcowi Wielkopolskiemu", w jego składzie figurował jego brat Wojciech jako członek

Komitetu. Również nie Ignacy, lecz Wojciech Gajowczyk wymieniony został w dokumencie wmurowanym w kamień węgielny pod „Pomnik Powstańców Wielkopolskich”, w dniu 11 listopada 1937 r. W przełomie sierpnia i pierwszych dniach września 1939 roku przewodził Straży Obywatelskiej, która utrzymywała w mieście porządek, patrolował teren przygraniczny i przeciwstawiał się niemieckiej dywersji. W późniejszym okresie poszukiwany przez Gestapo i niemiecką policję jako „polnische könig” („polski król”), zmienił nazwisko na Jan Markowski i przez cały okres okupacji ukrywał się w okolicach Śremu. Po wyzwoleniu w 1945 roku wrócił do Kobylina. W listopadzie 1946 r. przewodniczył zebraniom organizacyjnym byłych powstańców, celem przystąpienia do Związku Powstańców Wielkopolskich z roku 1918-1919 i został wybrany prezesem Koła Kobylin. Zmarł 20 stycznia 1947 r. i wraz z żoną Katarzyną, która zmarła 1 czerwca 1965 r. jest pochowany po lewej stronie głównej alejki, na cmentarzu parafialnym przy ul. Strzeleckiej. Na płycie grobowca znajduje się napis: Komendant Powst. Wlkp. w Kobylinie. Był odznaczony m. in. Medalem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Odznaką pamiątkową NKSL „Za Waleczność” z wieńcem, Krzyżem Wielkopolskim Towarzystwa Powstańców i Wojaków „TWP”. W 1898 roku zawarł związek małżeński z Katarzyną Grobelną (16.04.1870- 01.06.1965), siostrą Nepomucena Grobelnego (1868-1940), mistrza kowalskiego i ochotnika Straży Ludowej. W małżeństwie tym urodziło się sześcioro dzieci: córka Stanisława (17.04.1899-17.09.1987) – zamężna Biczysko; syn Albin, Józef (01.03.1901-18.04.1989), kupiec, powstaniec wlkp.;

dwaj synowie wcześniej zmarli: Kazimierz (01.03.1905-15.04.1908) i Tadeusz (05.08.1906-11.11.1906), żył tylko 3 miesiące; córka Marianna (10.08.1907-08.03.1995 – Poniec), nauczycielka; syn Franciszek (22.01.1909- 06.05.1976, Warszawa, Cmentarz Wawrzyszewski), prawnik.

Książka adresowa handlu i przemysłu polskiego w obrębie niemieckiego państwa ... Rocznik I (1896-1897), J. Jaworski, Berlin – s. 183/ Krawcy; Księga Kupiectwa i Przemysłu Polskiego w W. Ks. Poznańskim 1908, Poznań 1908- s. 69, 79; Wiec w Kobylinie, Postęp, Poznań 1906, XVII, nr 206- s. 2; Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu, w grudniu 1918 r., Poznań 1918 – s. 108; Wieliczka – s. 100, 133, 174; Jednodniówka wydana z okazji odsłonięcia pomnika Powstańców Wielkopolskich w Kobylinie dnia 22. V. 1938 r., Zarząd Związku Powstańców Wielkopolskich Koło Kobylin, Krotoszyn 1938; Sadowski J., Krotoszyn w Powstaniu 1918/1919 roku, Ostrów 1936 – s. 39, 47; Krotoszyński Orędownik Powiatowy, R. 74, Nr. 35, 19. VIII. 1922- s. 1; Krotoszyński Orędownik Powiatowy, R. 74, Nr. 38, 14. IX. 1922- s. 7; Ławniczak H.(red.), Powstanie Wielkopolskie na Ziemi Krotoszyńskiej (w:) Kronika Krotoszyńska, Muzeum Regionalne w Krotoszynie, Krotoszyn 2004 – s. 36; Łukomski G., Gajowczyk Ignacy (1871-1947), (w:) Słownik ... – s. 93-94; Gill W., Krotoszyn i Koźmin w Powstaniu Wielkopolskim, (w:) Udział społeczeństwa ... – s. 155, 157; Dworzaczkowa J., Kiwerska J., Waleński J., Kobylin – zarys dziejów, Kobylin 1990 – s. 141, 143, 146; Ziemia Kobylińska, Kobylińskie Towarzystwo Kulturalne, Kobylin 2009 – s. 125, 127, 129; Voelkel M., Voelkel L., Voelkel Z., Nasza mała ojczyzna w II Rze-

czypospolitej, Drukarnia Poznańska, *Poznań* 1999 – s. 13-23; Świdorski Z., *Rodak P., Wielcy i zasłużeni Ziemi Kobylińskiej cz. I: ... Ignacy Gajowczyk, (w:) Zeszyty Historyczne KTK, Kobylin, 2 (8) 2005 – s. 17-19; Świdorski S., Moje wspomnienia z I wojny światowej w latach 1914-1918 i powstania wielkopolskiego 1918-1919 (na podstawie maszynopisu autora), (w:) Zeszyty Historyczne KTK, Kobylin, 2 (15) 2008 – s. 11,15; Witkowski S., Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego Odcinka Krotoszyńskiego, (w:) Zeszyty Historyczne KTK, Kobylin, 2 (18) 2010 – s. 6, 7; Voelkel Z., Ignacy Gajowczyk (1871-1947), (w:) Zdunek J. (red.) *Krotoszyn i okolice, Krotoszyn 2008, 4 – s. 162-163; Ostojski L., Gozdek K., Gajowczyk Ignacy (w:) Jokiel E. i in. (red.), Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i w Sulmierzycach, Drukarnia PROJEKT, Krotoszyn 2012 – s. 103; Wilczyński L., Akcja Katolicka w parafii Kobylin (1933-1939), (w:) Akcja Katolicka w parafiach Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej w latach 1931-1939, Rys-Studio, Poznań 2003, 2 (E-K) – s. 375, 376; Archiwum Państwowe w Lesznie: Księgi małżeństw, urodzeń, zgonów USC Kobylin; Archiwum Państwowe w Poznaniu: Zespół: 53/884/0 Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu >>Seria: 1 Zarząd Główny>> Jedn. 383.**

Seweryn Grobelny

Garczyk Michał (1900-1943), pseudonim Drucik, Kuba, podoficer Wojska Polskiego, powstaniec wielkopolski, uczestnik wojen 1920, 1939 roku i uczestnik akcji dywersyjnych w okresie II wojny światowej. Urodził się 28 września 1900 w Winiarach pod Poznaniem (obecnie dzielnica miasta), w rodzinie robotni-

ka Józefa (1875-1908) i Franciszki z domu Palacz (ur. 1881). W Poznaniu do 1913 uczęszczał do szkoły powszechnej, później rozpoczął naukę zawodu w firmie Siemens i kontynuował ją w Berlinie. W wrześniu 1918 roku został powołany do armii pruskiej. W grudniu 1918 roku zdezerterował z wojska niemieckiego by wrócić do Poznania i aktywnie uczestniczyć w powstaniu wielkopolskim 1918-1919. Podczas powstania służył w oddziałach łączności. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej (1919-1920). Awansował do stopnia kaprała. W latach 1920-1921 służył w Straży Granicznej. W stopniu plutonowego rozpoczął służbę w Centrum Wyszkożenia Łączności w Zegrzu. W 1932 roku w stopniu starszego sierżanta przeniesiony do 7 Batalionu Telegraficznego w Poznaniu, a od 1933 roku pełnił służbę na stanowisku szefa 14 Kompanii Telegraficznej. W kwietniu 1939 ponownie przydzielony do Zegrza, do organizującego się sztabu łączności Armii „Prusy”. Walczył we wrześniu 1939 roku. Ranny w czasie działań wojennych, dostał się do niewoli, ale zdołał zbiec z transportu jenieckiego i przez jakiś czas ukrywał się w Grudziądzu. Posiadał fałszywe dokumenty na nazwisko Michael Garczyk, w listopadzie 1940 wrócił do Poznania. Zamieszkał w mieszkaniu przy ul. Umińskiego. Wykorzystując swoje znajomości w środowisku podoficerów Wojska Polskiego rozpoczął organizowanie swojej grupy konspiracyjnej i nawiązał kontakt z ośrodkiem dyspozycyjnym w Warszawie. W połowie 1940 roku zorganizowany przez niego oddział wszedł w skład Wielkopolskiego Kierownictwa Związku Odwetu (WKZO), w ramach którego Garczyk został zastępcą dowódcy, por. Czesława Surmy. Jako dowódca Lotnego Oddziału Dywersji Bojowej Kuba prze-

prowadził akcje dywersyjne w zakładach przemysłowych (m. in. podpalenia w Grudziądzu i Wrocławiu) oraz niszczył niemieckie magazyny i transporty wojskowe. W połowie 1941 wraz z Surmą brał udział w bliżej nieokreślonej akcji podczas której Surma uległ wypadkowi. Zagrożenie dekonspiracją spowodowało, że Surma uciekł z Poznania, natomiast Garczyk zatrudnił się jako elektryk w zakładzie Siemens. W tym czasie podlegli mu żołnierze WKZO co najmniej trzykrotnie dokonali zatrucia paszy w wojskowych stadninach koni. Dążąc do zjednoczenia organizacji konspiracyjnych doprowadził do włączenia organizacji NOB pod dowództwem Antoniego Kopaszewskiego do WKZO zlecając jej działania sabotażowe w poznańskich Zakładach Umundurowania. Współpraca z NOB narażała jego oddział na niebezpieczeństwo dekonspiracji ze względu na zaawansowane działania Gestapo, zmierzające do rozbicia organizacji. Garczyk zrealizował akcję zapewnienia dla żołnierzy NOB dokumentów umożliwiających ucieczkę do Generalnej Guberni, których wydano 80 kompletów. W styczniu 1942 roku na skutek doniesień o znaczeniu dla wojsk niemieckich magazynów w poznańskim porcie rzeczonym, Garczyk ponownie przystąpił do realizacji uprzednio planowanej przez Surmę akcji ich zniszczenia. W magazynach miano przechowywać zimowe ubrania przeznaczonych dla żołnierzy Wehrmachtu, którzy walczyli na froncie wschodnim. Garczyk nadzorował przygotowania do akcji, jak również sformował grupę bojową do jej przeprowadzenia. Akcja przeprowadzona została 21 lutego 1942 i zakończyła się sukcesem. W marcu 1942 został zdradzony przez konfidenta, ale uratował się brawurową ucieczką i ukrywał

się w Poznaniu, Grudziądzu oraz Kościanie prowadząc szeroką akcję polegającą na przerzucie zagrożonych aresztowaniem Polaków do GG. W wyniku szeroko zakrojonej akcji Gestapo aresztowani zostali wszyscy uczestnicy akcji. Garczyk został ujęty 24 października 1942 na dworcu kolejowym w Poznaniu. Przeszedł brutalne śledztwo w Domu Żołnierza w Poznaniu i w Forcie VII. Skazany przez sąd specjalny w Poznaniu (Sondergericht Posen), został stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej 17 grudnia 1943. Nazwisko Michała Graczyka zostało upamiętnione na pomniku Akcji Bollwerk w Poznaniu.

Praca zbiorowa, Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939-1945, red. Marian Woźniak, Poznań 1998, s. 167-168; Wielkopolski Słownik Biograficzny, Red. Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski, Warszawa-Poznań 1981, s. 193; https://pl.wikipedia.org/wiki/Michał_Garczyk (dostęp: 22 lipca 2017 r.).

Bogdan Czerwiński

Gauza Czesław (1897-1940), prawnik, adwokat, notariusz, działacz społeczny, polityk, poseł na Sejm w II RP. Urodził się 19 kwietnia 1897 roku w Słupia pod Kępem, w rodzinie rolnika Walentego i Eleonory z domu Dziabaszewskiej. Ukończył Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu (maturę zdał w 1916 roku)

Czesław Gauza

i Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W latach 1916-1918 służył w 204. rezerwowym pułku piechoty armii niemieckiej, był ciężko ranny na froncie rumuńskim. Został dowódcą kompanii w powstaniu wielkopolskim, od stycznia 1919 roku walczył ochotniczo kolejno w 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 68 pp) i 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 70 pp). W sierpniu 1921 roku został zwolniony z wojska ze względu na stan zdrowia. Po studiach i dwóch egzaminach prawniczych pracował jako adwokat, potem notariusz w Nowem koło Świecia, gdzie także był wiceburmistrzem. Pełnił m. in. funkcje: prezesa Związku Weteranów Powstań Narodowych RP, prezesa koła Przyjaciół Związku Strzeleckiego, wiceprezesa Towarzystwa Opieki nad Młodzieżą, przewodniczącego Rady Szkolnej, członka rady Komunalnej Kasy Oszczędności. W czasie wyborów w 1935 roku został wybrany 29 165 głosami z listy państwowej w okręgu nr 103 obejmującym powiaty: chojnicki, sępoleński, tucholski, świecki, starogardzki i tczewski. W IV kadencji był zastępcą rzecznika Sądu Marszałkowskiego. Należał do Parlamentarnej Grupy Pomorskiej, w której pełnił rolę zastępcy sekretarza. Pracował w komisji kontroli długów państwa (w której od 6 marca 1936 był zastępcą sekretarza), oświatowej i prawniczej. W marcu 1936 roku został wybrany do specjalnej komisji ds. samorządu stołecznego. Zamordowany w Katyniu w kwietniu 1940 roku. Odznaczony Krzyżem Niepodległości (1932).

Sejm i Senat 1935-1938 IV kadencja. Warszawa: nakładem Księgarni F. Hołesicka, 1936, s. 298; Biblioteka sejmowa – Parlamentarzyści RP: Czesław Gauza.

(dostęp 10 października 2017); https://pl.wikipedia.org/wiki/Czesław_Gauza (dostęp 12 października 2017).

Barbara Tomkowiak

Gągorek Kazimierz (1896-1977), urodził się 18 lutego 1896 r. w majątku Nowe Witkowice pod Margoninem. Syn Wacława i Bronisławy z domu Król. Miał brata Jana ur. 31 grudnia 1899 r. (za przynależność do AK został przez hitlerowców w Dreźnie 12 stycznia 1944 stracony na gilotynie) oraz siostry Bronisławę, Leokadię, i Franję. Rodzice początkowo pracowali w majątku Witkowice. Był to folwark należący do Ordynacji Próchnowskiej hrabiego Potulickiego. Później często zmieniali zamieszkanie, poszukując pracy. Do szkoły powszechnej chodził w Dziewokluczu, Brześcińcu, Żelicach i Sarbce, którą ukończył w 1910 r. Uczestniczył w strajku szkolnym. Do I komunii św. przystąpił w Potulicach. W latach 1910-1915 pracował na gospodarstwie i przy robotach publicznych. Po wybuchu I wojny światowej Ojciec został zmobilizowany do armii pruskiej i walczył na wschodnim froncie. Wiosną 1915 r. mając 19 lat Kazimierz musiał stawić się przed komisją poborową która uznała go za zdolnego do służby wojskowej w piechocie. W maju 1915 r. przybył do koszar 49 pułku w Gnieźnie. Po rekrucim przeszkoleniu w listopadzie 1915 r. wyruszył z kolegami, transportem kolejowym

Kazimierz Gągorek

wych na front zachodni, jako uzupełnienie macierzystego pułku. Walczył na terenie Francji i Belgii w tym 6 maja 1916 r. w rejonie Verdun o słynne wzgórze 304. Był dwukrotnie ranny. Został przeniesiony do 57 pułku piechoty. 10 listopada 1918 r. wyjechał pociągiem do Berlina, a stąd do Poznania. Do domu rodzinnego w Dziewokluczu wrócił w listopadzie 1918 r. jako pierwszy, po nim ojciec, a na końcu brat Jan. Jeszcze w tym samym miesiącu pojechał do garnizonu niemieckiego w Pile, gdzie formalnie został urlopowany do 6 stycznia 1919 r. Będąc z rodziną w domu nie miał żadnych informacji o wydarzeniach, jakie się wówczas działy. W dniu 6 stycznia 1919 r. chciał pojechać do pruskiej komendantury w Pile i przedłużyć swój urlop. Na dworcu w Budzynie zastał posterunki powstańcze, dowiedział się o wybuch powstania i wstąpił w powstańcze szeregi. Powrócił do rodziców mieszkających w Próchnowie. Związek małżeński zawarł z Marianną Wienke, córką Edwarda i Anny, urodzoną 8 marca 1900 r. w Dziewokluczu a zmarłą w Mirosławiu w grudniu 1984 r. i tam pochowaną. Ślub cywilny odbył się 28 października 1922 r. w Budzynie a kościelny 6 listopada w Żoniu. 20 listopada 1922 zamieszkał z żoną w zakupionym gospodarstwie w Mirosławiu. Tu 14 stycznia 1926 r. urodziła się ich córka Irena. Kazimierz Gągorek był w Mirosławiu znanym działaczem społecznym. W miejscowym Kółku Rolniczym sprawował funkcję sekretarza, należał do Spółdzielni Rolnik w Chodzieży, był również sekretarzem Koła Związku Powstańców Wielkopolskich. Należał do inicjatorów ufundowania na miejscowym cmentarzu Pomnika Poległych Powstańców Wielkopolskich, którego odsłonięcie nastąpiło 15 sierpnia 1933 r.

W dniu 1 września 1939 r. za namową władz wraz z rodziną rozpoczął ewakuację na wschód. Dojechał w rejon Kłeczka i stamtąd powrócił do domu. Matka i córka w grudniu 1939 r. zostały deportowane do miejscowości Górki-Grubaki, gmina Jaczew, pow. Sokołów-Węgrów, gdzie przebywały do końca wojny (zaświadczenie nr 27/41 z 16 października 1941). Powróciły w 1945 r. szczęśliwie do domu w Mirosławiu. Po 1939 r. był poszukiwany przez Gestapo, a jego dom zaplombowany. Ukradkiem na początku 1940 r. dostał się do domu i wyniósł wszystkie dokumenty Koła Związku Powstańców Wielkopolskich, tym samym chroniąc byłych powstańców przed niechybnym aresztowaniem. Później wyjechał rowerem, bocznymi drogami w rejon Koła, gdzie od 15 listopada 1940 r. do 14 stycznia 1945 r. pracował w majątku Górąj. Tam w 1942 r. został zaprzysiężony jako członek AK. Do jego obowiązków należało głównie dbanie o aprowizację działających w okolicy oddziałów AK. W dniu 14 stycznia 1945 r. na trzech wozach rozpoczął ucieczkę na zachód z właścicielami majątku, w którym pracował. Kierował się w znane sobie strony przez Gniezno. Koło Obornik Wlkp. dogoniły ich rosyjskie czołgi i rozjechały dwa wozy. Dalej, już na jednym wozie jechała właścicielka majątku, jej córka z dwójką małych dzieci. W rejonie Obrzycka Kazimierz Gągorek dał uciekinierom dokładne wskazówki jak mają się kierować na przeprawę przez Wartę, a sam postanowił wracać do rodzinnego domu do Mirosławia. Po drodze zatrzymał się u siostry w Krosinie koło Borszyna. Do rodzinnego domu w Mirosławiu dotarł 2 lutego 1945 r. Po krótkim pobycie w domu, 25 lutego wyjechał rowerem po żonę i córkę. Podróż powrotną odbyli na wozie konnym i rowerem

w dniach od 4 do 15 marca 1945 r. Najwięcej kłopotów mieli z przejechaniem częściowo zniszczonego mostu na Wiśle w Warszawie. Za zasługi wojenne i działalność społeczną został odznaczony i wyróżniony: Krzyżem Kawalerskim Orderu odrodzenia Polski (leg. nr 1572-72-54 z 7 grudnia 1972), Medalem Niepodległości (1938), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr. 40420 z 27 sierpnia 1957), Brązowym Krzyżem Zasługi (1937), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1936), Medalem Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie (leg. nr 433-73-71 z 30 maja 1973), dyplomem uznania z okazji 30-tej rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego w dniu 27 grudnia 1948 r. Zmarł 25 listopada 1977 r. Został pochowany w mundurze powstańca wielkopolskiego na cmentarzu parafialnym w Mirosławiu. Na pomniku znajduje się napis POWSTANIEC WIELKOPOLSKI 1918-1920. Kazimierz Gągorek zostawił po sobie bardzo obszerny własnoręcznie napisany życiorys- kronikę (w posiadaniu rodziny), w której opisał swoje życie od narodzin do 1970 r. Życiorys ten obejmuje 146 kartek zeszytu szkolnego i zawiera wiele szczegółów z życia K. Gągora. Są tam nazwiska, daty i miejscowości, w których przebywał i z kim się kontaktował. Bardzo interesujący jest opis jego udziału w walkach podczas I wojny światowej na froncie zachodnim oraz ludzkich zachowań podczas hitlerowskiej okupacji.

Archiwum Prezydenta RP- wnioski o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; dokumenty rodzinne oraz relacje Krystyny Sawińskiej udostępnione autorowi w 2013 r.; W. Kicman, Gągorek Kazimierz (1896-1977), biogram w IX tomie Słownika Uczestników Po-

wstania Wielkopolskiego, red. B. Polak, Poznań 2012, s. 57-58.

Wojciech Kicman

Geisler Jan I (1897-1984), urodził się 19 października 1897 r. w Brzekińcu pow. Chodzież w rodzinie Franciszka Geislera i Stanisławy Klon. Miał dwóch braci i starszą siostrę Mariannę. Uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej. Gdy osiągnął wiek poborowy powołany został do armii pruskiej. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego zgłosił się 5 stycznia 1919 r. do oddziału dowodzonego przez kpt. Ignacego Wegnera. W dniach 6 i 8 stycznia 1919 r. uczestniczył w walkach o Chodzież. Następnie brał udział w bitwach pod Radwankami, Białośliwiem, Jaktorowem i Szamocinem. Po zakończeniu powstania służył w 7 Kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (później 58 Pułk Piechoty). 9 lipca 1921 roku został zdemobilizowany. 8 listopada 1924 roku w Chodzieży zawarł związek małżeński z urodzoną 28 stycznia 1901 r. Marianną Malinowską, córką Jana Malinowskiego i Katarzyny Łukaszeńskiej. Po II wojnie światowej mieszkał w Chodzieży i pracował w Rejonie Budynków PKP jako rzemieślnik. Należał do ZBoWiD w Chodzieży (nr legitymacji 282733). 18 grudnia 1952 roku na podstawie § 5 Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 kwietnia 1952 r. Nr 72 urzędowo spolszczono i zmieniono nazwisko na „Gajsler”. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 grudnia 1957). W 1982 roku zmarła mu żona Marianna. Jan Geisler zmarł 14 listopada 1984 roku w Chodzieży i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym razem z żoną (sektor A, rząd 2, grób nr 31).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, Dorota Marciniak – maszynopis niepublikowanego biogramu Jana Geislera I, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła, USC Chodzież.

Ewa Kabat

Geisler Jan II (1902-1954), urodził się 6 maja 1902 roku w Dziewokluczu pow. Chodzież. Rodzicami jego byli Jan Geisler i Julianna Klawa. Miał czworo starszego rodzeństwa. Jedno z dzieci zmarło w niemowlęctwie. Ukończył szkołę powszechną. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, ale brak bliższych danych na ten temat. W wykazie Związku Powstańców Wlkp. zapisany jest z numerem weryfikacyjnym 139 Komisji Weryfikacyjnej ZPW. Zdobył zawód murarza. 21 czerwca 1926 roku w Budzynie zawarł związek małżeński z Marią Nowicką urodzoną 25 stycznia 1905 r. w Brześcińcu, córką Antoniego Nowickiego i jego żony Józefy Kluga. 2 grudnia 1928 r. w Budzynie urodził się jego syn Henryk Jan (zmarł 1995 r.), który podobnie jak ojciec został mistrzem murarskim. 10 stycznia 1931 r. w Budzynie przyszła na świat córka Longina Maria – zamężna Tobolska (zmarła 2002 r.). Jan brał udział w rozbudowie Sanatorium Kolejowego w Chodzieży. Po zakończeniu tej pracy wyjechał z rodziną do Gdyni i pracował przy rozbudowie tego miasta. Potem wrócił do Chodzieży i tam w czasie II wojny światowej urodziła się najmłodsza córka Jolanta – zamężna Kaja. Po wyzwoleniu dalej pracował w swoim zawodzie. Zmarł 25 listopada 1954 r. w Chodzieży – grób już nie istnieje.

USC Budzyna, USC Chodzież, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła,

Dorota Marciniak – maszynopis niepublikowanego biogramu Geislera Jana II, relacja Łucji Geisler.

Ewa Kabat

Gołąbek Walerian (1894-po 1958), urodził się 12 kwietnia 1894 r. w Bydgoszczy. Syn Antoniego i Marianny. Ukończył szkołę powszechną i 3 klasy szkoły zawodowej. Po wybuchu I wojny światowej zmobilizowany do wojska niemieckiego, w szeregach którego przebywał do 13 stycznia 1919 r. W dniu 19 stycznia 1919 r. wstąpił w szeregi Wojskowej Straży Kolejowej w Bydgoszczy, której zadaniem było utrudnianie i przeszkadzanie wojskom pruskim w wywożeniu mienia prywatnego i państwowego, a szczególnie kolejowego do Niemiec. Brał czynny udział w akcji sabotażowej, m. in. w rozkręcaniu szyn oraz sypaniu piaski do maźnic wagonowych, co powodowało palenie się osi przez co utrudniali wywóz i niszczyli tabor kolejowy. Swoją rolę w Powstaniu Wielkopolskim zakończył 18 lutego 1919 r. co zostało potwierdzone zaświadczeniem Dowództwa Okręgu Korpusu VIII. Po 1945 r. pracował m. in. jako kierownik sekcji w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Piile. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację – Koło przy ZNTK w Piile (nr leg. ZBoWiD 271403), nr ewid. Okręgu 209145. Mieszkał w Piile przy ul. Ceglanej. W 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/119 z dnia 4 IV 1958) oraz za długoletnią i wzorową pracę Srebrnym Krzyżem Zasługi (w dniu 22 lipca 1957 r.). Brak kontaktu z rodziną oraz informacji o pochówku na Cmentarzu Komunalnym w Piile.

Biuro Odznaczeń Prezydenta RP – wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy.

Wojciech Kicman

Graczyk Leonard (1896-1961), urodził się 19 września 1896 r. w Trzemesznie powiat Mogilno, w wielodzietnej rodzinie obuwnika Augusta i Rozalii z Czaplewskich. Miał trzy siostry i dwóch braci. Wszyscy trzej bracia walczyli na froncie zachodnim I wojny światowej. Czesław zginął 27 kwietnia 1917 r. we Francji, brat Walenty został ranny, brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, oraz wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r., zginął z rąk hitlerowców w 1939 r. w Inowrocławiu. Leonard wychowany w duchu patriotycznej tradycji polskiej od 17 kwietnia 1903 do 31 marca 1910 r. uczęszczał do szkoły powszechnej w Trzemesznie, gdzie w latach 1905-1907 był uczestnikiem strajku dzieci szkolnych w obronie nauczania języka polskiego. Po ukończeniu szkoły powszechnej od 1 kwietnia 1910 do 10 sierpnia 1914 r. podjął naukę i pracę jako pomocnik biurowy w kancelarii adwokackiej. W latach 1914 – 1915 w tym samym charakterze w Magistracie w Trzemesznie. Służbę wojskową odbył w armii pruskiej od 1 listopada 1915 do 31 maja 1917 r. walcząc na terenie Francji, gdzie we wrześniu 1916 r. nad Somą został ciężko ranny – 60% inwalida

Leonard Graczyk

wojenny. W latach 1917-1920 pracował jako asystent administracyjny w Krajowym Zakładzie Psychiatrycznym – Dziekanka w Gnieźnie. Od grudnia 1918 do marca 1919 r. brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim w walkach przy oswobodzeniu miasta Gniezna – dowódca Walczak. W oddziale wartowniczym ochotników polskich w Dziekance z przydziałem do kompanii Gniezno. Nie mogąc czynnie uczestniczyć w bitwach pod Kłęckiem z powodu kalectwa, na zarządzenie władzy wojskowej przeprowadzał ćwiczenia z musztry oraz przywracał polską administrację w zakładzie. Dowódcą oddziału był ppor. Szykowny. Później przydzielony do 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich, skąd w 1920 r. zwolniony do rezerwy. Doświadczony ciężkim okresem walki o niepodległość Polski – inwalida wojenny, młody urzędnik samorządowy delegowany został do Śmigła. Od 1 kwietnia 1920 r. rozpoczął pracę w Magistracie w Śmiglu na stanowisku etatowego sekretarza miejskiego i policyjnego, 8 października 1920 r. otrzymał dożywotnią nominację na urzędnika miejskiego. Od 15 czerwca 1921 r. dodatkowo został pierwszym zastępcą kierownika Urzędu Stanu Cywilnego. W maju 1928 r. przez Wojewodę Poznańskiego został mianowany komisarycznym zastępcą wójta na obwód wójtowski Śmigiel – Zachód. W pierwszych dniach września 1939 r. został aresztowany i osadzony w więzieniu- umieszczony na liście do rozstrzelania. Po zwolnieniu 22 września, wezwany do pracy w magistracie na stanowisko pomocnika administracyjnego. Mimo wielu szykan i zakazów pod adresem własnym oraz swojej rodziny pomagał Polakom, mieszkańcom Śmigła przetrwać trudny okres okupacji. W styczniu 1945 r. nadzorował

i utrzymywał porządek w mieście oraz organizował polską administrację. W dniu 19 lutego 1945 r. Rada Miejska wybrała go Burmistrzem Śmigła, oraz ponownie na to stanowisko w dniu 23 czerwca 1945 r. Funkcję tę pełnił do 12 sierpnia 1945 r. Dalej pracował w magistracie na stanowisku sekretarza miejskiego, a następnie przeniesiony do referatu podatkowego w charakterze kierownika. Od 14 października 1950 r. był urzędnikiem stanu cywilnego. Pismem Prezydium Powiatowej Rady Narodowej z dnia 30 kwietnia 1953 r. został przeniesiony w stan spoczynku. W okresie powojennym bardzo mocno związany z Kościołem katolickim, jako prawdziwy patriota, doświadczał w pracy wiele nieprzyjemności. Zmarł 5 kwietnia 1961 r. pochowany na cmentarzu parafialnym w Śmiglu. W kwietniu 1921 r. zawarł związek małżeński z asystentką śmigielskiego magistratu Barbarą Katarzyną Guderian urodzoną w Śmiglu 25 listopada 1897 r. Z tego związku 3 kwietnia 1927 r. urodził się syn Dobiesław Ryszard Graczyk z zawodu księgowy. Leonard Graczyk był członkiem wielu organizacji, m. in. Towarzystwa Młodzieży Polskiej w Trzemesznie, Bractwa Kurkowego w Śmiglu, do 1939 r. przew. Komisji Rewizyjnej Związku Inwalidów Wojennych RP, Związku Rezerwistów Rzeczypospolitej Polskiej, Polskiego Związku Zachodniego, do 1939 r. Towarzystwa Śpiewu „ECHO”, prezesem „CARITASU”, w zarządzie OSP – po II wojnie był jej prezesem. Został m. in. odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Brązowym Krzyżem Zasługi (1938, Medalem Zwycięstwa i Wolność (1945), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929), Brązowym i Srebrnym Medalem Za Długoletnią Służbę, Od-

znaką Honorową Za Walkę o Szkołę Polską (1932), Krzyżem Żelaznym II klasy.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Janusz Graczyk

Grzyl Feliks (1898 -?), urodził się 24 kwietnia we wsi Ludwikowo powiat Poznań 1898 r. jako syn Franciszka i Magdaleny z domu Bohsów. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Wierzące pow. Poznań 3 lata praktykował u mistrza Kołodziejskiego. Po ukończeniu 18 lat powołano go do 28 pułku saperów armii niemieckiej Poznaniu. W 1917 r. przeniesiony do 8 pułku saperów w Koblencji. Walczył na froncie zachodnim i południowym. 17 grudnia 1918 r. zdemobilizowany. W styczniu 1919 r. wstąpił ochotniczo do 1 kompanii I Batalionu Saperów Wielkopolskich. 6 lutego 1919 r. został wysłany wraz z 7 saperami pod dowództwem plut. Józefa Grzesiaka na front północny. 18 lutego 1919 r. po Rynarzewem brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego nr 22. W trakcie akcji został ranny, trafiony pociskiem armatki rewolwerowej. A tak o tym wydarzeniu pisał generał Dowbor-Muśnicki w rozkazie dziennym nr 65 ... Ten czyn bohaterski stawiam za wzór. Poległym niech ziemia rodzinna da wieczny spokój. Reszcie – szcząc się, że dowodzę nimi – składam podziękowanie. Rozkaz ten przeczytać

Feliks Grzyl

przed frontem wszystkich wojsk mi podległych... Następnie ze swoją jednostką walczył w wojnie polsko – bolszewickiej gdzie ... Dnia 17 września 1920 r. otrzymała kompania rozkaz pobudowania kładki dla piechoty przez rzekę Kołonię pod Chrynkami, przy której to sposobności odznaczył się plut. Grzyl, który nie zwracając uwagi na ogień kulomiotowy i artyleryjski rzucił się wraz z kolegami do zajęcia przyczółka mostowego wskazanego mostu. Z całkowitym zaparciem się siebie, jako jeden z pierwszych stanął do budowy kładki, świecąc przykładem swoim piechocie. Przyczynił się do szybkiego pobudowania kładki i przeprowadzenia piechoty, a w ten sposób do zajęcia Chrynek.. Za czyny te został odznaczony orderem *Virtuti Militari* V klasy. W 1921 r. w stopniu plutonowego został zwolniony bezterminowo z wojska i pracował jako cieśla w Rogoźnie. W 1922 r. brak pracy zmusił go do wyjazdu do Francji gdzie pracował w swoim zawodzie w firmie Schvertzler w Metz. W 1926 r. zawarł związek małżeński z Bertą Monier. Dzieci: syn Emme (ur. 27 października 1927), córka Odette (ur. 11 maja 1930) i syn Georges (ur. 10 marca 1932). Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego *Virtuti Militari* 5 kl. nr 4749 i Krzyż Walecznych.

CAW, VM 54-4618 Grzyła Feliksa; Aleksander Gawdia, Zarys historii Wojskowej 8-go Pułku Saperów, Warszawa 1931 s. 9-11; jednodniówka „Na uroczysty dzień Święta pułkowego 8-go Pułku Saperów” wydanej w Toruniu 17 lipca 1924r. s. 15-17; Wielkopoleanie kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920 pod redakcją naukową Bogusława Polaka i Mihała Polaka – Koszalin 2010 r., s. 20.

Włodzimierz Becker

Hamling Józef (1862-1938), urodził się w 1862 r. Był zamożnym kupcem, posiadaczem kilku domów i znacznej ilości ziemi (w tym stojącego na niej słynnego, istniejącego do dziś budzyńskiego wiatraka zwanego Partlak) oraz organistą kościoła parafialnego p. w. św. Barbary w Budzynie. Zawarł związek małżeński z Balbiną Stepczyńską (1860-1935), córką Jana Stepczyńskiego i Gertrudy Tobełka. Miał trzech synów i córkę. Syn Leon wyjechał do Ameryki w czasie zaborów. Po 1920 r. rodzina otrzymała od niego ostatni list. Pisał, że zmarła mu żona i będzie wracał, ale słuch o nim zaginął. Kolejni synowie to Aleksy (1887-1926) i Czesław (1889-1930) oraz córka Kazimiera (1899-1979), która wyszła za mąż za Kazimierza Pietraszaka. Józef należał do Kółka Rolniczego w Budzynie oraz do Bractwa Strzeleckiego w Budzynie. Na pierwszym zebraniu bractwa został wybrany na zastępcę Przewodniczącego, a w 1925 roku był Przewodniczącym I Starszym tej organizacji. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim razem ze swoimi synami Aleksym i Czesławem. Jako przedstawiciel Rady Ludowej brał udział w pertraktacjach z Niemcami, które prowadził Włodzimierz Kowalski, Stanisław Lippok i inni, aby wszystkie oddziały niemieckie na lewym brzegu Noteci złożyły broń i wycofały się za rzekę. Zmarł 3 lipca 1938 r. w Wieleniu i pochowany jest w rodzinnym grobowcu, razem ze swoją żoną, córką i wnuczką, na cmentarzu parafialnym w Budzynie. W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział jego synowie Aleksy i Czesław oraz mąż córki Kazimierz Pietraszak.

Praca zbiorowa pod redakcją Edmunda Wolskiego – Ujście przez wieki- szkice z historii miasta – Ujście 2013; Karol Rzepecki – Powstanie Grudniowe w Wiel-

kopolsce 27.12.1918 – Poznań 1919; Piotr Grzeczka – Moje wspomnienia z walk o niepodległość Polski – Budzyń 1937; Krystyna Kościelna, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 na terenie Budzyna – Szczecin 2006; Rocznik Kółek Rolniczo-Włościańskich we Wielkiem Księstwie Poznańskim – XXXIX – Poznań 1913; Protokolarz Bractwa Strzeleckiego w Budzynie z lat 1911-1927; Archiwum Państwowe w Poznaniu; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; USC Budzyń; relacja wnuczki Kazimierza Pietraszaka Barbary Słomińskiej; W tomie XII błędnie podano nazwisko, ma być Hamling Józef, było Haming Józef,

Ewa Kabat

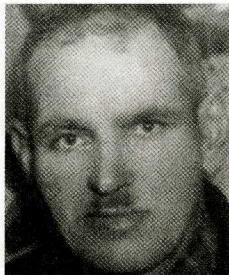
Ida Jan (1893-1975), urodził się 2 lutego 1893 r. w miejscowości Krosin k/Polajewa, pow. Oborniki Wielkopolskie. Syn Antoniego i Katarzyny z domu Kaźmierczak. Ukończył szkołę powszechną i wyczył się zawodu ślusarza. W latach 1914 – 1916 uczestniczył w szeregach wojska niemieckiego w I wojnie światowej. Zwolniony z wojska po stwierdzeniu 75 % inwalidztwa. W grudniu 1918 r. wstąpił w szeregi wojsk powstańczych i walczył w kompanii czarnkowskiej pod dowództwem por. Pokrywki. Jego udział w Powstaniu został poświadczony przez Centralne Archiwum Wojskowe (nr 5329/WCZ/CH z 11 maja 1970). W grudniu 1939 r. aresztowany przez Gestapo na okres trzech tygodni. Ponownie aresztowany w listopadzie 1940 r., za zbieranie składek na wdowy i sieroty po poległych w 1939 r. żołnierzach polskich. Został skazany na trzy lata więzienia, a następnie wywieziony do Niemiec na roboty przymusowe. W okresie okupacji stracił syna i córkę, wywiezionych na roboty przymusowe. Druga córka była więźniem

obozu koncentracyjnego Ravensbruck (ofiara pseudo eksperymentów medycznych). Po 1945 r. pracował na PKP, sędą przeszedł na emeryturę. Mieszkał w Pile przy ul. Buczka. Żonaty z Anną (18.09.1898 – 01.10.1975). Był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 16555, nr ewidencyjny Okręgu 232265). Został w 1973 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/231 z dnia 16 marca 1973). Zmarł w Pile 11 stycznia 1975 r. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 11A/19-2. Obok w grobie pochowano jego żonę Annę. Nagrobek został zlikwidowany w 2005 r.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; akt zgonu USC Piła 7/1975.

Wojciech Kieman

Jackowski Antoni (1892-1968), urodził się 2 czerwca 1892 r. w Budzynie pow. Chodzież w rodzinie robotnika Franciszka Jackowskiego i jego żony Marianny Lukaszynskiej. Miał jedenaścioro rodzeństwa – osiem sióstr: Mariana (1890-1908), Stanisława (1894-1978) – zamężna Witkowska, Bronisława (ur. 2 września 1895), Eleonora (1898-1964) – zamężna Redam, Władysława (ur. 31 stycznia 1900), Kazimiera (ur.-zm. 1905), Zofia (ur. 8 grudnia 1908 r.), Józefa (ur.-

Antoni Jackowski

zm. 1910) i trzech braci: Franciszek (1896-1919), Leon (ur. 15 października 1902), Kazimierz (ur.-zm. w 1903). Uczęszczał do Szkoły Powszechnej w Budzynie, gdzie jego rodzeństwo: brat Franciszek i siostry – Bronisława, Eleonora i Władysława, w 1906 roku uczestniczyło w strajku szkolnym dzieci polskich, które odmówiły odpowiadania w języku niemieckim na lekcji religii. Po ukończeniu szkoły w 1906 r. rozpoczął pracę jako cieśla. Po osiągnięciu wieku poborowego powołany został do armii pruskiej. W 1916 r. zawarł związek małżeński z urodzoną 27 lipca 1896 r. w Dziewokluczu Martą Dahlke, córką Edwarda i Józefy. W 1917 r. zostali rodzicami ich jedyne dziecko – syna Sylwestra. Brał udział w I wojnie światowej, a po jej zakończeniu wrócił do domu. Gdy rozpoczęło się Powstanie Wielkopolskie zgłosił się do oddziału dowodzonego przez sierżanta Hamlinga i sierżanta Strutę. Pod dowództwem ppor. Ignacego Węgnera w szeregach kompanii budzyńskiej walczył pod Radwankami i Podstolicami. 2 lutego 1919 r. w walce pod Radwankami poległ jego brat Franciszek. Następnie wcielony został do 62 Pułku Piechoty w Bydgoszczy. W 1921 r. został z wojska zwolniony. Po zakończeniu służby stale pracował jako cieśla. Po rozpoczęciu II wojny światowej razem z rodziną został wysiedlony do Generalnej Guberni, do Węgrowa. Po zakończeniu wojny w 1945 r. wrócił do rodzinnego Budzyna. Należał do ZBoWiD Koło w Budzynie. Zmarł 4 października 1968 r. w Budzynie i pochowany został na miejscowym cmentarzu. Wymieniony jest na tablicy uczestników Powstania Wielkopolskiego umieszczonej w Gimnazjum im. Powstańców Wielkopolskich w Budzynie. 1 stycznia 1985 r. w Budzynie zmarła jego żona Marta i pochowana

została obok męża. W Powstaniu Wielkopolskim uczestniczył jego brat Franciszek Jackowski, który zginął w Radwankach 3 lutego 1919 roku.

Archiwum Państwowe Poznań – Życiorysy Powstańców Wielkopolskich – 53/1415/0/2.25/419, Archiwum Państwowe Poznań – Oddział Piła, lista powstańców sporządzona przez WTG „Gniazdo”, Dariusz Dudziak – „Strajk szkolny w Budzynie w latach 1906-1907”- Budzyna 2006, USC Budzyna, Powstańcy Wielkopolscy – Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 pod redakcją Bogusława Polaka, Poznań 2015, T. XII, s. 60.

Ewa Kabat

Kaczmarek Jan Stanisław (1894-1981), pułkownik Wojska Polskiego. Urodził się 21 grudnia 1894 w Stęgoszy (powiat jarociński), w rodzinie Michała i Heleny z domu Sołtysiak. W latach 1905-1914 uczył się w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. W 1910 roku został członkiem Towarzystwa Tomasza Zana. 6 sierpnia 1914 roku został powołany do armii pruskiej i przydzielony do Fortecznego Oddziału Telefonicznego (Festungs Fernsprach Abteilung) stacjonującego w Forcie Winiary w Poznaniu. 8 sierpnia 1914 roku, w mundurze pruskiego żołnierza zdawał maturę. W grudniu 1914 zakończył szkolenie

Jan Stanisław
Kaczmarek

podstawowe i został przeniesiony do Fortecznego Oddziału Telefonicznego w Twierdzy Metz (Lotaryngia). W Metz służył do wiosny 1915 i awansował na stopień kaprała. Do jego obowiązków należała obsługa głównej fortecznej centrali telefonicznej. Następnie został przeniesiony do Oddziału Telegraficznego Zapasowego w Koblencji, z którego jako aspirant oficerski miał być skierowany na kurs oficerski dla piechoty w Döberitz (Dobrzyca Mała). Ostatecznie nie został skierowany na kurs, gdyż został uznany za „politycznie niepewnego” (młodsze rodzeństwo uczestniczyło w strajku szkolnym). Z Brandenburgii wyjechał do Lotaryngii z przydziałem do Oddziału Zapasowego Telegraficznego w Verdun. Tam objął dowództwo drużyny telegraficznej, z którą został przeniesiony na front wschodni, do Baranowicz. Po rocznej służbie razem ze swoim oddziałem został przeniesiony do zachodniej Flandrii. W 1917 ukończył kurs oficerów łączności w Königs Wusterhausen. Po ukończeniu kursu został przydzielony do kompanii telegraficznej jednej z dywizji rezerwowych, zajmującej pozycje w rejonie Metz. Na początku 1918 awansował na stopień podporucznika i objął stanowisko dowódcy plutonu. W sierpniu 1918 roku został w zastępstwie dowódcą kompanii. W listopadzie 1918 roku na czele swojej kompanii został wysłany z frontu do Lotaryngii, później do Gießen w Hesji. Tam przeprowadzono demobilizację kompanii, następnie został urlopowany do czasu oficjalnego zwolnienia ze służby wojskowej. W czasie służby w armii pruskiej został odznaczony Krzyżem Żelaznym I i II klasy. W grudniu 1918 wrócił do Jarocina brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. 8 stycznia 1919 objął dowództwo fortecznego oddziału telegraficznego, późniejszego I Wielkopolskie-

go Batalionu Telegraficznego. 22 stycznia 1919 przekazał dowództwo oddziału kpt. Andrzejowi Miączyńskiemu, a sam objął dowództwo 3 kompanii telegraficznej w nowo powstałym batalionie. Trzecia kompania baonu telegraficznego była złożona w 80% z ochotników, uczniów gimnazjów. 27 lutego 1919 oficerowie i żołnierze trzeciej kompanii złożyli na ręce głównodowodzącego Siłami Zbrojnymi w byłym Zaborze Pruskim, generała porucznika Józefa Dowbor-Muśnickiego 402 marki i 18 feningów na głodnych Lwówian. 30 marca 1919 roku awansował na porucznika. W maju 1919 roku, razem z trzecią kompanią, został skierowany do dyspozycji dowódcy Grupy II Zachodniej, pułkownika Michała Milewskiego. Stacjonował w Posadowie, w siedzibie dowództwa grupy, skąd utrzymywał łączność telefoniczną z Poznaniem, Pniewami i Lwówkiem. Później był szefem łączności 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, szefem łączności VII Brygady Jazdy i dowódcą 7 kompanii telegraficznej jazdy, oficerem telegraficznym w Dowództwie 7 Armii i szefem łączności 4 Armii. 14 października 1920 roku został zatwierdzony w stopniu kapitana. 1 czerwca 1921 roku pełnił służbę w Inspektoracie Armii Nr IV w Krakowie, pozostając na ewidencji 2 telegraficznego baonu zapasowego. W listopadzie 1921 został przeniesiony do Obozu Wyszkolenia Wojsk Łączności na stanowisko dowódcy kompanii szkolnej, a następnie instruktora Oddziału Szkolnego. W marcu 1923 roku został przeniesiony do Szefostwa Łączności Dowództwa Okręgu Korpusu nr I w Warszawie, a 23 maja 1923 roku do 3 pułku łączności w Grudziądzu z „odkomenderowaniem” do Szefostwa Łączności DOK I na okres czterech miesięcy z dniem 1 kwietnia 1920 roku. Następnie został przydzielony do Szefostwa

Łączności Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu na stanowisko I oficera. W kwietniu 1926 roku został przeniesiony do 7 samodzielnego batalionu łączności w Poznaniu na stanowisko pełniącego obowiązki kwatermistrza. Następnie pełnił służbę w Departamencie Inżynierii Ministerstwa Spraw Wojskowych w Warszawie. W kwietniu 1929 roku został wyznaczony na stanowisko I oficera sztabu w Dowództwie 1 Grupy Łączności w Warszawie. We wrześniu 1930 roku został przeniesiony do 2 pułku łączności w Jarosławiu na stanowisko dowódcy IV batalionu telegraficznego. Jeszcze tego samego roku, po rozformowaniu 2 pułku łączności został dowódcą 4 batalionu telegraficznego w Przemyślu. W 1931 roku objął obowiązki komendanta kadry 2 batalionu telegraficznego w Przemyślu. 12 marca 1933 roku awansowany został na stopień podpułkownika. W tym samym roku został dowódcą 6 batalionu telegraficznego w Jarosławiu. Od 1 grudnia 1934 roku do 17 maja 1939 roku był komendantem Centrum Wyszakolenia Łączności w Zegrzu. Od września do grudnia 1938 roku, w czasie rewindykacji Zaolzia, pełnił służbę w Sztabie Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Śląsk” na stanowisku dowódcy łączności. Na stopień pułkownika został awansowany ze starszeństwem z dnia 19 marca 1939 roku. W maju 1939 roku został wyznaczony na stanowisko dowódcy 2 Grupy Łączności w Warszawie, a w sierpniu tego roku na stanowisko dowódcy łączności Armii „Pomorze”. Jako dowódca łączności Armii „Pomorze” walczył we wrześniu 1939 roku. 22 września roku, w czasie bitwy pod Łomiankami został ranny i dostał się do niemieckiej niewoli. W niewoli przebywał od zimy 1940 roku do wiosny 1945, kolejno w obozach oficerskich: XII A Hadamar (6 luty 1940 – maj 1942),

II E Neubrandenburg (czerwiec 1942 – styczeń 1944) i II D Gross-Born (luty 1944 – styczeń 1945). Od 18 stycznia do 28 marca 1945 wraz z innymi jeńcami oflagu II D maszerował do Stalagu XB w Sandbostel. Tam 29 kwietnia 1945 został oswobodzony przez oddziały kanadyjskiej 1 Armii. W Sandbostel, funkcjonującym jako Polski Ośrodek Wojskowy, pozostawał do czerwca 1945 roku. Kolejny miesiąc spędził w ośrodku wojskowym w Verden, w Dolnej Saksonii. Od września do grudnia 1945 roku przebywał w ośrodku wojskowym w Delmenhorst, a od stycznia 1946 roku w Lubece. 9 kwietnia 1946 wrócił do kraju. 18 października 1967 ppłk mgr Czesław Kołodziejczak, w zastępstwie Wojskowego Komendanta Rejonowego Poznań-Wilda wydał mu legitymację oficera rezerwy. Zmarł 25 kwietnia 1981 w Poznaniu. Pochowany 30 kwietnia 1981 na cmentarzu Komunalnym na Miłostowie. Awanse: podporucznikiem w 1918 rok; porucznikiem 30 marca 1919 roku ze starszeństwem od 1 czerwca 1917 roku w Wojskach Technicznych Polskich Sił Zbrojnych w byłym Zaborze Pruskim; kapitanem zatwierdzony 14 października 1920 roku ze starszeństwem z 1 kwietnia 1920 roku w Korpusie Wojsk Łączności, w grupie byłej armii niemieckiej, zweryfikowany 3 maja 1922 roku ze starszeństwem z 1 lipca 1919 i lokatą 19 w korpusie oficerów łączności; majorem 1 grudnia 1924 roku ze starszeństwem od 15 sierpnia 1924 roku i lokatą 4 w korpusie oficerów łączności; podpułkownikiem 12 marca 1933 roku ze starszeństwem z 1 stycznia 1933 roku i lokatą 2 w korpusie oficerów łączności; pułkownikiem ze starszeństwem z 1 stycznia 1939 roku w korpusie oficerów łączności. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego Virtuti Militari (1921), Krzyż Niepod-

ległości (9 listopada 1932), Krzyż Walecznych (23 lipca 1973 Rada Państwa), Złoty Krzyż Zasługi (21 marca 1929, za zasługi położone w powstaniu wielkopolskim), Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi I klasy (6 marca 1931), Krzyż Armii Krajowej (1979, za pracę konspiracyjną w obozach jenieckich), Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918-1921 (1928), Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928). Żonaty z Ireną Walczyńską (1904-1948), miał dwie córki: Teresę zamężną Sacha (1927-1980) i Annę zamężną Mencil (ur. 1931), profesora nauk ekonomicznych.

CAW,teczki: personalna i odznaczeniowe; Rozkaz dzienny Nr 54 Dowództwa Głównego Sił Zbrojnych w byłym zaborze pruskim z 27 lutego 1919 r. i Rozkaz dzienny Nr 61 Dowództwa Głównego Sił Zbrojnych w byłym zaborze pruskim z 6 marca 1919 r.; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 9 marca 1923 r., Nr 14, s. 178.; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 23 maja 1923 r., Nr 31, s. 289; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 8 czerwca 1923 r., Nr 37, s. 384; Rocznik oficerski 1923, s. 102, 963, 968; Rocznik oficerski 1924, s. 57, 874, 885; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 5 czerwca 1926 r., Nr 22, s. 174; Rocznik oficerski 1928, s. 611, 621; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 27 kwietnia 1929 r., Nr 9, s. 129; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 20 września 1930 r., Nr 14, s. 301; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 28 stycznia 1931 r., Nr 1, s. 18; Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 23 marca 1932 r., Nr 6, s. 240; Rocznik oficerski 1932, s. 268, 767; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 26 stycznia 1934 r.,

Nr 2, s. 12; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 22 grudnia 1934 r., Nr 14, s. 267; Tygodnik Urzędowy z 4 kwietnia 1919 r., Nr 3, s. 12; Dekret Wodza Naczelnego L. 2763 z 15 marca 1921 r. Dziennik Personalny z 1921 r. Nr 13, poz. 409; Monitor Polski z 1932 r. Nr 259, poz. 296; Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych z 29 maja 1932 r., Nr 10, s. 163; Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r.; Marek Sadzewicz, Oflag II D Gross-Born, Książka i Wiedza, Warszawa 1977, s. 164-165; Zbigniew Wiśniewski, Wojska łączności w latach 1914-1921, Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 1998, s. 46, 47, 76, 79, 107, 158, 165; https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Stanisław_Kaczmarek (dostęp 11 września 2017 r.); Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusz Tomkowiak Dopiewo.

Eligiusz Tomkowiak

Kaczmarek Katarzyna (1898-1974), urodziła się 18 lipca 1898 roku w Budzynie pow. Chodzież. Rodzicami jej byli Ludwik Przywarczak i jego małżonka Barbara z domu Kopras. Miała starszą siostrę Barbarę (ur. 1888). Uczęszczała do szkoły w Budzynie i uczestniczyła w 1906 roku w strajku szkolnym dzieci polskich, które odmówiły odpowiadania w języku niemieckim na lekcji religii.

Katarzyna Kaczmarek

Gdy rozpoczęło się Powstanie Wielkopolskie, od 5 stycznia 1919 r. aktywnie włączyła się do organizacji szpitala dla powstańców. Podczas walk pod Budzynie i Chodzieżą opatrywała rannych powstańców, a ciężiej rannych kierowała do szpitala w Budzynie. Pozostała w tym szpitalu do 18 lutego 1919 r. tj. czasu przejęcia szpitala przez jednostkę wojskową. Pisał o tym w swoich wspomnieniach powstaniec Eryk Matews. 22 listopada 1922 r. w Budzynie zawarła związek małżeński z zamieszkałym w Rożnowie pow. Oborniki, rolnikiem Leonem Graczem, urodzonym 17 lutego 1898 r. w Budzynie, synem rolnika Józefa Gracza i Stanisławy Trafarskiej. Niestety wkrótce została wdową, mąż zmarł na zakażenie krwi. Katarzyna ponownie wyszła za mąż 26 lutego 1924 r. Mężem jej został robotnik Józef Kaczmarek urodzony 7 lutego 1899 r. w Laskowicach pow. Wągrowiec, zamieszkały w Chodzieży, syn robotnika Wawrzyna Kaczmarka i Franciszki Hak. Był on również uczestnikiem Powstania Wielkopolskiego. Po ślubie zamieszkała u męża w Chodzieży. Prowadzili wytwórnię wód gazowanych. Urodziło się im troje dzieci – synowie Henryk (1924-1982) i Kazimierz (ur. 1928) oraz córka Janina (1928-1942). Należała do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Chodzieży (nr legitymacji 236376). Odznaczona Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (4 listopada 1958). Zmarła 11 czerwca 1974 r. w Chodzieży i pochowana została na miejscowym cmentarzu parafialnym (sektor B1, rząd 15 grób nr 15).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, USC Budzyń, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Pila, USC Budzyń, D. Dudziak – „Strajk szkolny w Budzynie”, Dorota Marciniak – maszynopis niepubliko-

wanego biogramu Katarzyny Kaczmarek, Dorota Marciniak – maszynopis niepublikowanego biogramu Józefa Kaczmarka, Archiwum Państwowe w Poznaniu – wspomnienia Eryka Matewsa, Praca zbiorowa – Ujście przez wieki – Ujście 2013.

Ewa Kabat

Kaczmarek Kazimierz (1900-1976), urodził się 22 lutego 1900 r. w miejscowości Działyń, leżącej w połowie odległości między Kłęckiem, a Gniezmem. Syn Tomasza i Marii z domu Kowalskiej. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim od 2 stycznia 1919 r. w szeregach kompanii kłęckiej pod bezpośrednim dowództwem Stanisława Kasperskiego. Brał udział w oswojeniu Działyń, Biskupic, Florentynowa, Sokolnik, Popowa Kościelnego oraz walczył pod Zdziechowem. W dniu 11 stycznia 1919 r. został powołany do tworzącego się 3 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszy 17 Pułku Ułanów). Dowódcą jego szwadrony był rtm. Grabowski. Uczestniczył w walkach pod Wągrowcem, Mogilnem i Nakłem. W okresie od października 1919 roku do kwietnia 1920 roku odbył kurs instruktorski podoficerów jazdy i został awansowany 19 kwietnia 1920 na stopień starszego ułana. Po koniec tego roku uzyskał awans na stopień kaprała. Od 15 stycznia 1921 służył jako telefoni- sta w szwadronie pionierów macierzyste-

Kazimierz
Kaczmarek

go pułku, pełniąc funkcję instruktora w plutonie łączności. W ramach podnoszenia kwalifikacji został skierowany na II kurs w Centrum Wyszkożenia Służby Łączności przy DOK VII Poznań (od 08.08. do 01.11.1921). Awansował na stopień plutonowego w szwadronie technicznym (pionierów) pułku. Służbę wojskową zakończył 10 grudnia 1921 r. Do 1939 r. pracował w Bydgoszczy gdzie mieszkał przy ul. Osada 10 m. 1. Jego wniosek z 1939 r. o przyznanie Medalu Pamiątkowego „Za Wojnę 1918 – 1921” nie został załatwiony pozytywnie z uwagi na wybuch II wojny światowej. Po 1945 r. pracował w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Pile m. in. na stanowisku zastępcy kierownika działu (1957). Po 1956 r. został przez Radę Państwa awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. W Pile mieszkał przy ul. Czernieckiego, Głowackiego (w okresie od 10 czerwca 1957 do 19 lipca 1959) oraz przy ul. Buczka od 19 lipca do chwili śmierci. Był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 045201, nr ewidencji Okręgu 207043). Będąc na emeryturze uczestniczył w spotkaniach kombatanckich, występował zawsze w mundurze Wojsk Wielkopolskich. Został odznaczony m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/958 z dnia 6 grudnia 1957). Zmarł 29 maja 1976 r. (akt zgonu USC Chodzież 157/576/1). Pochowany został 2 czerwca 1976 r. na Cmentarzu Komunalnym w Pile w kwaterze 9/ B – 3 – 10. W tym samym grobie pochowano Ryszarda Michała Kaczmarka (23.07.1940-20.08.2012), a obok Wenatę Katarzynę Kaczmarek z d. Sobczak (1.09.1940-16.02.2000). W dokumentacji cmentarza

w Pile istnieje data urodzenia 23 luty 1900 a data śmierci 29 maja 1976.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; informacje, dokumenty i zdjęcia udostępnione przez kuzyna Jerzego Domagalskiego.

Wojciech Kicman

Kaczmarek Stanisław (1901-1982), urodził się 6 sierpnia 1901 r. w Kruszkach koło Wyrzyska. Syn Jana i Rozalii Boruckiej (USC Wyrzysk 55/1901). Miał sześćoro rodzeństwa, trzech braci: Józefa, Jana i Franciszka oraz siostry: Pelagie, Helenę i Martę. Rodzice byli wyznania rzymsko-katolickiego i zajmowali się rolnictwem. Szkołę powszechną ukończył w Kruszkach. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi powstańców z pobliskiej Łobzenicy i uczestniczył w bojach o Wysoka ale brak bliższych danych na ten temat. W dniu 22 kwietnia 1920 r. został zakwalifikowany do odbycia służby wojskowej. Powołany w szeregi Wojska Polskiego został 27 kwietnia 1922 r. przez Powiatową Komendę Uzupelnień w Bydgoszczy do 12 Pułku Piechoty wchodzącego w skład 6 Dywizji Piechoty, stacjonującego w Wadowicach z przydziałem do kompanii karabinów maszynowych. W okresie od 15 maja do 18 sierpnia 1922 r. przebywał w Szkole Podoficerskiej 12

Stanisław Kaczmarek

Pułku Piechoty, którą ukończył z wynikiem dobry przy bardzo dobrym sprawowaniu się. W dniu 10 października 1922 r. został awansowany do stopnia starszego szeregowca i skierowany do Szkoły Podoficerskiej karabinów maszynowych przy 12 Pułku Piechoty w Wadowicach. W szkole przebywał od 1 listopada 1922 do 25 marca 1923 r. i ukończył ją z wynikiem dobrym przy bardzo dobrym sprawowaniu się. W dniu 1 kwietnia 1923 r. został awansowany do stopnia kaprała, a 15 listopada 1923 r. zwolniony do rezerwy. Odbił jeszcze dwukrotnie ćwiczenia wojskowe (od 20 sierpnia do 15 września 1928 i od 24 czerwca do 23 lipca 1932) tym razem już w szeregach 62 Pułku Piechoty stacjonującego w Bydgoszczy. Po ukończeniu służby wojskowej pracował jako robotnik budowlany a od 1945 r. jako pomocnik kotlarski w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Pile. Należał do Związku Zawodowego Pracowników Kolejowych Rzeczypospolitej Polskiej – Koło przy ZNTK w Pile od 5 marca 1946 do 1949 r. (leg. nr 78081 z 5 lipca 1949). Stanisław Kaczmarek był dwukrotnie żonaty. Pierwszy związek małżeński zawarł w 1926 r. z Leokadią Drożdżyńską, urodzoną 23 grudnia 1902 r. w Kruszkach, córką Kazimierza i Balbiny z domu Erdman (USC Wyrzysk 75/1902), która zmarła w Pile 26 października 1955 r. (USC Piła nr 266/1955). Jej ojciec był robotnikiem. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci. Syn Kazimierz urodzony 25 grudnia 1927 r. w Kruszkach oraz córka Joanna, urodzona 3 lipca 1942 r. w Kruszkach (USC Łobżenica 57/1942), a zmarła w Pile 2 maja 2010 r. Po raz drugi zawarł związek małżeński w dniu 29 sierpnia 1956 (USC Piła 173/1956) z Martą Szultka (14 styczeń 1911 – 19 sierpień 1981), urodzoną w Kiedrowicach, córką Jana i Anny

(USC Chojnice 16/1911). Marta Kaczmarek zmarła w Puszczykowie (USC Puszczykowo 234/81). Małżeństwo to było bezdzietne. Syn Kazimierz był w okresie okupacji wywieziony na teren ZSRR w rejon Dniepropietrowska, skąd wrócił 6 sierpnia 1945 r. Małżeństwo Kaczmareków mieszkało w Pile przy ul. Nowotki, Spokojnej i Dzieci Polskich. Stanisław Kaczmarek zmarł 5 listopada 1982 r. w Szpitalu PKP w Chodzieży (USC Chodzież 274/82/1). Oboje małżonkowie oraz ich dzieci Kazimierz i Joanna zostali pochowani na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 4/B-16-14,15. Z nieznanых powodów nie był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym.

Opracowano na podstawie dokumentów rodzinnych (książeczka wojskowa nr 11296 wydana w Bydgoszczy 15 września 1928, świadectwo ukończenia Szkoły Podoficerskiej przy 12 Pułku Piechoty w Wadowicach z 25 sierpnia 1922, świadectwo ukończenia Szkoły Podoficerskiej karabinów maszynowych przy 12 Pułku Piechoty w Wadowicach z 25 marca 1923, zaświadczenie Państwowe g o Urzędu Repatriacji – Punkt Przyjęć w Ilawie nr 214522 z 14 IX 1945) oraz informacji udzielonej przez bratanicę, córkę Franciszka Kaczmarka Renatę Dziennik w marcu 2012.

Wojciech Kicman

Kałużny Andrzej (1889-1964), urodził się 6 listopada 1889 r. w Grodzisku Wielkopolski. Rodzina mieszkała w Pałkoci przy ul. Lipowej 153. Był uczestnikiem Powstania Wielkopolskiego, a następnie służył w 2 kompanii kulomiotów (karabinów maszynowych) w II batalionie Toruńskiego Pułku Strzelców (63 Toruński Pułk Strzelców). Po zakończeniu

Andrzej Kałużny

służby wojskowej został policjantem i służył m. in. w Chojnicach. Po II wojnie światowej zamieszkał w Pile, pracował na PKP. Tam zmarł 30 czerwca 1964 r. i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym, razem z żoną Anną (27.06.1887-18.03.1970), kwatery 10/D-2-17. W dokumentach rodzinnych zachowało się zdjęcie wraz z kolegą w mundurze Wojsk Wielkopolskich, wykonane w Poznaniu 25 października 1919 r. oraz zdjęcie w mundurze Policji Państwowej w towarzystwie zapewne żony z ok. 1925 r. Obydwa zdjęcia rodzina przekazała do Muzeum Okręgowego w Pile w lipcu 2011 r.

Dokumenty i zdjęcia znajdujące się w Muzeum Okręgowym w Pile.

Wojciech Kicman

Kapuściński Janusz herbu Odrowąż (1898-1998), major kawalerii Wojska Polskiego i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Urodził się 24 lutego 1898 roku w wielkopolskim majątku Kordos (w okresie II RP na obszarze powiatu witekowskiego, obecnie okolica Ostrowitego Prymasowskiego) jako syn Władysława i Albertyny z domu Szudzińska. Jego braćmi byli Stefan (ur. 1900, prawnik, komornik sądowy) i Zbigniew (1904-1940, chemik, zamordowany w Katyniu). Brał udział w powstaniu wielkopolskim 1918-1919, w wojnie polsko-bolszewickiej 1920. Został awansowany do stopnia po-

rucznika kawalerii ze starszeństwem z 1 czerwca 1919. W latach 20-tych służył w 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich, (późniejszy 15 Pułk Ułanów Poznańskich, stacjonującym w garnizonie Poznań). Podczas służby w 15 Pułku Ułanów w stopniu porucznika był instruktorem w Szkole Podoficerów Zawodowych Kawalerii, funkcjonującej w garnizonie Lwów oraz w Centralnej Szkole Kawalerii w ramach Centrum Wyszkożenia Kawalerii, działającej w ramach garnizonu Grudziądz. Został awansowany do stopnia rotmistrza ze starszeństwem z 1 stycznia 1928. Od 1932 przydzielony do 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich, stacjonującym w garnizonie Baranowicze. W 1938 roku został przeniesiony do 2 Pułku Strzelców Konnych w Hrubieszowie na stanowisko dowódcy szwadronu zapasowego. Uprawiał jeździectwo. W składzie reprezentacji Polski uczestniczył w zawodach hipicznych poza granicami kraju. Po wybuchu II wojny światowej 1939 w okresie kampanii wrześniowej w stopniu majora był dowódcą II Dywizjonu Konnego Ośrodka Zapasowego Wołyńskiej Brygady Kawalerii w Hrubieszowie, kierowanego przez ppłk. ppłk. Kazimierza Halickiego (późniejsze Zgrupowanie Kawalerii pod jego dowództwem). Walczył pod Kamionką Strumiłową i pod Rawą Ruską. Dostał się do niewoli niemieckiej, był przetrzymywany w Oflagu VII A Murnau. Odzyskał wolność po oswobodzeniu obozu przez wojska amerykańskie. Wstąpił w szeregi 2 Korpusu Polskiego w strukturze Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Od sierpnia 1945 roku był zastępcą dowódcy Pułku Ułanów Karpacckich, jednostki rozpoznawczej 2 Korpusu. Po zakończeniu wojny i przeprowadzonej demobilizacji zamieszkał w Londynie. Od 1975 przebywał na emigracji w Kanadzie. Publikował

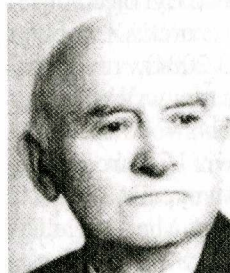
w dziedzinie historii wojskowości. Był autorem artykułów publikowanych w Przeglądzie Kawalerii i Broni Pancernej”: Garść wspomnień ze służby pod dowództwem gen. Andersa (82/1978), Z działań 15 Pułku Ułanów Poznańskich (1987), Relacja – 2 P. S. K. (132/1989). Ponadto jego artykuł pt. Znak Pułkowy ukazał się w czasopiśmie „Ułan Poznański” (1/1974). Zmarł 25 grudnia 1998 w Kanadzie, w wieku 100 lat. Został pochowany na kanadyjskim cmentarzu weteranów Field of Honor w Pointe-Claire w prowincji Quebec w regionie Montreal. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari nr 1969 (za czyny w wojnie z bolszewikami 1920); Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (11 listopada 1983, nadany przez Prezydenta RP na uchodźstwie Edwarda Bernarda Raczyńskiego), Krzyż Walecznych (4x), Odznaka pamiątkowa 15 Pułku Ułanów Poznańskich (1923).

Andrzej Suchcitz. Portret ostrogskiego kawalerzysty: rotmistrz Jerzy Skinder. „Ułan Wołyński”, Nr 49 z 2013; Przegląd kawalerii i broni pancernej: kwartalnik historyczny, Wydania 125-130, 1987; Juliusz S. Tym. Nadania odznaki pamiątkowej 15. pułku ułanów Poznańskich w latach 1923-1939. „MARS”, s. 93-94, Nr 19 z 2005; Komunikat o nadaniu Orderu Odrodzenia Polski. „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, s. 32, Nr 4 z 31 grudnia 1983; Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych L. 2142 z 1921 r. (Dziennik Personalny z 1922 r. Nr 1, s. 67); Rocznik Oficerski 1923. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1923; Rocznik Oficerski 1924. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1924; Rocznik Oficerski 1928. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1928; Rocznik Oficerski 1932. Warszawa: Ministerstwo

Spraw Wojskowych, 1932; Przedwojenni Chrobracy. chrobria. org. (dostęp 9 lutego 2017); Lista oficerów według przydziału w 1939 r., 26puw. pl. (dostęp 9 lutego 2017).

Małwina Tomkowiak

Kasprzak Andrzej (1891-1974), urodził się 11 listopada 1891 r. w małym przysiółku Marianowo, pow. Wągrowiec. Syn Tomasza i Marianny z domu Garstka. W okresie od 11 października 1911 do 1913 r. odbył w wojsku pruskim zasadniczą służbę wojskową. Po wybuchu I wojny światowej zmobilizowany do wojska niemieckiego, w którym służył do 1918 r. W dniu 1 stycznia 1919 r. wstąpił do oddziałów powstańczych. Brał udział w szeregach 2 kompanii Junczewskiej w walkach o Żnin, Szubin i Rynarzewo. Jego dowódcami byli Leon Kruszką (1897-1960) i kpt. Jan Tomaszewski. Po zakończeniu działań powstańczych od 20 lutego do 8 listopada 1919 r. pozostawał w szeregach Wojsk Wielkopolskich, a następnie w Wojsku Polskim. Do 1935 r. mieszkał w Mirosławiu Ujskim, a w latach 1935 – 1940 w Jabłonowie, gdzie gospodarował na 11 hektarowym gospodarstwie. Po wybuchu II wojny światowej został w stopniu plutonowego zmobilizowany do Wojska Polskiego. Walczył do 27 września 1939 r. Pod koniec 1940 r. (październik lub listopad) został przez okupantów wysiedlony do Kawę-

Andrzej Kasprzak

czyną koło Rembertowa. Na swoje gospodarstwo do Jabłonowa z wysiedlenia wrócił 19 marca 1945 r. Przez pewien czas był wójtem gminy wiejskiej Ujście z siedzibą w Nowej Wsi Ujskiej (zaświadczenie Starostwa Powiatowego w Chodzieży z 4 lipca 1946 r.). Od 12 kwietnia 1962 r. mieszkał w Pile przy ul. Kolejowej. Początkowo pracował jako dozorca w PKS (wówczas siedziba tej firmy mieściła się przy ul. Kujawskiej), a następnie w Miejskim Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej w Pile. W dniu 12 grudnia 1968 r. otrzymał jako uczestnik Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 z Komendy Hufca ZHP w Pile, okolicznościowe życzenia a w styczniu 1971 r. okolicznościowa laurkę od Szczepu Harcerskiego im. Michała Drzymały przy Liceum Ekonomicznym w Pile. Andrzej Kasprzak należał do Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego oraz Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 062948 i nr 062998). W 1968 r. otrzymał ze ZBoWiD list gratulacyjny, a w 1971 r. zaproszenie na spotkanie z okazji 52 rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego. W 1957 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/951 z dnia 6 grudnia 1957). Związek małżeński zawarł w 1919 r. w Szubinie z Pelagią Drożewską urodzoną 30 listopada 1892 r. w Sobiejuchach, gmina Żnin (nr aktu małżeństwa 31/1919/K), a zmarłą 7 września 1972 w Pile i tam pochowaną. Był ojcem dziesięciorga dzieci, córek: Jadwigi (21.08.1920 – 19.03.2004), urodzonej w Sobiejuchach a zmarłej w Węglewie), Kazimiery (11.09.1924 – 29.07.2006), urodzonej w Mirosławiu Ujskim, zmarłej w Chodzieży), Krystyny (7.12.1926 – 2 IV 1943), urodzonej w Mirosławiu Ujskim, zmarłej w Kawęczynie na wysie-

dzeniu), Teresy (ur. 19.09.1931 w Mirosławiu Ujskim), Heleny (ur. 23.06.1934 w Mirosławiu Ujskim) i Genowefy (19.03.1939, urodzonej w Jabłonowie) oraz synów: Edmunda (ur. 24.09.1922 w Sobiejuchach), Stanisława (24.03.1928 – 15.04.2006), urodzony w Mirosławiu Ujskim, zmarły w Pile), Franciszka (21.08.1929 – 21.01.1996), urodzony w Mirosławiu Ujskim, zmarły w Pile) i Kazimierza (zmarłego w wieku niemowlęcym w 1935). Andrzej Kasprzak zmarł 1 lutego 1974 r. w Pile (USC Piła – akt zgonu 31/1974). Został pochowany obok żony na Cmentarzu Komunalnym w Pile kwat. 2/B-2-5. W tym samym grobowcu został pochowany syn córki Teresy Edward Hertel (urodzony i zmarły 13.10.1963). (Na pomniku mylna data śmierci 2, a nie 1 lutego. Wg administracji cmentarza urodził się w Martianowie).

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego, dane Urzędu Stanu Cywilnego w Pile; informacje wnuczki Danuty Migdalczyk zamieszkałej w Pile.

Wojciech Kicman

Kasprzak Mieczysław (1901-1967), pochodził z rodziny wielodzietnej. Urodził się w 1901 roku. Ojcem jego był Ignacy Kasprzak mistrz ciesielski, a matką Stanisława Sołtysiak. Mieszkali na Wildzie w Poznaniu, tam Mieczysław

Mieczysław Kasprzak

ukończył szkołę podstawową. Pracował jako uczeń murarski do marca 1918 roku. Potem rozpoczął pracę jako robotnik ekspedycji towarowej Kolei Państwowych w Poznaniu. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu w grudniu 1918 roku opuścił pracę, włączając się do walki powstańczej. Po zdobyciu 2 stycznia 1919 roku koszar saperów na Wildzie został przydzielony do I Kompanii, jej dowódcą był porucznik Lechmann. Następnie wyruszył z kompanią do Biedruska, tam został sformowany do I Pułku Strzelców Wielkopolskich pod dowództwem Generała Konarzewskiego, a w nim do 6 kompanii. 14 marca 1919 roku z Biedruska został wysłany pod Lwów. Brał udział w walkach: pod Sądową Wisznia, Gródkiem Jagiellońskim, Istrą i pod Tarnopolem. Spod Lwowa wrócił do Poznania na przepustkę. Walczył na froncie niemieckim pod Lesznem. W październiku 1919 roku wyjechał z pułkiem na front białoruski, gdzie brał udział w walkach aż do zakończenia wojny w 1922 roku. Wrócił z pułkiem do Kostrzyna Wielkopolskiego. Został zwolniony ze służby w stopniu kaprała. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim i walkach z Rosją bolszewicką otrzymał odznaczenia: Krzyż Walecznych (1921) oraz Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1960). Ponadto posiadał Odznakę Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Mieczysław Kasprzak miał żonę Wiktorię z domu Kujawa, z którą miał troje dzieci: Władysława (1925-1995), Mariana (1930-1996) i Stefanę (1938-2000). Po śmierci pierwszej żony, ożenił się z Agnieszką Matuszak. Pracował dorywczo na budowach. Od miasta Poznania otrzymał w 1933 roku działkę przy ul. Sarmackiej w Poznaniu oraz materiały budowlane. Podczas II wojny światowej pracował dorywczo. Do śmierci mieszkał przy ulicy Kwiatowej

w Poznaniu. Zmarł w 1967 roku i został pochowany na cmentarzu Miłostowo w Poznaniu. Mieczysław Kasprzak był pracowitym, prawym i skromnym człowiekiem.

Wniosek o odznaczenie Krzyżem Walecznych z zasobów Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie. sygn. KW 48/K-892; Lista odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. <http://powstancy-wielkopolscy.pl/>; Wspomnienia siostrzenicy Wiesławy Majchrzyk.

*Wiesława Majchrzyki
Karol Przesławski*

Kaźmierczak Tomasz (1850-1923), leśniczy, działacz niepodległościowy i społeczny, jeniec obozu w Altdammie. Urodził się 1 października 1850 roku w Mórkach w powiecie śremskim w rodzinie Idziego i Agaty z Zagodzkich. Wzrastał w rodzinie o bohaterskich tradycjach powstania styczniowego, w którym walczyli jego przodkowie, znany był w Wielkopolsce jako ceniony działacz narodowy. W całym swoim życiu brał udział w pracy kulturalnej i oświatowej, poświęcając swoje siły, swoją wypróbowaną energię i szczery zapał patriotyczny w pracy polskich komitetów wyborczych. Swoją społeczną i narodową działalnością służył mieszkańcom powiatów śremskiego, szamotulskiego, międzychodzkiego, sierakowskiego. W tych powiatach Kaźmierczak był nadleśniczym lasów prywatnych. W wolnym czasie swój cały czas przeznaczał na pracę społeczno-narodową wśród ludności polskiego pochodzenia. W sposób szczególnie leśniczy Kaźmierczak poświęcał się na rzecz szerzenia czytelnictwa wśród Polaków działając w Towarzystwie Czyteln

Ludowych. Pod koniec XIX wieku przeprowadził się na leśnictwo w Bielawach pod Rynarzewem gdzie rozpoczął swoją pracę w lasach hrabiego Skórzewskiego z Lubostronia. Przez cały okres jego zamieszkiwania i działalności społecznej w Rynarzewie i okolicy dom i rodzina Tomasza Kaźmierczaka była pod wyjątkową i czujną kontrolą pruskich urzędników i policji. Podobnie jak w powiatach Wielkopolskich również na terenie powiatu szubińskiego leśniczy Kaźmierczak dał się poznać jako działacz społeczny i niepodległościowy. Był m. in. członkiem Towarzystwa Czytelní Ludowych w Rynarzewie. 18 września 1911 roku leśniczy T. Kaźmierczak uczestniczył w pierwszym wiecu pod gołym niebem w Wielkopolsce, który odbył się na polu Krygera w Rynarzewie. „Dziennik Bydgoski” donosił: (...) Pierwszy wiec pod gołym niebem w Wielkopolsce odbył się w niedzielę wczorajszą w Rynarzewie staraniem tamtejszego organisty p. Tomaszewskiego, na polu Krygera. Udział we wiecu był na tamtejsze stosunki bardzo liczny, bo liczbę uczestników można podać na 500 do 600 uczestników... Wiec zagał p. Tomaszewski, a przewodniczył mu X. wik. Spychałowicz z Rynarzewa. Sekretarzował p. Górski z Zamościa, ławnikami byli pp. Kufel z Pszczółczyna, Kryger, A. Gutkowski i A. Szulc z Rynarzewa. Jako piwewrszy przemawiał X. radca Sołtysiński z Szubina, który omówił obecny wybory do sejmu i przyszłe do parlamentu, nawiązując do tego przedstawił położenie nasze i wynikające stąd obowiązki dla każdego z nas z osobna... Jako kandydaci na posła, delegatów i zastępcy postawieni zostali ci sami, co i w innych obwodach powiatu szubińskiego. Do Komitetu Powiatowego z obwodu rynarzewskiego wybrani zostali pp. X. Wikariusz Spychałowicz, Wincenty Gutkowski i Toma-

szewski z Rynarzewa, ze wsi zaś pp. Górski z Zamościa, Kufel z Pszczółczyna, Słowiński z Władysławowa i Kaźmierczak z Bielaw. Rynarzewo nie widziało jeszcze nigdy tak licznego wiecu, a mianowicie tak licznego udziału kobiet. Mamy przeto nadzieję, że nauki z wczorajszego wiecu nie przebrzmia bez echa, lecz znajdą należyty oddźwięk w sercach wiecowników i wyraz w ich postępowaniu względem sprawy narodowej (...). Tomasz Kaźmierczak zaangażował się w przygotowania do wybuchu powstania. Aktywnie uczestniczył w zbieraniu broni i spotkaniach organizowanych w Rynarzewie. Na początku 1919 roku kiedy powstańcze zmagania przeniosły się w okolice Szubina i Rynarzewa został aresztowany w nocy przez żołnierzy Grenzschtutzu i wraz z mężczyznami z Rynarzewa internowano do obozu jenieckiego Altdamm (dziś Szczecin-Dąbie). Na internowaniu Kaźmierczak przebywał do końca kwietnia 1919 roku kiedy to powrócił do rodzinnego domu w Bielawach. Nadal pełnił tam funkcję leśniczego lasów prywatnych w dobrach hrabiego Skórzewskiego z Lubostronia. Aktywnie uczestniczył w życiu społecznym i kulturalnym. Zmarł na leśnictwie Bielawy pod Rynarzewem w niedzielę 10 kwietnia 1923 roku. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Rynarzewie. Uroczystością pogrzebową przewodniczył ks. proboszcz Mieczysław Buławski z Rynarzewa i ks. proboszcz Teofil Kłos z Łabieszyna, największej parafii dóbr lubostrońskich, w których Tomasz Kaźmierczak przepracował ostatnie 28 lat. W 1899 roku w Rynarzewie zawarł związek małżeński z Zofią Szymkowiak.

*Archiwum Państwowe w Bydgoszczy,
USC Rynarzewo Księga Małżeństw 1899,
sygn. 23/77; Archiwum USC Szubin,*

Księga Zgonów USC Rynarzewo 1923, sygn. 11/1923; „Dziennik Bydgoski”, nr 215 z 19.09.1911; nr 87, z 17.04.1923 (nekrolog T. Kaźmierczaka); „Gazeta Bydgoska”, nr 49, z 18.04.1923; Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie, Lista internowanych do obozu jenieckiego Altdamm 12.01.1919 – 28.03.1919, poz. 38 T. Kaźmierczak, leśniczy.

Piotr S. Adamczewski

Kempiński Antoni (1897-1919), urodził się 24 grudnia 1897 r. w Szubinie w rodzinie Michała i Marcjanny. Matka zajmowała się domem i dziewięciorgiem dzieci. Ojciec był mistrzem obuwniczym. Rodzina mieszkała w Szubinie przy ulicy Nakielskiej. Rodzice dbali o wykształcenie dzieci, które okazały się być bardzo zdolne. Do grona najzdolniejszych zaliczał się Antoni. Po ukończeniu gimnazjum uzyskał stypendium, które umożliwiło mu studiowanie w Poznaniu. Wybuch I wojny przekreślił plany naukowe Antoniego, który powołany został do wojska niemieckiego. Służył w oddziałach telegraficznych. Brał udział w walkach pod Verdun. Przebywał w wojskowym lazarecie 8 października 1918 r. Po powrocie z wojska wstąpił w szeregi powstańców wielkopolskich. W stopniu kaprała 13 stycznia 1919 r. wstąpił do 3 kompanii szubińskiej wchodzącej w skład 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Walczył na froncie północnym. Został ciężko ranny pod Rynarzewem. Wozem konnym był transportowany do szpitala w Poznaniu, wywiązało się zakażenie. Antoni Kempieński zmarł 6 marca 1919 r. Opracowania podają także jako datę śmierci 2 kwietnia 1919 r. Pochowany został w grobie rodzinnym w Szubinie. Jego nazwisko widnieje także na ta-

blicy umieszczonej na mogile zbiorowej powstańców wielkopolskich na cmentarzu w Szubinie.

T. Jabłoński, Lista strat Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, Warszawa 1936, poz. 581 Kempieński Antoni; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 r. do 08.03.1920 r., Koszalin 2009, poz. 743 Kempieński Antoni; Z. Kosciański, Z. Wartel, Zachowane mogiły Powstańców Wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918/1919, Poznań 2003, s. 66.; S. Strauchman, O wolność Szubina, Szubin 1934; Dzieśięć lat temu pod Szubinem, „Dziennik Bydgoski”, nr 10, 12.01.1929 r.; Relacja bratanka Romualda Kempieńskiego.

Kamila Czechowska

Kluczyk Bronisław (1892-1975), Kawaler Krzyża Srebrnego Orderu Wojennego Virtuti Militari i Krzyża Walecznych. Urodził się 23 grudnia 1892 r. we wsi Lusowo koło Tarnowa Podgórnego w pow. Poznań-Zachód. Syn Szymona i Emilii z domu Martini. Miał dziewięcioro rodzeństwa: siostry: Zofię, Marie i Jadwigę oraz braci: Bolesława, Władysława, Leona, Franciszka, Romana i Sylwestra. Ojciec był leśniczym a matka zajmowała się prowadzeniem gospodarstwa domowego i wychowaniem dziewięciorga dzieci. W Lusowie ukończył niemiecką

Bronisław Kluczyk

Powszechną Szkołę Ludową, a języka polskiego uczył się potajemnie w domu rodziców. Po ukończeniu 20 lat został w dniu 2 października 1912 r. powołany do odbycia zasadniczej służby wojskowej w kawalerii armii niemieckiej. Służbę odbywał w 4 Pułku Ułanów Pomorskich w Toruniu. W latach 1914 – 1916 walczył na froncie wschodnim, a następnie na froncie zachodnim cały czas w szeregach swego pułku. Po zakończeniu działań wojennych został zwolniony z wojska niemieckiego i w grudniu 1918 r. wrócił do domu rodzinnego w Lusowie. Natychmiast wstąpił do oddziału Straży Ludowej w Poznaniu. Od 27 grudnia 1918 r. uczestniczył w walkach ulicznych w Poznaniu, a następnie w walkach na froncie zachodnim powstania m. in. pod Zbąszynem, Wolsztynem i Leszkiem. Jego dowódcą był por. Witold Pluciński i ppor./ppłk Andrzej Kopa (1879-1956). W dniu 15 stycznia 1919 r. wstąpił ochotniczo do tworzącego się Wojska Wielkopolskiego, a następnie do Wojska Polskiego. Służył w 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich przemianowanym w lutym 1920 r. na 15 Pułku Ułanów Poznańskich. W ramach tego pułku przeszedł cały szlak bojowy pułku w wojnie 1920 r. m. in.: na froncie Litewsko – Białoruskim zdobywając Bobrujsk, na froncie białoruskim walcząc pod Siedlcami i Dęblinem, a następnie w „bitwie warszawskiej”, kończąc działania pod Nieświeżą. W pułku tym służył do 1939 r. W 1925 r. został podoficerem zawodowym w stopniu wachmistrza (sierżanta), a w 1928 r. awansował do stopnia starszego wachmistrza (st. sierżanta). Posiadając uprawnienia Instruktora Przystosobienia Wojskowego w wolnych chwilach uczestniczył w szkoleniu młodzieży w zakresie ze specjalizacją konną. W „Wojnie Obronnej 1939”, w szeregach swego pułku walczył

w rejonie Bzury, pod Kutnem i na przedpolach Warszawy. W dniu 18 września 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej. Po zwolnieniu 13 grudnia 1939 r. wraz z całą rodziną został zesłany na teren Generalnej Guberni, do wsi Łączka w powiecie siedleckim. Po dwóch latach przeniósł się do Sarnak w powiecie łosickim (ob. województwo mazowieckie), gdzie pracował jako magazynier we młynie, pod niemieckim nadzorem, aż do wyzwolenia przez armię sowiecką w lipcu 1944 r. Podczas okupacji wspierał miejscowy oddział Batalionów Chłopskich w żywność. W 1945 r. wrócił z żoną i zamieszkał w Morzewie (rodzina miejscowości żony) koło Kaczor, w obecnym powiecie piłskim, gdzie pracował na gospodarstwie do 1965 r. Po przekazaniu swojej ziemi na Skarb Państwa wraz z żoną przeprowadził się do Piły i zamieszkał u starszej córki Wandy Poznaniak przy ul. Witosza. W dniu 15 sierpnia 1957 r. został członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 282884 z 27.05.1957, nr ewidencji Okręgu 206726). Rada Państwa w dniu 20 kwietnia 1972 r. mianowała go na stopień podporucznika Wojska Polskiego. W dniu 12 lutego 1923 r. zawarł w Morzewie związek małżeński z Anną Martenka (1895-1973). Po ślubie zamieszkał w Poznaniu przy ul. Matejki 64. Tam urodziły się jego córki: Wanda (23.11.1923) i Halina (ur. 10.09.1925). Córka Wanda poślubiła Franciszka Poznaniaka, mieli córkę Beatę i mieszkali w Pile. Córka Halina poślubiła Zenona Mrocza, mieli córkę Grażynę i mieszkali we Wrocławiu. Za Zasługi wojenne i wzorową służbę wojskową został odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (leg. nr 3234 z 30.06.1921), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr 1537-71-83 z 13.01.1972), Krzyżem Wa-

lecnych – czterokrotnie (leg. nr 3223 z 1.07.1921), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr B-4182 z 27.08.195. Uchwała Rady Państwa nr: 0/958 z dnia 6 grudnia 1957), Brązowym Krzyżem Zasługi (DOK VII w dn. 24.04.1930), Medalem Pamiątkowym „Za Wojnę 1918 – 1921” (przed 1939), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (przed 1939), Srebrnym Medalem „Za Długoletnią Służbę” (przed 1939), Brązowym Medalem „Za Długoletnią Służbę” (przed 1939), Medalem „Zwycięstwa i Wolności 1945” (leg. nr 17-70-5 z 28. 03. 1970), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (leg. nr K 2247 z 1.08. 1922), Odznaką Pamiątkową Frontu Litewsko – Białoruskiego (leg. nr 16545 z 20. 05.1924), Odznaką Pamiątkową 15 Pułku Ułanów Poznańskich (leg. nr S. I z 28 05. 1929), Odznaką Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej (leg. nr 2001/K z 10. 01.1927), Odznaką Pamiątkową 57 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (leg. nr 1293 z 20. 05.1929), Odznaką Grunwaldzką (leg. nr 2694 z 15.04. 1958), Odznaką Instruktora Przynależności Wojskowej (leg. nr 269 z 28.05. 1930). Zmarł w Pile 6 maja 1975 r. i został pochowany obok żony na Cmentarzu Komunalnym, kwat. 3/B-16-18. W tym grobie pochowano ich córkę Wandę (27. 11. 1923 – 7.12.2004) i jej męża Franciszka Poznaniaka (8.05.1936 – 25.05.2011). Nazwisko Bronisława Kluczyka znajduje się w wykazie kawalerów Orderu Wojennego Virtuti Militari pod numerem 553 w „Księdze Jazdy Polskiej” (Warszawa 1938).

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; życiorys własnoręcznie napisany przez Bronisław Kluczyka

w 1974 r.; dokumenty i odznaczenia będące w posiadaniu wnuczki p. Zgodzińskiej oraz udzielone przez nią informacje w czerwcu 2012 r.

Wojciech Kicman

Konowski Franciszek (1894-1975), urodził się 24 grudnia 1894 roku w Pawłowie Żońskim pow. wągrowiecki, w rodzinie Stefana i Wiktorii. Powołany do armii pruskiej, pod koniec I wojny światowej walczył na terenie Francji. Po zakończeniu wojny wrócił w rodzinne strony. Jako ochotnik brał udział od 7 stycznia 1919 r. w Powstaniu Wielkopolskim. Walczył w kompanii wągrowieckiej pod dowództwem porucznika Włodzimierza Kowalskiego na froncie północnym o Chodzież, a także pod Szamocinem i Margoninem. Następnie przydzielony do 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich brał udział w walkach na froncie pod Odolanowem, Krotoszynem i Czarnkowem. W końcu stycznia 1920 r. brał udział w zajęciu Pomorza. Później walczył również w wojnie polsko-bolszewickiej. Poślubił Józefę Werdę ze Zbietki w powiecie wągrowieckim. Małżonkowie zamieszkali w Zbietce, a potem osiedlili się w Rudzie Koźlance (dzisiaj dzielnica Mieściska). Mieszkańc następnie w Bracholinie Franciszek jako pracownik najemny wykonywał prace melioracyjne na terenie powiatu wągrowieckiego. W okresie przedwojennym został zatrud-

Franciszek
Konowski

niony jako brygadzysta w gospodarstwie rolnym w Sadach, gdzie zamieszkał wraz z rodziną. W okresie powojennym prowadził gospodarstwo rolne w Czekanowie (gmina Wągrowiec). Małżonkowie wychowali sześcioro dzieci: Mieczysława, Tadeusza, Zofię, Annę, Pelagię i Sylwestra. Zmarł 16 stycznia 1975 r. w Łaziskach (powiat wągrowiecki). Został pochowany na cmentarzu nowofarnym w Wągrowcu.

Na podstawie pamiątek i informacji rodzinnych.

Jacek Konowski

Kosiński Wojciech (1888-1971), urodził się 25 marca 1888 r. w Kijewie pow. średzki. Był synem Franciszka i Michaliny z d. Wolniak. Uczęszczał do 4 klasowej niemieckiej szkoły w Bieganowie pow. średzki, do następnych 4 klas chodził w Jarocinie. Rodzina przeprowadzała się. Od 14-go do 19-go roku życia pracował na roli w Ciświcy pow. Jarocin. W 1907 r. wyemigrował do Duisburgu, gdzie pracował w hutach do czasu wybuchu I wojny światowej. Powołany do armii pruskiej w 1915 r. po krótkim przeszkoleniu, wysłany został na front włoski i francuski. 8 grudnia 1918 r. zwolniony został z armii pruskiej. 28 grudnia 1918 r. zaciągnął się jako ochotnik do I kompanii średzkiej do plutonu dowodzonego przez Jana Milewskiego. Z kompanią przejechał do Biedruska i dalej na front pod Zbąszyń, Nowy Dwór, Łomnice, Grójec. Walczył tam do połowy stycznia 1919 r., a później został przeniesiony do 9 kompanii III batalionu 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W stopniu kaprała aprowizacyjnego w dniu 9 kwietnia 1919 r. został zwolniony na własne życzenie. Rozpoczął pracę w ogrodnictwie Brodowo pow.

średzki, gdzie pracował do 1922 r. W 1923 r. otrzymał pracę w Poznaniu na Uniwersytecie Poznańskim w doświadczalnictwie hodowli zwierząt i drobiu. W czasie okupacji pracował nadal na Uniwersytecie Poznańskim ul. Wojska Polskiego 52. Po zakończeniu II wojny światowej do 1954 r. pracował w Inspektoracie Hodowli Drobiu, następnie w Weterynarii Higieny w Poznaniu przy ul. Dąbrowskiego 17. Od 1954 do 1957 r. pracował jako stróż nocny w Spółdzielni „Krawiec” na ul. Garbary 57 w Poznaniu. Zawarł związek małżeński z Zuzanną, był bezdzietny. 25 czerwca 1938 r. na podstawie zaświadczenia wydanego przez CAW potwierdzono jego udział w Powstaniu Wielkopolskim. 27 grudnia 1968 r. otrzymał dyplom uznania z okazji 50 rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Uchwałą Rady Państwa z 11 czerwca 1971 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. Nr 2036-69-78). Zmarł w listopadzie 1971 r. w Poznaniu.

Biogram opracowano na podstawie dokumentów znajdujących się w Muzeum Ziemi Średzkiej w Koszutach syg. A/K 189, „Uczestnicy Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 z ówczesnych granic powiatu średzkiego” str. 253-254 i str. 118, poz. 681 oraz na podstawie informacji uzyskanych od Jerzego Szymańskiego (krewny w linii męskiej).

Maria Mielcarzewicz

Krzyszewski Antoni Leon (1899-1939), nadzorca łąk i służ na Noteci, powstaniec wielkopolski, jeńiec obozu koncentracyjnego KL Dachau. Urodził się 31 maja 1899 roku we wsi Olimpin w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie rolnika Jana i Marianny z Górskich. Po wy-

buchu powstania wielkopolskiego wraz z ojcem Janem i bratem Kazimierzem walczył na froncie północnym powstania wzdłuż brzegów Noteci pod Łabiszynem, Rynarzewem, Władysławowem, Bagnem, Rudami. Na początku lat 30-tych XX w. otrzymał posadę nadzorcy łąk i służ na Kanale Górnonoteckim i Noteci w miejscowości Dębinek na pograniczu powiatu bydgoskiego i danego szubińskiego. Przed 1939 rokiem Antoni Krzeszewski został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski 1918-1919 przez Biuro Historyczne DOK VII w Poznaniu pod numerem 8124. Od 9 lipca 1935 roku był członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków koło w Bydgoszczy. W chwili wybuchu II wojny światowej ucieka wraz ze swoją rodziną ze służ na Noteci w Dębinku i wraz z innymi mieszkańcami dawnego powiatu szubińskiego kieruje się w kierunku Kutna. W połowie września 1939 roku powraca do swojego domu. W dniu 14 września 1939 roku Antoni Krzeszewski został aresztowany wraz z Józefem Tomaszewskim z Annowa i wywiezieni samochodem przez Gestapo z Szubina w nieznanym kierunku. Żona Franciszka Krzeszewska i Jadwiga Hałas z Rynarzewa zeznały w 1947 roku przed sądem w Szubinie (...) byłam przy tym jak 14 września 1939 roku w Annowie Józef Tomaszewski i Antoni Krzeszewski zostali zabrani przez Niemców w ubraniach wojskowych tak jak stali. Tomaszewski z bosymi nogami a Krze-

szewski z gołą głową. Od tego czasu słuch o nich zaginął... W dniu 14 września 1939 roku przyjechały dwa auta z mężczyznami w ubiorach wojskowych, którzy mego męża Antoniego Krzeszewskiego oraz Józefa Tomaszewskiego związawszy im ręce zabrali ze sobą. Dokąd wywieziono aresztowanych tego nie wiem (...). W tym samym okresie aresztowano również Jana (ojca ur. 14 maja 1861) i Kazimierza (brata ur. 28 lutego 1897) Krzeszewskich, którzy byli również powstańcami wielkopolskimi 1918-1919. W 1947 roku Sąd Grodzki w Szubinie na wniosek żony Antoniego Franciszki Krzeszewskiej, na podstawie zeznań świadków, uznał, że Antoni Krzeszewski został rozstrzelany w dniu 17 września 1939 roku i pochowany na dziedzińcu sądu w Szubinie, a po ekshumacji w 1945 roku na cmentarzu parafialnym w Szubinie. Z tą decyzją nie zgadzała się nigdy rodzina i przez cały czas prowadziła sama badania nad ustaleniem prawdy o śmierci męża i ojca. Na początku lat 80-tych XX w. syn Henryk dotarł do dokumentów, które potwierdziły, że Antoni Krzeszewski zginął w obozie koncentracyjnym KL Dachau. Po aresztowaniu w dniu 14 września 1939 roku Antoni Krzeszewski oraz Józef Tomaszewski trafili do aresztu w Bydgoszczy gdzie przywieziono również ojca Antoniego Jana i jego brata Kazimierza aresztowanych przez żołnierzy Einsatzkommando 2IV, które dokonywało aresztowań w dniach 9-16 września 1939 roku na terenie Bydgoszczy oraz powiatów bydgoskiego, szubińskiego, inowrocławskiego i toruńskiego. 62 aresztowanych, umieszczonych na specjalnej liście przekazano transportem kolejowym z Bydgoszczy do obozu koncentracyjnego KL Dachau w dniu 19 września 1939 roku. Wszyscy przewiezieni do KL Dachau nie zdołali

Antoni Leon
Krzeszewski

wysłać do swoich rodzin żadnych informacji o miejscu ich więzienia, co świadczy, że musieli szybko zginąć. W dniu 21 września 1937 roku A. Krzeszewski w Samokłeskach Małych zawarł związek małżeński z Franciszką Hałas (01.11.1903- 18.10.1992) z Rynarzewa, mieli syna Henryka (ur. 1938). W 2010 roku syn Henryk Krzeszewski na nagrobku swojej matki Franciszki na cmentarzu parafialnym w Rynarzewie ufundował pamiątkową tablicę poświęconą pamięci Jana, Antoniego i Kazimierza Krzeszewskich zamęczonych w KL Dachau w 1939 roku.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu w Gdańsku, Delegatura w Bydgoszczy, sygn. IPN By 2/897 (teczka sprawy A. Krzeszewskiego); Archiwum Parafii Katolickiej pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Rynarzewie, „Liber Copulatorum 1908-1951”, sygn. 9/1937; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. Komisja Badań Zbrodni Hitlerowskich w Bydgoszczy. Einsatzkommando IV/2; Archiwum Zarządu Okręgu ZKRPIBWP w Bydgoszczy obecnie CAW w Warszawie. Teczka osobowa Franciszki Krzeszewskiej zd. Hałas – podopiecznej ZBoWiDu (kwestionariusz osobowy, kopia postanowienia Sądu Grodzkiego w Bydgoszczy z dnia 21.11.1947); Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, USC Łabiszyn, Księga Urodzeń – Łabiszyn – Wieś 1899, sygn.. 76/27; Archiwum syna Henryka Krzeszewskiego z Bydgoszczy (zaświadczenie z CAW z 1968 roku, korespondencja z Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, korespondencja z Międzynarodowym Czerwonym Krzyżem, fotografia); J. Jankowski, „Swastyka nad Szubinem” Poznań 1961, Lista zamordowanych mieszkańców powiatu szubiń-

skiego, poz. 237 A. Krzeszewski nadzorca łąg z Pszczółczyna, rozstrzelany przypuszczalnie w 1939 roku.

Piotr S. Adamczewski

Krzyżaniak-Młynarczykowa Józefa z domu Rekowska (1883-1973), urodziła się 18 marca 1883 r. w Gębicach, w powiecie mogileńskim w rodzinie Marcina i Walerii. Ukończyła szkołę powszechną w Gębicach. Kontynuowała naukę w szkole średniej w Mogilnie. W wieku 18 lat wyszła za mąż za kupca Krzyżaniaka. W 1911 r. wyjechała do Stanów Zjednoczonych. W rodzinne strony wróciła w 1914 r. Brała udział w Powstaniu Wielkopolskim od 29 grudnia 1918 r. do 18 lutego 1919 r. Brała udział w walkach w rejonie Strzelna i Kruszwicy pod dowództwem por. Stanisława Roloffa. Mimo odniesionych ran dalej była sanitariuszką. 6 stycznia 1919 r. w Inowrocławiu, w zabudowaniach Saliny zorganizowała punkt opatrunkowy. Tam też nie dopuściła do rabowania i niszczenia obiektu. Pod dowództwem kpt. Pawła Cymśa przeszła pod Szubin, Rynarzewo, Paterrek. Do zakończenia walk pozostała w służbie czynnej jako przełożona sanitariuszek do końca powstania. Odpowiedzialna była także za zaopatrzenie żołnierzy rannych w czasie walk. W 1922 r. wyszła ponownie za mąż za oficera Wojska Polskiego Młynarczyka. W 1935 r. wyjechała do Francji. W czasie II wojny świa-

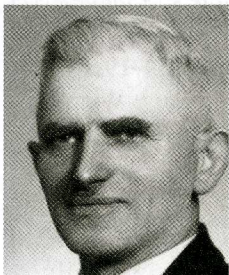
Józefa Krzyżaniak-
Młynarczykowa

towej brała udział we francuskim ruchu oporu w organizacji Magnis, w Departamencie Normandia. W swoim życiorysie podała, że udało się jej w 1943 r. wydostać z więzienia we Francji dwóch Polaków. Po wojnie w 1945 r. powróciła do Polski. Zamieszkała w Bydgoszczy. Pracowała społecznie jako opiekun społeczny. Odznaczona: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski; Krzyżem Niepodległości (1932); Złotym Krzyżem Zasługi (1937); Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwałą Rady Państwa nr 12.06-0.962 z dnia 6 grudnia 1957 r.). Zmarła 29 stycznia 1973 r., po długiej i ciężkiej chorobie. Pochowana została na cmentarzu Nowofarnym w Bydgoszczy 1 lutego 1973 r.

Życiorys Józefy Krzyżaniak-Młynarczykowej; Zaświadczenie o przebiegu służby; Zaświadczenie o działalności we francuskim ruchu oporu; Kwestionariusz Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy? obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Krzyżanowski Marian (1895-1971), więzień obozu jenieckiego Altdamm, członek Straży Ludowej. Urodził się 8 września 1895 roku w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie mistrza rzeźnickiego Franciszka i Konstancji z Kwasków. W latach 1905-1907 uczestniczył w strajku szkolnym or-

Marian Krzyżanowski

ganizowanym w Rynarzewie. Marian Krzyżanowski wzrastał w rodzinie znanego w Rynarzewie i okolicy działacza niepodległościowego. Jego ojciec Franciszek był organizatorem życia społecznego w miasteczku i obrońcą sprawy polskiej w zaborze pruskim. Prowadził oprócz rzeźnictwa skład kolonialny i handel materiałami krótkimi oraz prowadził zajazd i restaurację. 3 maja 1903 roku w lokalu handlowym Franciszka Krzyżanowskiego odbył się wiec przedwyborczy, któremu przewodził ówczesny proboszcz rynarzewski ks. Ludwik Górski. Pięć lat później w grudniu 1908 roku w Rynarzewie miał miejsce tzw. „niemy wiec”, podczas którego wybrano członka dozoru szkolnego. Pruskie władze miasteczka nie zatwierdziły na to stanowisko wybranego w wiecu mistrza rzeźnickiego Wincentego Gutkowskiego i zarządziła nowe wybory, na których zakazano używania mowy polskiej. Ówczesny wikariusz rynarzewski ks. Wojciech Spychałowicz wpadł na pomysł zapisywania wszystkiego na tablicy kredą i potwierdzania lub zaprzeczania poprzez kiwanie głową. W ten sposób na członka dozoru szkolnego w Rynarzewie bez użycia słów mówionych wybrano mistrza rzeźnickiego Franciszka Krzyżanowskiego. 24 listopada 1918 roku Franciszek Krzyżanowski uczestniczył jako ławnik w wiecu polskim, który wybrał delegatów na Sejm Dzielnicowy do Poznania i powołał w Rynarzewie Radę Robotniczo-Obywatelską. Na początku stycznia 1919 roku Marian krzyżanowski wstąpił w szeregi samorządowego oddziału powstańczego, zorganizowanego przez rynarzewskiego proboszcza ks. Mieczysława Buławskiego i organistę Kazimierza Tomaszewskiego. Brał udział w walkach o magistrat i pocztę oraz w rozbrojeniu posterunku żandarmów pod Rynarzewem. Patrolo-

wał drogi i mosty wzdłuż Noteci i Gąsawki. Po przegranej przez Niemców bitwie szubińskiej w dniu 11 stycznia 1919 roku Marian Krzyżanowski wraz ze swoim ojcem Franciszkiem i ponad stu mężczyznami pochodzenia polskiego z Rynarzewa i okolicy został internowany przez oddział por. Freiherra von Grolla. Internowanych zaprowadzono do koszar wojskowych w Bydgoszczy a następnie w bydłęcych wagonach wywieziono do obozu jenieckiego Altdamm (obecnie Szczecin – Dąbie). Po drodze w wagonach kolejowych więźniowie byli kilkakrotnie bici przez eskortujące ich wojsko. Dramatyczne wydarzenia miały miejsce podczas postoju na dworcu kolejowym w Chojnicach, gdzie pod razami niemieckich żołdaków od pobicie zmarło dwóch internowanych. W obozie jeńcy byli trzymani za drutami kolczastymi w drewnianych barakach do końca marca 1919 roku. Następnie pozwolono im drogą przez tzw. „zieloną” granicę powrócić do domów rodzinnych w Rynarzewie. Po powrocie z internowania Marian Krzyżanowski wstąpił w szeregi Straży Ludowej w Rynarzewie i brał udział w walkach na froncie nadnoteckim wzdłuż rzeki Noteć. W maju 1919 roku został powołany w szeregi regularnego wojska polskiego i służył tam do 1921 roku kiedy to został zdemobilizowany. Po powrocie z wojska prowadził własne gospodarstwo rolne aż do przejścia na emeryturę. Należał do Towarzystwa powstańców i Wojaków, aktywnie uczestniczył w życiu społecznym miasteczka. Podczas okupacji niemieckiej 1939-1945 rodzina Mariana i Zofii Krzyżanowskich wraz z dziećmi została wysiedlona z Rynarzewa. Najpierw przebywali na terenie Zakładu Wychowawczego w Szubinie, a następnie wywieziono ich pod Piotrków Trybunalski gdzie pracowali przymusowo u Niemców jako

pomoc domowa oraz w tartaku. W 1945 roku rodzina Krzyżanowskich powróciła do Rynarzewa gdzie Marian prowadził swoje gospodarstwo rolne. M. Krzyżanowski należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację Koło w Rynarzewie. Zmarł w dniu 26 maja 1971 roku w Rynarzewie gdzie został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Zawarł związek małżeński z Zofią Nowak (10 marca 1891-12 czerwca 1983), mieli córki: Benignę (09 listopada 1928-28 lipca 2003), Prowidencję Marię (ur. 1930 – zm. w USA), Janinę (ur. 1938 – zm. 1989 w USA). W 1964 roku M. Krzyżanowski został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym.

Archiwum parafii katolickiej pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Rynarzewie. „Liber Baptisatorum” 1881-1945, sygn. 56/1928, sygn. 4/1930, sygn. 34/1938, Księga zmarłych 1964-1977, sygn. 23/1971; Izba Patrona Zespołu Szkół im. Powstańców Wielkopolskich w Rynarzewie. Lista internowanych mieszkańców Rynarzewa do obozu jenieckiego Altdamm (12.01.1919-30.03.1919), poz. 37 M. Krzyżanowski; Z. Kowalski, „Rynarzewiacy – cisi bohaterowie”, W: „Kurier Poranny, nr 233 z 23.08.1937; „Dziennik Poznański”, nr 104 z 07.05.1903; „Dziennik Bydgoski”, nr 270 z 27.11.1918; nr 247; relacja wnuczki Jolanty Walter z Rynarzewa.

Piotr S. Adamczewski

Kujawiński Antoni (1871-1925), urodził się 28 maja 1871 roku w Winnejgórze (obecnie Winna Góra) pow. średzki. Jego rodzicami byli Józef Kujawiński i Marianna zd. Hintze. Po 1887 r. Antoni wraz z rodzicami i bratem Kazimierzem zamieszkali we własnym domu w powia-

towym mieście Środa. W mieście tym znalazł zatrudnienie jako kasjer i rachmistrz w Powiatowej Kasie Chorych. Brał też czynny udział w życiu politycznym i społecznym tego miasta. Przez dłuższy okres przewodniczył Filii Robotniczej Zjednoczenia Zawodowego Polskiego (ZZP powstało w 1902 r. w Bochum w Westfalii). 11 stycznia 1904 r. został członkiem Komitetu Powiatowego Wyborczego w Środzie, który przeprowadzał wybory posłów do sejmiku pruskiego (Landtagu) i sejmiku Rzeszy (Reichstagu) z okręgu śremsko-średzkiego. W 1912 r. był członkiem Polskiego Komitetu Wyborczego na obwód (drugi) wschodni średzki i miejski. W sierpniu 1914 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej i uczestniczył w pierwszym roku I wojny światowej. W następnym roku zdemobilizowany powrócił do Środy. 12 listopada 1918 r. przyjęty został w charakterze członka do polskiej Rady Robotników, która wspólnie z polską Radą Żołnierzy przejęła władzę w Środzie. Tego samego dnia, tj. 12 listopada 1918 r. uchwałą Rady Ludowej powołano go na stanowisko kontrolera ds. rozdziału węgla. W 1919 r. został radnym pierwszej, po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego, Rady Miejskiej powiatowego miasta Środa (pierwsze posiedzenie konstytucyjne Rady Miejskiej odbyło się 8 kwietnia 1919 r.). Później pracował nadal jako kasjer i rachmistrz w Powiatowej Kasie Chorych. Żoną Antoniego Kujaw

ńskiego była poślubiona w Środzie 12 lipca 1895 r. Agnieszka zd. Szymańska. Antoni i Agnieszka doczekali się dziesięciorga dzieci urodzonych w Środzie, z których sześcioro osiągnęło wiek dojrzały. Byli to: Jan (1898-1978) – w czasie I wojny światowej walczył w armii niemieckiej, a później wstąpił do Błękitnej Armii gen. J. Hallera, Jadwiga (1901-1988), Stefan (1906-1982), Helena (1908-1992), Edward (1909-?), Zofia (1914-1996). Antoni Kujawiński zmarł 9 września 1925 r. Pochowany został na cmentarzu rzymskokatolickim w Środzie Wlkp., kwatery X.

Biogram opracowano na podstawie: dokumentów z Archiwum Państwowego w Poznaniu, artykułów L. Rządzkowskiego zamieszczonych w „Kurierze Średzkim” nr 21 i 22 z 1934 r., L. Rządzkowski „Wybuch rewolucji listopadowej 1918 r. w Środzie” Rocznik Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914/19 w Poznaniu, Poznań 1935 oraz pamiątek ze zbiorów rodziny autora.

Wenancjusz Kujawiński

Laskowski Franciszek (1891-1975), oficer Wojska Polskiego. Urodził się 15 stycznia 1891 r. w Pile powiat Oborniki w rodzinie Antoniego i Marii z domu Mikołajczak, rodzice byli rolnikami. Uczęszczał do szkoły powszechnej najpierw w Owińskach, a w latach 1902-

Antoni Kujawiński

Franciszek Laskowski

1905 w Murowanej Goślinie. Po ukończeniu nauki pomagał rodzicom w gospodarstwie. W 1911 r. został powołany do armii niemieckiej. Od 2 sierpnia 1914 r. walczył na froncie wschodnim i zachodnim min. pod Verdun, tam został ciężko ranny i odznaczony Krzyżem Żelaznym. W styczniu 1919 r., po zwolnieniu z wojska niemieckiego, zgłosił się jako ochotnik do oddziału powstańczego w Poznaniu przy ul. Rolnej i wcielony został do 3 kompanii, z którą, pod dowództwem ppor. Mańki, wyruszył w pierwszych dniach lutego na front południowy i brał udział w walkach pod Zdunami i Jutrosinem. 25 maja 1919 r. wstąpił ochotniczo do 14 Batalionu Saperów Wlkp. 4 września 1919 r. w Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznań uzyskał cenzus naukowy dający prawo ubiegania się o stopień oficera zawodowego. Wraz ze swoją jednostką walczył w wojnie polsko – bolszewickiej. We wniosku na odznaczenie orderem VM z dnia 4 listopada 1920 r. napisano: „Podczas odwrotu 14 Dywizji Piechoty Wlkp. na linii rzeki Wdowy, dnia 15/7.1920 r. została ajergarda kolumny znienacka przez 3 samochody pancerne bolszewickie zaatakowana. Pluton saperów pod D-twem ppor. Laskowskiego, znajdujący się w ajergardzie, zachował się podczas tego napadu bardzo dzielnie. Aby sparaliżować ruchy i działalność samochodów pancernych, było zniszczenie mostu na rzece koniecznym. Pomimo silnego ognia z kulomiotów, ppor. Laskowski zadanie swe spełnił, narażając postępowaniem swem życie. Swą zimną krwią i odwagą umożliwił wycofanie się oddziałów w porządku bez poważniejszych strat.....” Po zakończeniu działań wojennych pełnił służbę w XIII Batalionie Saperów w Równem, gdzie według dostępnych informacji, w 1928 r. w stopniu porucznika był do-

wódcą 1 kompanii. W 1929 r. w stopniu kapitan służył w 2 Pułku Saperów Kaniowskich w Puławach. Po przeniesieniu do 8 Pułku Saperów (późniejszy 8 Batalion Saperów) w 1933 r. pełnił w stopniu kapitana funkcję kwatermistrza. Tam awansował do stopnia majora. 9 lipca 1938 r. został przeniesiony na stanowisko zarządcy Głównej Składnicy Saperów w Kierownictwie Zaopatrzenia Saperów. Brał udział w kampanii wrześniowej. Wzięty do niewoli, trafił do obozu jenieckiego w Rumunii. 18 września 1942 r. został przeniesiony do Oflagu VI. B. Dössel, gdzie przebywał do zakończenia wojny. Ze związku małżeńskiego zawartego w Puławach w 1922 r. z Marią Bartkowską miał córkę Joannę (ur. 27 marca 1923 r. w Równem) i syna Stanisława (ur. 27 kwietnia 1925 r. w Puławach). Żona Maria za udział w Powstaniu Warszawskim – trafiła do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, gdzie została poddana barbarzyńskim eksperymentom medycznym. Po wyzwoleniu obozu, dzięki staraniom męża, od maja 1945 r. była leczona w Szwecji. W listopadzie 1946 r. przewieziono ją do ośrodka rehabilitacyjnego we Wrocławiu, gdzie zmarła 7 września 1947 r. 3 grudnia 1949 r. F. Laskowski ożenił się ponownie z Joanną Napierałą. Przez krótki czas rodzina mieszkała we Wrocławiu, potem przenieśli się do Poznania. F. Laskowski zmarł 16 lutego 1975 r. w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu junikowskim pole 26, rząd 1, miejsce 5. Druga żona zmarła 1 czerwca 1987 r. i została pochowana w tym samym grobie. Odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari nr 8192, Krzyżem Walecznych (2x), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Brązowym Medalem za

długoletnią służbę, Srebrnym Medalem Za Długoletnią Służbę, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Kampanii Wrześniowej 1939 r., pruskim Krzyżem Żelaznym.

CAW, akta personalno – odznaczeniowe VM Franciszka Laskowskiego – wniosek o nadanie orderu VM z dnia 4 listopada 1920 r., kwestionariusz osobowy z dnia 25 marca 1934r.; życiorys F. Laskowskiego z 1997 r. opracowany przez syna Stanisława; Wielkopolskie Towarzystwo Genealogiczne „Gniazdo” - lista odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Uchwała Rady Państwa nr: 05.07-0.738 z dnia 1975-05-0; odpis legitymacji służbowej; zbiory autora.

Włodzimierz Becker

Leszczyński Leon (1880-1950), mistrz malarski, inicjator zrywu powstańczego w Pakości. Syn Ludwika i Agnieszki z domu Grodzkiej. Urodził się 20 stycznia 1880 r. w Strzelnie. W roku 1900 zamieszkał w Pakości, gdzie prowadził zakład malarski. Był aktywnym członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, w którym sprawował funkcje naczelnika, członka honorowego i prezesa. W czasie I wojny światowej wcielony do armii pruskiej, walczył na froncie zachodnim. W październiku 1918 r. uczestniczył w walkach jako obserwator artylerii

Leon Leszczyński

rii w okolicach Chateau-Thierry i Laon. Zdezerterował i posługując się własnoręcznie podrobionym rozkazem wyjazdu wrócił do Pakości. Aby uniknąć odesłania na front przez lokalne władze niemieckie, udawał chorego. 11 listopada 1918 r. ks. J. Kurzawski polecił mu, jako działaczowi „Sokoła”, tworzenie oddziału powstańczego. 13 listopada 1918 r. został wybrany przewodniczącym Rady Robotniczo-Żołnierskiej. 23 listopada na czele kilku ochotników przystąpił do rozbijania iejskowego oddziału niemieckiego. Pomimo oporu stacjonującej w cukrowni „Union” jednostki, akcja została zakończona sukcesem. W rękach powstańczych znalazło się 50 karabinów, a rozbrojony oddział powrócił do Torunia. Na żądanie zwrócenia broni ze strony 17 pułku pakoscy powstańcy odpowiedzieli odmownie. Leszczyński zdecydował się rozdać część przetrzymywanej w ratuszu broni członkom „Sokoła”. Resztę karabinów zmagazynowano w trzech punktach na terenie miasta: u Franciszka Mrówczyńskiego, w aptece Cegielskiego i w młynie Renatowicza. Jako przewodniczący Rady dbał również o porządek w mieście i okolicy. W ramach tych działań dokonał w okolicznych wioskach aresztowania kilku kolonistów niemieckich, którzy nie podporządkowali się rozkazom władz powstańczych. Pozostawał w stałym kontakcie z przedstawicielem rady w Inowrocławiu. W grudniu 1918 roku burmistrz miasta Schrank powiadomił Leona Leszczyńskiego i Władysława Poczekaja, że zostali postawieni w stan oskarżenia pod zarzutem zdrady stanu, a władze prokuratorskie z Gniezna wydały nakaz aresztowania ich. Jednakże urzędujący w Pakości funkcjonariusz niemieckiej policji Weihsfuss, odmówił wykonania nakazu aresztowania w obawie przed gwałtowną reakcją mieszkańców. 29 grudnia 1918

roku przewodniczący Rady uczestniczył w naradzie naczelników gniazd sokolich w Poznaniu. Następnego dnia zdał sprawozdanie z jej przebiegu i podzielił się z mieszkańcami Pakości wiadomościami o wybuchu powstania wielkopolskiego. 5 stycznia 1919 r. Kompania Pakoska wyruszyła do walki o Inowrocław. Leon Leszczyński został wybrany komendantem miasta i sprawował tę funkcję przez cały okres powstania. W okresie międzywojennym pełnił m. in. funkcję prezesa Towarzystwa Powstańców i Wojaków. Zmarł 12 listopada 1950 r. w Pakości.

Sment R., Opis dziejów kompanii pakoskiej w Powstaniu Wielkopolskim, Pakość 1970, (maszynopis); Łada H., Udział społeczeństwa pakoskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Pakość 1978; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; strona internetowa <http://www.kompaniapakoska.republika.pl/index.htm> (dostęp: 18 września 2017 r.).

Ewelina Tomkowiak

Lenartowski Franciszek (1899-1971), powstaniec wielkopolski. Ur. 10 września 1899 w Starym Grodzie koło Krotoszyna w rodzinie kowala Wincentego i Stanisławy z domu Cepik. W okresie I wojny światowej powołany do armii niemieckiej. Ochotniczo zgłosił się do

Franciszek
Lenartowski

Powstania Wielkopolskiego. Jak zapisano we wniosku odznaczeniowym Wielkopolskiego Krzyż Powstańczego: „Franciszek Lenartowski brał udział w walkach o Zduny, Borównice w czasie od 02.01.1919 do 20.02.19 pod dowództwem dra Władysława Bolewskiego (komendant SL)”. Uczestnik wojny polsko – bolszewickiej. Do 1925 r. służył w 25 pap w Kaliszu. Następnie pracował w majątku Kuklinów rodziny Chełkowskich herbu Wczele, jako kowal, a po II wojnie światowej w Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej. Aktywny m. in. w zarządzie koła miejskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów w Krotoszynie, m. in. był inicjatorem-delegatem założenia koła w Zdunach (w czerwcu 1965 r.), gdzie także znaleźli się powstańcy wielkopolscy. Żonaty z Marią z domu Bartkowiak (8.02.1900-1900- 08.02.1986), posiadał synów: Kazimierza (1924-2005) i Bolesława (1927-2012). Zmarł 9.10. 1971 r. w Krotoszynie, poch. na miejscowym cmentarzu. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Archiwum Prezydenta RP, Akta Rady Państwa, Uchwała Rady Państwa nr: 12.22-0.2004 z dnia 22 grudnia 1969 r., za: <http://powstancy-wielkopolscy.pl/> (dostęp: 07.07.2017); Relacja wnuków: Danuty Kocerki (Leszno) i Henryka Lenartowskiego (Zagroda Chryszczata); strona internetowa: dokumentacja fotograficzna; www.krotoszyn.artlookgallery.com/grobonet/start.php?id=deta-le&idg=12220&inni=1 (dostęp z 07.07.2017); WBC, Cech kowalsko- ślusarski w Koźminie. Umowy z uczniami 1925-1939. Cechy Miasta Koźmina tom 38; www.zduny.wordpress.com/category/bez-kategorii/page/10/ (dostęp z 07.07.2017).

Zdzisław Kościański

Lewandowski Bronisław (1896-1962), urodził się 3 października 1896 r. w Błotnicy (daw. pow. babimojski) jako najstarsze dziecko z 16 rodzeństwa. Rodzice Władysław i Helena z Brychcych prowadzili duże gospodarstwo rolne. Ukończył 4-klasową szkołę powszechną w swojej miejscowości. W latach 1915-1918 uczestniczył w I wojnie światowej, służąc w armii niemieckiej na froncie zachodnim. Od 6 stycznia 1919 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim na froncie południowo – zachodnim „Grupa Leszno”. Walczył m. in. pod Zbarzewem, Włoszakowicami, Kaszczorem i Mochami. Jego siostra Stefania, po mężu Piątkowska, była wówczas telefonistką w Komendanturze ppor. Józefa Wróblewskiego w Błotnicy. Służbę wojskową kontynuował w 6. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 60. Pułk Piechoty Wielkopolskiej), z którym brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W stopniu plutonowego został przeniesiony do rezerwy 9 marca 1923 r. Wrócił do rodziców i pomagał im w prowadzeniu gospodarstwa. W czasie okupacji niemieckiej został wysiedlony w Lubelskie. Po kilku miesiącach pobytu, chorego na paraliż, przywieziono go do Błotnicy. Rodziny nie założył. Zmarł 6 marca 1962 r. Pochowano go na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Piotra.

A. Fornalski, Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Przemęckiej, Przemęt 2008, s. 90;

Bronisław
Lewandowski

Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD – u w Wolsztynie z lat 1970; Informacje i pamiątki rodzinne bratanicy Marii Lewandowskiej z Błotnicy.

Antoni Fornalski

Lewandowski Michał (1895-1979), urodził się 30 sierpnia 1895 r. w Piotrkowicach, pow. Mogilno. Syn Franciszka i Franciszki. Ukończył szkołę powszechną. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim od 11 stycznia 1919 r. W szeregach kompanii łabiszyńskiej walczył pod Łabiszynem, Szubinem, Rynarzewem i Bydgoszczą pod dowództwem ppor. Fabiana i kpt./plk. Jana Aleksandra Kleina (1891-1940), a następnie walczył do 20 kwietnia 1920 r. w szeregach 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich na wschodzie Polski, w wojnie 1919-1920. Udział w walkach zbrojnych poświadczył wpisem w książeczkę wojskową nr 189/A wydana przez PKU Bydgoszcz oraz zaświadczeniem Referatu Historycznego DOK VII z 30 kwietnia 1938 (l. dz. 1011/38). Po 1945 r. mieszkał w Pile przy ul. Kościuszki i pracował w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego oraz w Państwowej Komunikacji Samochodowej jako pracownik umysłowy. Rada Państwa w dniu 26 kwietnia 1972 r. mianowała go na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Należał do Koła Związku Bojowników o Wolność i Demokrację przy Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Pile

Michał
Lewandowski

(leg. nr 207614, nr ewidencyjny Okręgu 270272). Związek małżeński zawarł z Marianną, córką Józefa. Był ojcem synów Zdzisława i Ryszarda oraz córki Liddii. Doczekał się wnuka Janusza. W 1975 r. państwo Lewandowscy uroczyście obchodzili 50-lecie pożycia małżeńskiego. Na różnych uroczystości społecznych i rodzinnych Michał Lewandowski występował zawsze w mundurze Powstańca Wielkopolskiego. Za zasługi wojenne i działalność społeczną został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr L-38665 z 23.12.1967), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym w 1958 r. (Uchwała Rady Państwa nr: 0/69 z dnia 11 marca 1958), przed 1939 r. Medalem Pamiątkowym „Za Wojnę 1918-1921” oraz Medalem „Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie” (w lutym 1975). Zmarł w Pile 19 lipca 1979 r. W kondukcje pogrzebowym poza rodziną uczestniczyły poczty sztandarowe ZBoWiD i ZNTK, trzech żyjących jeszcze powstańców wielkopolskich w tym płk Kazimierz Rybicki oraz liczne grono byłych pracowników i mieszkańców Piły. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 7/C-21-11. W tym samym grobie w 1992 r. pochowano jego żonę Marię (24.06.1902 – 7.12.1992).

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego oraz dokumenty i zdjęcia rodzinne dostarczone przez Michała Lewandowskiego.

Wojciech Kicman

Linka Leon (1901-1973), urodził się 14 grudnia 1901 r. w Walkowicach. Syn Antoniego i Balbiny. Ukończył szkołę powszechną. W Powstaniu Wielkopol-

skim brał czynny udział z bronią w rękę od 6 stycznia do 20 lutego 1919 roku w składzie kompanii czarnkowskiej pod dowództwem Króla. Uczestniczył w walkach o Czarnków, Walkowice, Romanowo i Mirosław. Po zakończeniu powstania pozostał w służbie czynnej Wojska Polskiego do 6 czerwca 1921 r. Jako powstaniec wielkopolski został zweryfikowany pod nr 6453. Żonaty. Z zawodu był rolnikiem. Po 1945 r. pracował w Państwowym Gospodarstwie Rolnym – Nietuszkowo. W dniu 9 lipca 1950 r. wstąpił do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację – Koło w Ujściu (leg. nr 62923, nr ewid. Okręgu 202 919). Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/951 z dnia 6 grudnia 1957). Zmarł 14 lutego 1973 r. Został pochowany w dniu 17 lutego tego roku na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 12/C-10-14. W kondukcje pogrzebowym uczestniczył poczet sztandarowy Koła ZBoWiD z Ujścia.

Materiały własne.

Wojciech Kicman

Lisiecki Franciszek (1899-1986), urodził się 10 listopada 1899 r. w Węgorzewie, pow. Gniezno. Syn Jana i Wiktorii Kielma. Ojciec był stangretem, a następnie kierowcą dworskim w Gurowie, gdzie mieszkała cała rodzina. Szkołę po-

Franciszek Lisiecki

wszechną Franciszek ukończył w Żydowie. Pod koniec I wojny światowej 4 grudnia 1917 r. został powołany do wojska niemieckiego. Służył w wojska lotniczych, w eskadrze Georinga. Po zakończeniu działań wojennych 18 grudnia 1918 r. otrzymał urlop i wrócił w rodzinne strony. W dniu 28 grudnia 1918 r. wstąpił do wojsk powstańczych. Uczestniczył w rejonie Gniezna przy rozbrajaniu żołnierzy pruskich oraz w walkach pod Rynarzewem, Zdziechową, Szubinem, Brzozą, Potulicami, Pińskiem Wielkopolskim Zalesiem i Słonawami. Jego dowódca był zastępca oficera Szaliński (późniejszy mjr WP). Następnie został przydzielony do 58 Pułku Piechoty, z którym wyruszył na wojnę 1920 r. Ciężko zachorował na tyfus. Po wyzdrowieniu i zakończeniu działań wojennych związał swoje życie ze służbą wojskową. W Wojsku Polskim pełnił służbę w macierzystym 58 Pułku Piechoty Wielkopolskiej w Poznaniu, gdzie otrzymał mieszkanie służbowe (początkowo przy ul. Bukowskiej, a następnie Polnej 23). Awansował do stopnia starszego sierżanta. W ramach macierzystego pułku wyruszył na „Wojnę Obronną 1939”. Z oddziałami Armii „Poznań” dotarł do Warszawy, a następnie do Rawy Ruskiej, gdzie wcześniej została ewakuowana jego rodzina. Po wkroczeniu do Rawy Ruskiej wojsk sowieckich, został internowany. Jako mieszkaniec Wielkopolski, znający j. niemiecki został „wymieniony” przez sowietów Niemcom. Początkowo przebywał w Stalagu II A, a następnie do końca wojny pracował w gospodarstwie rolnym na terenie Niemiec. Po zakończeniu II wojny światowej już w maju 1945 r. wrócił do Polski. Rodzinę odnalazł w Poznaniu, w mieszkaniu dziadków przy ul. Św. Wawrzyńca. W Pile otrzymał mieszkanie przy ul. Nowowiejskiego, w którym obecnie za-

mieszkuje jego córka. Przez krótki okres czasu w 1945 r. pracował w administracji państwowej w Krzyżu. W grudniu 1945 r. został pracownikiem Urzędu Likwidacyjnego, a następnie pracownikiem Wydziału Rolnictwa Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Trzciance, gdzie codziennie dojeżdżał do pracy. Z tego stanowiska przeszedł w 1966 r. na emeryturę. W dniu 7 kwietnia 1937 r. został członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich (leg. nr 17484 z 13.12.1938). Należał do Koła Czwartaków (58 Pułku Piechoty). Został zarejestrowany w ewidencji Okręgu Poznańskiego Związku pod nr 4406 w dniu 16 grudnia 1938. Otrzymał dyplom weryfikacyjny nr 17484 i pod tym numerem miał założoną kartotekę w Zarządzie Głównym Związku. Po 1975r. aktywnie działał w Zarządzie Wojewódzkim Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. W dniu 9 listopada 1978 r. został wybrany członkiem Zarządu Wojewódzkiego ZBoWiD w Pile, a następnie członkiem Prezydium Zarządu Wojewódzkiego ZBoWiD w Pile. Obowiązki te pełnił do 22 listopada 1983 r. Był przewodniczącym Komisji Powstania Wielkopolskiego. W tym czasie na terenie byłego woj. pilskiego żyło ponad 100 powstańców. Uchwałą Rady Państwa został jako Powstańiec Wielkopolski awansowany do stopnia podporucznika Wojska Polskiego. W dniu 26 grudnia 1926 r. w Poznaniu zawarł związek małżeński z Franciszką Czajką (20.09.1902 – 29.02.1972). W Poznaniu urodziło się troje jego dzieci: syn Jerzy (ur. 20.12.1929), mieszkający w Poznaniu, córka Melania (7.11.1929 – 21. 10. 1990), mieszkała, zmarła i została pochowana w Poznaniu oraz córka Zefiryra (ur. 9 06.1933) mieszkająca w Pile. Żona Franciszka zmarła w Pile i tam została pochowana. Franciszek Lisiecki został odznaczony

i wyróżniony: Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr 1242-83-52 z 1. 06. 1984), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr J-13004 z 13.09.1965), Medalem Niepodległości (przed 1939), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr B-66558 z 6.12.1957), Srebrnym Krzyżem Zasługi (leg. nr A-13035 z 6.12. 1955), Brązowym Krzyżem Zasługi (przed 1938), Medalem Pamiątkowym „Za Wojnę 1918 – 1921” (przed 1938), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (przed 1938), Medalem „Za Udział w Wojnie Obronnej 1939” (leg. nr 3-81-87- MW z 4.09.1981), Medalem „Zwycięstwa i Wolności 1945” (leg. nr F-10201 z 21.06.1961), Medalem 40-lecia Polski Ludowej (leg. nr 281/31/84M z 22.07. 1984), Medalem 10-lecia Polski Ludowej, Srebrnym Medalem „Za Zasługi dla Obronności Kraju” (leg. nr S-56660 z 10.10.1977), Brązowym Medalem „Za Zasługi dla Obronności Kraju” (leg. nr B-96587 z 10.10.1969), Odznaką Grunwaldzką (leg. nr 3338 e z 9.05.1869), Odznaką Honorową „Za Zasługi w rozwoju województwa poznańskiego” (leg. nr 551 z 12. 07.1963), Złotą Odznaką Honorową „Za Zasługi w rozwoju województwa pilskiego” (leg. nr 2041 z 22.12.1976), Odznaką Honorową „Za Zasługi w rozwoju Piły” (leg. nr 119 z 14.02.1977), Odznaką 1000 – lecia Państwa Polskiego (leg. nr N-1417), Odznaką Honorową Związku Inwalidów Wojennych RP oraz Odznaką „Za Zasługi dla Związku Bojowników o Wolność i Demokrację”. Franciszek Lisiecki zmarł w Pile 14 października 1986 r. Został pochowany obok swojej żony (zgodnie z jego wolą w mundurze powstańca wielkopolskiego) na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 12/C-5-10. W kondukcje pogrze-

bowym uczestniczyły m. in. poczty sztandarowe ZBoWiD. Czapkę powstańczą oraz odznaczenia i dokumenty Franciszek Lisiecki przekazał swoim wnukom.

Informacje uzyskane w styczniu 2009 od córki Zefirynty Lisieckiej oraz dokumenty będące w posiadaniu wnuków; Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Lubiński Bolesław (1896-1919), Powstaniec Wielkopolski, sierżant liniowy. Urodził się 7 lutego 1896 r. w Stęszewicach (Tannenhorst) pod Pobiedziskami. Syn piwowara Wincentego Lubińskiego i Stanisławy z Czekalskich. Ukończył szkołę powszechną w Poznaniu. Następnie uczył się od 23 marca 1911 do 22 marca 1914 jako czeladnik w H. Cegielskim SA w Zakładzie Budowy Maszyn i Odlewni Żeliwa jako stolarz – modelarz w stolarni modeli odlewniczych. W czasie 24 września 1915 do 10 listopada 1918 służył w wojsku pruskim w piechocie i jako pilot. Po powrocie z wojska pruskiego brał udział podczas Powstania Wielkopolskiego w: walkach ulicznych od 27 grudnia 1918 r., zdobyciu Lotniska w Ławicy 6 stycznia 1919 r, w walkach pod Szubinem od 9 stycznia do 16 stycznia 1919 r. i pod Nakłem 29 stycznia do 10 marca 1919 r. W bitwach pod Kcynią, Dębogórą. Walka z pociągiem pancernym jadącym z Nakła, dworzec Szczepice. Był dowódcą miotaczy granatów (1 granatnik Bajon Józef, 2 granatnik Stańczyk Stanisław). Dowódca oddziału Tadeusz Pajzderski. Komendantem odcinka Kcynia, Stefan Zaremba. Później brał udział w ramach Oddziału Poznańskiego przy

Dywizji Litewsko-Białoruskiej w walkach na Litwie pod: Fabianiszkami i Wielką Rzeczką (30 kwietnia 1919), Korwią (1 maja 1919), Mejrzażą (3 maja 1919), Giedrojcami (11 maja 1919), Lewaniszkami (19 maja 1919), Szkudniszkami (22 maja 1919) i Pokolnami (23 maja 1919). Brak dalszych informacji o udziale w innych miejscach walk mimo, że ostatni zapis w dokumentach wojskowych został zrobiony w dniu 19 września 1919 r i brzmiał „w polu”. Za zasługi na polu walki został mianowany przez dowódcę 2 kompanii Baonu Litewskiego por. Jana Kąkolewskiego 11 kwietnia 1919 r. plutonowym, a 15 maja 1919 r. sierżantem liniowym. Jesienią przebywał wraz z kompanią w warszawskich koszarach (daty przebywania nie zdołano ustalić, najprawdopodobniej był to listopad 1919 r.). Zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach (oficjalnie „z choroby”, koledzy z oddziału twierdzili, że został postrzelony podczas sporu z jakimś oficerem) w szpitalu Ujazdowskim w Warszawie w dniu 21 grudnia 1919 r. Pochowany na Powązkach Wojskowych, kwatery B9, rząd 2 grób 4.

Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego Cz. 3: Walki na wielkopolskim froncie północnym, Kcynia-Nakło, styczeń-luty 1919 r. (Zaremba Stefan), dokumenty, pamiątki i informacje rodziny.

Magdalena Blumczyńska

Ławicki Stanisław (1896-1974), Kawaler Krzyża Walecznych. Urodził się 13 października 1896 r. w Opalenicy. Był synem Stanisława Ławickiego (27.04.1871 – 30.03.1938), urodzonego w Opalenicy, a zmarłego w Żabikowie i Józefy Niemyt (10.03.1874 – 2.03.1946), urodzonej w Porążynie, a zmarłej również w Żabi-

kowiu. Miał dwóch braci i trzy siostry. Ojciec z zawody był szewcem. Stanisław Ławicki po ukończeniu 18 lat, na początku I wojny światowej został powołany do wojska niemieckiego. Dostał przydział do Gwardii Cesarskiej. Na początku 1918 r. znalazł się wraz ze swoim plutonem karabinów maszynowych w okopach pod Verdun, gdzie został ranny w lewą dłoń i nogę. Po 9 – miesięcznej kuracji w szpitalu, został zwolniony na dalszą rekonwalescencję do domu. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego natychmiast przystąpił do oddziału powstańczego w Opalenicy. W jego szeregach walczył do lutego 1919 r., a następnie rozpoczął służbę w 55 Pułku Piechoty w Lesznie. Już 14 marca 1919 r. wraz z pułkiem wyruszył na odsiecz Lwowa. Po zakończeniu działań wojennych pozostał w Wojsku Polskim i w swym macierzystym pułku służył do 1937 r., kolejno awansując do stopnia chorążego. Był trzykrotnie ranny. Po przejściu do rezerwy zamieszkał w Śremie, gdzie z żoną prowadził kasyno miejscowej jednostki wojskowej. Jesienią 1939 r. cała rodzina została w trybie natychmiastowym eksmitowana ze swego mieszkania i przeniosła się do krewnych w pobliskim Nieślabinie. Sam Stanisław Ławicki musiał się ukrywać w stogu siana do połowy 1940 r., gdyż został uprzedzony że jako powstaniec wielkopolski znalazł się na liście do rozstrzelania. W latach 1940 – 1944 pracował na robotach przymusowych, a w 1944 r. został wywieziony pod Łódź do kopania rowów przeciwpancernych. Kilkakrotnie odmówił podpisania volkslisty. Po wyzwoleniu od lutego 1945 r. przez krótki okres pracował w Starostwie Powiatowym w Śremie, a następnie wstąpił do stacjonującej w Śremie frontowej jednostki czołgów Wojska Polskiego. W 1948 r. przeprowadził się do Piły i pra-

cował w Wojskowej Komendzie Uzuppełnień do 30 kwietnia 1952 r. w stopniu starszego sierżanta. Z mundurem pożegnał się po 35 latach służby. Mieszkał w Pile przy ul. Domańskiego i ul. Roosevelta. Przez szereg lat pracował w różnych zakładach pracy w Pile m. in. w Miejskim Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej. Należał od 20 listopada 1957 r. do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 217923/209840). Był sekretarzem Oddziału Miejskiego tej organizacji. Posiadał czapkę od munduru powstańców wielkopolskich, którą zakładał na różne uroczystości i spotkania z młodzieżą. Uchwałą Rady Państwa został mianowany podporucznikiem Wojska Polskiego. W dniu 2 października 1922 r. zawarł w Śremie związek małżeński z córką gospodarza, Pelagią Borowską (ur. 18 grudnia 1896 w Niesłabinie, zmarła 10 XI 1975 w Pile). Był ojcem czworga dzieci: córek Heleny Józefy, Reginy Stanisławy i Marii Teresy oraz syna Janusza Antoniego. Jako powstaniec wielkopolski w dniu 27 grudnia 1968 r. otrzymał Dyplom Uznania od Komitetu obchodów 50 rocznicy Powstania Wielkopolskiego 1918/1919/. Również w tym samym roku otrzymał życzenia od Komendy Hufca ZHP w Pile, a w styczniu 1971 r. okolicznościowa laurkę od Szczepu Harcerskiego im. Michała Drzymały przy Liceum Ekonomicznych w Pile, gdzie działał Krąg Przyjaciół uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. Stanisław Ławicki za udział w Powstaniu Wielkopolskim, swoje czyny bojowe i wzorową służbę wojskową został odznaczony m. in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr 1537-71-111 z 13.01.1972), Krzyżem Walecznych – czterokrotnie (przed 1939), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała

Rady Państwa nr: 0/2 z dnia 1 września 1960). oraz przed 1939 r. Medalem Pamiątkowym „Za Wojnę 1918 – 1921”, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Krzyżem Obrońców Lwowa, Gwiazdą Przemyśla, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Pamiątkową 55 Poznańskiego Pułku Piechoty. Zmarł w Pile 13 sierpnia 1974 r. i został pochowany na miejscowym Cmentarzu Komunalnym w kwat. 3/B-12-8. W 1975 r. pochowano tam jego żonę Pelagię. Rodzina z pietyzmem przechowuje jego powstańczą czapkę i inne pamiątki.

Książeczka rodzinna z 15.12.1932 wystawiona w Lesznie; legitymacja ZBoWiD nr 217923 z 20.11.1957.; Archiwum Prezydenta RP, wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; Informacje syna Janusza z grudnia 2011.

Wojciech Kicman

Ławniczak Stanisław (1900-1971), Powstaniec Wielkopolski, więzień obozu koncentracyjnego w Sztutowie. Urodził się 24 kwietnia 1900 r. w Środzie. Był synem Franciszka i Magdaleny z d. Sroka. W dniu 24 listopada 1931r. zawarł związek małżeński z Marią Lalka. Miał dwóch synów Henryka (ur. 1933) i Bogdana (ur. 1940). Pracował na PKP w Środzie jako spawacz. We wrześniu 1939 r. został aresztowany i przewieziony do obozu koncentracyjnego w Sztutowie. W 1945 r. wrócił do Środy na ul. Działyńskich 2 w bardzo złym stanie fizycznym i psychicznym. Nie mógł podjąć żadnej pracy – otrzymywał rentę. Zmarł 8 sierpnia 1971 r. w Środzie Wlkp., pogrzeb odbył się 11 sierpnia 1971 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Środzie Wlkp. kw. I. Jego nazwisko figuruje w książce

pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919” wyd. w 2009 r., praca zbiorowa pod kierunkiem prof. Janusza Karwata, str. 208, poz. 315 i na tablicy pamiątkowej „Powstańcy Wielkopolscy” odsłoniętej w 2005 r. na kwaterze powstańczej.

Opracowano na podstawie wspomnień rodziny.

Maria Kowalska

Łuczak Aleksander Kazimierz (1905-1975), major Wojska Polskiego, lekarz medycyny lotniczej i Polskich Sił Powietrznych w Wielkiej Brytanii. Urodził się 10 stycznia 1905 roku w Pakości. Ukończył gimnazjum w Inowrocławiu, był zaangażowany w działalność patriotyczną oraz należał do harcerstwa Rzeczypospolitej Polskiej. Walczył podczas powstania wielkopolskiego, za co został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Po ukończeniu gimnazjum wyjechał do Warszawy, gdzie został przyjęty do Oficerskiej Szkoły Sanitarnej, która w 1928 roku została przemianowana na Szkołę Podchorążych Sanitarnych. Jako podchorąży studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. 7 sierpnia 1932 roku Prezydent RP Ignacy Mościcki mianował go podporucznikiem Wojska Polskiego ze starszeństwem z 1 kwietnia 1932 roku i 1 lokatą w korpusie oficerów sanitarnych, w grupie lekarzy, a Minister Spraw Wojskowych wcielił do Kadry Zapasowej 1 Szpitala Okręgowego z równoczesnym przydziałem do Centrum Wyszkolenia Sanitarnego na staż. 10 maja 1933 roku, po zakończeniu stażu, został przydzielony do 4 Pułku Piechoty Legionów w Kielcach. 7 czerwca 1934 roku ogłoszono jego przeniesienie do Korpusu

Ochrony Pogranicza. Był lekarzem Batalionu KOP Ludwikowo i Szwadronu Kawalerii KOP Hancewicze. Od 1935 roku przez dwa lata pełnił funkcję naczelnego lekarza garnizonu Sokółka, komendanta podoficerskiej szkoły sanitarnej oraz kierownika szpitala powiatowego i lekarza nadleśnictwa. W 1937 roku wrócił do Warszawy, gdzie został przydzielony do Centrum Badań Lekarskich Lotnictwa oraz rozpoczął pracę w Państwowym Instytucie Higieny. Po wybuchu II wojny światowej razem z personelem Centrum został ewakuowany do Lwowa, skąd przedostał się do Rumunii, gdzie został internowany. Po wydostaniu się na wolność wyjechał do Francji, gdzie wstąpił do organizującego się tam Wojska Polskiego, a po kapitulacji znalazł się w Wielkiej Brytanii. We wrześniu 1940 roku został wcielony do 305 Dywizjonu Bombowego im. marsz. Józefa Piłsudskiego, z którym odbywał loty bojowe, latał również z dywizjonami Royal Air Force. W kwietniu 1942 został awansowany do stopnia majora i przydzielony do Instytutu Medycyny Lotniczej RAF w Farnborough. Poza pracami badawczymi wizytował polskie dywizjony, prowadził odczyty i szkolenia, ponadto swoje spostrzeżenia opisywał na łamach „Lekarza Wojskowego” oraz w „Myśli i Skrzydłach Lotniczych”. W 1943 roku w uznaniu zaangażowania i efektów pracy naukowej otrzymał wyróżnienie od Ministerstwa Sił Powietrznych. Od 1944 roku przebywał w Stanach Zjednoczonych, gdzie poza wizytowaniem instytucji lotniczych i pogłębieniem wiedzy dotyczącej rozwoju technologii lotniczej ukończył Akademię Lotniczo-Lekarską Uniwersytetu Lotniczego w Randolph Field w stanie Teksas, poza dyplomem został wyróżniony tytułem honorowym oraz otrzymał odznakę lekarza lotniczego

USA. W 1945 powrócił do Wielkiej Brytanii, początkowo pracował w ośrodkach rehabilitacyjnych, a następnie w Szefostwie Służby Zdrowia w Dowództwie Lotnictwa RAF. W tym czasie opublikował książkę „Polska medycyna lotnicza”, opracował również projekt organizacyjny polskiej lotniczej służby zdrowia, szkoły lotniczo-lekarskiej oraz instytutu medycyny lotniczej. Od lutego 1947 pracował w Korpusie Rozmieszczenia RAF, równocześnie studiował w Fellowship of Postgraduate Medicine School University of London, naukę ukończył w 1949 i od następnego roku pracował na stanowisku ordynatora w londyńskich szpitalach St. Stephens i St. Charles. W 1955 podjął decyzję o przeprowadzeniu się do Stanów Zjednoczonych, przez rok mieszkał w Los Angeles, a następnie przeniósł się do Nowego Jorku, gdzie podjął pracę w Centrum Lekarskim New York University w charakterze ordynatora oddziału dla chorych na rozedmnę płuc, poliomyelitis i chorobę Parkinsona. Trzy lata później przedstawił pracę habilitacyjną dotyczącą rozedmny płuc i problemów rehabilitacyjnych osób na nią chorujących, powierzono mu wówczas stanowisko kierownika pracowni fizjologicznej. Prowadził aktywne życie naukowe, publikował felietony i rozprawy dotyczące rozedmny płuc, przebiegu choroby Parkinsona, został członkiem Związku Nauczycieli Uniwersyteckich USA. W czerwcu 1966 doznał rozległego zawału serca, w związku z czym podjął decyzję o przejściu na emeryturę i powrocie do Wielkiej Brytanii. Zmarł 29 sierpnia 1975 w Bournemouth, Dorset w Wielkiej Brytanii. Pozostawił bogaty dorobek w postaci prac naukowych dotyczących wydatkowania energii w czasie rehabilitacji hemiplegików oraz chorych z utratą kończyn dolnych i chorych z syndromem Parkinsona.

Łuczak Aleksander Kazimierz, Personal Polish Air Forces in Great Britain 1940-1947, Lista Krzystka; Dz. Pers. MSWojsk., Nr 9 z 15 sierpnia 1932 roku, s. 350, 358; Dz. Pers. MSWojsk., Nr 5 z 11 kwietnia 1933 roku, s. 92; Dz. Pers. MSWojsk., Nr 11 z 7 czerwca 1934 roku, s. 180; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych. [dostęp 2016-02-15]. Władysław Lewin, Aleksander Kazimierz Łuczak, Niebieska Eskadra 8 listopada 2014. niebieskaeskadra.pl. (dostęp: 10.10.2017); Wybór członków Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie, Polskie Towarzystwo Naukowe na Ojczyźnie s. 102. docplayer.pl. (dostęp: 10 października. 2017); https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Kazimierz_Łuczak (dostęp: 10 października 2017).

Ewelina Tomkowiak

Łuś Franciszek (1895-1971), urodził się 1 grudnia 1895 r. we wsi Wrzeszczyzna (powiat czarnkowski), w rodzinie Tomasza i Franciszki z domu Ostrowskiej. Ukończył 4 klasy szkoły powszechnej, następnie uczył się instalatorstwa w Dortmundzie, gdzie pracował jego ojciec. Do wybuchu wojny pracował na budowach. W 1915 r. wcielony do armii niemieckiej i przydzielony do 2 batalionu saperów w Szczecinie. Dwukrotnie ranny. Po demobilizacji ochotniczo wstąpił do I batalionu saperów Poznaniu. Od marca 1920 r. na froncie wschodnim w 2 kompani 17 batalionu saperów. Tak o walce saperów wykonujących umocnienia pod Dziońkowem na Ukrainie napisano w Zarysie Historii wojennej formacji Polskich 1918-1920 7 Pułku Saperów Wlkp.: " .... Nocą z 29 na 30 maja kozacy w przewarżającej sile ponownie zaatakowali nasze stanowiska i zdoław-

szy przedrzeć się na styku batalionów piechoty, rozpoczęli otaczać wieś. Okopy pod wsią zostały częściowo opuszczone i walka stała się bezładna. .... kapral Łuś, wykorzystując ciemność, obszedł wraz z kilkoma saperami skrzydło rosyjskiej kawalerii, coraz ciasniej obejmujące wieś i razem z oddziałem piechoty pod dowództwem oficera natarł na wroga. Skutek był piorunujący. Zdezorientowani Rosjanie w popłoch wycofali się.” Za ten czyn został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Viritudi Militari. 7 stycznia 1921 r. w stopniu plutonowego przeniesiony do rezerwy. 23 października 1921 r. objął w stopniu sierż. celnego stanowisko placówki Zbytki komisariatu Jutrosin, gdzie pełnił służbę do 14 czerwca 1925 r. 1 sierpnia 1922 r. otrzymuje stopień dozorca celnego. Funkcjonariuszem stałym został mianowany 1 stycznia 1924 r. W 1933 r. był kierownikiem placówki Długie Nowe. W służbie celnej pozostał do wybuch wojny. Do niewoli niemieckiej wzięty pod Iłowem 18 września 1939 r. i osadzony w obozie jenieckim w Ostrowie, skąd po miesiącu został zwolniony. 18 kwietnia 1940 r. został wywieziony do Niemiec, gdzie pracował w gospodarstwie rolnym, przy budowie szos, był palaczem i robotnikiem budowlanym. 2 kwietnia 1945 r. w Würzburgu został oswobodzony przez wojska amerykańskie. Do 17 grudnia 1946 r. przebywał w różnych obozach repatriacyjnych. Do kraju powrócił 30 grudnia 1946 r. 14 stycznia 1923 r. zawarł związek małżeński z Agnieszką Zofka. Zmarł 24 lutego 1971 r. i został pochowany na cmentarzu w Wrzeszczynie. Dzieci: Henryka (ur. 15 grudnia 1924), Bernard (ur. 26 lutego 1926), Czesław (ur. 11 lipca 1927), Eugenia (ur. 4 listopada 1928), Łucja (ur. 27 grudnia 1930), Maria (ur. 26 stycznia

1932), Gabriela (ur. 17 marca 1933). Odznaczony: VM 5 klasy nr 5536, Wielkopolski Krzyż Powstańczy, Medal Dzieściolecia Odzyskanej Niepodległości.

Powstańcy Wielkopolscy Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego, tom I, s. 116; wyciąg z Książeczki Wojskowej o przebiegu służby w armii polskiej strony 3,4,10 i 11; własnoręcznie napisane podanie z 17 III 1947 r. o przyjęcie do służby celnej; informacje córki Mari Łuś; Zarys Historii wojennej formacji Polskich 1918-1920 7 Pułku Saperów Włkp. s. 31 i 32; WWW. wtg-gniazdo. Org; Uchwała Rady Państwa nr: 02.29-0.41 z dnia 29 lutego 1960 r.; zbioru autora.

Włodzimierz Becker

Maciejewski Hipolit Ignacy (1903-1969), urodził się 11 lipca 1903 r. w Strzałkowie. Syn Bronisława i Heleny z domu Urbańskiej. Brał czynny udział z bronią w rękę w Powstaniu Wielkopolskim w czasie od 28 grudnia 1918 r. do marca 1919 r., w walkach o Gniezno przy zdobywaniu koszar 49 p. p. niemieckiej i 12 pułku dragonów niemieckich. W styczniu 1919 r. brał udział w bitwach pod Kcynią, Szczypicami, Szubinem, Rynarzewem, Brzoskami i Paterkiem pod dowództwem Wachtla, ppor. Liczbińskiego i kpt. Beutlera. W dniu 15 października 1939 r. został aresztowany przez Gestapo i osadzony w forcie VII w Poznaniu a następnie w obozie Kelerlager. Został zweryfikowany przez Zarząd Główny Związku Powstańców Wielkopolskich w dniu 6 lutego 1934 r. jako powstaniec wielkopolski pod nr 9148. 22 grudnia 1969 r. został odznaczony Uchwałą Rady Państwa nr: 12.22-0.2004 Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w Pile 10

września 1969 r. Został Pochowany na Cmentarzu Komunalnym w kwat. 10/D-4-9. Nagrobek już nie istnieje. W tym miejscu pochowany jest Henryk Gniot.

Biuro Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP; materiały własne.

Wojciech Kicman

Małycha Wiktor (1897-1969), urodził się w Łomnicy 12 października 1897. Ojciec Tomasz, matka Karolina zd. Zboralska. Początkowo mieszkał w Łomnicy jednak po śmierci matki ojciec powtórnie się ożenił z Franciszką Pluskotą ze Stefanowa i tam zamieszkał, od 1905 roku. Uczył się w miejscowej szkole elementarnej, następnie pracował w miejscowym majątku. Został powołany w szeregi armii pruskiej i walczył na froncie zachodnim. Już 6 stycznia 1919 roku wstąpił do miejscowego oddziału powstańczego. Walczył pod Zbąszyniem, Nowym Dworem i Perzynami. Jeździł w patrolach odbierając okolicznym Niemcom broń był między innymi z drużyną na rewizji u Wencla właściciela majątku w Belęcinie. Od 18 lutego 1919 r. jego oddział wchodził w skład regularnej Armii Wielkopolskiej. Został przydzielony do 8 kompani 6 pułku Strzelców Wielkopolskich, który obsadził pozycje Frontu Zachodniego. Po wojnie Wiktor Małycha zawarł związek małżeński z wdową wojenną Seweryną Wieczorek z domu Weiss. Był ojcem dla jej dwóch synów Feliksa (1913-1998) – w czasie okupacji walczył w partyzantce, był uczestnikiem Powstania Warszawskiego, pseudonim „Ryś” i Władysława, który działał w strukturach niepodległościowych po roku 1945 w Wolsztynie. W okresie kryzysu gospodarczego w poszukiwaniu pracy wraz z całą rodziną

udał się do Francji, gdzie urodziła się córka Helena (1922-2007) zameżna Wróbel. Do Polski wrócił w latach trzydziestych i w Kęłowie w tamtejszej szkole technicznej wraz z synami zdobył zawód ślusarza. Wstąpił do organizacji zrzeszającej Powstańców Wielkopolskich – Związek Powstańców i Wojaków, a w roku 1938 do Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej. W okresie okupacji zmuszony do ukrywania się w miejscowościach Kuźnica Zbąska i Boruja Kościelna przed Niemcami bojąc się donosów o jego działalność w czasie Powstania Wielkopolskiego. Po wojnie w 1945 roku przeprowadził się do miejscowości Kosieczyna i tam został sołtysiem i członkiem Rady Parafialnej. Wioskę zamieszkiwali głównie repatrianci z terenów zajętych przez Rosję Sowiecką. W roku 1949 przeprowadza się do Poznania i podjął pracę w warsztatach MPK. Był czynnym członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację Dzielnicy Poznań Stare – Miasto. Zmarł 9 czerwca 1969 r. spoczywa na cmentarzu Poznań - Junikowo. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i posiadał odznakę Wojsk Wielkopolskich.

Archiwum Państwowe w Poznaniu 53/884/0/6/45 Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej (nr 16967-23302); Archiwum Państwowe w Poznaniu, Imienny spis powstańców Frontu Zachodniego 1919; Wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Ziemia Zbąska i jej Okolice- Waclaw Czuchwicki Zbąszyń 2006; Materiały i przekazy rodzinne.

Piotr Stachecki

Mańkowski Władysław (1898-1939), urodził się w Pakości 26 października 1898 r. Ojciec Michał był z zawodu cieślą, matką Józefa z domu Soszyńska. Miał pięcioro rodzeństwa: Bolesława, Stanisława, Czesława, Jana i Stefana. Do szkoły powszechnej Władysław uczęszczał w Pakości, naukę kontynuował w inowrocławskim gimnazjum. Następnie kształcił się w zawodzie księgowego, a praktykę odbywał w pakoskiej cukrowni. Tam też podjął pracę i awansował na stanowisko głównego księgowego. Z domu rodzinnego wyniósł głębokie poczucie patriotyzmu oraz zamiłowanie do działalności społecznej. W momencie wybuchu powstania wstąpił do formowanego w Pakości oddziału. Brał udział w walkach o Inowrocław i Łabiszyn. W 1920 roku podjął ponownie pracę w cukrowni na stanowisku głównego księgowego. W lipcu 1923 r. ożenił się z Walerią Łuczak, z którą miał czworo dzieci: Krystynę, Alfreda, Bogumiłą i Ewelinę. Władysław Mańkowski brał czynny udział w życiu Pakości. Zasiadał m. in. we władzach Bractwa Kurkowego, które zajmowało się organizowaniem obchodów świąt narodowych i uroczystości okolicznościowych: zabaw, wycieczek i wieczornic. Najważniejszym świętem bractwa był turniej o tytuł Króla Kurkowego. W. Mańkowski zdobywał w czasie tych zawodów liczne nagrody. Był również jednym z prezesów założonego w 1900 r. przez S. Jesionowskiego Towarzystwa Śpiewu „Halka” oraz członkiem chóru kościelnego „Lutnia”. Brał udział w pracach komitetu powstałego dla sprowadzenia zwłok ks. Kurzawskiego do Pakości. Jako członek powstałego 1 stycznia 1923 r. Towarzystwa Powstańców i Wojaków pracował w sekcji, której zadaniem było zbieranie materiałów potrzebnych do opracowania historii kompanii pakoskiej. Należał do Związku Cukrow-

ników Polskich. Kiedy zamknięto pakoską cukrownię, pozostawał bez pracy. W tym okresie podejmował zajęcia dorywcze. W marcu 1938 r. przeniósł się do Pelplina, gdzie otrzymał pracę księgowego. Również tam nie zaprzestał działalności społecznej. Został aktywnym członkiem Polskiego Związku Zachodniego. 1 września 1939 r. zastał go w pracy. Żona z dziećmi ewakuowała się dzień wcześniej wynajętą furmanką do miejscowości Osie. Tam 2 września dotarł również W. Mańkowski. Gdy wojska niemieckie odcięły Pomorze od reszty Polski, powrócił do Pelplina. Został zatrzymany przez Niemców i zmuszony do oddania odznaczeń z powstania, bractwa kurkowego i broni. W cukrowni wypowiedziano mu pracę. Najgorsze nastąpiło 18 września, kiedy to wraz z grupą pracowników cukrowni został aresztowany. Byli to w większości działacze polskich związków i towarzystw. Przewieziono ich do zamienionego na więzienie gmachu seminarium duchownego. Tam byli bici i torturowani przez hitlerowców. Około 23 października W. Mańkowski wraz z innymi więźniami został wywieziony z Pelplina do Lasu Szpęgawskiego, gdzie został zamordowany przez Niemców.

Jacek Kubacki, Wspomnienie o Władysławie Mańkowskim, m-pis; Sment R., Opis dziejów kompanii pakoskiej w Powstaniu Wielkopolskim, Pakość 1970, (maszynopis); Łada H., Udział społeczeństwa pakoskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Pakość 1978; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; strona internetowa <http://www.kompaniapakoska.republika.pl/index.htm> (dostęp: 22 września 2017 r.).

Malwina Tomkowiak

Marciniak Kazimierz (1894-1968), powstaniec wielkopolski, kolejarz. Urodził się 30 stycznia 1894 r. w Marcinkowie Górnym pow. Żnin, w rodzinie Andrzeja i Józefy z Prochów. Miał brata bliźniaka Władysława. W latach 1900-1908 uczęszczał do szkoły powszechnej w Szelejewie, pow. Żnin, w której w roku 1907 był inicjatorem strajku uczniów przeciw nauczaniu religii w języku niemieckim. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował z rodzicami do 1914 roku w rolnictwie. Powołany do armii niemieckiej w listopadzie 1914 r. służył w 38 pułku art. polowej w Szczecinie. W 1915 r. zostaje wysłany z 204 pułkiem art. pol. na front. Walczył w Tyrolu, Serbii (Jugosławii), Francji, Rumunii i Włoszech. Z wojska został zdemobilizowany w stopniu bombardiera 1 grudnia 1918 r. Od połowy grudnia 1918 r. brał udział w przygotowaniach do powstania. Uczestniczył z bronią w rękę w prowadzonych zwiadach w okolicach Janowca, Łopienna, Żnina i jego okolicach. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, ochotniczo wstąpił do oddziału rogowskiego, który włączony został do kompanii żnińskiej. W jej składzie brał udział w opanowaniu Łabiszyna i w walkach o Szubin i Żnin. W kwietniu 1919 r. ochotniczo wstąpił do Wojska Wielkopolskiego, do (2) 17 pułku artylerii polowej w Poznaniu. Po zwolnieniu z wojska w grudniu 1920 r. podjął pracę w PKP. W czasie okupacji niemieckiej pracował w Łągnowie, w DAH, jako ślusarz. Po zakończeniu II wojny światowej 1945 r. wrócił do pracy w PKP. W marcu 1921 r. zawarł związek małżeński z Pelagią Orlik. Miał troje dzieci, dwóch synów: Mieczysława (ur. 5 czerwca 1923) i Zbigniewa (ur. 4 maja 1925) oraz córkę Janinę (ur. 8 lutego 1928). Mieszkał w Bydgoszczy, gdzie zmarł 18 lipca 1968 r.

Życiorys Kazimierza Marciniaka, BK 12161; AP w Bydgoszczy Oddział w Inowrocławiu: USC Rogowo-Wieś, akt urodzenia nr 26 z 1864 roku Kazimierza Marciniaka; USC w Bydgoszczy, akt zgonu nr 1260 z 1968 roku Kazimierza Marciniaka.

Damian Zieliński, Maria Zielińska-Sierpowska

Markowski Karol (1890-1947), powstaniec wielkopolski, kapitan rez. Wojska Polskiego. Ur. 14 grudnia 1890 r. w miejscowości Bronisław (gmina Krzykosy, pow. średzki) w rodzinie Józefa Franciszka Markowskiego i Stanisławy Elżbiety z domu Rosochowicz. Miał cztery starsze siostry: Marię, Albinę, Stefanię i Bogusławę. Ojciec był właścicielem majątku ziemskiego w Wyszanowie (pow. średzki), który stracił, poręczycielski za niesolidnego dłużnika. Następnie był zarządcą majątków kolejno w Bronisławiu, Popielewie i Miłosławiu). Ukończył szkołę powszechną w Miłosławiu. Następnie rozpoczął naukę w zawodzie kupca w Fabryce Cygar J. Smodlibowskiego T. A., która także znajdowała się w Miłosławiu. Pracował w niej jako uczeń od dnia 1.01.1905 r. do 31.12.1908 r.. Po trzyletniej nauce zawodu znalazł zatrudnienie na stanowisku subiekta handlowego w fabryce cygar Franza Geigera w Oberweier w Badeni-Wirtembergii. Pracował w dziale wysyłki towarów od

Karol Markowski

1.01.1909 r. do 31.03.1909 r., po czym 1 października 1909 r. w fabryce cygar J. H. Brunsa w Eisenach w Turynii. Pracował tam do 10 października 1910 r., kiedy to został powołany do odbycia służby wojskowej w armii pruskiej; od 11.10.1910 r. do 22.09.1912 r. w 5 Kompanii 94 Wielkoksiażęcego Saskiego Pułku Piechoty (5 Turyngskiego); od 16.02.1914 r. do 7.03. 1914 r. – odbył ćwiczenia w oddziale obwodowym w Berlinie. Podczas I wojny światowej: od 4.08.1914 r. do 27. 07.1915 r. – na froncie wschodnim w 150 Pułku Piechoty (1 Warmiński – w Olsztynie); 27.07.1915 r. podczas forsowania Narwi pod Ostrołęką został ranny w nogę – od 1.08.1915 r. do 22.10.1915 r. – pobyt w szpitalu; od 22.10.1915 r. do 17. 09. 1917 r. – służba w batalionie zapasowym 150. Pułku Piechoty, (odkomenderowany do prowiantury 20. Korpusu, który stacjonowała w Olsztynie); od 17.09.1917 r. do 22.12.1918 r. – w 11. Rezerwowym Pułku Piechoty na froncie włoskim, następnie w Belgii i Francji. W tym czasie: 19.11.1915 r. mianowany podoficerem, 31.01.1918 r. – mianowany sierżantem. W dniu 22.12.1918 r. – zwolniony z armii niemieckiej. Po powrocie do domu wstąpił do 2. kompanii Batalionu (Baonu) Śremskiego, której d-cą był Marian Trawiński (od 10.01.1919 r. do 19.02.1919 r. – plutonowy i dowódca plutonu). Od 20.02.1919 r. awansował na stopień sierżanta i został d-cą 2 kompanii w Batalionie Śremskim. Funkcję tę pełnił do 08.05.1919 r.. Następnego dnia został d-cą 3 kompanii w 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (do 9.07.1920 r.). W dniu 9.05.1919 r. otrzymał awans na podporucznika. W walkach powstańczych 1919 r. walczył na odcinku rawickim. Później w obronie wschodniej granicy. W „Zarysie historii wojennej 69. pułku piechoty”

zapisano: „W dniach 21 i 22 maja oddziały sowieckie gwałtownie atakują stanowiska polskie pod Kijanowem i Czerkasami. Odznaczył się w tych walkach podporucznik Markowski, dowódca 3. Kompanii, który osobiście poprowadził z karabinem w rękę swych żołnierzy do ataku na bagnety, dzięki czemu nieprzyjaciela wyparło za rzekę”. Od 9.07.1920 r. do 24.07.1920 r. przebywał w szpitalu. Następnie od 24.07.1920 r. do 9.08.1920 r. w batalionie zapasowym w Śremie, a od 16.08.1920 r. do 29.08.1920 r. na froncie pod Warszawą wraz z 6 kompanią w 55 Pułku Piechoty. Od 29.08.1920 r. do 20. 01.1921 r. był d-cą kompanii sztabowej i komendantem kwatery sztabu 17. Dywizji Piechoty. W tym czasie – 25.11.1920 r. – otrzymał awans na porucznika. Następnie pełnił funkcję d-cy batalionu sztabowego 69 Pułku Piechoty (od 20.01.1921 r. do 20.02.1921 r.). W okresie od 21.02. 1921 r. do 26.03.1921 r. – brał udział w kursie informacyjnym dla oficerów w Biedrusku. Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej (traktat ryski 18.03 .1921 r.) służył w wojsku do 11.02.1922 r. Pełnił funkcje: od 26.03.1921 r. do 07. 05.1921 r. d-cy 8. kompanii 69 Pułku Piechoty; od 07.05.1921 r. do 21.06.1921 r. d-cy 1. batalionu 69 Pułku Piechoty; od 21.06.1921 r. do 02.08.1921 r. d-cy 3. batalionu 69 Pułku Piechoty; od 9.07.1921 r. do 11.02.1922 r. referenta do spraw wykształcenia w 69 Pułku Piechoty. Dnia 8.06.1922 r. mianowany na kpt. Po przejściu do rezerwy od 1 marca do 31 października 1922 r. pracował w firmie Dom Rolniczy J. Słomińskiego i F. Mańkowskiego (mąż jego siostry Bogusławy) w Nowym Tomyślu. Później przez pewien czas mieszkał i pracował w Opalenicy. Od 1931 r. został zatrudniony jako kupiec przez swojego teścia Romana Nitschego w firmie Tartak Parowy i Fabryka

Maszyn w Nowym Tomysłu. W dniu 06.08.1931 r. teść udzielił mu pełnomocnictwo. Współpracował m. in. przy produkcji form silosów przeznaczonych do stacji parowania ziemniaków do zakiszenia. W latach 1937-39 pracował jako dyrektor Banku Ludowego w Nowym Tomysłu. Należał do licznych polskich stowarzyszeń i organizacji: Towarzystwa Powstańców i Wojaków (prezes zarządu w Nowym Tomysłu), Kurkowego Bractwa Strzeleckiego, Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (m. in. był prezesem towarzystwa w Nowym Tomysłu), Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Polskiego Związku Łowieckiego. Był członkiem Stronnictwa Narodowego. W Zarządzie Powiatowym Obozu Wielkiej Polski zajmował się propagandą. Od października 1937 r. był członkiem Powiatowego Komitetu Wykonawczego Funduszu Obrony Narodowej (FON). W dniu 10 lipca 1938 r., jako kapitan rezerwy, uczestniczył w przekazaniu na ręce generała Kazimierza Sosnkowskiego broni zakupionej ze zbiórki miejscowego społeczeństwa na rzecz FON m. in. kierownik placu uroczystości oraz prowadził defiladę organizacji społecznych. W czasie wojny 1939 r. został zmobilizowany w 69. Pułku Piechoty, który wszedł w skład 17 Dywizji Piechoty walczącej w ramach Armii „Poznań”. 8 grudnia 1939 r. został wraz z rodziną wysiedlony do miejscowości Zawadówka (wieś położona w woj. lubelskim), gdzie pracował w tartaku i fabryce parkietów (zarządzanej przez Niemców) jako księgowy. Od 18.08.1944 r. do 04.11.1947 r. był internowany przez władze sowieckie i przebywał w obozie NKWD nr 178 w Diagilewie, a następnie w obozie jenieckim NKWD w Griazowcu. Wrócił do Nowego Tomysła 14.11.1947 r. dzięki staraniom żony, któ-

ra od 1946 r. apelowała do władz polskich i radzieckich o jego zwolnienie z obozu NKWD i zgodę na repatriację do Polski. Zmarł po ciężkiej chorobie w Nowym Tomysłu dnia 1.01.1949 r.. (Przyczyną śmierci była gruźlica, którą zaraził się podczas internowania w Rosji). Spoczął na cmentarzu parafialnym w Nowym Tomysłu. W styczniu 1928 r. zawarł związek małżeński z Heleną Nitsche. Miał dzieci: Krystynę, Urszulę, Józefa, Mieczysława i Andrzeja.

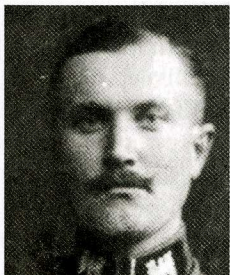
CAW, akta personalne Karola Markowskiego-Karta ewidencyjna 1919-1927, Lista personalna z 22.12.1919 r.; APP w Poznaniu, Akta m. Nowego Tomysła 1919-1939, sygn. 133. ; APP w Poznaniu, Akta m. Nowego Tomysła 1919-1939, sygn.294; APP w Poznaniu, Starostwo Powiatowe w Nowym Tomysłu 1919-1939, Towarzystwo Powstańców i Wojaków w Nowym Tomysłu, sygn. 569, s. 5,9; Rocznik oficerski Ministerstwo Spraw Wojskowych 1923, Warszawa 1923, s. 324, 502 (por. rez. 69 pp); Rocznik Oficerski Rezerw MSWojsk.. Warszawa 1934, s. 11,536,1174 (Starszeństwo 703. z dniem od 1 czerwca 1919 r. kapitan rez. 69 pp PKU Poznań); Zarys dziejów Nowego Tomysła. Pod red. Bogusława Polaka. Nowy Tomysł 1986, s. 264; Z. Kościański, U progu nowego tysiąclecia. Wczoraj i dziś Banku Spółdzielczego w Nowym Tomysłu, Nowy Tomysł 2000, s. 14, 50-51, 55 (fotografia); Dzieje Nowego Tomysła. Pod red. Bogusława Polaka. Nowy Tomysł Nowy Tomysł 1998, s. 149, 159, 319 (fotografia z 1938 r.); Sprawozdanie z działalności Komitetu Powiatowego Funduszu Obrony Narodowej w Nowym Tomysłu (w:) Wczoraj i dziś powiatu nowotomyskiego. Jednodniówka wydana z okazji ofiarowania przez FON broni armii w dniu 10 lipca 1938 w No-

wym Tomyślu, pod red. J. Świerzowicza, Nowy Tomyśl 1938, s. 295; J. Filary, Zarys historii wojennej 69-go Pułku Piechoty. Warszawa 1928, s. 12; K. Strykowski, Armii w darze. Uroczystość przekazania broni ze zbiórki Funduszu Obrony Narodowej w Nowym Tomyślu 10 lipca 1938 roku w materiałach Archiwum Państwowego w Poznaniu. Poznań 2014, s. 110, 112; J. Wawrzyniak, Śrem w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. Śrem 2011, s. 83-84, 109; Szczegółowy program uroczystości 9-go lipca i 10 lipca 1938 r. (w:) Orędownik na Powiaty Nowy Tomyśl, Wolsztyn i Międzychód, 1938, nr 77, s. 1; Lista powstańców wielkopolskich z gminy Nowy Tomyśl (w:) Gonicz Powstańcy. Nowotomyska Jednodniówka Historyczna poświęcona tematyce Powstania Wielkopolskiego, listopad 2011, nr 2, s. 2. M. Koźlicki, Karol Markowski – jeden z tych, którzy walczyli o wolną Polskę (1890-1949) (w:) strona internetowa Przemysława Mierzejewskiego www.oledry.pl/karol-markowski-powstaniec (tamże informacja z dnia 28 marca 2009 r., że posiadał w 1938 r. stopień mjr. rez. – faktycznie był wówczas w stopniu kapitana rezerwy); relacja Zofii Nitsche.

Zdzisław Kościański

Markowski Wawrzyniec (1892-1960), powstaniec wielkopolski, strażnik graniczny, pracownik biurowy. Ur. 5 sierpnia 1892 r. w Tworzymirkach

Wawrzyniec
Markowski

(pow. gostyński). Był synem Stanisława i Marii z domu Błaszczak. Do siedmioletniej szkoły powszechnej uczęszczał w Gostyniu. 7 września 1914 r. został powołany do armii pruskiej. 5 stycznia 1919 r. opuścił szeregi wojska niemieckiego. Znalazłszy się w Gostyniu, 17 stycznia 1919 r. wstąpił ochotniczo do komp. gostyńskiej, która weszła później w skład 60 pp. Przeniesiony do rez. został 19 stycznia 1921 r. Następnie po uzyskaniu odpowiednich kwalifikacji, od 8 maja 1921 r. pracował w straży granicznej w Szklarcze Trzcielskiej. W czasie II wojny światowej pracował jako rolnik. Został aresztowany, zbiegł jednak z aresztu w Miedzichowie, co miało stać się pretekstem okupanta dla represji wobec rodziny Markowskiego (wywóz do Niemiec). Do Miedzichowa powrócił w marcu 1945 r. Najpierw pracował w zarządzie gminnym, od 1 lipca 1947 r. do 30 listopada 1948 r. pracował w poznańskim Okręgowym Inspektoracie Ochrony Skarbowej, a od stycznia 1949 r. w spółdzielni gminnej w Miedzichowie. Zm. 23 stycznia 1960 r., został pochowany na miedzichowskim cm. parafialnym. Żonaty z Cecylią z domu Geisler, miał syna Stanisława (ur. 1933). Odznaczony Medalem Niepodległości i Brązowym Krzyżem Zasługi.

Archiwum IPN w Poznaniu, Tezka Obiektowa krypt. „Targowica”, sygn. 003/85, s. 368; Archiwum rodziny Markowskich: Życiorys Wawrzyńca Markowskiego z 1949 r., Kwestionariusz personalny z 1949 r.; S. Jankowiak, P. Bauer, Ziemia Gostyńska w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Gostyń 1989; informacja wnuka Wawrzyńca Markowskiego – Tadeusza Urbaniaka; informacja Małgorzaty Karcz.

Tomasz Kościański

Matuszewski Jan (1899-1962), urodził się 22 grudnia 1899 r. w miejscowości Parsko, pow. Kościan. Syn Jana i Marii. Ojciec był dzierżawcą dużego sadu. Miał siostrę Agnieszkę. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Krotoszynie. Na początku grudnia 1918 r. w szeregach Batalionu Pogranicznego, uczestniczył w zdobyciu Szczypiorna, gdzie powstał ośrodek przygotowań do powstania wielkopolskiego. Od 1 stycznia 1919 r. pod dowództwem sierż. Twardowskiego uczestniczył w opanowaniu Sulmierzyc i Krotoszyna oraz walczył na odcinku Zduny, Perzyce, Rochy, Ruda, Bestwin i na odcinku Ostrzeszowa pod Parzynowem, Kobylą Górą i Rogaszycami. Następnie walczył w oddziałach powstańczych „Grupy Zachodniej”, z której 7 stycznia 1920 r. został utworzony krotoszyński 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. W ramach tego pułku wyruszył we wrześniu 1920 r. na front Litewsko – Białoruski, a w październiku walczył nad Berezyną. Służbę w Wojsku Polskim zakończył w stopniu plutonowego. W dniu 4 listopada 1924 r. zawarł w Krotoszynie związek małżeński z Władysławą Starzyńską, córką Ignacego i Rozalii Tomczyk, urodzoną 8 sierpnia 1902 r., zmarłą 17 listopada 1989 r. w Pile i tam pochowaną. Z małżeństwa tego urodził się 25 marca 1926 r. syn Zygmunt Marian. Państwo Matuszewscy mieszkali w Krotoszynie przy ul. Leśnej 18, a następnie (po 1924 r.) w Bydgoszczy, gdzie Jan Matuszewski

Jan Matuszewski

pracował w Rejonie Budynków PKP na stanowisku malarza. Z chwila wybuchu II wojny światowej pozostał w Bydgoszczy, a rodzinę (żonę i syna) ewakuowano aż do Łucka, skąd po wielu przejściach pokonali zieloną granicę (przy pomocy sowicie opłaconych przemytników) i na święta Bożego Narodzenia wrócili z powrotem do Bydgoszczy. Przez cały okres wojny Jan Matuszewski pracował jako malarz na PKP, a na początku 1945 r. w ramach nakazu pracy z grupą kolejarzy przyjechał do Piły i nieprzerwanie pracował na PKP Rejon Budynków, do przejścia na emeryturę w 1960 r. Mieszkał przy ul. Kwiatowej. Za zasługi powstańcze został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr C-71989 z 4.12.1958, Uchwała Rady Państwa nr: 0/1026 z dnia 4.12.1958), a za pracę zawodową Brązowym Krzyżem Zasługi (1933), Medalem Dziesięciolecia Polski Ludowej (1955) i Odznaką Przdownika Pracy – leg. nr Zp. 6c-24/11/50 z 15.12.1950. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 236008, nr ewidencyjny Okręgu 213740). Zmarł w Pile 17 października 1962 r., a żona w 1989 r. Mążonkowie zostali pochowani na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 12/E-5-2. Na nagrobku błędny rok śmierci 1990.

Archiwum Prezydenta RP, wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; karta ewidencyjna w archiwum Urzędu Miasta Piły; dokumenty i informacje syna Zygmunta z lipca 2011 r.

Wojciech Kicman

Mettler Władysław (1889-1919), oficer 1 Dywizjonu Artylerii Ciężkiej Wielkopolskiej, dowódca plutonu. Urodził się 17 czerwca 1889 roku w Pokrzywnicy

w powiecie śremskim w gminie Dolsk. Był drugim z czworga dzieci restauratora Leona i Klary zd. Hasse. W 1900 roku przeprowadził się z rodzicami i rodzeństwem do Trzcielina pod Dopiewem, skąd rodzina w roku 1902 trafia do Poznania na ul. Krętą obecnie Feliksa Nowowiejskiego. Ojciec Władysława Leon była znanym poznańskim restauratorem, który prowadził w Parku Promenadowym restaurację, w której w latach 1903-1909 wyświetlano pierwsze filmy w Poznaniu. Wśród gatunków przeważały filmy historyczne i informacyjno-dokumentalne. Władysław Mettler po zakończeniu edukacji został powołany do odbycia służby wojskowej w armii pruskiej i trafia do 5 pułku artylerii w Lesznie gdzie 13 października 1909 roku otrzymuje stopień podoficerski. W 1911 roku zostaje zwolniony ze służby w pułku. Po wybuchu I wojny światowej w dniu 3 sierpnia 1914 roku zostaje ponownie powołany do służby wojskowej w armii pruskiej, z której do rodzinnego Poznania powraca w 1918 roku. Po wybuchu powstania wielkopolskiego walczy na ulicach Poznania i potem na frontach powstańczych. Z racji swojego stopnia wojskowego i wyszkolenia wyniesionego z armii pruskiej trafia do służby w artylerii. W styczniu 1919 roku trafia na front północny powstania w rejon Szubina-Łabiszyna-Rynarzewa. Ks. Mieczysław Buławski, proboszczy rynarzewski w okresie powstania wielkopolskiego w swoim pamiętniku „Miasteczko nad frontem. Wspomnienia z roku 1919”, tak opisał postać W. Mettlera (...) Haubicami dowodził por. Mettler. Mąż przedziwnie cichy, zrównoważony, który podróżując wiele za granicą, poznał świat i ludzi. Przystojny, ogromnie miły, miał w sobie dużo siły ujmującej. Gdy granaty niemieckie znów na miasto padały, stał za

kościółem badając stanowisko nieprzyjacielskiej artylerii w Cielu. Wtem, o pięć kroków za nim pada pocisk większego kalibru, rozpryskując się i rzuca wszystkie odłamki wstecz, na kościół, na szczęście za porucznikiem, który stał zupełnie w roku. Byłem wtedy właśnie w drzwiach szkoły. Widzę, jak leci wśród kurzu i pyłu do szkoły, cały ubielony tynkiem, i odwracając się do mnie, pyta: – Mam mundur przecięty? Zdaje mi się, że jestem ranny. Na szczęście, był to tylko wstrząs nerwowy; mundur był nietknięty. – Podziękuj pan Bogu, poruczniku, uniknął pan śmierci. – Śmierć, to los żołnierza – odpowiedział po prostu. Kilka dni później ten los go osiągnął (...) Na przełomie stycznia i lutego 1919 roku Władysław Mettler był dowódcą artylerii i stacjonował ze swoją baterią pod Rynarzewem na wzniesieniu w miejscowości Kołaczkowo. Dowódca tego odcinaka frontu północnego kpt. Jan Tomaszewski pisał do dowództwa frontu (...) Cały dzień 1 lutego zeszedł na moim froncie na ciężkich i rozpaczliwych zmaganiach z Niemcami. Akcja moja na Rynarzewo rozwijała się pomyślnie, dzięki przede wszystkim bohaterskiej brawurze dowódcy artylerii, śp. Władysława Mettlera... Niemcy po bardzo krwawych utarczkach, wyrzuceni trzeci raz z Rynarzewa, gromadzili się z powrotem, bombardowali artylerią z wschodu-północy i z zachodu-północy miasto i obrzucali Rynarzewo minami, używając do tego granatów, napełnionych gazami. Dwa samoloty nieprzyjacielskie raziły nas karabinami maszynowymi. W Szubinie zastałem popłoch i zamieszanie. Po zaprowadzeniu w mieście prowizorycznego porządku, stwierdziłem, że Niemcy podsunęli się pod Szubin i zajęli Łachowo i Stanisławkę...Przy pierwszym wyparciu nas z Rynarzewa

straciłem jedno działo. Dowódca artylerii sp. Władysław Mettler, który w poczuciu obowiązku i zrozumieniu groźnej sytuacji wstrzymywał celnymi strzałami napór nieprzyjaciela, padł, zakłuty bagnetami na tym dziale. Działo owo przy następnym ataku odebrałem z powrotem (...). Komisaryczny burmistrz Rynarzewa ks. Buławski tak pisał o tych wydarzeniach (...) Cóż to, wiozą haubicę por. Mettlera, przytroczona do zwykłej heli! Złe przeczucie mnie ogarnęło. Znając porucznika, nie mogłem sobie wystawić, że oddał swe działo w ręce wroga. Dowiedziałem się później, że Niemcy dotarli do Kołaczkowa i zaskoczyli naszą artylerię. Mettler z karabinem w rękę bronił sam działa aż do ostatniego naboju i przeszyty kulami padł obok armaty. Zwłoki bohaterskiego oficera zabrali nasi do Poznania, gdzie okazały odbył się pogrzeb. Polska straciła w nim jednego ze swych najlepszych synów (...). Władysław Mettler został pochowany w Poznaniu na starym cmentarzu garnizonowym na stokach Cytadeli. Pogrzeb, który stał się okazją do manifestacji polskości, odbył się 10 lutego 1919 roku o godzinie 15 z Domu Żałoby na stok Cytadeli. Na łamach „Kuriera Poznańskiego” z dnia 14 lutego 1919 roku rodzina składa serdeczne podziękowanie duchowieństwu, wojsku polskiemu, Towarzyszom broni, znajomym, przyjacielom, oficerom okręgu 111 pod Szubinem, Czerwonemu Krzyżowi, oraz wszystkim, którzy oddali ostatnią przysługę śp. Władysławowi Mettlerowi, zmarłemu wskutek ran odniesionych w walkach pod Rynarzewem. Pośmiertnie Władysław Mettler w 1932 roku został postanowieniem Prezydenta RP odznaczony Krzyżem Niepodległości za pracę w dziele odzyskania niepodległości. O bohaterskiej postawie Władysława

Mettlera pisali m. in. G. Górnicki w swojej powieści „Bitwa szalała do wieczora” oraz S. Helsztyński, który w 1931 roku wydał zbiór sonetów o Pałukach. Jedne z sonetów została zadedykowany „Dowódcy artylerii Władysławowi Mettlerowi zakłutemu bagnetami na lawecie 1.2.1919”.

Archiwum Państwowe w Poznaniu, USC Dolsk, Księga Urodzeń 1889, sygn. 46, poz. 128; Akta miasta Poznania – Kartoteka ewidencji ludności z lat 1870-1931, sygn. 14805; M. Buławski, „Miasteczko nad frontem. Wspomnienia z roku 1919”, Poznań 1929; Monitor Polski 1932, nr 167, poz. 198, Zarządzenie Prezydenta RP o nadaniu Krzyża Niepodległości z Mieczami, Krzyża Niepodległości i Medalu Niepodległości, poz. 605 śp. Mettler Władysław; T. Jabłoński, „Lista strat Powstania Wielkopolskiego 1918-1919”, Warszawa 1936, poz. 934 Mettler Władysław; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, „Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 do 08.03.1920”, Koszalin 2009, poz. 1161 Mettler Władysław (błędnie podane miejsce urodzenia); Z. Kościański, Z. Wartel, „Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918-1919”, Poznań 2003; „Kurier Poznański” nr 33 z dnia 09.02.1919 (nekrologi W. Mettlera) oraz nr 37 z dnia 14.02.1919 (podziękowanie rodziny za udział w pogrzebie W. Mettlera), G. Górnicki, „Bitwa szalała do wieczora”, Poznań 2000, s. 223; S. Helsztyński, Na Pałukach (Żnin, Wągrowiec, Szubin), „Sonety”, Inowrocław 1931, s. 59 Sonet o dowódcy artylerii Władysławie Mettlerze zakłutym bagnetami na lawecie 1.2.1919.

Piotr S. Adamczewski

Michałek Józef (1891-1984), urodził się 5 lipca 1891 r. w Pęcckowie koło Krzyża Wlkp. Syn Józefa i Katarzyny Rychlik. Ojciec był robotnikiem. Katolicką Szkołę Ludową ukończył w Pęcckowie i już w 15-tym roku życia udał się za pracą do Prus. Pracował tam na różnych stanowiskach do 22 roku życia. W dniu 5 października 1913 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w wojsku niemieckim. Służył m. in. w Stralsundzie. Po wybuch I wojny światowej walczył na froncie zachodnim, gdzie został porażony gazem bojowym. W 1915 r. służył w 8 kompanii II batalionu 140 Regimentu Piechoty, na froncie wschodnim. Tam wykazał wyjątkowe męstwo w walce z piechotą rosyjską uniemożliwiając oskrzydlenie swego oddziału, za co został odznaczony Krzyżem Żelaznym II kl. nadanym mu 12 września 1915 r. Na froncie przebywał łącznie 42 miesiące. Awansował do stopnia kaprała a formalnie służbę w armii pruskiej zakończył 30 września 1918 r. Po zakończeniu działań wojennych 18 listopada 1918 r. wrócił do Pęcckowa. Na wiadomość o trwających przygotowaniach do wybuchu powstania zajął się przygotowywanie miejscowej młodzieży do działań powstańczych. W Pęcckowie na sali Władysława Karcewskiego zbierał wieczorami oddział 38 ochotników i uczył ich polskich komend wojskowych oraz zasad sztuki wojennej. Do nauki o broni dysponował tylko 2 karabinami. W pierwszych dniach

Józef Michałek

stycznia 1919 r. wraz z kolegą w mundurach niemieckich przyjechali do Piły, pod pozorem załatwienia spraw związanych z wypłatą żołdu. Właściwym celem wyjazdu było ustalenia wielkości stacjonującego w Pile garnizonu. Przy wejściu na dworzec kolejowy rozmawiali po polski, co wzbudziło podejrzenie niemieckich cywilów „to są szpiedzy”. Dzięki doskonałej znajomości j. niemieckiego, uniknęli zatrzymania i transportem wojskowym dotarli do Krzyża. Tam na stacji zostali ostrzeżeni przez Polaka w kolejarским mundurze, że już są poszukiwani i muszą szybko uciekać. Mimo pościgu i strzelaniny, szczęśliwie dotarli do Pęcckowa. W dniu 7 stycznia 1919 r. Józef Michałek zorganizował wypad na stację kolejową w Drawskim Młynie a przy okazji na oddział Grenzschtzu, który przybył koleją z Krzyża. Następnego dnia zorganizował podobny wypad na stację kolejową w Miałach. W dniu 9 stycznia 1919 r. oddział Grenzschtzu najechał Pęcckowo, szukając powstańców i broni. Kolejny raz, będąc w mundurze i posługując się doskonałą niemiezczyzną J. Michałek nie wzbudził podejrzeń dowódców tego oddziału a wręcz przeciwnie, w rozmowie z nimi dowiedział się o zamiarze internowania przez Grenzschtz młodzieży z Pęcckowa. Chcąc tego uniknąć nocą z 10/11 stycznia 1919 r. przeprowadził cały oddział w liczbie 200 osób do Wroniek. Tam nastąpiło uzbrojenie oddziału i jego podział na dwie grupy. Jedna grupa została skierowana na odcinek obrony Noteci od Czarnkowa do Ujścia, a druga w okolice Międzychodu – Wolsztyna i Babimostu. Józef Michałek znalazł się w drugiej grupie, dowodząc luźnymi oddziałami powstańczymi. Formalnie został przyjęty do Wojsk Wielkopolskich 11 stycznia 1919 r. W dniu 6 marca 1919 r. jego oddział został włączony do 7 Pułku

Strzelców Wielkopolskich (61 Pułk Piechoty Wielkopolskiej), gdzie został dowódcą 2 plutonu w drugiej kompanii tegoż pułku. Dozorował odcinek Gralewo – Małe Mnichy oraz odcinek Stary Załom nad Wartą. Następnie został przerzucony na odcinek północny frontu, gdzie dozorował ze swoim plutonem odcinek Noteci na południowy – wschód od Wyrzyska: Kowalewko – Weronika – Polichno. Kolejno awansował na stopień plutonowego w maju 1919 r. i sierżanta liniowego w grudniu 1919 r. (Jego udział w Powstaniu poświadczyli mjr Kazimierz Koczorowski oraz mjr lotnictwa Adam Kowalski). W styczniu 1920 r. razem ze swoją kompanią uczestniczył w zajmowaniu Chodzieży oraz patrolowaniu odcinka Śmiłowo – Jeziorki – Brodna – Żelgniewo. Na początku marca 1920 r. został z pułkiem przerzucony na odcinek Brody – Krasne – Złoczów, a następnie brał udział w wyprawie kijowskiej, docierając do samego Kijowa. Po zakończeniu działań wojennych został zwolniony ze służby wojskowej w dniu 11 listopada 1920 r. i zgłosił się do Straży Celnej. Odbył kurs (od 28 stycznia 1921) w Szkole Straży Celnej w Wieleniu. Po jej ukończeniu w dniu 8 maja 1921 r. objął służbę w stopniu przodownika Straży Celnej w Placówce SC w Ujściu (Komisariat SC Ujście, Inspektorat Graniczny SC Chodzież, Dyrekcja Ceł w Poznaniu). Tam mieszkał (w budynku Nowy Rynek 72) wraz z rodziną od 8 maja 1921 do listopada 1926 r. W dniu 1 stycznia 1924 r. mianowany funkcjonariuszem stałym Straży Celnej. W związku z likwidacją placówki odkomenderowany w dniu 1 listopada 1926 r. do Placówki SC Krzewina (Komisariat SC Śmiłowo). W okresie od 5 stycznia do 10 kwietnia 1927 r. uczestniczył w VIII Kursie dla niższych funkcjonariuszy Straży Celnej w Centralnej Szkole SC w Gó-

rze Kalwarii. Po ukończeniu kursu trafił do Placówki II linii Straży Granicznej Kaczory (do 20 czerwca 1928), a następnie do Placówki SG Dorotowie (pow. Sępólno Krajeńskie) na stanowisko kierownika placówki. Podczas służby w Dorotowie przeszedł pomyślnie weryfikację w związku z reorganizacją Straży Celnej w Straż Graniczną i został przemianowany w dniu 1 października 1928 r. na przodownika Straży Granicznej. W dniu 31 stycznia 1929 r. złożył przysięgę urzędniczą. Od 1927 r. mieszkał w Morzewie koło Kaczor. 1 sierpnia 1930 r. z powodu nabytej choroby i trwałej niezdolności do jakiegokolwiek służby państwowej, został przeniesiony w stan spoczynku. Utrzymywał rodzinę z przyznanej renty. W maju 1940 r. został okrutnie pobity przez hitlerowców, a jego mieszkanie w Morzewie zostało splądrowane. Skutki tego pobicia odczuwał do końca życia. W maju 1942 r. został z rodziną wysiedlony do Grabówka k. Chodzieży. Do Morzewa wrócił w kwietniu 1945 r., a w maju 1954 r. przeprowadził się z rodziną do Piły. Zamieszkał w domu przy ul. Lelewela, gdzie obecnie zamieszkuje jego syn Henryk z żoną. W okresie międzywojennym należał do Koła Związku Powstańców Wielkopolskich w Kaczorach, aż do 1939 r. pełniąc funkcje wiceprezesa koła. Jego udział w Powstaniu Wielkopolskim został potwierdzony dyplomem Związku Weteranów Powstań Narodowych nr 3217, w którym czytamy: „Zarząd Główny Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919 stwierdza że Józef Michałek syn Józefa ur. 5 lipca 1891 r. w Peckowie został na podstawie orzeczenia Komisji Weryfikacyjnej uznany jako weteran z Powstania Wielkopolskiego i wciągnięty do kartoteki Archiwum Towarzystwa dla badań nad historią Powstania Wielkopolskiego pod nr 10 633”

Po 1945 r. założył w Chodzieży Związek Emerytów Rencistów Pracy i był przez wiele lat jego przewodniczącym. Zarząd Główny Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 zweryfikował jego przynależność do Powstania pod nr 138 z dnia 27 grudnia 1948 r. W dniu 16 czerwca 1959 r. wstąpił do ZBoWiD w Pile i do tej organizacji należał do końca życia. Uchwałą Rady Państwa z dnia 26 kwietnia 1972 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim został mianowany podporucznikiem Wojska Polskiego. 5 września 1920 r. zawarł związek małżeński z Heleną Młynarek (zmarłą 5 lutego 1933). Ojciec córki Felicji (8.08.1922 – 14.11.2007) oraz synów: Alojzego (10.06.1924 – 15.07.1990), Józefa (21.02.1927 – 30.09.2003) i Henryka (ur. 30.01.1930). Trójka dzieci zmarła i została pochowana w Pile. Doczekał się sześciorga wnuczek i trojga wnuków. Józef Michałek za działalność patriotyczną i społeczną został odznaczony i wyróżniony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr Ł-55880 z 18.12.1968), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr G-9731 z 26 VII 1962), Brązowym Krzyżem Zasługi (w dniu 1 października 1938 r.), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929), Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (patent nr 23371 z 31.03.1926, leg. nr 1925), Odznaką Weterana Powstań Narodowych, Odznaką Powstańcowi Broni Wdzięczna Wielkopolska 1918 /1919 (nr 7727), Medalem Pamiątkowym 900-lecia Koronacji Bolesława Chrobrego, Odznaką Honorową Za Zasługi w rozwoju Piły, Złotą Odznaką Honorową Za Szczególne Zasługi dla Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Dyplomem Honorowym Za udział w Powstaniu Wielkopolskim, Dyplomem Uznania z okazji 50-tej

rocznicy wybuchu Powstania. Zmarł w Pile 10 sierpnia 1984 r. i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym, kwat. 8/D-17-11. Na nagrobku umieszczono napis: POR. POWSTANIEC WLKP. W grobie tym złożono również prochy jego żony Heleny.

Własnoręcznie napisany życiorys oraz dokumenty rodzinne udostępnione w styczniu 2009 przez syna Henryka; Archiwum Straży Granicznej, teczka akt personalnych, sygn. 196/2768.

Wojciech Kicman

Miklaszewski Zygmunt (1899-1973), powstaniec wielkopolski, brat Włodzimierza. Ur. 24 listopada 1899 r. w Poznaniu, w rodzinie cechmistrza krawieckiego Ludwika (17 sierpnia 1869- 23 lipca 1931); w 1919 r. komisarza obwodowego, a następnie burmistrza Kostrzyna a w latach 1928-1930 posła na sejm RP) i Stefanii z Rutkowskich. Wychowany wśród sześciorga rodzeństwa w duchu patriotycznym. Uczęszczał do Miejskiej Szkoły Średniej a następnie do Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. W 1913 r. wstąpił do I Drużyny Harcerskiej im. Bolesława Chrobrego w Poznaniu. Do wybuchu powstania był członkiem kilku organizacji młodzieżowych krzewiących kulturę muzyczną i patriotyczną. Praktykował jako technik dentystryczny. W czasie I wojny światowej nie

Zygmunt
Miklaszewski

został powołany do służby wojskowej ze względu na zły stan zdrowia. Z wybuchem powstania wraz z braćmi Włodzimierzem (1897-1919) i Wincentym (1901- wstąpił w szeregi powstańcze. Brał udział w przejmowaniu i zabezpieczeniu obiektów wojskowych w Poznaniu, m. in. Głównego Szpitala Fortecznego. 17 stycznia 1919 r. z barku odpowiednich przygotowań do służby wojskowej został z racji wykonywanego zawodu skierowany do służby sanitarnej. Jak zapisano we wniosku odznaczeniowym Wielkopolskiego Krzyż Powstańczego: „W dniu 17 stycznia 1919 roku zgłosił się do dyspozycji władz powstańczych w ówczesnym Biurze Werbunkowym mieszczącym się przy ul. Rycerskiej (obecnie Fr. Ratajczaka) skąd, z racji swojego zawodu, został skierowany do ówczesnego Szpitala Fortecznego w Poznaniu, gdzie jako żołnierz sanitarny pełnił służbę w szeregach powstańczych, następnie w szeregach WP do dnia 20.11.1921 r.”. Po odbyciu kursu i zdaniu egzaminu na żołnierza sanitarnego pełnił służbę wojskową. Po powstaniu pełnił służbę w szeregach II Dywizji Strzelców Wielkopolskich; brał udział w objęciu przez wojsko polskie Pomorza. 1.05.1921 r. przydzielony do kompanii sztabowej D-twa 23 Dywizji Piech. (Górnośląskiej), która współdziałała z wojskami powstańczymi na Górnym Śląsku. 28.11. 1921 r. został przeniesiony do rezerwy w stopniu plutonowego. W 1925 r. rozpoczął samodzielną praktykę dentystyczną w Poznaniu później w Bydgoszczy, a 1926 r. osiedlił się w Poznaniu, gdzie pracował w swoim zawodzie do wybuchu II wojny światowej. W grudniu 1939 r. wysiedlony przez okupanta niemieckiego go GG, ostatecznie po różnych perypetiach znalazł się w marcu 1941 r. w Krakowie. Od 1945 r. był członkiem założycielem

Związku Zawodowego Dentystów woj. Krakowskiego oraz łącznikiem dla spraw Ubezpieczalni Społecznej przy organizowaniu Związku Służby Zdrowia. Członek zarządu ZBoWiD okręgu krakowskiego (od 1949 r.). Od marca 1957 r. do kwietnia 1959 r. przewodniczący Komisji Weryfikacyjnej Środowiska Powstańców Śląskich i Wielkopolskich. Po przeprowadzeniu do Poznania w 1959 r. kontynuował pracę na rzecz kolegów powstańców. Zmarł 25 stycznia 1973 r. w Poznaniu, pochowany na cm. junikowskim; pole: 25, kwatery 3, rząd 8 miejsce 7. Odznaczony m. in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Odznaką Honorową Frontu Pomorskiego nr 3723, Odznaką Honorową I Poznańskiej Drużyny Harcerskiej im. Bolesława Chrobrego.

Archiwum Prezydenta RP, Akta Rady Państwa, Uchwała Rady Państwa nr: 12.28-0.974 z dnia 28.12. 1957 r., za: <http://powstancy-wielkopolscy.pl/> (dostęp: 07.07.2017); Zaświadczenie DOK VII referat Historyczny nr 276-1/18186/38 z dnia 26.10.1938 r.; strona internetowa <http://www.wbc.poznan.pl/> publication/81558 (wspomnienia i pamiętniki: Godło „Ostoja” Życiorys własny i rodzinny); B. Polak, Miklaszewski Włodzimierz (1897-1919), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919. Poznań 2005, T. 1 s. 128; K. Matysek, Kostrzyński Słownik Biograficzny. Kostrzyn 2011 (biogram Ludwika Miklaszewskiego 1869-1931), s. 23.

Zdzisław Kościański

Napierała Stanisław (1892-1971), urodził się 20 grudnia 1892 r. w Słębowie

(powiat żniński), w rodzinie Jana i Małgorzaty z domu Nowaczyk. W latach 1899-1907 uczęszczał do szkoły powszechnej w Jadownikach, pow. Żnin. Po ukończeniu szkoły pracował wraz z ojcem w rolnictwie. 15 października 1912 r. został powołany do wojska niemieckiego. Po wybuchu I wojny światowej dalej pozostał w wojsku i walczył na froncie. 18 grudnia 1918 r. zakończył służbę w wojsku niemieckim, stacjonował w Stargardzie Szczecińskim. Wstąpił w szeregi powstańcze 1 stycznia 1919 r. w Kcyni. Jako ochotnik w szeregach kompanii kcyńskiej walczył pod Kcynią, Dziewierzewem, Zalesiem, Studzienkami, Pińskiem. Następnie w szeregach 59 Pułku Piechoty w stopniu starszego szeregowca. 5 stycznia 1920 r. przeniesiony do rezerwy. Następnie zamieszkał w Bydgoszczy na Wilczaku. Pracował w tartaku na przedmieściu Bydgoszczy. 15 listopada 1937 r. wstąpił w szeregi Związku Weteranów Powstań Narodowych RP. W czasie II wojny światowej dalej pracował w tartaku. Od 2 lutego 1945 r. pracował w PKP jako dróżnik. 1 lipca 1958 r. przeszedł na rentę zdrowotną. 1 października 1958 r. wstąpił w szeregi ZBoWiD. Odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi w 1939 r., Uchwałą Rady Państwa nr 06.14-0.218 z dnia 14 czerwca 1961 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. 6 listopada 1920 r. w Kcyni wstąpił w związek małżeński z Julianną z domu Szulczewską. Małżonkowie doczekali się trojga dzieci. Zmarł 1 września 1971 r. w Bydgoszczy.

Wyciąg z Aktu Małżeństwa USC Kcynia nr 27/1920; Odpis Aktu Zgonu USC Bydgoszcz 1626/1971.

Kamila Czechowska

Niewolak Stanisław (1897-1967), urodził się 20 października 1897 r. w Lipiej Górze koło Szamocina. Syn Walentego i Józefy Wachowiak. Miał braci: Franciszka (30.09.1891 - 23.10.1943), Jana (28.07.1894 - po 1957), Wacława (14.11.1901 - po 1960) i Piotra. Ukończył 4 klasy szkoły ludowej w Chawłodnie. W dniu 15 listopada 1916 r. powołany do armii niemieckiej. Służbę zakończył 18 grudnia 1918 r. w stopniu szeregowego. Od dnia 28 grudnia 1918 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w Kompanii Gołanieckiej pod dowództwem ppor./ppłk Włodzimierza Kowalskiego (1889-1969), w walkach przy zdobywaniu Kcyni, pod Szamocinem, Lipią Górą, Smogulcem. Następnie przeszedł do 1 Kompanii Wągrowieckiej i pod dowództwem por. Biedrzyckiego brał udział w walkach z Grenzschutzem pod Chodzieżą, Podstolicami, Nakłem i Paterkiem. Od czerwca 1919 r. służył w Wojsku Polskim. W dniu 15 lipca 1921 r. został zdemobilizowany w stopniu st. szeregowego piechoty. Przyjęty do Straży Celnej został 1 sierpnia 1922 r. i skierowany do Szkoły Straży Celnej w Wieleniu. Po jej ukończeniu w dniu 21 lutego 1923 r. objął służbę w placówkach Komisariatu SC Działdowo: Kisiny, Białuty (od 1 sierpnia 1923) i Krasnołęka od 1 kwietnia 1927 r. 1 stycznia 1924 r. został mianowany funkcjonariuszem służby stałej Straży Celnej. Podczas służby w Komisariacie SG Działdowo pomyślnie przeszedł weryfikację, w związku z reorganizacją formacji w Straż Graniczną i został mianowany 1 października 1928 r. na strażnika granicznego. W tym samym dniu został skierowany na XI kurs do Centralnej Szkoły Straży Granicznej w Górze Kalwarii, a po jej ukończeniu 1 lutego 1929 r. został odkomenderowany do dyspozycji kierownika Inspektoratu

Granicznego SG Królewska Huta (Śląski Inspektorat Okręgowy SG). Tam otrzymał przydział do Placówki SG Ruda (komisariat SG Lipiny), a następnie 2 lutego 1930 r. do Placówki SG Krywałd (Komisariat SG Knurów). W dniu 1 września 1935 br. uzyskał prawo do noszenia szewronów za 12 lat służby, a w dniu 2 sierpnia 1939 r. na własną prośbę uzyskał przeniesienie do Placówki SG Szczygłowice. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/218 z dnia 14 czerwca 1965), a przed 1939 r. m. in.: Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę (11.06.1928), oraz Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Związek małżeński zawarł 4 października 1930 r. z Joanną Buret. W okresie od 1945 r. do 1954 r. mieszkał w Pile. Zmarł 25 września 1967 roku. Pochowany na cmentarzu parafialnym kościoła pod wezwaniem św. Trójcy w Bydgoszczy (ul. Lotników 1).

Wieczorek A., Gołaniecka Kompania Powstańcza, Gołańcz 2013, biogram na str. 243; Biuro Odznaczeń Prezydenta RP, wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy; Archiwum Straży Granicznej, teczeki akt personalnych, sygn. 196/3033.

Wojciech Kicman

Nowak Franciszek Józef (1880-1942), ks., twórca w Czeszewie Rady Robotniczej i Żołnierskiej, członek Powiatowej Rady Ludowej we Wrześni. Ur. 14.09.1880 r. we wsi Górczyn (od 1900 r. dzielnicy Poznania) w rodzinie właściciela domu Wawrzyńca i Weroniki z Maciejewskich. Gimnazjum ukończył 22.02.1904 r. we Wschowie, należał do kółka

tajnego Tow. Tomasza Zana. Następnie w seminariach duchownych: poznańskim i gnieźnieńskim. Świecenia kapłańskie otrzymał 9.02.1908 r. Kolejno był wikariuszem: w Czerlejnii (dek. kostrzyński), od 6.07.1908 r. w Kórniku (dek. średzki) i od 1.10.1913 r. jako wikariusz zamienienie w Rogalinku. 1.07.1916 r. powierzono mu probostwo w Czeszewie n. Wartą (dek. miłosławski). 11.11.1918 r. utworzył w Czeszewie Radę Robotniczą i Żołnierską, natomiast 8 grudnia 1918 r. ogłosił z ambony powstanie tzw. Republiki Czeszewsko-Orzechowskiej i mobilizację parafii. Na czele tej „republiki” stanął sam, powołując 4-osobową straż bezpieczeństwa z byłych żołnierzy, którą wyposażył w broń (wg A. Ciszaka utworzył „oddział”). Zwoływał wiece, przemawiając w duchu anarchizacyjnym (m. in. przeciwko panom i szlachcie) i groził rabunkami, jeśli nie położą się kresu biedzie. Pomimo iż sam był członkiem Powiatowej Rady Ludowej we Wrześni, nie uznawał żadnej z powstałych wtedy władz lokalnych, jak Radę Żołniersko-Robotniczą i Radę Ludową w Miłosławiu. Wraz z swym bratem Alojzym współtworzył na terenie pow. wrzeńskiego POW zab. prusk.. Po wybuchu powstania w Poznaniu udał się 29.12.1918 r. do Wrześni, nakazując zamalować smołą wszystkie niemieckie napisy i szyldy. Zwołał wiec ludności Wrześni w sali Ogrodu Różanego. Wezwał Polaków do tworzenia polskich oddziałów zbrojnych.

Franciszek Józef
Nowak

Ponadto wyrażał dezaprobatę dla Rady Powiatowej i żądał rozwiązania wrzesińskiej Rady Żołniersko-Robotniczej. 30.12.1918 r. uczestniczył w posiedzeniu wrzesińskiej Rady Ludowej i uznał za błędne swoje postępowanie i wycofał poprzednie żądania. Jednakże po kilku dniach jednak zawiadomił Radę Powiatową, iż z niej występuje. Przewodniczący Rady Żołnierskiej w Miłosławiu Tadeusz Ziółkowski wysłał w końcu grudnia 1918 r. do Czeszewa oddział 10 żołnierzy z podoficerami w celu rozbrojenia straży czeszewskiej. Do rozbrojenia nie dopuścił ks. Nowak i znajdująca się wtedy na zebraniu wzburzona miejscowa ludność, przy czym przekonał on także żołnierzy miłosławskich do pozostania w Czeszewie. W związku z skargami na niego, m. in. ze strony Rady Ludowej wrzesińskiej, dziekan miłosławski ks. Józef Poturański w liście z 30.01.1919 r. do arcybiskupa Edmunda Dalbora określił wystąpienia jego jako demagogiczne, a poczynania bezprawne; Warto dodać, iż dzięki jego inicjatywie wielu żołnierzy i większość mężczyzn z Czeszewa wstąpiło do formującej się powstańczej kompanii miłosławskiej. W lipcu 1919 r. złożył rezygnację z beneficjum w Czeszewie. Powierzoną mu parafię w Chynowej opuścił ze względów zdrowotnych i przebywał a leczeniu w Poznaniu. Uzyskał zezwolenie władz kościelnych na przejście do duszpasterstwa wojskowego. Uczestniczył jako starsze kapelan w wojnie polsko-bolszewickiej na froncie litewsko-białoruskim (m. in. w okolicach Mińska i Bobrujska). Po wybuchu III powstania śląskiego, w czerwcu 1921 r. został odwołany z frontu i skierowany na Śląsk, gdzie przy Naczelnej Komendzie Wojsk Powstańczych mianowany został naczelnym kapelanem, kierującym całym duszpasterstwem wojsk powstańczych na Ślą-

sku (podlegało mu 10 kapelanów katolickich i 1 ewangelicki). Z wojska został zdemobilizowany w sierpniu 1921 r. w stopniu mjr.. Powrócił do poznańskiej archidiecezji, gdzie otrzymał od 6.09.1921 r. w zarząd parafię w Skokach. Następnie od 1.01.1922 r. przez 3 miesiące zarządzał parafią w Lewicach (dek. lwówecki), a od 1.04.1922 r. parafią w Kopanicy (dek. zbąszyński) i od 1.09.1930 r. w Brennie (dek. przemęcki), gdzie pozostał do 1940. Był dobrym mówcą, m. in. w kwietniu 1925 r. na prośbę władz lokalnych wygłosił przemówienie i odczytał rezolucję na 4-tysięcznym wiecu powiatowym w Wolsztynie w sprawie obrony granic zachodnich Polski. Próbował uczestniczyć w ówczesnym życiu politycznym. W 1931 r. popierał Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem. Należał do Związku Oficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej Okręgu Poznańskiego (Ziem Zachodnich) RP. Po wybuchu wojny w 1939 r. pozostał w Brennie. Aresztowany 28.08.1940 r. na polecenie niemieckiego sądu okręgowego w Poznaniu. Więziony: w Wolsztynie, Wronkach i Forcie VII w Poznaniu, gdzie zmarł 30.01.1942 r. Odznaczony: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych i Śląskim Krzyżem Zasługi.

CAW, akta odznaczeniowe ks. Franciszka Nowaka KN-101, KW-87/702; AAP, Akta Konsystorza Jeneralnego Arcybiskupiego KA 9311; A. Brożek, Słownik Biograficzny Katolickiego Duchowieństwa Śląskiego XIX i XX wieku. Pod red. Mieczysława Patera. Katowice 1996, s. 301, 302; Nowak Franciszek Józef (1880-1942), administrator w Kopanicy, później w Brennie (w:) Księga społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny, Tom II (I-O). Pod red. Lesz-

ka Wilczyńskiego i Hieronima Szatkowskiego. Gniezno 2009, s. 359-361; M. Kasprzycki, *Losy duchowieństwa archidiecezji poznańskiej w okresie hitlerowskiej okupacji (1939-1945)*. Poznań 1976, s. 175-176; W. Ryzewski, *Organizacja i siła bojowa wojsk powstańczych w III powstaniu śląskim (w:) Materiały pomocnicze do podróży wojskowo-historycznej na tereny powstań śląskich 1919-1921*. Warszawa 1966, s. 35 (podano imię ks. Nowaka – jako Fryderyk); M. Piela, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym w latach 1914-1924*. Lublin 1994, s. 83 (tu, iż przybył do Wrześni ze swym oddziałem – wg relacji świadka był z 1 osobą); A Cizsak., *Września i powiat wrzesiński w okresie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*, *Września* 1968, s. 15-16; *Manifestacja w obronie granic Zachodnich Polskich (w:) Oświadcznik na Powiat Wolsztyński 1925, nr 43, s. 1*

Zdzisław Kościański

Nowak Ignacy (1874-1936), urodził się w Środzie. Jego rodzicami byli Andrzej i Jadwiga z d. Wojciechowska. Z zawodu był mistrzem krawieckim. Prowadził warsztat krawiecki przy Starym Rynku. Do Powstania Wielkopolskiego przystąpił jako dowódca 4 kompanii średzkiej pod koniec Powstania 18 lutego 1919 r. Kompania ta składała się głównie z rzemieślników. Skierowana została na odcinek Ludwikowo – Paterek, gdzie stacjo-

Ignacy Nowak

nowała do zawieszenia działań frontowych na mocy układu trewirskiego. Przez całe życie pracował w swoim wyuczonym zawodzie krawieckim. Ożenił się z Cecylią z d. Czarczyńską. Mieli syna Andrzeja. Ignacy Nowak zmarł 4 września 1936 r. Spoczął na Kwaterze Powstańców średzkiego cmentarza parafialnego. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców w 2005 r.

Biogram opracowano na podstawie notatek nauczyciela-regionalisty Zygmunta Cieślińskiego i pamiątek rodziny Powstańca.

Elżbieta Kaczmarek

Nowicki Bolesław (1900-?), urodził się 27 października 1900 r. w Prośnie pow. Chodzież w rodzinie robotnika Macieja Nowickiego i jego żony Marianny Polarek. Miał młodszą siostrę Mariannę (1902-1988), zamężną Zielazna. 15 lipca 1918 r. powołany został do służby wojskowej w armii pruskiej; zdemobilizowany 30 listopada 1918 r. Następnie 11 stycznia 1919 roku zgłosił się do obornickich oddziałów powstańczych. Uczestniczył w oswobodzeniu miasta Oborniki Wlkp. i razem ze swoją kompanią walczył o Czarnków, Rosko, Romanowo, Romanowo Dolne, Ujście i Wyszyń. Po zakończeniu walk powstańczych został przydzielony do 64 pułku piechoty w Grudziądzu. W 1921 r. w stopniu kaprała został przeniesiony do rezerwy. W okresie międzywojennym był członkiem Związku Uczestników Powstań Narodowych – Grupa Ryczywół. Po II wojnie światowej pracował w Poznańskich Zakładach Środków Odżywczych w Poznaniu jako kierownik ochrony przeciw-

pożarowej. Odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 grudnia 1957), Medalem Niepodległości i Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921. Brak dalszych wiadomości.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, USC Rogoźno, Archiwum Państwowe w Poznaniu, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Pila,

Ewa Kabat

Nowicki Edward (1899-1969), urodził się 13 sierpnia 1899 r. w Czerniejewie, pow. Gniezno. Syn Antoniego i Józefy. Ukończył szkołę powszechną. W 1916 r. został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej, w której służył do końca I wojny światowej. W dniu 27 grudnia 1918 r. po dezercji z armii niemieckiej zorganizował 15-osobowy oddział w Czerniejewie, uzbrojony w cztery karabiny i przystąpił do rozbrajania miejscowego posterunku żandarmerii oraz Niemców posiadających broń. Wywiesił sztandar narodowy na gmachu miejscowego urzędu dając znać, że Czerniejewo jest już polskie. Następnie udał się do niemieckiego majątku w Gębarzewie, gdzie w czasie polowania rozbroił polujących Niemców. Pozyskaną broń oraz furgon żywności przywiózł do dyspozycji oddziału powstańczego w Czerniejewie. Następnie wyruszył z oddziałem w kierunku Gniezna, rozbrajając napotkanych uzbrojonych Niemców. W Gnieźnie wstąpił w szeregi czwartej kompanii powstańczej pod dowództwem Wachtla. W kompanii tej walczył w powstaniu do 18 lutego 1919 r., następnie wstąpił w szeregi Wojska Polskiego. Służąc w Wojsku Polskim został w 1920 r. wezwany do dowódcy kompanii por. Skotarczaka, od którego dowiedział się,

że może uczestniczyć w II Powstaniu Śląskim. Po przekroczeniu granicy udał się do Szopienic, skąd zaopatrywał oddziały powstańcze w broń, amunicję i żywność. Brał również udział w kilku potyczkach z Niemcami. Po zakończeniu Powstania powrócił do macierzystej jednostki wojskowej. Służył do 1922 r. awansując do stopnia sierżanta. Po 1945 mieszkał w Pile przy ul. Chałubińskiego 9. Pracował na PKP. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (nr leg. 285653, nr ewid. Okręgu 207995). Był odznaczony: Medalem Niepodległości (nadany 20 listopada 1933 r.), Śląskim Krzyżem Powstańczym (po 1957), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr 67622 z 9 stycznia 1958) i Brązowym Krzyżem Zasługi (1934) za pracę na PKP. Nie figuruje w wykazie Powstańców Śląskich opublikowanym przez Muzeum Powstań Śląskich. Zmarł w Pile 3 maja 1969 r. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w kwat. 11/A-18-3

Kopie wniosków na Wielkopolski i Śląski Krzyż Powstańczy.

Wojciech Kicman

Nowicki Feliks (1898-1971), urodził się 14 marca 1898 r. w miejscowości Janowice k/ Stargardu Gdańskiego. Syn Teofila i Anieli z domu Michalska. Ukończył szkołę powszechną. Do 1906 r. przebywając w Jeżawicy? brał udział w strajku szkolnym. W latach 1906 – 1916 przebywał z rodzicami w Berlinie. Tam należał do „Sokoła” polskiego chóru śpiewaczego. Po powrocie do kraju pod koniec 1918 r. uczestniczył w Radzie Żołnierzy Polaków w Grudziądzu jako delegat Wydziału Ścisłego. Od końca grudnia 1918 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, co zostało potwierdzone przez Centralne

Archiwum Wojskowe. Brak jednak bliższych danych na ten temat. W okresie od 12 września 1919 roku do 26 lipca 1921 r. odbywał służbę wojskową w szeregach 1 Toruńskiego Pułku Strzelców (późniejszy 63 Toruński Pułk Piechoty). Po zakończeniu działań wojennych pracował nieprzerwanie na PKP. W okresie okupacji uczestniczył w ruchu oporu, za co był prześladowany przez Gestapo. Był inwalidą, miał zniekształcony kręgosłup. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację – Koło w Pile (leg. nr 3894, nr ewidencyjny Okręgu 219604). Po 1945 r. mieszkał w Pile przy ul. Sportowej. Związek małżeński zawarł z Julianną Makowską (17.02.1900 – 6.01.1982). Został odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/158 z dnia 3 marca 1970), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (w 1929 r.), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (w 1928 r.), Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę (w 1938 r.), oraz Odznaką Pamiątkową Za Strajk Szkolny (w 1938 r.). Zmarł w Pile 4 grudnia 1971 r. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 12/C-8-15. Obok w grobie złożono w 1982 r. ciało jego żony Julianny. Na nagrobku umieszczono napis: Powstaniec Wlkp.

Archiwum Prezydenta RP, wnioszek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; akt zgonu USC Pila 224/1971.

Wojciech Kicman

Olech Władysław (1892-1970), urodził się 11 września 1892 r. w Sławie Śląskiej (daw. pow. wschowski) jako syn rybaka Józefa i Balbiny z Jopków. Rodzice dzierżawili jeziora, najpierw w Sławie

Śląskiej, potem w Zbąszyniu i Dominiach. Szkołę powszechną ukończył w pobliskich Włoszakowicach. Gdy miał 15 lat, jego rodzice kupili 150 ha jeziora w Olejnicy, w której zamieszkali na stałe. Pod kierunkiem ojca terminował w zawodzie rybaka. Od 6 stycznia do końca kwietnia 1919 r. uczestniczył z bratem Bronisławem w Powstaniu Wielkopolskim na froncie południowo – zachodnim „Grupa Leszno”. Brał udział w akcjach zbrojnych pod Zbarzewem, Włoszakowicami i Kaszczorem. Pod koniec lutego 1919 r. wyruszył pod dowództwem ppor. Józefa Wróblewskiego na odcinek „Poniec” za Leszmem do obrony atakowanych przez Niemców Waszkowa i Gościejewic. Po zakończeniu walk powstańczych wrócił do rodziców. Wkrótce, 3 czerwca tegoż roku, poślubił Helenę Rygusiak, u której zamieszkał w Radomierzu. W 1938 r. stał się właścicielem 14-ha gospodarstwa rolnego w tejże miejscowości. W okresie okupacji niemieckiej został początkowo na jeden rok wysiedlony w Lubelskie do Generalnej Guberni, a potem do końca wojny pracował jako robotnik rolny w gospodarstwie Niemca, który służył w Wehrmachcie. Po powrocie do rodziny prowadził nadal swoje gospodarstwo. Zmarł 23 marca 1970 r. Spoczywa na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1964). Ze związku małżeńskiego z Heleną Rygusiak miał dzieci:

Władysław Olech

Martę (po mężu Zygmantowska), Edmunda i Stefana.

Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD – u w Wolsztynie z lat 1965-1970; A. Fornalski, Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Przemęckiej, Przemęt 2008, s. 124-125; Kronika Szkoły Podstawowej w Radomierzu, s. 84; Informacje wnuka Grzegorza Olecha z Radomierza.

Antoni Fornalski

Palluth Antoni (1900-1944), ps. Le-noir, podporucznik rezerwy łączności Wojska Polskiego, powstaniec wielkopolski, radiotechnik, kryptolog, inżynier, współuczestnik rozwiązania niemieckiego szyfru Enigma i konstruktor urządzeń szyfrujących. Urodził się 11 maja 1900 roku w Pobiedziskach (pow. średzki), w rodzinie pracownika poczty Augusta i Katarzyny z Miecznikiewiczów. Ukończył z odznaczeniem Gimnazjum im. Św. Marii Magdaleny w Poznaniu (1918). W grudniu 1918 roku wziął czynny udział w powstaniu wielkopolskim. 28 stycznia 1919 roku wstąpił jako ochotnik do Szkolnej Kompanii Radiotelegraficznej w Poznaniu. 17 maja 1919 roku odkomenderowany został do I Lekkiej Radiostacji Polowej (przemianowanej później na Radiostację Polową Nr 12). W obsłudze radiostacji, która była przydzielona do 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, walczył na odcinku północnym frontu wielkopolskiego, a następnie wziął udział w zajęciu Pomorza. Wiosną 1920 roku uczestniczył w wyprawie kijowskiej oraz w zagonie na Koziatyń Dywizji Jazdy. 18 grudnia 1920 roku przydzielony został do plutonu Radiotelegraficznego Ciężkiego Nr IV, w którym pełnił obowiązki oficera stacyjnego Radiostacji Polowej Nr 28 (radiostacja należała do 2 Armii). 17 czerw-

ca 1921 roku został przeniesiony do Zapasowej Kompanii Radiotelegraficznej 2 Zapasowego Batalionu Radiotelegraficznego, a 22 czerwca 1921 roku zwolniony z czynnej służby wojskowej i przeniesiony do rezerwy w stopniu sierżanta. W latach 1921-1925 studiował na Wydziale Inżynierii Lądowej Politechniki Warszawskiej. Posiadał doskonałą znajomość języka niemieckiego (także dialektów niemieckich), oraz wiedzę w zakresie kryptologii i doświadczenie w radiokomunikacji. 1 czerwca 1924 roku został zatrudniony w Oddziale II Sztabu Generalnego, w charakterze specjalisty w dziale szyfrów wojskowych, po uprzednim specjalnym przeszkoleniu. Awansowany na podporucznika ze starszeństwem z 1 lipca 1925 roku w korpusie oficerów rezerwowych łączności. W 1929 został powołany na wykładowcę tajnych kursów kryptologii wojskowej w Poznaniu, na które uczęszczali m. in. Marian Rejewski, Henryk Zygałski i Jerzy Różycki, późniejsi główni autorzy rozwiązania niemieckiego uniwersalnego szyfru maszynowego Enigma. Po wybuchu II wojny światowej Biuro Szyfrów, w skład którego wchodził również inż. Antoni Palluth, ewakuowało się do Rumunii, a stamtąd do Francji do zamku „Vignolles” w miejscowości Gretz-Armainvilliers pod Paryżem. Po kapitulacji Francji w czerwcu 1940 roku grupa kryptologów przeniosła się do miejscowości Uz? s znajdującej się na terytorium Vichy. Polska grupa „300” działała w południowej Francji do listopada 1942, w związku z zajęciem przez Niemców również południowej części Francji. Palluth wraz z innymi kryptologami usiłował przedostać się do Hiszpanii, a następnie do Wielkiej Brytanii. Został ujęty przez Niemców na granicy hiszpańskiej i wywieziony wraz z Edwardem Fokczyńskim do obozu koncentracyjnego

go Sachsenhausen nieopodal Oranienburga. Obaj zginęli 18 kwietnia 1944 w czasie bombardowania przez samoloty alianckie. Pośmiertnie, postanowieniem z 1 września 2006 prezydent Lech Kaczyński „w uznaniu wybitnych zasług dla niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej”, odznaczył go Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski. Był też odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi i pośmiertnie Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami. Jego imieniem nazwana została jedna z ulic na Służewie w Warszawie. Z małżeństwa zawartego z Jadwigą Wiktorią ze Szczodrowskich, zamężną 1. v. Kessel, pozostawił synów: Jerzego Edwarda (ur. 1931), inżyniera technologii drewna i Andrzeja Antoniego (ur. 1934), radiotechnika. Postać Pallutha i wszystkich polskich współuczestników rozwiązania niemieckiego szyfru maszynowego Enigma przypominano publicznie dopiero ponad 30 lat po zakończeniu drugiej wojny światowej, kiedy ujawniono tajemnicę wojskową na ten temat i pojawiły się publikacje polskie i obce oraz filmy.

Waldemar Wójcik, Materiały do biografii Mariana Rejewskiego, Jerzego Różyckiego i Henryka Zygalskiego oraz Antoniego Pallutha, mjr. Maksymiliana Ciężkiego, płk. Gwido Langer w Centralnym Archiwum Wojskowym, Przegląd Historyczno-Wojskowy Nr spec. 5 (210), Warszawa 2005; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych, W. 1927 s. 180; Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu, W. 1936 nr 2742, 1938 nr 3607; Twórczość wynalazcza w Polsce 1918-1928, W. 1929; Bertrand G., Enigma ou la plus grande énigme de la guerre 1939-1945, Paris 1973 s. 142-3; Garliński J., Intercept. Secret of the Enigma War, London 1979; Gondek L., Wywiad polski w Trzeciej Rzeszy 1933-1939, W.

1978; Kozaczuk W., W kręgu Enigmy, W. 1979; tenże, Wojna w eterze, W. 1977 s. 44, 75, 78; tenże, Złamany szyfr, W. 1976 s. 60, 81, 120, 140, 167, 168, 169; Lewin R., Ultra go's to war, London 1978; Marinković I., Enigma do pobjede, Zagreb 1977; Strumph-Wojtkiewicz S., Sekret Enigmy, W. 1978 s. 27, 54, 56, 57, 59, 60, 62, 66, 74, 78, 96, 114, 116, 118, 126, 127, 128, 129, 139, 148, 155, 158, (fot. zbiorowa przed s. 65); – Monitor Pol., 1938 nr 281 poz. 664; – „Gaz. Zachodnia” 1979 nr z 10 V; „Horizont” (Berlin) 1975 nr 47 s. 32; „Kultura” 1975 nr 43; „Orzeł Biały” 1974 nr 123 s. 30, 1975 nr 131-6 (artykuł T. Lisickiego), 1977 nr 148, 1978 nr 149; „Przeł. Łączności” (Londyn) 1973 nr 1, 1974 nr 1; „Przeł. Telekomunikacyjny” 1976 nr 3 s. 96; „Radio” 1930 nr 15 s. 11; „Radioamator Pol.” 1930 s. 1496, 1675, 1931 s. 43, 90; „WTK” 1974 nr 2 s. 9 (życiorys, fot.); Rocznik Oficerski Rezerw 1934; M. P., R. 2006, Nr 80, poz. 809; Jerzy Kubiawski, Palluth Antoni, pseud. Lenoir (1900-1944) na stronie <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/antoni-palluth> (dostęp 22 października 2017); Tajemnica Enigmy: kto umożliwił matematykom złamanie kodu? – gazeta. pl Poznań (dostęp 12 sierpnia 2016).

Malwina Tomkowiak

Pawlak Władysław (1901-1979), ur. się 18 września 1901 r. w Bliżycach pow. Wagrowiec, w rodzinie gajowego Jana Pawlaka i Marii z domu Endler. 30 grudnia 1918 r. wstąpił jako ochotnik do oddziałów powstańczych w Biedrusku. Otrzymał tam przydział do Kompanii Wart. Brał czynny udział w akcji zbrojnej z bronią w rękę na terenie Biedruska i okolic. Następnie, 5 stycznia 1919 r. został wcielony do Kompanii Średzkiej. Pod dowództwem kpt. Milewskiego brał

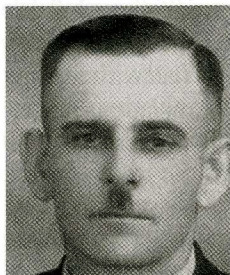
udział przy oczyszczaniu zajętego poligону wojskowego przez oddziały niemieckie. W czasie tej akcji był bardzo ciężko ranny i przekazany do wojskowego szpitala w Poznaniu na leczenie. Niestety, rany były na tyle ciężkie, że nawet po zaleczeniu został uznany w maju 1919 roku, na podstawie orzeczenia komisji lekarskiej, za niezdolnego do dalszej służby wojskowej. Po zwolnieniu ze szpitala, w czerwcu 1919 r. otrzymał pracę w Stomilu w Poznaniu, a następnie, krótko przed wojną, w Dębicy. W czasie okupacji został przekazany przez pośrednictwo pracy do magazynów należących do wojsk okupacyjnych. Zaraz po zakończeniu wojny powrócił do Poznania, gdzie otrzymał pracę w Domu Towarowym, którą wykonywał od kwietnia 1945 r. do czasu przejścia na emeryturę w 1964 r. Zmarł 15 stycznia 1979 r. w Poznaniu. Pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie. Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (Uchwałą Rady Państwa z dn. 25 czerwca 1975 r. Nr legitymacji 1136-75-78) i Wielkopolski Krzyż Powstańczy (Uchwałą Rady Państwa z dn. 18 grudnia 1974 r., Nr legitymacji 1345-74-122). Mianowanie na stopień podporucznika za udział w Powstaniu Wielkopolskim (Uchwałą Rady Państwa z dn. 19 marca 1974). Żona: Władysława Pawlak z domu Przybylak (30 maja 1902-22 kwietnia 1956), ślub w 1924 r.; po owdowieniu ożenił się po raz drugi z Jadwigą Pawlak z domu Karolewska 20 września 1913-18 października 1997, ślub 1957 r. Dzieci: Janina (ur. 9 kwietnia 1924), Stefania (ur. 23 stycznia 1926), Zbigniew (ur. 22 lutego 1927) i Józef (ur. 16 marca 1929).

*Zaświadczenie Archiwum Państwowe-
go w Poznaniu z dn. 23.03.1973r., iż na
podstawie posiadanych akt b. Związku*

*Powstańców Wielkopolskich z lat
1919/1939 (syg. 32 f. 19) Władysław
Pawlak był od 22.11.1934 r. zweryfikowa-
nym członkiem Związku Powstańców
Wielkopolskich.*

Danuta Wiśniewska

Pietrzak Leonard (1899-1975), urodził się w Pigłowicach 6 listopada 1899 r. w rodzinie Michała i Agnieszki z d. Wojciechowska. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Pigłowicach. Po jej zakończeniu pomagał rodzicom w gospodarstwie. W czasie I wojny światowej został wcielony do armii niemieckiej. Został przyjęty do jednostki w Biedrusku, a następnie uczestniczył w walkach na froncie na terenie Belgii. Po powrocie z bronią z wojny od razu wstąpił w szeregi powstania. Po jego zakończeniu pozostał w wojsku polskim i brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Był ranny w czasie walk pod Lwowem w pierwsze święto Wielkanocy. Otrzymał 6 strzałów w lewą nogę i lewy bok. Po wojnie wrócił do rodzinnego domu i pracował na gospodarstwie. Przed wojną 20 lat był sołtysem wsi Pigłowice. W czasie II wojny światowej przebywał w Pigłowicach i pracował jako robotnik rolny w majątku u Niemca. Wraz z rodziną przeniesiony został ze swojego domu do ośmioraków dla robotników najemnych. Po II wojnie światowej wrócił na swoje gospodarstwo i pracował jako rolnik do emerytury, którą

Leonard Pietrzak

otrzymał za przekazane gospodarstwo. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Nr leg. 144-71-87 z 11 listopada 1971 r.), a za udział w wojnie z bolszewikami Uchwałą Rady Państwa odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (Nr leg. 338-75-163 z dn. 2 kwietnia 1975 r.). Ożenił się w 1935 r. z Walerią z d. Krzyżon. Z tego związku urodziło się czworo dzieci: Florian (1936-2010), Wanda (ur. 1939), Irena (ur. 1941) i Jerzy (ur. 1943). Pierwsza żona zmarła 22 marca 1958 r. W 1961 r. powtórnie ożenił się z Franciszką z d. Adamczyk. Zmarł w Pigłowicach 7 grudnia 1975 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym przy kościele we wsi Mądre. Był powstańcem z kompanii średzkich. Jego nazwisko umieszczone jest w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918 – 1919” pod. Red. Janusza Karwata, wyd. w 209r. – str. 210, poz. 475.

Biogram opracowano na podstawie dokumentów, pamiątek rodzinnych i wspomnień syna Jerzego.

Jerzy Pietrzak, Stefania Jarózek-Rum

Pietrzak Stanisław (1891-1938), kawaler Orderu VM za Powstanie Wielkopolskie, sierż. szt. WP. Ur. się 16 września 1891 r. w Bilczewie, gmina Biskupice, powiat ostrowski, w rodzinie rolników Jana i Marii z domu Stucan. Ukończył szkołę powszechną w Latawicach, następnie terminował w zakładzie malar skim w Ostrowie Wielkopolskim, równocześnie uczęszczając do zawodowej szkoły uzupełniającej. Wyjechał do Hanoweru, gdzie pracował w swoim zawodzie. Udzielał się w Ostrowie Wielkopol-

skim i Hanowerze w organizacjach polskich: TG „Sokół”, Towarzystwo Młodzieży Polskiej i kołach śpiewaczych. W 1911 został wcielony do armii niemieckiej. Służył w wojsku do 1913. Zmobilizowany w 1914 z przydziałem do 74 pułku piechoty. Z pułkiem wyjechał na Front Zachodni do Francji, potem walczył na Froncie Rosyjskim (91 pułk piechoty). Awansował do stopnia sierż.; dwukrotnie ranny. Po wybuchu rewolucji w Niemczech przyjechał do Ostrowa Wielkopolskiego i wstąpił do formujących się oddziałów polskich. Po ich rozwiązaniu zgłosił się jako ochotnik do Bąonu Pogranicznego w Szczypiornie. Od początku stycznia 1919 walczył na froncie południowym powstania. Jego służbę w powstaniu szczegółowo przedstawiono we wniosku na nadanie VM 5 kl: Pietrzak Stanisław – Już w listopadzie 1918 r. wstąpił sierżant Pietrzak jako ochotnik do szeregów wlkp., tworzących się w Szczypiornie. W końcu grudnia stoczył ze swoim plutonem potyczkę pod Skalmierzycami. Brał dzielny udział przy zajmowaniu Skalmierzyc i Zdun. Na froncie ostrzeszowskim pod Rogacicami, z małą siłą – 2 sekcji, trzymał się aż nie nadeszły posiłki. Niemcy, którzy go atakowali w sile 1 kompanii i wielu c. km. zostali przez niego tak długo wstrzymani, aż nadeszły rezerwy. Już prawie Niemcy zdołali wtargnąć do ogrodu dworskiego, gdzie załoga leżała, lecz P. z małą siłą kilku chłopów, bo mając już kilku rannych, utrzymał podwórze i przeszkadzał im dalsze poruszanie się. Dzięki temu rezerwy przyszły jeszcze na czas. Natomiast sierżant P. ruszył ze -wzmocnionym plutonem do ataku, odpędził się go ze współudziałem innych oddziałów poza linię naszych posterunków. Sierżant P. trzymając się do ostatniego, uratował Ostrzeszów z krytycznego położenia, ponieważ

Niemcy wtedy prze-prowadzali zarazem w innym miejscu atak który jednak najsilniej był skierowany na pozycję Pietrzaka. Dzięki waleczności sierżant P., mogły rezerwy być zaalarmowane i spokojnie się rozwinąć. W czasie akcji sierżant P. okazał się bardzo odważnym i energicznym dowódcą, służąc zawsze jak najlepszym przykładem swoim podwładnym. Także i w późniejszych akcjach bojowych zgrabnie przeprowadzał akcje, dając zawsze dobry przykład żołnierzom. Sierżant Pietrzak, później jako dowódca kompanii karabinów maszynowych II baonu, na froncie wschodnim dokonał bohaterstwa czynów, niestety, z powodu śmierci dowódcy baonu i adiutanta nie został podany za swą waleczność do odznaczenia, przeciwnie został zwolniony (z wojska, B. P.). Powyższy czyn widzieli, co poświadczają: por: Franciszek Twardowski – były dowódca 1 kompanii ostrzeszowskiej (1 kompanii 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich), ppor: Antoni Kostrzewa i plutonowy Jan Robakowski (1 kompania ostrzeszowska). S. Pietrzak odznaczony został VM 5 kl. (nr 4739). W szeregach 70 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (11 Pułk Strzelców Wielkopolskich) walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W październiku 1920 zwolniony do rezerwy w stopniu sierż. sztabowego. W listopadzie 1920 przyjęty został do pracy w Urzędzie Celnym w Zbąszyniu, gdzie pracował do śmierci. Miał żonę Izabelę; małżeństwo było bezdzietne. Był także odznaczony Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości i medalami pamiątkowymi. Zmarł 8 maja 1938 r. Pochowany na cmentarzu w Zbąszyniu.

CAW, akta odznaczeniowe 15-948; Z. Józwiak, Imienny wykaz oficerów, podoficerów i żołnierzy Wielkopolan oraz formacji Wojsk Wielkopolskich – kawalerów

Orderu Virtuti Militari z lat 1914-1921 (w:) Wielkopolanie Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920. Red. Naukowa Bogusław Polak i Michał Polak, Koszalin 2010, s. 210; B. Polak, Pietrzak Stanisław (w:) Wielkopolanie Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920. Red. Naukowa Bogusław Polak i Michał Polak, Koszalin 2010, s. 46-48.

Bogusław Polak

Pięta Feliks (1895-1919), powstaniec bukowiecki, poległy w boju pod Łomnicą. Ur. się 6 października 1895 r. w Dąbrowie (gmina Kuślin) w wielodzietnej rodzinie. Jego rodzicami byli Bartłomiej Pięta (z zawodu był pracownikiem najemnym) i Antonina z domu Sternal. 13 października 1895 r. ochrzcił go ksiądz dziekan Aleksander Żmizdiński, który był proboszczem w Michorzewie. Matką i ojcem chrzestnymi byli Walenty Kańduła i Cecylia Bielawa. Zamieszkał wraz z rodzicami w Bukowcu koło Nowego Tomysła. Po wybuchu powstania wstąpił do oddziałów powstańczych. Po reorganizacji batalionów z grupy zachodniej, która odbyła się 6 lutego 1919 r. walczył on w powstaniu wielkopolskim, w 1 Opalenickiej Kompanii 3 Batalionu Grupy Zachód, dowodzonej przez Edmunda Klemczaka. 9 lutego 1919 r. kompania otrzymała z dowództwa rozkaz obsadzenia Nowej Wsi Zbąskiej. W drodze rozkaz uległ zmianie, a jednostka została skierowana do Łomnicy, by pomóc kompaniom poznańskim. Po około czterech godzinach zakończył się bój pod Łomnicą, w którym zginęło 12 osób, 14 zostało rannych, a kolejne 12 wzięte do niewoli. Wśród poległych był Feliks Pięta, który zmarł około godziny 15. Władysław Jarmań opowiadał, że zginął on od postrzału w brzuch. 14 lutego 1919 r. został po-

chowany na cmentarzu w Bukowcu. Na znajdującym się przed kaplicą grobie w 2007 r. odsłonięto granitową tablicę dzięki staraniom Towarzystwa Działań Historycznych im. Feliksa Pięty. W 1926 r. obok grobu Feliksa wybudowano kapliczkę wraz z upamiętniającą go tablicą nad drzwiami, która została poświęcona 12 września 1926 r.. Pierwotna tabliczka miała o jeden wers tekstu więcej niż aktualna, lecz została ona zagubiona podczas wojny. Na pomniku upamiętniającym powstanie wielkopolskie w Nowym Tomysłu znajduje się pamiątkowa tablica z nazwiskami trzech powstańców (w tym Feliksa Pięty), która powstała w 2008 r.. Nazwisko Feliksa Pięty jest także na zbiorowej tablicy z nazwiskami powstańców, która znajduje się na cmentarzu w Bukowcu. Poza tym, na terenie województwa wielkopolskiego działa Towarzystwo Działań Historycznych im. Feliksa Pięty z siedzibą w Bukowcu. W 2017 r. Julia Opaska, Mikołaj Wolanin wykonali projekt edukacyjny związany z dekomunizacją różnych miejsc w mieście i zmianie ich nazewnictwa na lokalnego bohatera, którym wybrali Feliksa Pięte ..

AAP, Parafia św. Marcina w Bukowcu, Parafialne akty chrztu i zgonu; Trzeba było pójść... Powiat nowotomyski w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919: historia i pamięć, Pod red. Zdzisława Kościańskiego i Bogumiła Wojcieszaka. Nowy Tomyśl 2010; Zdjęcia z Nowotomyskiej Galerii Internetowej; Informacje Towarzystwa Działań Historycznych im. Feliksa Pięty w barwach 57 Pułku Piechoty Karola II Króla Rumunii: Informacje i materiały: Grażyna Matuszczak i Zdzisława Kościańskiego.

Julia Opaska, Mikołaj Wolanin

Plewka Franciszek (1900-1981), urodził się 10 września 1900 roku w Szkaradowie w powiecie rawickim, w rodzinie Marianny i Norberta. Zajmował się kucpactwem. Już 27 grudnia 1918 roku dołączył do formujących się oddziałów powstańczych. Jako ochotnik brał wówczas czynny udział w werbowaniu Polaków do Powstania Wielkopolskiego na terenie Niemiec w okolicach Milicza i Wrocławia. Za tę agitację Niemcy ogłosili go wyjątkowo niebezpiecznym zdrajcą, a jeden z nich wystosował za nim otwarty list gończy, wzywający do oddania go pod Sąd Wojenny (Kriegsgericht 52). W trakcie Powstania Wielkopolskiego od 3 do 25 stycznia 1919 roku brał udział z bronią w rękę w działaniach powstańczych kompanii szkaradowskiej na terenie miejscowości: Janowo, Szkaradowo, Jeziora, Ostoje, Zaorle, Sowy, Sarnowa, Słupia Kapitulna i Biały Kał w powiecie rawickim, pod dowództwem st. sierż. Józefa Kaucha. Od 26 stycznia walczył w baonie jutrosińskim, a następnie został przeniesiony do 14 Pułku Artylerii Polowej. Po wybuchu wojny polsko-bolszewickiej w 1921 roku jednostka ta została przeniesiona na front litewsko-białoruski. Tam walczył z bronią w rękę na odcinkach: Mołodeczno, Głębokie, Płock nad Dźwiną, a następnie na odcinku Bobrujsk, Parycze, Szaczółki oraz w odwrocie pod Warszawą, Łomżą, Ostrołęką, aż do Mińska, do chwili zawieszenia broni. W trakcie powrotu 14 Pułku Artylerii Polowej do poznańskich koszar rozchorował się na tyfus plamisty, wskutek czego przebywał ponad 3 miesiące w szpitalu chorób zakaźnych na Jeżycach w Poznaniu. Po powrocie do zdrowia nadal pełnił służbę w Pułku do 15 listopada 1922 roku. W opinii dowódcy Józefa Kaucha był wzorowym żołnierzem i gorliwym patriotą. Podczas kampanii wrześniowej

w 1939 roku uczestniczył w walkach pod Bydgoszczą, Kutnem, Iłowem, nad Bzurą i w Puszczy Kampinoskiej pod wodzą por. Dublewicza. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (21 lutego 1976 roku), Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Pod koniec życia nie podejmował się już większych inicjatyw społecznych, ale na terenie swojego powiatu cieszył się bardzo dobrą opinią. Zmarł 17 grudnia 1981 roku.

Centralne Archiwum Wojskowe, Wojskowe Biuro Historyczne KKiMN, akta osobowe. Ks. W. Marzęcki, Parafia w Słupii Kapitulnej wczoraj i dziś, Słupia Kapitulna 2002, s. 31-34. J. Staszak, Udział społeczeństwa Ziemi Jarocińskiej w Powstaniu Wielkopolskim i walce o granicę wschodnią Rzeczypospolitej w latach 1918-1921, Poznań 2013, s. 226-246. M. Olszewski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919, Poznań 1983, s. 7-8. Z. Wieliczka, Od Prosnycy po Rawicze. Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Poznań 1931, s. 255-262.

Monika Jankowiak

Poczekaj Władysław (1885-1958), dowódca kompanii pakoskiej, kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 4 czerwca 1885 r. w Bydgoszczy, w rodzinie inteligentnej Stefana i Apolonii z Cichockich.

Władysław Poczekaj

Ukończył szkołę powszechną i wydziałową w Bydgoszczy (matura 1905). Pracę pedagogiczną rozpoczął w Pakości. Jako polski nauczyciel w pruskiej służbie nauczał potajemnie języka polskiego. Przeniesiony przez władze niemieckie do Sprembergu (Łużyce), do studium dla nauczycieli szkół handlowych, gdzie po uzyskaniu dyplomu podjął pracę. W 1914 r. został powołany do armii niemieckiej (służba sanitarna). Walczył na froncie francuskim. Pomagał mieszkańcom Pakości uciekającym przed poborem do armii niemieckiej dostarczając im przepustki wojskowe. 13 września 1918 r. wrócił do Pakości i wziął czynny udział w rozbrajaniu oddziałów niemieckich stacjonujących w mieście. 5 stycznia 1919 r. jako dowódca kompanii pakoskiej wyruszył na odsiecz Inowrocławia i walczył w składzie zachodniej grupy operacyjnej. 9 stycznia 1919 r. na rynku w Pakości wraz z całym oddziałem złożył przysięgę na ręce ks. J. Kurzawskiego. 11 stycznia z K. Dratwińskim dowodził oddziałem około 200 powstańców w bitwie o Łabiszyn, walczył także w okolicach Barcina, Rynarzewa i Chodzieży (front północny). W wyniku konfliktu z dowódcą odcinka kpt. J. Tomaszewskim został przeniesiony do 2 baonu 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Po złożeniu egzaminu w Wągrowcu, służył na stanowisko oficera oświatowego przy Dowództwie Głównym Wojsk Wielkopolskich. W połowie października 1919 r. przeniesiony do rezerwy w stopniu porucznika, rozpoczął pracę w Banku Handlowym w Inowrocławiu. W latach 1919-1922 był prokurentem w Banku Handlowym w Poznaniu (od 1921 w Bydgoszczy), 1922-1934 prezesem rady nadzorczej hurtowni drewna Wisła w Bydgoszczy (do 1925) i Towarzystwa Akcyjnego Bydgoskiej Fabryki Narzędzi. W latach 1926-1930

był właścicielem firmy przewozowej z siedzibą przy ulicy Pomorskiej 38. Od 1934 r. prowadził własne przedsiębiorstwo (cegielnię) w Bydgoszczy. 2 września 1935 r. brał udział w zjeździe uczestników powstania w Pakości, na którym wygłosił referat o początkach działań powstańczych. Aby ułatwić studia medyczne synowi przeprowadził się do Poznania zamieszkując przy ulicy Petersona 13/1. 26 lipca 1935 r. przeniósł się do Nochowa w powiecie śremskim. W okresie międzywojennym był członkiem zarządu głównego Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu. 15 sierpnia 1937 r. brał udział w zorganizowanych przez pakoskie koło Towarzystwa Powstańców i Wojaków uroczystościach, podczas których otrzymał honorową odznakę 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Pakoscy towarzysze broni wręczyli mu także egzemplarz kroniki kompanii pakoskiej. Przed wybuchem mieszkał w Poznaniu na ul. B. Winklera 24. Uczestniczył w kampanii wrześniowej 1939 r. W początkowej fazie okupacji urządził własnym kosztem w sali gimnastycznej w Parku Wilsona kuchnię polową, która wydawała 1600 obiadów dziennie dla głodnych mieszkańców Poznania. Działalność tę przerwał 13 grudnia 1939 r. jego wysiedlenie wraz z rodziną do Mrozów, powiat Mińsk Mazowiecki. Tam wspólnie z Bronisławem Szmejcerem wydzierżawił tartak, który po roku odebrali mu Niemcy. Poszukiwany za działalność patriotyczną przeniósł się do Warszawy. Aby uniknąć aresztowania często zmieniał miejsce pobytu. Ostatnie 3 lata okupacji spędził u rodzin Skonnych i Kornieckich. Zarabiał na życie pomagając w nielegalnej produkcji mydła. Ukrywał się również w Pruszkowie. Należał do Armii Ludowej, był oficerem do zadań specjalnych (organizował ratunek dla

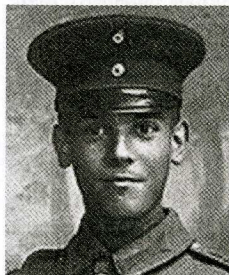
więźniów „Pawiaka” oraz więzienia przy ul. Rakowieckiej), awansowany do stopnia kapitana. Dzień przed wybuchem powstania warszawskiego wrócił do przebywającej w Mrozach rodziny. 17 października 1944 r. został wraz z synem wcielony do Wojska Polskiego, walczył m. in. na Rzeszowszczyźnie. Otrzymał przydział jako pomocnik szefa wydziału zaopatrzenia intendenty III armii. Następnie był dowódcą kompanii Oficerskiej Szkoły Kwatermistrzowskiej (4 pułk artylerii polowej). Pod koniec służby wojskowej został szefem wydziału 13 dywizji. Na początku 1946 r. został zdemobilizowany na własną prośbę. 27 czerwca 1946 r. wrócił do Poznania, gdzie podjął pracę społeczną w Związku Powstańców Wielkopolskich. 25 sierpnia 1946 r. jako Komendant Związku Powstańców Wielkopolskich kpt. Władysław Poczekaj złożył przed odbudowanym Grobem Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego w Bydgoszczy raport i ślubowanie wiernej służby Polsce. Był członkiem PPS w Komitecie Miejskim w Poznaniu. W 1946 r. delegowany na stanowisko burmistrza Międzyrzecza, funkcję tę sprawował do 1947 r., kiedy to uchwałą PK PPS został odwołany. Powodem dymisji było niepodporządkowywanie się dyrektywom partii. Uznano go także za intryganta i sabotażystę w kwestii jedności działania PPS i PPR. Zarzucano mu prowadzenie „samodzielnej polityki gospodarczej”. Po II wojnie światowej był zaproszony na uroczystość odsłonięcia na pakoskim rynku tablicy upamiętniającej złożenie przysięgi przez pakoski oddział powstańczy. W latach 1948-1955 prowadził w Poznaniu prywatną firmę. Przeszedł na emeryturę w 1956 r. Zmarł 11 sierpnia 1958 r., pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu górczyńskim (ul. Ściegiennego). Od-

znaczony był m. in. Krzyżem Walecznych (1944), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1946), Złotym Krzyżem Zasługi (1946), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957). Od 1909 r. żonaty z Marią Anielą z Drozdowskich (1885-1960), pielęgniarką w szpitalu powstańczym w Pakości, miał syna Jana Stefana (1910-1985).

Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002 r.; Sment R. – Opis dziejów kompanii pakoskiej w Powstaniu Wielkopolskim, Pakość 1970, (maszynopis); Łada H. – Udział społeczeństwa pakoskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Pakość 1978; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie (tu m. in. legitymacja do Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; dokumenty, odznaczenia i mundur syna Jana Stefana Poczekaja); strona internetowa <http://www.kompaniapakoska.republika.pl/index.htm> (dostęp: 20 września 2017 r.).

Eligiusz Tomkowiak

Pohl Feliks (1899-1987), urodził się 18 maja 1889 r. w Błotnicy (daw. pow. babimojski) jako syn Józefa i Stanisławy z Żaków. Miał trzech braci i cztery siostry. Po ukończeniu 4-klasowej szkoły powszechnej pomagał rodzicom w prowadzeniu wiatraka oraz małorolnego gospodarstwa. 14 czerwca 1917 r. został

Feliks Pohl

wcielony jako poborowy do armii niemieckiej na front zachodni, z którego wrócił 15 grudnia 1918 r. Kilka dni później, przed świętami Bożego Narodzenia, wstąpił jako ochotnik do oddziału powstańczego tajnie tworzonego w Błotnicy przez ppor. Stanisława Siudę – mieszkańca tej wsi. 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w zajęciu miejscowej stacji kolejowej, a potem – 11 stycznia wziął udział w zdobyciu Zbarzewa – brawurowej akcji kompanii przemęckiej pod dowództwem ppor. Józefa Wróblewskiego. Następnie z grupą powstańców z Błotnicy został skierowany do Wolsztyna, do ppor. Stanisława Siudy. Po wyzwoleniu Wolsztyna uczestniczył w walkach o Kopanicę, Kargowę i Babimost. Wcielony do 5. kompanii 2. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 56. Pułk Piechoty Wielkopolskiej) brał udział w akcjach zbrojnych pod dowództwem ppor. Józefa Kopczyńskiego o wyzwolenie Sępólna, Bobrówki, Miedzichowa, Kamiennej i Kolna. Po zakończeniu zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej, walcząc m. in. pod Połockiem i Bobrujskiem. W czasie odwrotu naszych wojsk przed nacierającymi bolszewikami był obrońcą Warszawy w sierpniu 1920 r. Po zakończeniu działań wojennych dotarł 24 grudnia 1920 r. wraz ze swym pułkiem do Śremu, miejsca jego stałego pobytu. Zdemobilizowany z wojska 9 marca 1922 r. wrócił do rodziców, aby pracować nadal w rodzinnym wiatraku i gospodarstwie. W czasie okupacji niemieckiej został wysiedlony z rodziną do III Rzeszy. Po zakończeniu II wojny światowej otrzymał zatrudnienie jako dozorca w Spółdzielni Inwalidów w Lesznie. Zmarł 10 marca 1987 r. Spoczywa w Przemęcie na cmentarzu przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodze-

nia Polski (1972) oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1973). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem (1972). Od 1975 r. był członkiem ZBoWiD-u. Żonaty z Antoniną Sibilską, nie miał dzieci.

Siuda S., Zarys historii wojennej 56. Pułku Piechoty, Krotoszyn 1932, s. 15-16; Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD-u, sygn. 7959; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD-u w Wolsztynie z lat 1972-1974; Pamiętki rodzinne bratanicy Kazimierzy Niedzielskiej z Błotnicy.

Antoni Fornalski

Pohl Feliks (1899-1987), urodził się 22 grudnia 1893 r. w Buszewie, pow. Wągrowiec. Syn Jana i Marianny Karpińskiej. Ojciec był robotnikiem. Rodzina po 1900 r. mieszkała w Szamocinie. W czasie I wojny światowej walczył we Francji. Do powstania zgłosił się już w sylwestra 1918 r. Walczył w szeregach kompanii gołanieckiej tzw. pierwszej. Uczestniczył w walkach o Kcynię, później 15 stycznia brał udział w bitwie o Szamocin. Od 15 lutego służył w 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 58 Pułk Piechoty). Brał udział w wojnie z Rosją Sowiecką. Przeszedł z pułkiem szlak białoruski, aż do Bobrujska. Do rezerwy przeniesiony został jesienią 1921 r. Po 1922 r. przebywał jako robotnik we Francji, wraz ze swoją narzeczoną Anną Starkowską (30.06.1901 – 17.10.1987), która pracowała w farbiarni w Lyon. W 1923 r. we Francji zawarli związek małżeński. Po powrocie w 1929 r. z Francji, zamieszkali w Szamocinie, gdzie Kazimierz przez kilka lat był radnym. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich, co zostało potwierdzone nadaniem mu Dyplomu Związku Weteranów Powstań Narodo-

wych pod nr 9504 a w dniu 10 października 1935 r. zostało potwierdzone zapisem w kartotekach archiwum Dowództwa Okręgu Korpusu VII w Poznaniu pod nr 17117. Za działalność niepodległościową i patriotyczną Kazimierz Polachowski został w dniu 27 czerwca 1938 r. odznaczony Medalem Niepodległości (leg. nr 38058). W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany do Batalionu Obrony Narodowej, z którym dotarł do Kutna. Tam dostał się do niewoli niemieckiej. Zwolniony w październiku 1939 r. Po powrocie do Szamocina w domu spędził tylko jedną noc. Został uprzedzony o poszukujących go gestapowcach. Ukrywał się przed aresztowaniem w lasach pod Szamocinem, a następnie znalazł schronienie w Pile u Niemca, z którym służył we Francji. Miał już załatwione dokumenty i pracę. Na ulicy został przypadkowo rozpoznany przez volksdeutscha z Szamocina i wydany Gestapo. Był więziony w Pile (gdzie podejmował nieudaną próbę ucieczki) i w Poznaniu. Tam więziony w Forcie VII i na ul. Młyńskiej, a następnie skierowany do obozu w Oświęcimiu, gdzie został przywieziony 11 października 1941 r, jako „Polak polityczny”. Nadano mu obozowy numer 21468. W końcu grudnia 1941 r. do rodziny przyszedł gestapowiec z dokumentem (zachowanym przez syna Romana), że „Kazimierz Polachowski zginął 25 grudnia 1941 r. o godz. 8.50”, a rodzina może jechać po jego prochy”. Kazimierz Polachowski był ojcem trojga synów: Henryka (1925-1986), urodzonego we Francji, a zmarłego i pochowanego w Słubicach, oraz Jerzego (15 V 1930 – 15 V 2010) i Romana (ur. 1938), którzy urodzili się w Szamocinie. Syn Roman obecnie zamieszkuje w Pile. Żona Kazimierza Anna (mieszkająca przy ul. Buczka) zmarła w Pile i tam została pochowana na Cmentarzu Komu-

nalnym w kwat. 8/B-4-13. W 2010 r. pochowano tam również jej syna Jerzego. Na nagrobku znajduje się tablica z wizerunkiem Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego oraz napisem: KAZIMIERZ / POLACHOWSKI / 22.12.1893/ POWST. WIELKOPOLSKI / ZGINAŁ W OŚWIĘCIMIU / 25.12.1941. Jego nazwisko widnieje na pamiątkowej tablicy umieszczonej we wnętrzu Kościoła Poewangelickiego w Szamocinie.

Dokumenty rodzinne udostępnione przez syna Romana w 2009 r.

Wojciech Kicman

Polsakiewicz Jerzy (1896-1971), powstaniec wielkopolski, powstaniec warszawski, podporucznik WP, instruktor higieny i felczer sanitarny. Urodził się 16 kwietnia 1896 r. w Żninie, w rodzinie ogrodnika Bernarda i Antoniny z Kopczyńskich Polakiewiczów. Matka była córką powstańca styczniowego 1863/64, który po jego upadku znalazł się w niewoli pruskiej w Poznaniu, gdzie przez 5 lat pracował przy budowie Cytadeli. Jerzy miał ośmioro rodzeństwa, z którego trzech braci: Feliks (1894-1953), Marian i Wiktor byli również powstańcami wielkopolskimi (Żnińska Kompania Braci). W szkole podstawowej i gimnazjum brał udział w walce o polską szkołę. Uczestniczył w strajku szkolnym 1906/07. Był członkiem tajnych organizacji: Towarzystwa Tomasza Zana i Związku Młodzieży Polskiej. W czasie I wojny światowej walczył na froncie francuskim w szeregach armii niemieckiej, do której został powołany w 1915 r. Swój chrzest bojowy przeszedł w bitwie o Verdun, w jednostce piechoty. Dnia 16 maja 1916 r. w czasie szturm na „górze 304 i górze Toter Mann”, został ciężko kontuzjowany szrapnelem

oraz dodatkowo ciosem bagnetu. W dniu tym był świadkiem użycia przez armię niemiecką po raz pierwszy miotaczy ognia. Rannego przewieziono pociągiem Czerwonego Krzyża do b. Królestwa Württemberg, do szpitala w mieście Heilbronn. Po operacji, dalej leczony był w Bydgoszczy, gdzie przebywał do końca 1917 r. W styczniu 1917 r. powtórnie walczył pod Verdun. Na froncie zachodnim był do września 1918 r. Po podpisaniu warunków zawieszenia broni i przegrupowaniu armii poza Ren, nastąpiła chaotyczna demobilizacja żołnierzy. Dnia 25 listopada 1918 r. wrócił do rodzinnego Żnina. Dwa dni później 27 listopada 1918 r. wziął udział w pierwszym konspiracyjnym zebraniu przyszłych powstańców. Wszedł w skład plutonu dywersyjnego, którego dowódcą został Stanisław Dłoniak. W nocy z 25 na 26 grudnia 1918 r. pluton dywersyjny przeprowadził udany napad zbrojny na wartownię i patrole Grenzschutzu w Żninie. Zdobyto 11 karabinów piechoty, 11 bagnatów, 14 ładownic z amunicją oraz 8 ręcznych granatów. Uczestniczył w walkach Powstania Wielkopolskiego: 1 stycznia 1919 o Żnin, 8 stycznia 1919 r. w składzie kompanii żnińskiej pod dowództwem M. Cieślkiego o Szubin, gdzie pomimo porażki udało się jego plutonowi zdobyć broń i amunicję. Potem brał udział 11 stycznia 1919 r. w drugiej bitwie o Żnin, w której samodzielnie rozbroił trzech żandarmów, a następnie w ataku na Rynarzewo. Po zakończeniu działań powstańczych ukończył kursy dla sanitariuszy i pozostał w W. P. do 1927 r., jako podoficer sanitarny w stopniu st. sierżanta. W końcu sierpnia 1939 r. wstąpił ochotniczo do W. P. i brał udział w walkach w obronie Warszawy. Za wykazaną odwagę i męstwo wyróżniony został Orderem Virtuti Militari V kl. Na początku

1940 r. wstąpił do konspiracyjnego oddziału ruchu oporu – grupy mjr Pełki ps. „Ważyński”. Był kierownikiem konspiracyjnej komórki nauczania j. niemieckiego, niezbędnego w walce partyzanckiej, a ponadto szkolił młodzież we władaniu bronią oraz pielęgniarstwie polowym. Podczas powstania Warszawskiego 1944 brał udział w walkach, w grupie mjr Tarnowskiego ps. „Tarło”, niosąc pomoc chorym i rannym powstańcom oraz ludności cywilnej, za co wyróżniony został awansem do stopnia kapitana. Po upadku powstania ukrywał się i w styczniu 1945 r., po wyzwoleniu Warszawy, niezwłocznie włączył się do pracy w służbie zdrowia, w Stołecznej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej jako instruktor higieny i felczer sanitarny. Zajmował się również szkoleniem kadr dla służby zdrowia. Z dniem 30 kwietnia 1963 r. przeszedł na emeryturę. Był odznaczony za odwagę i męstwo w obronie Warszawy 27.09.1939 r. przez gen. Czumę Krzyżem Walecznych, a ponadto Odznaką Grunwaldu (1945), Medalem Zwycięstw i Wolności (1945), Srebrnym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1960), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967). Ostatnie lata życia spędził w Warszawie. Tam zmarł 4 maja 1971 r.

J. Polsakiewicz: Z walk o miasta Żnin, Szubin i Rynarzewo, Warszawa 6 sierpnia 1968 r., Biblioteka Kórnicka PAN, BK 12158; Archiwum Prezydenta RP: kopie wniosków o nadanie odznaczeń: KKOOP i WKP, AP. 964.150.215; USC M. St. Warszawa, akt zgonu nr III/750/1971 Jerzego Polsakiewicza; D. Zieliński: Żnińska kompania braci, tygodnik „Pałuki”, 30 grudnia 2015 r.

Damian Zieliński

Poplewski Jan (1896-1950), powstaniec wielkopolski, harcistrz ZHP. Ur. 20 czerwca 1896 r. w Poznaniu. Był synem szewca Maksymiliana i Walentyny z domu Jankowskiej. Najstarszym z pięciorga ich dzieci. Pomagał rodzicom w utrzymaniu domu przez m. in. roznosił zarobkowo gazety i bułki. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Po ukończeniu szkoły podstawowej podjął naukę gastronomiczną w hotelu w Gnieźnie. W wieku 16 lat (1912 r.) wstąpił do skautowego zastępu „Poznań”, później Pierwsza Poznańska Drużyna Skautów „Piast”, gdzie złożył przyrzeczenie na ręce druha Henryka Śniegockiego. Od listopada 1914 r. pełnił funkcję zastępowego w 2 Drużynie Skautów im Kazimierza Wielkiego. Instruktor skautowy. Kierował się dewizami harcerstwa – służba Bogu, Polsce i bliźnim oraz „wszystko co nasze, Polsce oddamy”. W 1915 r. powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej. Symulował choroby, aby nie uczestniczyć w walkach na froncie. Po orzeczeniu go jako niezdolnego do służby liniowej, przeszedł z oddziału 3. Posensches I infanterie – Regiment Nr. 58 we Wschowie do Poznania. W tym batalionie przetrwał do końca I wojny światowej. W tym czasie udzielał się w POW zab. prusk.. Uczestniczył w akcji, która miała na celu zgromadzenie uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Wsławił się brawurą ucieczką z jednego z aresztów, gdy podczas rabowania magazynów mundurowych zostali przy-

Jan Poplewski

łapani przez niemiecki patrol. W czasie Powstania Wielkopolskiego 1918 -1919 służył pod dowództwem por. Jana Kalinowskiego i Jana Kąkolewskiego; m. in. brał udział w zdobyciu lotniska Ławica. Karol Rzepecki napisał o nim: „Peowiacy brali cichaczem ze składnic i koszar wszystko, co nam się mogło przydać do orężnego wystąpienia. W urzędzie umundurowania przyszło do rzetelnej strzelaniny, aresztowano 18 naszych wojaków grożąc im rozstrzelaniem i wpakowaniem ich do więzienia. Odznaczyli się tego dnia 14 XII 18 r. kapral Jan Poplewski i Jan Kalinowski, którzy ze swoim oddziałem wyruszyli z sali Dominikańskiej na „połów” karabinów. Sprawa się atoli nie udała, bo w nocy około godz. I nadszedł oficer saperów niemieckich z 3 ludźmi i przyłapał naszych na gorącym uczynku. Poplewski wyskoczył oknem z odwachu: ogółem zbiegło 4-rech, resztę uwięziono przy ul. Młyńskiej skąd ich zwolniono po opanowaniu miasta...” Za te czyny został odznaczony Krzyżem Walecznych oraz otrzymał stopień kaprała. W 1920 r. wysłany został z batalionem etatowym do służby na granicy polsko – niemieckiej w Kijewie (województwo wielkopolskie), gdzie awansował na plutonowego. Od 1922 r., służył zawodowo w sztabie DOK VII w Poznaniu; m. in. uczestniczył w kilkumiesięcznym kursie kancelaryjnym dla podoficerów. Awansowany na stopień sierżanta był zawodowym podoficerem od 1923 r.. W 1926 r. po 6-cio miesięcznym pobycie w Szpitalu Wojskowym został przeniesiony w stan spoczynku. W dwudziestoleciu międzywojennym był od 1923 r. sekretarzem a od 1927 r. do 1939 r. etatowym pracownikiem w biurze Wielkopolskiej Chorągwi Harcerzy. Z kolei od 1927 r. był także komendantem Gniazda 2 Poznańskiej Drużyny Harcerskiej. Posiadał

stopień instruktora, następnie kolejno awansował na podharcmistra i harcmistrza (1929). Od r. 1932 był członkiem Komisji Stopni Instruktorskich Hufca Grodzisk. Często opowiadał historie związane z Powstaniem Wielkopolskim, Powstaniami Śląskimi, walką o Lwów jak również innymi wydarzeniami związanymi z walką o niepodległość. Pasjonował się przewodnictwem turystyczno-krajoznawczym w Poznaniu, szczególnie na Starym Mieście. W 1939 r. w stopniu sierżanta walczył w kampanii wrześniowej. Podczas okupacji przebywał w Ostrowcu Świętokrzyskim, utrzymując kontakt z wieloma wielkopolskimi harcerzami. Był członkiem Armii Krajowej. Po powrocie do Poznania pracował w Wielkopolskiej Komendzie Chorągwi ZHP (od marca 1945 r.). W odpowiedzi na sowietyzację ZHP, założyciel i pomysłodawcą wraz ze swoim przyjacielem Bogdanem Banaszkiewiczem nielegalnej organizacji bukowskiej: Bi – Pi. Wiedział, że wprowadzane zmiany źle oddziałują na harcerską młodzież. Nie mieli zamiaru prowadzić jakichkolwiek akcji zbrojnych. Podstawową formą działania na zewnątrz była akcja ulotkowa i pisanie napisów na murach. 6 kwietnia 1950 r. został aresztowany wraz z grupą bukowskich harcerek i harcerzy z nielegalnej organizacji „Bi Pi” przez funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa w Nowym Tomysłu. 4 sierpnia 1950 r. na sesji wyjazdowej w Buku wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu skazany został na 6 lat więzienia oraz na utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 4 lata za to, że „w maju lub czerwcu 1949 r. w Buku pow. Nowy Tomyśl nakłaniał oskarżonego Banaszkiewicza Bogdana do założenia nielegalnego Związku składającego się ze starszych harcerzy, a mającego na

celu obalenie przemocą demokratycznego ustroju Państwa Polskiego”. Podczas prowadzenia dochodzenia był maltretowany – bity i zastraszony. Jak wspominała jego siostrzenica Irena Matek, po rozprawie był on załamany psychicznie i bardzo przeżywał wyrok sądu: „Płakał jak dziecko”. Zm. 6 grudnia 1950 r. w poznańskim szpitalu więziennym na skutek ciężkich warunków w zakładzie karnym i urazów, które pozostały po brutalnym pobiciu podczas śledztwa. Oficjalną przyczynę śmierci podano zwyrodnienie mięśnia sercowego. Pogrzeb odbył się 9 grudnia 1950 r. na cmentarzu jeżyckim w Poznaniu. Posiadał odznaczenia: Medal Niepodległości, Krzyż Walecznych, Brązowy Krzyż Zasługi, Medal Piłsudskiego. Odznakę Grunwaldu jak i Medal Zwycięstwa i Wolności. Pośmiertnie Rozkazem Naczelnika ZHP nadano mu Srebrny Krzyż „Za Zasługi dla ZHP z Rozetą i Mieczami”.

*Archiwum IPN w Poznaniu, Akt oskarżenia, sygn. AIPN Po 75/3086, k. 193 – 199; tamże, Meldunek specjalny, sygn. AIPN Po 04/1479, k. 122; tamże, Opracowanie: Nielegalna organizacja młodzieżowa Bi-Pi, sygn. AIPN Po 05/280, s. 4-11; tamże, Akta sprawy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu, Poplewski Jan i inni, sygn. AIPN Po 75/3086; tamże, Akta WSR w Poznaniu, Poplewski Jan i inni, sygn. AIPN Po 04/1479; K. Rzepecki, Powstanie grudniowe w Wielkopolsce 27.12.1918, Poznań 1919, s. 27-28; B. Kuświk, Antykomunistyczna działalność harcerzy w Wielkopolsce i na Ziemi Lubuskiej w latach 1945 – 1956. Dysertacja doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Zbigniewa Pilarczyka. Poznań 2012, s. 115-117; tenże, Historia jednej organizacji. Organizacja Bi-Pi, Buk 1950, (w:) *Studia z dziejów**

Harcerstwa 1944-1989, red. M. Wierzbicki, Warszawa 2009; tenże, *Całym życiem pełnić służbę Bogu i Polsce... Harcmistrz Jan Poplewski*, (w:) „Grot”. *Zeszyty historyczne poświęcone historii wojska i walk o niepodległość*, nr 27/2006, s. 105-111; *Historia jednej organizacji. Organizacja Bi-Pi*, Buk 1950, (w:) *Studia z dziejów Harcerstwa 1944-1989*, Pod red. Marka Wierzbickiego, Warszawa 2009; tenże, *Jan Poplewski*; (w:) *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. IV, Red. Monika Bielak, Kazimierz Krajewski, Warszawa 2010; tenże, *Obozy pod specjalnym nadzorem. Ochrona operacyjna obozów harcerskich na przykładzie województwa poznańskiego w latach 1946-1949* (w:) *Gospodarczy wymiar turystyki*, red. Elżbieta Kościak, Wrocław 2011; M. Najgrakowski, *Historia harcerstwa wielkopolskiego, tom IV, 1945 – 1950. Powojenna odbudowa harcerstwa 1945-1950*, Poznań 2008; T. Nowicki, *Znałem śp. Druha harcmistrza Jana Poplewskiego*, Poznań 1996; M. Pietrzykowski, *Wspomnienia o śp. Druhu harcmistrzu Janie Poplewskim „Jasiu”*, Poznań (b. d. w.); Łukasz Komorowski, *Harcerze przeciwko komunistom* (w:) *Biuletyn IPN, Pamięć. pl* nr 10 (43) 2015, s. 36-39; Zbigniew Fludra, *Harcmistrz Jan Poplewski w życiu prywatnym*. Poznań 2000; I. Matek, *Aneks nr 1* (w:) Z. Fludra, *Harcmistrz Jan Poplewski...*, Poznań 2000, s. 79; A. Chmielewska, *Aneks nr 2* (w:) Z. Fludra, *Harcmistrz Jan Poplewski...*, Poznań 2000, s. 80; H. Blimel, *Wspomnienia bukowskiego harcerza z lat 1945 – 1957*. Poznań 1994, s. 262-268 (Wyrok nr. 567 w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 sierpnia 1950 roku); M. Nowakowski, *Powstanie Wielkopolskie w filatelistyce, wydawnictwach pocztowych i innych*. Poznań 2015, s. 25; strona internetowa [136](http://www.historia.no-</p></div><div data-bbox=)

wemiasto. zhp.wlkp.pl/postac/jan-poplewski; strona www.historia.zhp.wlkp.pl/informatory/informator3/sylwetki.htm.

Piotr Kościański

Powalisz Stanisław (1898-1968), urodził się 7 kwietnia 1898 roku w Kostrzynie Wielkopolskim. Rodzice jego to August Powalisz i Maria Michałowska. Po przeprowadzce rodziny do Poznania w 1911 roku, ukończył szkołę powszechną. Następnie rozpoczął naukę w gimnazjum zawodowym. W 1916 roku wstąpił do organizacji skautowej i został zaprzysiężony w P. O. W. zaboru pruskiego. Używał pseudonimu „Stary Bór”. Dwa lata później powołano go na drużynowego Drużyny im. księcia Józefa Poniatowskiego. W dniach 19-20 maja tego roku uczestniczył w zlocie Skautingu Wielkopolskiego w Wierzenicy koło Poznania, mimo zakazów władz pruskich. W zlocie brały udział 32 drużyny z terenu zaboru pruskiego. Na skutek tej manifestacji władze pruskie wydały zakaz działalności skautingu. Stanisław Powalisz wraz z podległą mu drużyną przeszli do konspiracji. Zorganizował „dziesiątkowy” układ drużyny oraz sposoby komunikacji między druhami. Rozpoczęli przygotowania do walki zbrojnej. W listopadzie 1918 roku Stanisław otrzymał rozkaz pełnienia służby nocnej przy Pocztę Główną na ulicy Pocztowej w Poznaniu. Na początku grudnia powołany został na

Kierownika Biura Werbunkowego na Główną. Zarządzał tajnym magazynem broni, w którym gromadzono broń zdawaną przez żołnierzy, w budynku przy ulicy Wielkie Garbary 3. Stanisława powołano na Komendanta Skautów Gońców przy siedzibie Główniej Kwatery Skautowej. Następnie został przeniesiony do Sztabu majora Taczaka i następnie generała Dowbora-Muśnickiego, gdzie był również Komendantem Skautów Gońców. Po Powstaniu Wielkopolskim w 1919 roku założył Drużynę im. Jana Kilińskiego, do której przystępowała młodzież z rodzin rzemieślniczych. Następnie Drużyna ta przekształciła się w Drużynę Wilków Morskich. Równocześnie zainicjował budowę harcerskiej przystani żeglarskiej w Kiekrzu, która działa do dziś. W roku 1920 został mianowany na stopień harcmistrza ZHP. W międzyczasie ukończył Państwową Szkołę Sztuk Zdobniczych w Poznaniu. Zawodowo zajmował się sztukami plastycznymi, początkowo grafiką i malarstwem, a na stałe zajął się wykonywaniem witraży. W 1924 roku został powołany do kadry Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. Był jej członkiem do 1931 roku. W roku 1921 otrzymał I i II nagrodę na plakat Międzynarodowych Targów Poznańskich. Swoją pierwszą wystawę zaprezentował w 1927 roku w siedzibie Związku Artystów Plastyków w Poznaniu. W roku 1930 przyznano nagrodę Starostwa Krajowego w Poznaniu i uzupełnił wykształcenie na Akademii Colarossi. Pierwsze większe projekty witraży powstały w roku 1932 do kościoła pw. Św. Antoniego w Chorzowie. W roku 1933 otrzymał Medal Niepodległości za udział w Powstaniu Wielkopolskim i złoty medal za witraż pt. „Chrystus na krzyżu” na Wystawie Higieny i Zdrowia Publicznego Trzy lata później za dorobek zawodo-

Stanisław Powalisz

wy otrzymał nagrodę ministerialną. Doświadczenia zdobyte w pracowni A. Balenstedta i harcerstwie zainspirowały go do utworzenia w 1937 roku własnej pracowni projektowania i wykonywania witraży na Śródce w Poznaniu. Zaprojektował i uczestniczył w powstawaniu pierwszego polskiego pieca do wypalania witraży, który został wykonany w Gazowni Miejskiej w Poznaniu (1936 rok). Od 1936 był członkiem i działaczem Ośrodka Harcerzy Obywateli w Poznaniu. Po wybuchu wojny kontynuował działalność harcerską w konspiracji wraz z Janem Wizą, Romanem Łyczywkiem, Witoldem Marcinkowskim, Franciszkiem Firlikiem. Przecistawiając się wysiedleniom przez Niemców Polaków z Poznania opracował ulotkę w języku niemieckim, która podpisana była skrótem „SS”. Ulotka informowała, że Niemcy zajmują mieszkania po wydalonych Polakach. Ze skrótu „SS” powstał pomysł nazwania konspiracji harcerskiej „Szare Szeregi”. Autorami pomysłu byli: Stanisław Powalisz i Józef Wiza. Kryptonim został zaakceptowany przez Floriana Marciniaka i przekazany do Komendy Głównej ZHP. Wkrótce rozpowszechniono go w konspiracyjnym harcerstwie w całym kraju. Za działalność patriotyczną 12 lutego 1940 roku został przymusowo wysiedlony wraz z 7 osobową rodziną do obozu na Głównej w Poznaniu. Z obozu przesiedlono ich w lutym 1940 roku do miejscowości Włoszczowa na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Przez okres wojny przeżyli trudne chwile, aby pod koniec 1940 osiedlić się w Międzyrzeczu Podlaskim. Tam przebywali do końca wojny. Do Poznania wrócili w kwietniu 1945 roku. Po powrocie Stanisław Powalisz zastał zniszczoną pracownię i mieszkanie. Kiedy przystąpił do działalności artystycznej współpracował z wieloma para-

fiami i instytucjami w całym kraju. Na wystawie z okazji 600-lecia Bydgoszczy otrzymał srebrny medal. W jego pracowni powstało wiele dzieł. Żonaty był z Pelagią Kasprzak, ich dzieci: Danuta (ur. 1932), Andrzej (1933-1945), Maria (ur. 1935), Zdzisława (ur. 1937), Wiesława (ur. 1939). Zmarł w 1968 roku w Śremie, pochowany został na Cmentarzu Komunalnym na Miłostowie w Poznaniu.

J. Jabrzemski: Harcerze Szarych Szeregów. Warszawa 1997 r. str. 256; J. Mulczyński: Poznańska Zdobnicza 1919-1939. Poznań 2009 r. str. 39, 184, 444, 478, 516, 520, 533, 543, 655; A. Nowak: Skauci Poznańscy w walce o Polskość i Niepodległość. Poznań 1994 r. str. 67, 69, 72, 75-76; Z. Pilarczyk: Skauci Poznańscy w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 [w] Powstaniec Wielkopolski. Poznań 2005 r. str. 11; E. Serwański: Z dziejów wielkopolskiej konspiracji 1939-1945. Poznań 1999 r. str. 148-149; Wspomnienia córki Wiesławy Majchrzyk; Świadectwo ukończenia Państwowej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego. Rok szkolny 1926-1927. L11, 20.06.1927 z zasobów Archiwum Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu; Wniosek o nadanie Medalu Niepodległości z zasobów Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie. sygn. MN-125, 24/5412; Dokumenty dotyczące przymusowego wysiedlenia rodziny St. Powalisza z zasobów Instytutu Zachodniego w Poznaniu. sygn. I. Z. Dok. I – 699.

*Wiesława Majchrzyk
i Karol Przesławski*

Radzicki Józef (1902-1961), urodził się 4 marca 1902 r. w Wyszynach, w rodzinie Franciszka Radzickiego i jego żony Cecylii Artabazon. Miał czterech braci

– Michała, Leona Kazimierza i Szczepana oraz dwie młodsze siostry – Helenę i Wiktorię. Uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej. 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik zgłosił się do oddziałów powstańczych i pod dowództwem chorążego Bolesława Jaśkowiaka i por. Włodzimierza Kowalskiego, w Kompanii budzyńskiej, uczestniczył w zdobywaniu Wyszyn, Grabówka, Stróżewa i Chodzieży. Na froncie pod Chodzieżą dowodził własnymi końmi kuchnię polową do poszczególnych oddziałów. Brał również udział w walkach pod Romanowem, Czarnkowem i Szubinem. W dniu 3 maja 1919 r. na rynku w Budzynie, jako mały letni składał przysięgę przed generałem Józefem Dowbor-Muśnickim. Został przydzielony do Straży Ludowej w Wyszynach pod komendę Stefana Saemana, pod dowództwo Władysława Hasińskiego. Następnie w czerwcu 1919 r. przydzielono go do Batalionu Zapasowego, którym dowodził kapitan Maksymilian Bartsch. Uczestniczył w walkach w Barcinie, Łabiszynie i Kowalewie pod Szubinem. W lipcu 1919 r. został przydzielony do 2 kompanii Obrony Krajowej na front czarnkowski. Potem do Wronek, do tworzącego się 159 Pułku Piechoty. We wrześniu tego samego roku z tym pułkiem wyjechał na wojnę polsko-bolszewicką. Walczył o Stare Święcany-Postawy pod Głębokiem. W natarciu na Nowodruk wyniósł na plecach z pola bitwy rannego por. Małeckiego, tym samym

Józef Radzicki

uratował mu życie. Po wycofaniu pułku do Grodna i Zgierza, ponownie przystąpiono do ataku na linii Grodno – Suwałki – Sejny – Przewałka – Troki. Po zawieszeniu broni, na własną prośbę, 20 grudnia 1920 r. został bezterminowo zwolniony ze służby wojskowej. Ponownie do wojska, do 66 Pułku Piechoty w Chełmnie, powołany został 3 grudnia 1923 r. a 5 lipca 1926 r. w stopniu plutonowego wrócił do domu. Po wyjściu z wojska znalazł zatrudnienie jako szofer. 15 kwietnia 1927 r. w Wyszynach zawarł związek małżeński z urodzoną 15 marca 1904 r. w Jastrowiu pow. Walcz Marianą Białkowską, córką Walentego Białkowskiego i Michaliny Hoppe. Pierwszy urodził się syn Hieronim (1927-1982). Następnie podjął pracę jako listonosz. Gdy rodzina zamieszkała w Chodzieży urodziło się jeszcze troje dzieci – Walerian (1928-1998) podpułkownik WP, Kazimierz (1931-2000) i jedyna córka Helena (ur. 1939) zamężna Gazecka. 10 maja 1938 r. Dyrekcja Okręgu Poczty i Telegramów w Poznaniu odznaczyła go Brązowym Medalem z Długoletnią Służbą. Podczas II wojny światowej mieszkał w Chodzieży i pracował jako kierowca w niemieckiej spółdzielni skupu zwierząt rzeźnych i hodowlanych. Po zakończeniu wojny zatrudniony był w Zakładach Mięsnych w Obornikach gdzie pracował jako starszy asystent kontraktacyjny trzody bekonowej. Od 1946 r. należał do Związku Powstańców Wielkopolskich w Chodzieży. Był zweryfikowany pod nr 1229. Odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 grudnia 1957); Medalem Zwycięstwa i Wolności (23 lutego 1947), dyplom nr 135 443 i pośmiertnie Medalem Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 roku (2 lutego 1986), leg. nr 244-86-57MW. Zmarł 19 października 1961 r. w szpitalu w Poznaniu, w wyniku powi-

kłań po wypadku drogowym, który miał miejsce we wrześniu tego samego roku w Chodzieży. Pochowany został w Chodzieży na cmentarzu parafialnym (sektor C3, rząd 8, grób nr 3). Żona zmarła 5 października 1983 r. i pochowana została razem z mężem.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, Dorota Marciniak – maszynopis niepublikowanego biogramu Józefa Radzickiego, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła, USC Wyszyń, relacja wnuczki Wiesławy Szlecht.

Ewa Kabat

Rajncz Waclaw (1897-1946), urodził się 16 września 1897 r. w Środzie. Jego rodzicami byli Wincenty i Maria zd. Zbierska. W 1904 r. rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Środzie, a po jej ukończeniu wstąpił w naukę krawiectwa. Był członkiem Towarzystwa Terminatorów, a w 1916 r. wstąpił do drużyny harcerskiej im. Henryka Sienkiewicza (data przystąpienia 21 maja 1916 r.). W październiku 1916 r. powołany został jako poborowy do armii niemieckiej, do 47 pułku do Ostrowa. Po przeszkoleniu wysłano go do Belgii, a potem na front z 37 pułkiem pod Verdun na froncie francuskim. W czasie walk 14 lipca 1918 r. został lekko ranny w głowę, a 19 października 1918 r. ciężko ranny w lewe płuco w okolicy serca. Przebywał w szpitalu

Waclaw Rajncz

wojskowym w Brunszwiku w Niemczech. Po niepełnym wyleczeniu, na własne żądanie przydzielony został do kadry 37 pułku w Kościanie. Stamtąd otrzymał urlop wypoczynkowy do Środy. Mimo niewyleczonej rany 23 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do 3 komp. Batalionu Średzkiego pod dowództwem por. Nikodema Dykczaka. Przydzielony został do sztabu tego batalionu, którego dowódcą w tym czasie był dr L. Rządkowski, a adiutantem por. S. Namysłowski, zam. w Środzie. Waclaw Rajncz 19 marca 1919 r. awansowany został do stopnia st. szeregowca. 27 lutego 1919 r. wyjechał do Gniezna, stamtąd do Kcyni, a potem pod Nakło, gdzie pełnił funkcję ordynansa bojowego. Z frontu północnego przerzucony został na front południowy w okolice Krotoszyna, Jutrosina i Rawicza, pełniąc funkcje rzemieślnika i kuriera. Po przysiędze na Rzeczpospolitą Polską i przydzieleniu do 62 p. p. jako żołnierz II batalionu wyruszył na front północny pod Czarnków. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w pochodzie na Kijów, Berezynę, Białoruś i pod Warszawę oraz w pościgu za bolszewikami, aż do zawieszenia broni. 17 lipca 1921 r. został przeniesiony do rezerwy. Po powrocie do domu udzielał się w towarzystwach: „Lutnia” Towarzystwo Śpiewu, Wlkp. Zw. Rzem. Chrześc. – Cech krawiecko-siodlarski, Towarzystwo Muzyczne, Towarzystwo Chóru Kościelnego i Towarzystwo Uczestników Powstania Wielkopolskiego. 8 czerwca 1930 r. zawarł związek małżeński z Marią zd. Kończalówną. Miał dwoje dzieci: Zdzisława i Tadeusza (1933-1953). 31 grudnia 1937 r. złożył wniosek do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości (licz. 129515/1937). Niestety decyzją Komitetu z dn. 25 czerwca 1938 r. wniosek odrzucono. Do wybuchu II wojny

światowej prowadził własny warsztat krawiecki w Środzie przy ul. Dąbrowskiego 23. Okres II wojny spędził w Środzie. Odznaczony został Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1914-1921. Zmarł 18 lutego 1946 r. Spoczywa na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp., strona lewa, rząd II m. 10. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej odsłoniętej w 2005 r. i w książce wyd. w 2009 r. pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” praca zbiorowa pod red. prof. Janusza Karwata, str. 146 i na str. 211 poz. 506.

Biogram opracowano na podstawie dokumentów z CAW.

*Aleksandra Frąckowiak
Maria Mielcarzewicz*

Ruchalski Kazimierz (1898-1973), powstaniec wielkopolski. Ur. się 28 stycznia 1898 r. w Sielcu w powiecie żnińskim, jako syn Michała i Pelagii z domu Nowak. W latach 1904 – 1912 uczęszczał on do szkoły powszechnej w Ludwikowie, a potem w Gnieźnie, gdzie uczył się zawodu rzeźnika. Podczas I wojny światowej w listopadzie 1916 r. został powołany do armii niemieckiej. Służbę odbywał w 29 Fortecznym Batalionie Saperów w Poznaniu (Posensches Pionier Bataillon Nr. 29). 24 grudnia 1918 r. udał się na urlop do Grodziska Wielkopolskiego i tutaj zastał go wybuch

Kazimierz Ruchalski

Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. 27.12.1918 r. trafił do tworzącej się Kompanii Powstańczej w Grodzisku Wielkopolskim. Następnie brał udział w walkach przy oczyszczaniu Grodziska z Niemców, później pod Nowym Tomyślem, Wolsztynem, Zbąszyniem, Kargową, Kopanicą, Międzyrzeczem i Sierakowem. Następnie wcielony do Wojska Polskiego. Wziął udział w walkach pod Zbąszyniem, Nowym Tomyślem, Wolsztynem, Międzychodem, Wolsztynem i Kopanicą. Gdy powstał 2 p. strz. wlkp. został żołnierzem 5 kompanii tegoż pułku. W 1920 r. razem z pułkiem trafił na front wschodni wojny polsko-bolszewickiej. Przeszedł cały szlak 2 p. strz. wlkp., który został następnie przemianowany na 56 pp Wielkopolskiej. Brał udział w walkach o Żłobin, Jakimowską Słobodą, Szaciłkami, Szczdryniem, Stopłpiszczami, Leśną, Słoninem i dalej w walkach odwrotowych w kierunku stolicy, Swisłoczą, Gnojnem i dalej w trakcie bitwy warszawskiej. 16 sierpnia 1920 r. II batalion bił nieprzyjaciela, cofającego się pod naporem 15-go p. uł. – co opisał w monografii o pułku płk Stanisław Siuda. W batalionie tym K. Ruchalski był d-cą jednego z plutonów, który zdobył baterię bolszewicką. Za to został odznaczony 18.02.1922 Krzyżem Wojskowym Virtuti Militari 5 kl. (Dz. P. nr 2/1922). Po zakończeniu walk razem z pułkiem trafił do Krotoszyna, gdzie w stopniu starszego sierż. służył w 3 kompanii tej jednostki. W 1939 r. wziął udział w kampanii wrześniowej i razem z jednostką przeszedł szlak od Krotoszyna, przez Prosnę, walki nad Bzurą i w Kampinosie, aż do Warszawy. Został wzięty do niewoli, jednak wypuszczono go i trafił do Krotoszyna. Pracował jako pracownik fizyczny, jednak w przez to, że utrzymywał kontakty z konspiracją został aresztowany i przetrzymywany na

Forcie VII w Poznaniu. Stąd został przeniesiony do obozu koncentracyjnego (Konzentrationslager) Mauthausen (numer obozowy 107 – 665 – M). Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do Krotoszyna i pracował jako urzędnik. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski przez b. Główny Zarząd Powstańców Wlkp. w Poznaniu (nr 8914 w dniu 30.03.1949 r.). Zm. 21 stycznia 1973 r., spoczął na krotoszyńskim cmentarzu. W 1923 r. wziął ślub z Pelagią z domu Bąkowską, z którą miał dzieci: Urszulę, Jadwigę oraz Włodzimierza. Odznaczony Krzyżem Wojennym VM 5 kl. nr 4634 (1920 r.), Krzyżem Walecznych (4 x), Krzyżem Orderu Odrodzenia Polski V kl. nr 727 – 68 – 156 (1969 r.), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (nr B – 67320 – 1958 r.), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928 r.), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918 – 1921 (1928 r.), odznaką pułkową 56 pp Wielkopolskiej oraz Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich.

*CAW, akta odznaczeniowe VM 44 - 3470, akta personalne 562; Archiwum Prezydenta RP, Akta Rady Państwa, Uchwała Rady Państwa nr: 12.28-0.975 z dnia 28grudnia 1957 r., za: www.powstancy-wielkopolscy.pl/ (dostęp: 04.07.2017); Z. Józwiak, *Imienny wykaz oficerów, podoficerów i żołnierzy Wielkopolan oraz formacji Wojsk Wielkopolskich – kawalerów Orderu Virtuti Militari z lat 1914-1921* (w:) *Wielkopolanie Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920*. Red. Naukowa Bogusław Polak i Michał Polak, Koszalin 2010, s. 228; M. Rezler, *Ruchalski Kazimierz* (w:) *Wielkopolanie Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920*. Red. Naukowa Bogusław Polak i Michał Polak, Koszalin 2010, s. 167-168; Z. P. Wesółowski, *Order Virtuti**

Militari i jego kawalerowie, Miami, Floryda 1992, s. 324; G. Łukomski, B. Polak, A. Suchcitz, Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863-1864, 1914-1945. Koszalin 1997, s. 279; J. Kubiak, M. Rezler, *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 na ziemi grodziskiej, Grodzisk Wielkopolski 1999, s. 53* (fotografia z VM 5 kl i KW (4x)); strony internetowe: www.krotoszyn.naszemiasto.pl/artukul/nasi-powstancy-kazimierz-ruchalski-ze-wsi-sielec,4011145,artgal,t,id,tm.html;

Zdzisław Kościański

Ruciński Władysław (1900-1919), szeregowy 3 kompani 9 pułku strzelców wielkopolskich. Urodził się 4 sierpnia 1900 roku w Godzimierzu w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie rolnika Bogumiła i Apolonii z Ludwiczaków. Po ukończeniu niemieckiej szkoły ludowej pracował na gospodarstwie swoich rodziców. Na początku stycznia 1919 roku wstąpił ochotniczo do utworzonej w Szubinie kompani szubińskiej pod dowództwem Hieronima Goralewskiego, później kompania szubińska weszła w skład 9 pułku strzelców wielkopolskich. Od połowy stycznia walczył na froncie północnym w okolicy Noteci pod Szubinem, Rynarzewem, Rudami, Bagnem i Kornelinem. W trzeciej dekadzie stycznia 1919 roku ciężkie walki toczyły się na odcinku Rynarzewo-Łabiszyn wzdłuż brzegów Noteci. Dowódca tego odcinka frontu północnego kpt. Jan Tomaszewski pisał: (...) Tegoż dnia Niemcy forsowali znaczną siłą przejście przez Noteć na pododcinku Rudy. Z kompani odwodowych, stacjonujących w Łabiszynie, wysłałem jedną kompanie wraz z artylerią przez Bagno na Rudy. Silnie ostrzeliwane arty-

lerią nieprzyjacielską Rudy trzymały się dzielnie aż do nadejścia odwodu. Podaje poniżej raport swój do dowództwa frontu o przebiegu akcji: „Niemcy atakowali Rudy i z wielkimi stratami zostali odparci. Doliczono się 80 poległych. Znaczna część Niemców potopiła się w Noteci. Dopuszczono ich na krótki dystans i w ten sposób wymarnowano. 400 Niemców atakowało. Rudy w naszym ręku i umocnione. Uciekających Niemców na prawym brzegu Noteci ostrzeliwała nasza artyleria. Straty kompanii I owodu – 2 zabitych i 5-ciu rannych (...). Wśród dwóch wymienionych zabitych był Władysław Ruciński, który poległ 25 stycznia 1919 roku w walkach pod Rudami w pobliżu Rynarzewa. Pochowany został 10 lutego 1919 roku we wspólnej mogile powstańczej na cmentarzu parafialnym przy ulicy Nakielskiej w Szubinie. Obecnie w tym miejscu postawiony jest monumentalny pomnik z tablicami inskrypcyjnymi, na których widnieje nazwisko Władysław Rucińskiego. Postać Władysława Rucińskiego była wspominana podczas uroczystości poświęcenia i odsłonięcia pomnika poległych pod Rynarzewem w 1919 roku na cmentarzu parafialnym 4 lipca 1926 roku. Ks. proboszcz Mieczysław Buławski tak mówił: (...) Godzi się wspomnieć synów naszej parafii, którzy w powstaniu wielkopolskim lub na froncie bolszewickim życie swe oddali za matkę – Ojczyznę, mianowicie kaprala Apoloniusza Ligarzewskiego, szeregowców Kazimierza Gorączkowskiego, Stanisława Lewandowskiego, Marcina Krauzego, Maksymiliana Nowaka, Michała Kędziorskiego, Franciszka Maciejewskiego, Władysława Rucińskiego i Władysława Fryczyńskiego. Odeszli wszyscy w one zaświaty, które gęsto a nieustannie zaludnia kosa śmierci i Bóg żyjących. A prochy ich ziemskie w różnych stronach przytuła do

siebie ta polska ziemia (...). Władysław Ruciński został pośmiertnie za bohaterką śmierć na polu chwały w dniu 25 stycznia 1919 roku, odznaczony Medalem Niepodległości na podstawie postanowienia Prezydenta RP Ignacego Mościckiego z dnia 27.6.1938 roku. Nazwisko Władysława Rucińskiego pojawiło się po raz pierwszy na tablicy nowego pomnika, który odsłonięto na szubińskim cmentarzu parafialnym 18 maja 1924 roku. Bryłę pomnika zmieniono w 1939 roku. Podczas II wojny światowej pomnik zniszczył niemiecki okupant. Po 1945 roku pomnik w nowej szacie odsłonięto wraz z dwiema pamiątkowymi tablicami, na których widnieje nazwisko Ruciński Władysław.

Centralne Archiwum Wojskowe, Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości, sygn. MN 539 Ruciński Władysław; Monitor Polski 1938, nr 177, z dnia 5.8.1938, Zarządzenie Prezydenta RP o nadaniu Krzyża Niepodległości z Mieczami, Krzyża Niepodległości i Medalu Niepodległości; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu, Ewidencja grobów powstańców wielkopolskich w powiecie szubińskim 1920-1939, sygn. 24348, poz. 11 szeregowy Ruciński Władysław; USC Szubin-Wieś II 1900, sygn. 54/1900, akt urodzenia Władysława Rucińskiego; Archiwum USC Szubin, Księga Zmarłych USC Rynarzewo 1919, sygn. 21/1919; K. Czechowska, „Przewodnik po miejscach Pamięci Narodowej miasta i gminy Szubin”, Szubin 2007, s. 22-25; M. Buławski, „Miasteczko nad frontem. wspomnienia z roku 1919”, Poznań 1929, s. 40; S. Strauchman, „O wolność Szubina 11.01.1919”. Wydano przez Zw. Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919 Koło Szubin z okazji 15 letniej rocznicy oswobodzenia

miasta Szubina i Ziemi nadnoteckiej, Szubin 1934; T. Jabłoński, „Lista strat powstania wielkopolskiego 1918/1919”, Warszawa 1936, poz. 1265 Ruciński Władysław; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, „Lista strat powstania wielkopolskiego od 27.12.1918 do 08.03.1920”, Koszalin 2009, poz. 1698 Ruciński Władysław (data śmierci podana na dzień 1.02.1919); „Zarys historii wojennej pułków polskich 1918-1920. 67 pułk piechoty”, Warszawa 1929, Lista poległych i zmarłych, poz. 209 szeregowy Ruciński Franciszek (błędnie podane imię).

Piotr S. Adamczewski

Schilf Czesław (1895-1976), powstaniec wielkopolski. Ur. 8 lipca 1895 r. w Grodzisku Wlkp. w rodzinie Walentego i Walentyny z Domu Mizgalskiej. W okresie I wojny światowej powołany do armii niemieckiej. Jak zapisano we wniosku odznaczeniowym Wielkopolskiego Krzyż Powstańczego: „W listopadzie 1918 jako były żołnierz armii niemieckiej wstąpił na froncie zachodnim. w Pniewach do tworzącej się Straży Bezpieczeństwa i brał udział w rozbrajaniu niemieckiej ludności. Dla konspirowania działalności organizacyjnej pozostaje w armii niemieckiej do chwili wybuchu Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu. Jest współorganizatorem drużyn powstańczych w Pniewach, w których od początku stycznia bierze udział w wal-

Czesław Schilf

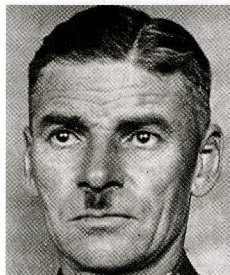
kach pod Sierakowem, Prusinem, Kolnem, Grolewem, Kamienną i Międzychodem.” Walczył pod dowództwem ppor. Wojciecha Kucharskiego, plut (sierż.) Wincentego Jędrzejczaka i ppor. (mjr.) Antoniego Biskupskiego. Brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej. W wojsku do 31 maja 1922 r.. W okresie międzywojennym pracownik biurowy Fundacji „Zakłady Kórnickie”. Przed wojną był księgowym w Tartaku Gądku. W okresie II wojny światowej członek Narodowej Organizacji Bojowej, ppor. AK, ps. „Jeleń”, Członek m. in. Towarzystwa Powstańców i Wojaków oraz Ligi Morskiej i Kolonialnej w Wolsztynie. W kórnickiej NOB pełnił funkcję szefa pomocy społecznej. Aresztowany w 1942 r., skazany na 7 lat więzienia. W 1945 r. powrócił i pracował w Wolsztynie. Zmarł dnia 23 lipca 1976 r. w Poznaniu, pochowany na cm. Poznań – Junikowo. Odznaczony m. in. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym

APP, 53/884/0/ 1/42, poz. 187. Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Imienny spis powstańców frontu zachodniego; Archiwum Prezydenta RP, Akta Rady Państwa, Uchwała Rady Państwa nr: 12.28-0.977 z dnia 28. 12. 1957 r., za: <http://powstancy-wielkopolscy.pl/> (dostęp: 07.07.2017); Imienny wykaz powstańców, którzy brali udział w walkach na froncie zachodnim Wielkopolski (w:) A. Biskupski, Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (7 Pułku Strzelców Wlkp.). tom I – Walki powstańcze na froncie zachodnim i północnym Wielkopolski. Organizacja pułku. Bydgoszcz 1925, s. XL; A. Antowski, Poznańscy leśnicy w służbie Wielkopolski Walczącej 1939-1945. Z dziejów Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu, Andrespol 2016, s. 300; strona internetowa www.po-

znan.lasy.gov.pl/ documents/ 688373/ 23055668/ lesnicy+wielkopolski+internet. pdf/4108959c-ce41-4222-b418-6c32a16cfc9c; relacja Tadeusza Gajski; materiały córki Kazimiery (zameżna Koźmińska).

Zdzisław Kościański

Schoen Antoni (1892-1978), urodził się 26 maja 1892 r. w Cerekwicy k/ Żnina. Syn Jana Wilhelma (30.06.1842 – 30.08.1930) i Teresy z domu Rybak (6.10.1850 – 10.04.1938). Ojciec, urodzony w Bruszczewie k/ Śmigła pracował jako owczarz w Cerekwicy. Matka urodziła się w Kcyni i zajmowała się gospodarstwem domowym. Antoni Schoen po ukończeniu szkoły ludowej w Cerekwicy w 1906 r. pracował z rodziną, a po 1910 r. wyemigrował do Prus w poszukiwaniu pracy. Pracował w hucie na terenie Westfalii. W dniu 15 października 1912 r. został powołany do służby w wojsku niemieckim. W okresie od 14 października 1912 r. do 1 września 1914 r. służył w 5 Pułku Grenadierów, a następnie kolejno w służbach wartowniczych: w sztabie 5 Pułku Piechoty (2.09.1914 – 16.05.1916), w Generalnym Korpusie nr V (17.05.-23.09.1916), w sztabie 9 Dywizji Piechoty (24.09.1916 – 24.04.1917), w sztabie 5 Dywizji Piechoty (25.04.-31.05.1917) i w służbie kwatermistrzowskiej (1.06.1917-20.12.1918). Awansował do

Antoni Schoen

stopnia podoficerskiego i został w dniu 1 stycznia 1917 r. odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II kl. W dniu 20 grudnia 1918 r. uzyskał przepustkę i przyjechał do rodzinnej Cerekwicy z zamiarem pozostania już w Polsce. Z dniem 1 stycznia 1919 r. wstąpił ochotniczo do oddziału powstańczego. Służył do 15 stycznia 1919 r. w Kompanii Powstańczej Żnin m. in. w zwiadzie konnym na froncie północnym, głównie w rejonie Łabiszyna. W okresie od 16 stycznia do 16 maja 1919 r. służył w żandarmerii polowej wojsk powstańczy, a od 7 maja 1919 r. jako żołnierz Wojsk Wielkopolskich (z zaliczeniem służby od 1 stycznia 1919 r.) nieprzerwanie do 12 lutego 1921 r. służył w 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich, przemianowanym 9 lutego 1920 r. na 67 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. W ramach tego pułku przebył szlak bojowy na froncie Litewsko – Białoruskim i w walkach pod Nasielskiem, uczestnicząc w wojnie polsko – bolszewickiej. Od września 1920 r. pełnił służbę na linii demarkacyjnej polsko – litewskiej w rejonie Suwałk. W Wojsku Polskim awansował do stopnia sierżanta. Zdemobilizowany dnia 14 lutego 1921 r., a 28 sierpnia 1923 r. został przeniesiony do rezerwy. Po zakończeniu działań wojennych 20 września 1921 r. rozpoczął służbę w Straży Celnej. Został skierowany do Szkoły Straży Celnej w Wieleniu (14.05.- 13. 08.1921). Służbę rozpoczął 14 sierpnia 1921 r. w Placówce SC w Nowym Wiecu koło Skarszewa, niedaleko Starogardu Gdańskiego, skąd 13 lipca 1922 r. został przeniesiony do Urzędu Celnego w Miasteczku Krajeńskim, gdzie pełnił funkcję konwojenta. Funkcjonariuszem służby stałej został mianowany 1 stycznia 1924 r. Od 15 lipca 1928 r. rozpoczął służbę w Placówce

SG Wyrzysk (Komisariat SG Rudna). Podczas tej służby przeszedł pomyślnie weryfikację w związku z reorganizacją Straży Celnej w Straż Graniczną i został przemianowany (1.10.1928) na strażnika Straży Granicznej, a 1 lipca 1929 r. awansowany na starszego strażnika SG. Przeniesiony z dniem 2 lipca 1930 r. do Placówki II linii Kaczory (Komisariat SG Kaczory, Inspektorat Graniczny SG Nakło). Kolejno pełnił służbę: Placówka SG Grabówno (8.01.1931) i Placówka SG Jeziorki (24.03.1934), gdzie był kierownikiem placówki. Awans na przodownika SG otrzymał 1 lutego 1935 r. W trakcie służby w Jeziorkach dostał decyzję (20.05.1935) z Izby Skarbowej z Poznania o zaliczeniu do wysługi emerytalnej służby w armii niemieckiej. Na własną prośbę od 1 maja 1937 r. został przeniesiony do Placówki SG II linii Grabówno, gdzie objął stanowisko kierownika placówki. W rocznej liście kwalifikacyjnej za 1938 r. występuje jako dowódca placówki II linii. Wykonując sumiennie swoje obowiązki dał się we znaki niemieckim przemytnikom. Mieszkał z rodziną w Miasteczku Krajeńskim (1922-1924), Brzostowie (1924-1932) i Jeziorkach (1932-1939). W sierpniu 1939 r. cała rodzina została ewakuowana do Warszawy. Po wybuchu II wojny światowej zgodnie z otrzymanymi rozkazami dotarł 9 września do Warszawy, a następnie kierował się do Lwowa. W dniu 25 września dostał się do niewoli niemieckiej. W dwa dni później został przewieziony do Tarnowa, a po kilku tygodniach zwolniony z obozu. Do Grabówna, gdzie zamieszkiwała jego rodzina wrócił 21 października 1939 r. Został natychmiast aresztowany przez Gestapo i zesłany do obozów w Oranienburgu, a w dniu 6 września 1940 r. do Dachau, gdzie został więz-

niem nr 18461. W tym obozie gestapowiec butem wybił mu prawe oko. Po usilnych zabiegach rodziny został jako inwalida zwolniony z Dachau w marcu 1941 r. i wrócił do Grabówna. Do końca wojny pracował tam jako woźnica u nadleśniczego. W styczniu 1945 r. rosyjski żołnierz chciał go zastrzelić po znalezieniu przechowywanego munduru Straży Granicznej. Z uwagi na niemiecko brzmiące nazwisko był w pierwszych miesiącach 1945 r. prześladowany przez Urząd Bezpieczeństwa m. in. przetrzymywano go w piwnicach budynku, gdzie obecnie znajduje się Szkoła Policji w Pile. W tym czasie byli tam również przetrzymywani Niemcy. W dniu 15 sierpnia 1945 r. otrzymał przydział 10 – hektarowego gospodarstwa w Żeleźnicy k/Krajenki i mieszkał tam z rodziną do 1952 r. W 1952 r. przeprowadził się z rodziną do Piły (zamieszkał przy ul. Wawelskiej) i pracował jako poborca podatkowy. W dniu 30 lipca 1957 r. został członkiem Koła Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Pile (leg. Nr 27027). Uchwałą Rady Państwa z dnia 11 listopada 1972 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim został awansowany do stopnia podporucznika Wojska Polskiego. Związek małżeński z Gertrudą z domu Zimna (17.03.1902 – 1986) zamieszkałą w Skarszewie k/ Starogardu Gdańskiego zawarł 30 lipca 1924 r. Był ojcem pięciorga dzieci. Czworo dzieci urodziło się w Brzostowie: córki Zyta Cyryła (26.08.1924 – 29.04.2003, zmarła i została pochowana w Pile) i Łucja (ur. 23.01.1926) oraz synowie: Czesław (ur. 13.05.1928) z zawodu mechanik samochodowy i Zenon (ur. 30.12.1931), również mechanik samochodowy. Najmłodszy syn Aleksander (ur. 20.04.1940) z zawodu nauczyciel wychowania fizycznego urodził się w Gra-

bównie. Antoni Schoen doczekał się dziesięciorga wnuków. Za zasługi wojenne i wzorową pracę został odznaczony m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr Ł-55551 z 18.12.1968), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczymi (leg. nr C-6288 z 15.03.1958), Brązowym Krzyżem Zasługi (dok. nadania nr 4655/a z 10. 11. 1930), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (w 1929 r.), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (w 1929 r.), Medalem Brązowym Za Długoletnią Służbę, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (leg. nr 365-71-169 z 16. 02. 1972), Odznaką Grunwaldzką (leg. nr 33406 z 9.05. 1969). Zmarł w Pile 11 stycznia 1978 r. i został pochowany na miejscowym Cmentarzu Komunalnym, kwat. 8/C-17-15,16. W 1984 r. pochowano w tym grobie jego żonę Gertrudę.

Dokumenty rodzinne udostępnione w lutym 2009 przez syna Aleksandra zamieszkałego w Pile; Archiwum Straży Granicznej,teczka akt personalnych, sygn. 196/3854; rozkazy Komendy Straży Granicznej, syn. 187/40.

Wojciech Kicman

Setny Antoni (1892-1983), urodził się w Chobienicach, syn Wawrzyńca i Seweryny Kluj. Dzieciństwo i młodość spędził w rodzinnej wsi. Z chwilą wybuchu I wojny światowej powołany do Armii Pruskiej walczył na froncie wschodnim, gdzie zostaje ciężko ranny (w listopadzie 1915 roku). W listopadzie 1918 roku wstąpił do tymczasowej Komendy Straży Obywatelskiej w Poznaniu pod dowództwem komendanta Juliana Langego, a po jej przekształceniu – do Straży Ludowej w Poznaniu. W czasie Po-

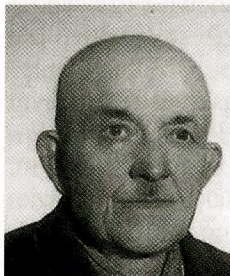
wstania Wielkopolskiego był łącznikiem z oddziałami kompanii Grodzkiej. Z garnizonu poznańskiego w styczniu 1919 roku dowozi broń i amunicję do oddziałów w okolicy Grodziska Wlkp. W maju 1919 roku po reorganizacji Straży Ludowej wstąpił do Wojska Ochrony Krajowej i udał się na Śląsk gdzie walczył o przyłączenie tych ziem do Macierzy. Brał udział we wszystkich trzech Powstaniach Śląskich, w walkach frontowych o Zabrze, Kędzierzyn, pod Górą Św. Anny. Zaangażowany w ochronie przebiegu plebiscytu na Górnym Śląsku. Służbę w Wojsku Polskim zakończył 31 lipca 1920 roku, powrócił do rodzinnej miejscowości. 21 października 1927 roku poślubił Łucję Waligórską w Wolsztynie. W roku 1928 urodził się syn Tadeusz (1928-2014) W związku małżeńskim dożyli „Złotych Godów” W roku 1927 założył Sklep Skór i Przyborów Szewsko-Rymarskich. Po wkroczeniu do Wolsztyna niemieckiego okupanta, sklep przejął Niemiec-treuhaender Artur Kietzman. Antoni Setny wraz z rodziną został wysiedlony z swojego domu jednak nadal mieszkał w Wolsztynie i został podległym pracownikiem w swojej hurtowni skór. Po zakończeniu okupacji niemieckiej ponownie stał się właścicielem Sklepu Skór, jednak ówczesne władze były bardzo nieprzychylnie „prywatnej inicjatywie”. Po przeprowadzonej rewizji przez UB został aresztowany i osadzony w areszcie w Poznaniu. Zwolniony podjął ponownie działalność handlową, prowadził swój sklep do schyłku życia. Jako były Powstańiec Wielkopolski i Śląski był czynnym członkiem Związku Powstańców i Wojaków w okresie międzywojennym. W okresie PRL-u należał do Związku Powstańców Wielkopolskich i ZBO-WiD. Odznaczony Krzyżem Kawaler-

skim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie. Mianowany podporucznikiem W. P. Zmarł 15 lutego 1983 roku i został pochowany na miejscowym cmentarzu w Wolsztynie.

Wniosek odznaczeniowy WKP, USC Chobienice, Głos Wolsztyński 2003, lista strat Armii Pruskiej I Wojny Światowej, informacje i pamiątki rodzinne.

Piotr Stachecki

Sikora Antoni (1899-1975), Powstańca Wielkopolski, żołnierz wojny polsko-bolszewickiej. Był synem Marcina i Elżbiety, urodził się 13 czerwca 1899 r. w Drawskim Młynie k/Krzyża. Skończył szkołę parafialną w miejscowości Wieleń. Już w okresie młodzieńczym pracował w niemieckich cegielniach. W 1917 r. powołany do armii pruskiej, służył w Szczecinie, skąd zdezerterował i jako ochotnik 13 stycznia 1919 r. zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego, do kompanii wronieckiej. Walczył w Romanowie (najdłuższa wieś w Polsce), gdzie toczyły się ciężkie walki. Ranny w prawą rękę, przebywał w szpitalu od 5 października 1919 r. do 22 października 1919 r. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po szkoleniu w Warszawie 1 listopada 1919 r. awansowany został na podoficera. W bitwie o Warszawę ranny,

Antoni Sikora

przebywał w szpitalu do 18 sierpnia 1920 r., kiedy został zwolniony z wojska do rezerwy (książeczka wojskowa 1899 r. Liczba porządkowa listy poborowej 220 Antoni Sikora PKU 38/Cz). W dniu 4 listopada 1923 r. zawarł związek małżeński z Weroniką z domu Mucha z Pęckowa k/Drawska. Miał dwoje dzieci: Kazimierza (ur. 1926) i Elżbietę (ur. 1928). Jako bezrobotny, zakwalifikowany przez władze polskie do pracy w zorganizowanym transporcie, razem z rodziną, pojechał w 1928 r. za pracą do Francji. Osiedlił się w St. Florent-sur-Cher i zatrudnił się w odlewni Rosier k/Bourges, gdzie pracował do 1940 r. Z chwilą zamknięcia fabryki został zwolniony z pracy. Wezwany do rozbijania rudy odmówił, bo chciał zgodnie z kwalifikacjami pracować w odlewni na swoim stanowisku. Za odmowę pracy miał wytoczony proces sądowy. Internowany przez władze, wywieziony został w Pireneje. Pracował jako cieśla (Carta D, Identite D, Etranger nr 41-EH 32003). W 1943 r. uciekł i ukrywał się w lesie, razem z drugim internowanym o nazwisku Nociuń, wypalali węgiel drzewny. Jesienią 1944 r. wrócił do rodziny i zatrudnił się u fabrykanta taczek drewnianych (masowo wysyłanych do Afryki). Do Polski do Tadeusza w pow. średzkim wrócił 1 grudnia 1946 r. do gospodarstwa, które wcześniej w 1936 r. przy pomocy rodziny kupił za pieniądze zarobione we Francji. Dnia 9 sierpnia 1947 r. zgłosił się do Wojska Polskiego RKU Poznań – powiat (zaświadczenie). W gospodarstwie w Tadeuszewie pracował do 1973 r., tj. do czasu przepisania gospodarstwa na syna Kazimierza. Antoni Sikora nie angażował się społecznie – zrezygnowany, rozżalony, zawiedziony niedotrzymaniem wcześniejszych obietnic Polski sprzed 1939 r. i po wojnie. Zmarł 19 września 1975 r.

Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Winnej Górze.

Biogram opracowano na podstawie relacji syna Kazimierza i dokumentów opisanych w biografii.

Kazimierz Sikora, Amelia Stępa

Siński Stanisław (1892-1983), urodził się 7 kwietnia 1892 r. w Zalesiu (w ówczesnym powiecie szubińskim), w rodzinie Franciszka i Wiktorii z domu Kazmierczak. Ojciec był robotnikiem rolnym. Rodzina zamieszkała w Pakości. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej w Pakości. W czasie nauki jako 13-letni uczeń brał udział w 1905 r. w strajku szkolnym. Kształcił się w zawodzie ślusarza. Podjął pracę w cukrowni w Pakości. Po wybuchu I wojny światowej został w 1914 r. powołany do wojska niemieckiego. Skierowany został na front zachodni do Francji. Z wojny wrócił w 1918 r. do Pakości. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim jako ochotnik. Od 4 stycznia 1919 r. w szeregach kompanii pakoskiej pod dowództwem Władysława Poczekaja. Walczył o Inowrocław, a następnie pod Łabiszynem, Rynarzewem, Szubinem. Wstąpił jako ochotnik do 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Skierowany z oddziałem pod Zbąszyń, Rawicz, Gołańcz, Kcynię, Budzyń. Udział w powstaniu został potwierdzony przez Centralne Archiwum Wojskowe. 12 maja 1920 r. awansowany do stopnia kaprala. Zdemobilizowany w 1921 r. wrócił do Pakości. W latach 1921-1928 pracował jako ślusarz w prywatnym zakładzie w Inowrocławiu. Od 1928 do 1939 r. pracował jako ślusarz w cukrowni w Kruszwicy. Zaangażował się w działalność organizacji skupiających weteranów powstania. Najpierw należał do koła w Pa-

kości, a od 1932 r. do wybuchu II wojny światowej do koła w Kruszwicy, gdzie się przeprowadził wraz z rodziną. W latach 1936-1938 był sekretarzem koła Związku Weteranów Powstań Narodowych w Kruszwicy. W czasie II wojny światowej pracował dalej jako ślusarz w cukrowni. W latach 1946-1949 był radnym Miejskiej Rady Narodowej w Kruszwicy. Działał w Radzie Zakładowej Cukrowni w Kruszwicy, komisji gospodarczej Powszechnej Spółdzielni Spożywców w Kruszwicy. W 1958 r. przeszedł na emeryturę. Był członkiem ZBoWiD. Żonaty z Janiną. Odznaczony Uchwałą Rady Państwa z 16 kwietnia 1975 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski nr 521-75-115. Uchwałą Rady Państwa z 23 października 1972 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym nr 902-71-84. Zmarł 31 maja 1983 r.

Życiorys Stanisława Sińskiego; Odpis wniosku odznaczenia Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Odpis wniosku odznaczenia Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski; Kwestionariusz Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy? obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Siwek Marian (1901-1977), urodził się 15 sierpnia 1901 r. w Grodzisku Wielkopolskim. Syn Wincentego i Marianny z domu Królik. Szkołę powszechną ukoń-

Marian Siwek

czył w Grodzisku Wielkopolskim. Po śmierci rodziców, jako najmłodszy z rodzeństwa, był pod opieką starszego brata Władysława (28.05.1887 – 1939), również powstańca wielkopolskiego. Wyczuł się zawodu kupieckiego. Razem z bratem od 28 grudnia 1918 r. do 10 lipca 1919 r. brali udział w Powstaniu Wielkopolskim. W Grodzisku Wielkopolskim uczestniczył w obejmowaniu Starostwa, Urzędu Pocztowego i stacji kolejowej. Uczestniczył w potyczce koło miejscowości Kaszczory w pow. wolsztyńskim. Pilnował również jeńców wojennych przejmując od nich posiadana broń. W dniu 14 lipca 1919 r. został wcielony do 3 Pułku Lotniczego, w którym służył do 7 grudnia 1920 r. Ponownie wcielony 22 kwietnia 1922 r. do 9 Pułku Strzelców Konnych, w którym służył do 1 lipca 1923 r. Służbę w Wojsku Polskim zakończył w stopniu kaprała. W dniu 26 października 1937 r. zawarł związek małżeński z Wiktoria z domu Przymuszała (1.08.1908 – 25.10.1995). Razem z żoną zamieszkał w Obornikach Wielkopolskich, gdzie był właścicielem sklepu obuwniczego. W 1940 r. cała rodzina została wysiedlona do Chełma Lubelskiego. Tam urodziła się córka Ewa (ur. 1943). Po zakończeniu II wojny światowej powrócił z rodziną do Obornik Wlkp. Dalej prowadził sklep obuwniczy, aż do jego likwidacji. Następnie pracował w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska na stanowisku kierownika Rozlewni Wód Gazowanych. Po przejściu na emeryturę prowadził kancelarię Zespołu Adwokackiego w Obornikach Wlkp. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. Nr 37-70-159 z dnia 5 czerwca 1971), Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/25 z dnia 24 stycznia 1958, leg. Nr C-2850)) oraz Medalem Pamiątkowym Za

Wojnę 1918-1921 (nadany przed 1939). Zmarł 23 września 1977 r. w Lesznie Wlkp. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Obornikach Wlkp., a następnie po ekshumacji 1 kwietnia 2010 r. na Cmentarzu Komunalnym w Pile, w grobie, gdzie spoczywa jego żona Wiktoria, kwatera 8/E-26-2.

Archiwum Prezydenta RP, wniosek na Wielkopolski Krzyż Powstańczy; dokumenty i informacje udzielone przez córkę Ewę Jasnosz we wrześniu 2015 r.; książeczka wojskowa z 18 marca 1925 r. WKU Szamotuły.

Wojciech Kicman

Skorupka-Padlewski Juliusz Zygmunt (1884-1940), dowódca 9 pułku strzelców wielkopolskich, płk w st. sp.. Ur. się 2 marca 1884 r. w Brzeżanach, (woj. lwowskie). Był trzecim, najmłodszym synem Juliusza Ludwika Ferdynanda Skorupka-Padlewskiego (herbu Ślepowron) i Izabeli z Czerwińskich herbu Lubicz. Miał dwóch starszych braci: Grzegorza i Mieczysława Apolinarego oraz przyrodną siostrę Karolinę Józefę Marie. Dzieciństwo, lata młodości i czas edukacji spędził w rodzinnych Brzeżanach. Wkraczając w samodzielne życie zdecydował się na podtrzymanie tradycji rodzinnej, dokonując wyboru przyszłej drogi zawodowej postanowił pójść w ślady ojca, oficera austriackiej ar-

Juliusz Zygmunt
Skorupka-Padlewski

mii, który służbę wojskową zakończył w stopniu pułkownika. Po ukończeniu 4 letniej (1900- 1904) Szkoły Kadetów we Lwowie został zawodowym oficerem armii austriackiej. Przydzielony do 1 p. bośniacko- hercegowińskiego, z którym przeszedł I wojnę światową. W Wiedniu należał do Klubu Polskiego, zaś w Sarajewie do Ogniska Polskiego. W armii tej dośłużył się stopnia kapitana (mianowany 25 czerwca 1915 r.). W 1917 r. został przydzielony do Polskiej Siły Zbrojnej ("Polnische Wehrmacht"), pełniąc funkcję doradcy w 5 pp Legionów, a następnie wykładowcy w Szkole Podchorążych w Ostrowie Łomżyńskim – obecnie Ostrowi Mazowieckiej (podlegał Komendantowi szkoły mjr. Marianowi Kukielowi). Na wiosnę 1918 r. wysłany został na front zachodni (belgijsko- francusko- niemiecki). Jesienią 1918 r. deklaruje swoją gotowość do pełnienia służby w odradzającym się polskim wojsku (od 29 września 1918 r.). W listopadzie 1918 r. przywrócił zerwaną przez Niemców łączność z Ostrowi Łomżyńskiej z Warszawą. 1 kwietnia 1919 r. powierzono mu zadanie sformowania 9 p. strz. wlkp. i 12 kwietnia mianowano jego d-cą. Jak zapisał: „Pułk w czasie walk poszczególnych jednostek z Niemcami w przeciągu niespełna jednego miesiąca sformowałem i północny front nad Notecią od Ujścia do Inowrocławia obsadziłem”. Za co zapisał się złotymi zgłoskami m. in. w „Księdze Chwały Piechoty” (1937-1939). 23 maja 1919 r. ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r. mianowany został na stopień ppłk.. W styczniu 1920 r. odbiera od Niemców wraz pułkiem Leszno i Rawicz. Z kolei z końcem stycznia 1920 r. wyruszył na front bolszewicki. Obowiązki d-cy 9 p. strz. wlkp. pełnił do 3 czerwca 1920 r. Następnie został przydzielony do RKU Kraków -Miasto na stan oficerskiej Kadry OK nr V. 25 maja

1920 r. został d-cą 33 Brygady Piechoty, funkcję tę pełnił do 10 lipca 1920 r... Major Jan Klein poświadczył w 1924 r., iż: „Niejednokrotnie podczas walk odwrotowych 1920 r. pułkownik Padlewski dzięki swej nadzwyczajnej osobistej odwadze i energii podtrzymywał ducha żołnierzy 33 bryg. piech., czym umożliwiał wykonanie zadań nakładanych przez D-two 17 Dyw. P. na 33 brygadę.”. Po tym czasie w okresie od 10 września 1920 r. do 11 czerwca 1921 r. pełnił obowiązki oficera sztabu dowództwa 3 Armii. Po wojnie nadal pozostawał w czynnej służbie -wojskowej. Od 16 listopada 1921 r. do 1927 r. pracował na stanowisku Komendanta Powiatowej Komendy Uzupelnień W Nowym Targu. W 1928 r. został przeniesiony w stan spoczynku – według Rocznica Oficerskiego Rezerwy z 1934 r. – ppłk w st. sp... z przydziałem do kadry DOK nr. V. W 1939 r. zmobilizowany i wraz ze swoją jednostką wojskową uczestniczył w kampanii wrześniowej. Wzięty do niewoli przez Rosjan. Jako jeńiec wojenny przetrzymywany był w obozie w Kozielsku. Rozstrzelany został w kwietniu 1940 r. w Katyniu. Pośmiertnie, rozkazem personalnym Ministra Obrony Narodowej z dnia 5 października 2007 r., awansowany został do stopnia płk.. Za zasługi wojenne był odznaczony Krzyżem. Walecznych. Uczczony Dębem Pamięci na 70 Rocznicę Zbrodni Katyńskiej na terenie Zespołu Szkół im. Korpusu Ochrony Pogranicza w Szydłowcu (13 kwietnia 2010 r.). Żonaty z Teresą z Rosmanerów, miał dwie córki – bliźniaczki urodzone 15 kwietnia 1920 r.; Teresę Marię i Julię Marię.

CAW, akta personalne 1816; MiD WIH, L. W. 052/4 z 27 IV 1940 (Na L. W. rok ur: 1882 a nie 1884r., zapisany jako Skorupka-Padlewski); CAW, akta perso-

nalne sygn. I. 482-97-9726; *Księga Chwały Piechoty. Pod red. Bronisława Prugar Ketlinga. Warszawa 1937-1939, s. 303; Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza wojennego. Warszawa 2000, s. 460 (zapisany jako Padlewski – Skorupka); L. Szczęśniak, Katyń. Lista ofiar i zaginionych jeńców obozów Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk, Warszawa 1989, s. 237; A. Moszyński, Lista Katyńska. Jeńcy obozów Kozielsk, Ostaszków Starobielsk. Zaginieni w Rosji Sowieckiej. Londyn. Warszawa 1989, s. 143; J. Tucholski, Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk lista ofiar. Warszawa 1991, s. 185; S. Konieczny, Zarys historii wojennej 67-go pułku piechoty wielkopolskiej. Warszawa 1929, s. 10; M. Rezler, Ogólny zarys organizacji piechoty wielkopolskiej w latach 1918-1919 (w:) Powstanie Wielkopolskie 1918.1919 (artykuły i przyczynki). Pod red. Bogusława Polaka. Kościan 1975, s. 187; Opracowanie P. J. Wiśniewskiego; Relacja Piotra Brzozowskiego o J. Wultanskiego; strona internetowa <http://zskop.eu/zd/1308/index.html>*

Zdzisław Kościński

Sment Roman (1898-1988), uczestnik powstania wielkopolskiego, pisarz kompanii pakoskiej, żołnierz wojny polsko-bolszewickiej, działacz harcerski i niepodległościowy. Syn Szczepana i Stanisławy Koniecznej, urodził się 9 sierpnia 1898 r. w Pakości. W latach

Roman Sment

1904-1912 uczęszczał do szkoły powszechnej w Pakości. W roku 1908 uczestniczył w strajku szkolnym. Został aresztowany wraz z bratem Ignacym za kolportowanie gazety polskiej „Dziennik Bydgoski”, redagowanej przez Jana Teskę. Pod koniec 1912 roku wstąpił do Związku Młodzieży Polskiej, w którym pełnił funkcje sekretarza i przewodniczącego. W latach 1912-1915 uczęszczał do szkoły dokształcającej i terminował w firmie „Bazar”, w której później rozpoczął pracę jako pomocnik kupiecki. W sierpniu 1916 r. powołany został do wojska pruskiego i skierowany do 2 pułku grenadierów w Szczecinie. Do połowy grudnia 1918 walczył na froncie wschodnim. Po ucieczce z transportu wojskowego wrócił do Pakości, gdzie rozpoczął działalność w Radzie Robotniczo-Żołnierskiej. W składzie kompanii pakoskiej uczestniczył w walkach o Inowrocław i bojach na froncie północnym o Łabiszyn, Nakło i Kcynię. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej jako żołnierz 2 kompanii 1 baonu 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich (później 67 pułku piechoty) na froncie litewsko-białoruskim. W 1922 r. został zwolniony do rezerwy w stopniu sierżanta. Pracował jako kupiec w Bydgoszczy i Poznaniu, gdzie uczęszczał do szkoły handlowej oraz uniwersytetu ludowego. W 1925 r. wrócił do Pakości, gdzie otworzył sklep z konfekcją i obuwiem. Był prezesem Towarzystwa Powstańców i Wojaków, członkiem Ligi Obrony Kraju, Bractwa Kurkowego oraz sekretarzem Ochotniczej Straży Pożarnej. W okresie międzywojennym opracował kronikę walk kompanii pakoskiej. Był inicjatorem budowy pomnika poległych w powstaniu mieszkańców Pakości na lokalnym cmentarzu. Podczas okupacji hitlerowskiej, wysiedlony wraz z rodziną w okolice Garwolina, ukrywał kronikę

oddziału. Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do Pakości i pracy w sklepie. W 1953 r. objął posadę kierownika referatu finansowego w pakoskim ratuszu. Zmarł w kwietniu 1988 r. i spoczywa na cmentarzu parafialnym w Pakości. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Zwycięstwa i Wolności. Był żonaty z Pelagią Runge, pielęgniarką z powstańczego szpitala z którą miał córkę Zofię zamężną Fałszewicz.

Sment R., Opis dziejów kompanii pakoskiej w Powstaniu Wielkopolskim, Pakość 1970, (maszynopis); Łada H., Udział społeczeństwa pakoskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Pakość 1978; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; strona internetowa <http://www.kompaniapakoska.republika.pl/index.htm> (dostęp: 27 września 2017 r.).

Barbara Tomkowiak

Smurawa Stanisław (1897-1968), Powstaniec Wielkopolski, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej urodził się 3 kwietnia 1897 r. w Zmysłowie pow. Środa. Był synem Jana i Katarzyny zd. Brzóska. Ukończył szkołę powszechną w Krerowie. Później uczył się zawodu ślusarza-mechanika, zdobył uprawnienia prowadzenia maszyn rolniczych, traktora. Przy-

Stanisław Smurawa

był do Środy, skąd został powołany do armii pruskiej. Do Powstania Wielkopolskiego zgłosił się 27 grudnia 1918 r. do I Ochotniczej Kompanii Średzkiej i w dniu 28 grudnia 1918 r. brał udział w walkach ulicznych w Poznaniu pod dowództwem Alfreda Milewskiego. W czasie działań powstańczych walczył pod Zbąszyniem i Łomnicą. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, po powrocie z której opowiadał rodzinie jak wojska bolszewickie w odwrocie w popłochu uciekały przed Wojskiem Polskim. W dniu 10 kwietnia 1937 r. został członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych RP (figuruje w spisie nr sygn. 21980 str. 316). W latach międzywojennych prowadził warsztat i sklep rowerowy ORKAN w Środzie przy ulicy Krzyżowej, aż do stycznia 1941 r. Zawarł związek małżeński z Izabelą z domu Kozłowska. Miał czworo dzieci: Halinę, Henryka, Aleksandrę i Tadeusza. Mieszkał z rodziną w Środzie przy Placu Kościelnym 4 u Bartkowiaków. W marcu 1941 r. został wywieziony do obozu przejściowego do Łodzi, a stamtąd, w czerwcu 1941 r. w wyniku selekcji, wywieziony został wraz z rodziną do Niemiec, do miejscowości Waschow pow. Hagenow (Meklemburgia). Pracował tam w gospodarstwie rolnika Niemca. Wywózka z Łodzi do Niemiec z całą rodziną, a nie do obozu karnego nastąpiła dzięki zdecydowanej postawie Stanisława Smurawy i tylko z tego powodu, że miał kwalifikacje do pracy na traktorze i na maszynach rolniczych. W 1944 r. zmarła mu żona Izabela, pozostawiając czworo małych dzieci. Obowiązki matki przejęła córka Halina, mająca wtedy zaledwie 12 lat. Po zakończonej wojnie w 1945 r. wrócił z dziećmi do Środy i zamieszkał przy ulicy Krótkiej 1. Rozpoczął starania o odzyskanie warsztatu i sklepu przy ulicy Krzyżowej – nieste-

ty bezskutecznie. Podjął więc pracę w Cukrowni, gdzie pracował jako mechanik. Pracę tę wykonywał do przejścia na emeryturę w 1963 r. W 1945 r. zawarł drugi związek małżeński z siostrą swojej pierwszej żony – Marią (zm. 1952). Z tego związku dzieci nie było. Uchwałą Rady Państwa nr 12.31-0.1064 z 31 grudnia 1958 r. odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 16 marca 1968 r. w Środzie Wlkp. Spoczywa na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. (str. prawa, rząd III, lp. 99). Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. i w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” praca zbiorowa pod red. prof. Janusza Karwata, wydanej w 2009r. str. 211, poz. 543.

Biogram opracowano na podstawie dokumentów i pamiątek rodzinnych.

Tadeusz Smurawa

Sobczak Michał (1900-1963), urodził się 20 września 1900 r. w miejscowości Czerlin koło Gołańczy w powiecie wągrowieckim. Syn Jana (ur. 12.04.1871 we wsi Januskowi, pow. Wągrowiec) i Anny (ur. 29.06.1871 w Gołańczy-Smolary). Miał trzy siostry i dwóch braci. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim od dnia 30 grudnia 1918 r. do dnia 18 lutego 1919 r. Uczestniczył w oswobodzeniu

Michał Sobczak

Gołańczy, następnie jako członek kompanii gołańcieckiej pod dowództwem ppor./ppłk Włodzimierza Kowalskiego (1889 – 1969) brał udział w walkach o Kcynię, Margonin, Szamocin, Chodzież, Jaktorowo i Smogulec, a następnie w walkach powstańczych na linii Szubin – Nakło. Później służył w Wojsku Polskim uzyskując stopień kaprala. Jego udział w powstaniu został poświadczony 22 marca 1958 r. przez dowódcę oddziałów powstańczych w tym rejonie ppor./ppłk Włodzimierza Kowalskiego (1889 – 1969). Michał Sobczak był handlowcem i zajmował się handlem obwoźnym na terenie Gołańczy, Wągrowca i całej Wielkopolski. W czasie okupacji pracował w Gołańczy u Niemca jako pracownik fizyczny. Po 1947 r. zamieszkał z rodziną w Pile przy ul. Wysokiej. Początkowo zajmował się handlem, a następnie podjął pracę w Zakładzie Odlewniczym oraz w Szpitalu Miejskim jako pracownik fizyczny. Stąd przeszedł na emeryturę. W dniu 1 sierpnia 1932 r. został członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych, a od 17 sierpnia 1938 r. należał do Związku Powstańców Wielkopolskich (legitymacja członkowska nr 248) – Koło w Gołańczy (nr rejestracji 9, w dniu 5.09.1938 r.). Posiadał dyplom weryfikacyjny Związku nr 248 i o takim samym numerze kartoteką w Zarządzie Głównym Związku. Został zweryfikowany przez Referat Historyczny pod nr 7950. Był zarejestrowanym członkiem w ewidencji Okręgu Poznańskiego Związku pod nr 2268 (w dn. 22.08.1938). Należał od 28 maja 1958 r. do ZBOWiDu – Koło w Pile (leg. nr 222805 z 28.05.1958 r.), będąc zarejestrowanym pod nr 212821 w ewidencji Okręgu Związku. Przed 1939 r. został odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (ustanowionym w dniu 21.09.1928 r.), a w 1958 r. Wielkopolskim

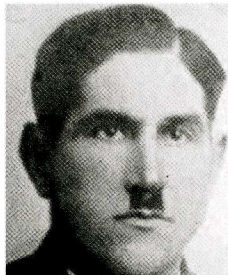
Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/1054 z dnia 18 grudnia 1958, leg. nr C-75126 z 18.12.1958). Michał Sobczak zawarł w Gołańczy w 1927 r. związek małżeński z Celiną Michalską (20.10.1907 – 24.10.1959), z zawodu krawcową, zajmującą się wychowywaniem dzieci i prowadzeniem gospodarstwa domowego. Miał trzy córki: Barbarę, zamężną Rutkowską (ur. 21 maja 1928 r. w Gołańczy, a obecnie zamieszkałą w Pile przy ul. Andersa), Annę, zamężną Kaję (6.01.1930 – 7. 12.2007) i Wenantę (1.09.1940 – 16.02.2000), urodzoną w Gołańczy oraz trzech synów: Michała (23.03.1935 – 17.07.1997), Jerzego (ur. 14. 09.1943 w Gołańczy, mieszkającego w Gorzowie Wielkopolskim) oraz syna Wenanta (ur. 2 października 1947 r. w Pile, mieszkającego w Chodzieży). Michał Sobczak zmarł w Pile 21 lutego 1963 r. Został pochowany na zabytkowym, katolickim, polsko – niemieckim, nieczynnym już cmentarzu przy al. Powstańców Wielkopolskich w Pile. Obok została pochowana, zmarła w Pile jego żona Cecylia. Grobowiec zachował się do czasów współczesnych.

Wieczorek A., Gołaniecka Kompania Powstańcza, Gołańcz 2013 r.; akt zgonu USC Pila 47/1963; legitymacja członkowska nr 248 z 5 września 1938 r. Związku Powstańców Wielkopolskich; legitymacja ZBoWiD nr 222805 z 28 maja 1958 r.

Wojciech Kicman

Stachowiak Piotr (1900-1974), urodził się 24 czerwca 1900 r. w Jeziorach Małych k/Zaniemyśla w pow. średzkim. Był synem robotnika rolnego w majątku ziemskim Szlachcin. Osierocony przez matkę w wieku 5 lat przeniósł się z ojcem

do wsi Szlachcin. W pierwszych dniach stycznia 1919 r. wstąpił ochotniczo do 3 Kompanii Średzkiej. Walczył pod dowództwem por. Nikodema Dykczaka. Brał czynny udział w walkach pod Smogulcem, Paterkiem, Nakłem i Chodzieżą, leg. nr 288810 nr ewid. okręgu 213917. W 1925 r. zawarł związek małżeński w kościele w Nietrzanowie z Jadwigą zd. Kościelniak (1901-1985). Miał czworo dzieci: Kazimierę (1925-2007), Mieczysławę (ur. 1927), Helenę (1928-1996) i Zofię (ur. 1938). Do wybuchu II wojny światowej pracował w majątku ziemskim Nietrzanowo. W latach 1938-1945 był zarządcą folwarku w Nietrzanowie, był włodarzem. Pracował społecznie na odcinku wiejskim. Po 1945 r. był członkiem Spółdzielni Rolniczej w Nietrzanowie, a po reformie rolnej gospodarzył we własnym gospodarstwie rolnym o areale 7,8 ha. Po utworzeniu rolniczej spółdzielni produkcyjnej w Nietrzanowie, pracował tam jako magazynier. Jako weteran Powstania Wielkopolskiego był zapraszany do szkół. W 1958 r. na mocy uchwały Rady Państwa nr 12.31-0.1064 z dnia 31 grudnia 1958 r. odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 11 kwietnia 1974 r. w Nietrzanowie i spoczywa na tamtejszym cmentarzu parafialnym. Jego nazwisko figuruje w książce wydanej w 2009 r. pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” – praca zbiorowa pod red. prof. Janusza Karwata, str. 211, poz. 555.

Piotr Stachowiak

Opracowano na podstawie: listy odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (wydruk z 12.01.2017r.) i dokumentów z Archiwum Wielkopolskiego Towarzystwa Genealogicznego „Gniazdo” Michowo 64 B.

*Zygmunt Małecki
Aldona Małecka*

Stanisławski Ignacy (1897-1965), powstaniec wielkopolski, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Urodził się 21 lipca 1897 r. w Chwalibogowie pow. wrzesiński. Był synem Walentego i Stanisławy z d. Wańskiej. Od 6 roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej w Bardzie, którą ukończył mając lat 14. Następnie podjął pracę w majątku Chwalibogowo. W 1916 r. powołany został do służby w armii pruskiej, w której służył do 1918 r. Podczas pełnienia służby i umieszczony został w szpitalu garnizonowym we Wrześni. Gdy zaczęło się powstanie w grudniu 1918 r. ochotniczo wstąpił do tworzącego się na terenie Wrześni oddziału. Choć chory, brał udział w zdobyciu wrzesińskich koszar pod dowództwem por. W. Wiewiórowskiego. Po zdobyciu Wrześni był dalej pod opieką lekarską. Po wyleczeniu 2 lutego 1919 r. przekazany został do średzkiego batalionu pod dowództwo Ignacego Nowaka i jego zastępcy Stefana Namysłowskiego. Brał udział w zdobywaniu Miejskiej Górki, Sarnowy, Ra-

Ignacy Stanisławski

wicza, Kcyni, Szubina, Nakła i Bydgoszczy. Po sformowaniu pułku brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, podczas której nad Berezyną dostał się niewoli. Służbę w wojsku ukończył w stopniu szeregowca. Po powrocie do domu ponownie został zatrudniony w majątku ziemskim Chwalibogowo w charakterze maszynisty. Pracował tam w okresie międzywojennym, w czasie okupacji i po II wojnie światowej, aż do 1957 r. Później przeszedł na rentę inwalidzką. Jako powstaniec wielkopolski został zweryfikowany przed 1939 r. i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK-VII w Poznaniu pod Nr 3412. Zweryfikowany przez Związek Powstańców Wielkopolskich w dniu 30 maja 1934 r. pod nr 10831 należał do ZPW koło Września. Po II wojnie światowej był członkiem ZBOWiD-u. Uchwałą Rady Państwa nr: 12.31-0.1064 z dnia 31 grudnia 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zawarł związek małżeński ze Stefanią, miał troje dzieci: Kazimierę, Mariana i Irenę. Zmarł 11 sierpnia 1965 r. w Chwalibogowie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Bardzie. Jego grób oznakowany jest jako grób Powstańca Wielkopolskiego. Nazwisko Ignacego Stanisławskiego figuruje w książce „Uczestnicy Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 z ówczesnych granic powiatu średzkiego” Danuta Wojciegowska, Bogdan Jarosz wyd. w 2017 r. str. 182, poz. 1555.

Opracowano na podstawie własnoręcznie spisane go życiorysu Ignacego Stanisławskiego, pisma CAW z dn. 5 kwietnia 1963 r., opinii ZBoWiD Września z 22 sierpnia 1963 r.

Zbigniew Michalak

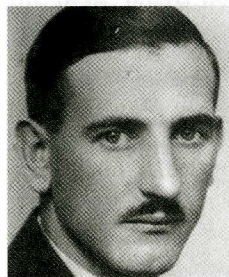

Stawny Adam (1897-1974), urodził się 4 listopada 1897 r. w miejscowości Trzebaw koło Sęszewa (pow. poznański). Syn Walentego i Jadwigi. Ukończył Szkołę Powszechną. Już 27 grudnia 1918 r. będąc w Poznaniu brał udział w rozbrajaniu Niemców i w walkach przy zdobywaniu Głównej Komendy Policji Pruskiej. Następnie uczestniczył w rozbrajaniu żołnierzy pruskich w innych dzielnicach miasta. W dniach 5 i 6 stycznia 1919 r. był uczestnikiem walk o zdobycie lotniska Ławica w Poznaniu. 8 stycznia został odkomenderowany z oddziałem por. Brelińskiego na front nadnotecki, na którym przebywał do 1 marca 1919 r. Swój udział w Powstaniu udokumentował zaświadczeniem Centralnego Archiwum Wojskowego (nr 5018 JWł z dn. 24.08.1966). W Wojnie Obronnej 1939 nie brał udziału. Po 1945 r. mieszkał w Pile przy ul. Kwidzyńskiej, a 10 lipca 1974 wymeldował się do Trzcianki. W latach 1945 – 1946 służył w Milicji Obywatelskiej, a następnie aż do przejścia na rentę pracował w Zakładach Ziemniaczanych w Pile. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 6253, nr ewidencji Okręgu 221963). W 1969 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/2004 z dnia 22 grudnia 1969). Zmarł 20 września 1974 r. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 10/A – 2 -34. W tym samym grobie pochowano jego żonę Pelagię z domu Gacek (11.12.1904 – 6.12.1975).

Archiwum Prezydenta RP, wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; akt zgonu USC Pila 194/1974.

Wojciech Kicman

Strzelewicz Jan (1898-1970), urodził się 29 grudnia 1898 roku w Pakości jako dziecko Pelagii Strzelewicz. Wychowywany w rodzinie Julii i Ryszarda Elsnerów. Przyrodnie rodzeństwo Marynia, Kazimiera, Józef, Helena Elsnerowie. W latach 1906-1913 uczęszczał do 7-klasowej szkoły powszechnej w Pakości. Brał udział w strajku szkolnym. Po zakończeniu nauki miał się różnych zajęć: pracował u rolników jako robotnik rolny, był listonoszem. W 1916 roku został powołany do armii pruskiej i wysłany na front. Walczył we Francji, gdzie w 1918 roku został ranny w rękę. Po opuszczeniu szpitala podjął decyzję o dezercji. Po powrocie włączył się do przygotowań powstańczych. Brał udział w rozbrajaniu oddziału Genschutzu stacjonującego w cukrowni. Początkowo został wyznaczony do pełnienia wart przy komendzie miasta na dworcu kolejowym. 9 stycznia wraz z pakoskim oddziałem został skierowany na front północny powstania. Brał tam udział w akcji, która doprowadziła do zajęcia Łabiszyna. Następnie bronił służby pod Antoniewem przed atakami niemieckich oddziałów. Na początku lutego uczestniczył w krwawych bojach pod Elizewem i Słonawami. Od 5 lutego w składzie kompanii pakoskiej bronił V odcinka frontu w okolicach Szubina pod Gromadnem, Ludwikowem i Kowalewem. 29 kwietnia uczestniczył w obronie Lipy, Jaktorowa i Jelenia. 5 maja 1919 r. wraz z kompanią wycofany z frontu północnego.

Jan Strzelewicz

go, przeniesiony do Poznania i wcielony do 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich (67 pułk piechoty). Po zwolnieniu z wojska w 1919 wyjechał do Krakowa, gdzie podjął pracę w Przedsiębiorstwie Budowli Fabrycznych Schlehen w Trzebini. W latach 1922-1940 pracował w charakterze podmajstra w Przedsiębiorstwie dla Budowli Fabrycznych kuzyna Józefa Elsnera. 21 stycznia 1928 roku wziął ślub z Anną Zajac ze Straconki k. Bielska. W 1929 roku pracował przy budowie cukrowni w Kruszwicy. W 1931 roku rozpoczął budowę domu w Zabierzowie, gdzie zamieszkał wraz z żoną. W 1934 roku wziął udział w walnym zjeździe uczestników walk wolnościowych w Pakości. W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany jako strzelec 3 komp. 51 baonu wartowniczego w Krakowie. 17 września 1939 roku został wzięty do niewoli pod Gielczewem (woj. lubelskie). 28 października 1939 roku uciekł z obozu przejściowego w Kielcach. W czasie okupacji pracował w charakterze kierownika ruchu w Zakładach Wapiennych J. Elsner w Zabierzowie k. Krakowa. Po wojnie kierował Zakładami Wapienniczymi w Strzelcach Opolskich. W latach 1947-49 był dyrektorem Zakładu Wapienniczego w Tarnowie Opolskim. W 1956 roku w wyniku wylewu krwi do mózgu został częściowo sparaliżowany. Do 1957 roku pracował w Nowej Hucie. Ze względu na stan zdrowia przeniesiony na rentę. Zmarł 17 maja 1970 roku. Pochowany na cmentarzu komunalnym w Bielsku-Białej przy ul. Grunwaldzkiej.

Sment R., Opis dziejów kompanii pakoskiej w Powstaniu Wielkopolskim, Pakość 1970, (maszynopis); Łada H., Udział społeczeństwa pakoskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, Pakość 1978; Zbiory Gabinetu Pamiątek

Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; strona internetowa <http://www.kompaniapakoska.republika.pl/index.htm> (dostęp: 14 września 2017 r.).

Eligiusz Tomkowiak

Strzyżewski Józef (1902-1919), szeregowy 3 kompani szubińskiej 9 pułku strzelców wielkopolskich. Urodził się 23 stycznia 1902 roku w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie robotnika Jana Strzyżewskiego i Józefy z Ostrowskich. W dniu 12 stycznia 1919 roku niemiecki Grenzschutz aresztował ojca Józefa Jana, który wraz z grupą 120 mężczyzn z Rynarzewa i okolicy zostali wywiezieni do obozu jenieckiego Altdamm (Szczecin-Dąbie). Na początku stycznia 1919 roku Józef Strzyżewski wstąpił ochotniczo do utworzonej w Szubinie kompani szubińskiej pod dowództwem Hieronima Goralewskiego, później kompania szubińska weszła w skład 9 pułku strzelców wielkopolskich. Od połowy stycznia walczył na froncie północnym w okolicy Noteci o Szubin, Rynarzewo, Rudy, Bagno i Kornelin. S. Strauchman w swojej książce pt. "O wolność Szubina" tak pisał: (...) W następnych dniach stycznia dalsze boje toczyły się w okolicy Rynarzewa i Łabiszyna i tak wyrzucono Niemców Bagna i Rudów, gdzie również ponieśli poważne straty. Tur oczyszczono z Niemców mimo znacznych strat po stronie polskiej w dniu 23 stycznia 1919... W nocy z dnia 31 stycznia na 1 lutego polska artyleria ostrzeliwała z Bagna pozycje niemieckie, które rozpoczęły ofensywę i zajęły Rynarzewo. Polacy kontratakami napowrót zdobywają Rynarzewo. Wojska niemieckie jednak silnym naporem atakują pozycje polskie na północ od Szubina i zmuszają Polaków do opuszczenia Zielonowa, wreszcie po morderczym ogniu

artyleryjskim, a nawet gazowym, Polacy cofają się pod strzałami samolotów do Szubina zostawiając w rękach niemieckich Rynarzewo, Łachowo i Stanisławkę... Ofensywa niemiecka rozpoczęta tak wielkimi siłami i przysposobiona przez wyższych sztabowców załamała się zupełnie i zamieniła się w odwrót Niemców. Straty polskie były również bardzo znaczne w rannych i poległych (...). Józef Strzyżewski poległ w dniu 1 lutego 1919 roku pod Rynarzewem. Pochowany został 10 lutego 1919 roku na cmentarzu parafialnym w Szubinie wraz z poległym w tym samym dniu Władysławem Fryczyńskim z Siedlisk. Józef Strzyżewski został pośmiertnie za bohaterską śmierć na polu chwały w dniu 1 lutego 1919 roku, odznaczony Medalem Niepodległości na podstawie postanowienia Prezydenta RP Ignacego Mościckiego z dnia 27 czerwca 1938 roku. Nazwisko Józefa Strzyżewskiego pojawiło się po raz pierwszy na tablicy nowego pomnika, który odsłonięto na szubińskim cmentarzu parafialnym 18 maja 1924 roku. Bryłę pomnika zmieniono w 1939 roku. Podczas II wojny światowej pomnik zniszczył niemiecki okupant. Po 1945 roku pomnik w nowej szacie odsłonięto wraz z dwiema pamiątkowymi tablicami, na których widnieje nazwisko Strzyżewski Józef. Podczas II wojny światowej tragicznie zginęła Józefa Strzyżewska, sprzątaczką w szkole w Rynarzewie, która zmarła z wycieńczenia w dniu 1 lutego 1940 roku w obozie w Mogilnie.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu, Ewidencja grobów powstańców wielkopolskich w powiecie szubińskim 1920-1939, sygn. 24348, poz. 14 szeregowy Strzyżewski Józef, USC Rynarzewo. Księga Urodzeń 1902, sygn. 216/4; Monitor

Polski 1938, nr 177, z dnia 5.8.1938, Zarządzenie Prezydenta RP o nadaniu Krzyża Niepodległości z Mieczami, Krzyża Niepodległości i Medalu Niepodległości; K. Czechowska, „Przewodnik po miejscach Pamięci Narodowej miasta i gminy Szubin”, Szubin 2007, s. 22-25; M. Bułowski, „Miasteczko nad frontem. wspomnienia z roku 1919”, Poznań 1929, s. 40; S. Strauchman, „O wolność Szubina 11.01.1919”. Wydano przez Zw. Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919 Koło Szubin z okazji 15 letniej rocznicy oswobodzenia miasta Szubina i Ziemi nadnoteckiej, Szubin 1934; T. Jabłoński, „Lista strat powstania wielkopolskiego 1918/1919”, Warszawa 1936, poz. 1384 Strzyżewski Józef; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, „Lista strat powstania wielkopolskiego od 27.12.1918 do 08.03.1920”, Koszalin 2009, poz. 1850 Strzyżewski Józef; „Zarys historii wojennej pułków polskich 1918-1920. 67 pułk piechoty”, Warszawa 1929, J. Jankowski „Swastyka nad Szubinem”, Poznań 1961, Lista zamordowanych mieszkańców powiatu szubińskiego; Z. Kowalski, „Rynarzewiacy – cisi bohaterowie”, W: „Kurier Poranny, nr 233 z 23.08.1937.

Piotr S. Adamczewski

Strzyżewski Władysław Teodor (1896-1979), urzędnik, żołnierz żandarmerii polowej Wojsk Wielkopolskich. Ur. 21 stycznia 1896 r. w Gostyniu, w patrio-

Władysław Teodor Strzyżewski

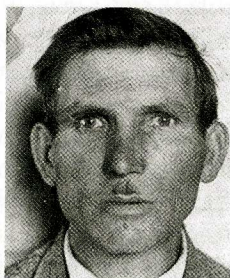
tycznej rodzinie aptekarza Kazimierza i Seweryny z Iglarów. Kształcił się początkowo w Gostyniu, a od 1906 w Poznaniu. Był uczniem szkoły powszechnej przy Św. Marcinie, jednak nie ukończył jej. W roku 1912 podjął praktykę w firmie spedycyjnej J. Wilczyńskiego w Poznaniu, ucząc się jednocześnie w poznańskiej szkole handlowej. We wrześniu 1914 r. wstąpił na ochotnika do I Brygady Legionów Polskich w Krakowie. W lutym 1915 roku został ranny i zwolniony do domu. 25 listopada 1915 r. powołany do służby w armii niemieckiej. Walczył we Francji (od marca 1916 do listopada 1917 r). W 1918 z grupą armii gen. Einhorna uczestniczył w walkach przeciwko armii ukraińskiej Petlury. Służył w wojskowym zarządzie kolei w Kijowie, w Charkowie i Rostowie nad Donem. W kwietniu 1918 roku dostał się do niewoli ukraińskiej. Zwolniony 15 stycznia 1919 r., 17 stycznia t. r. został powołany do 1 pułku rezerwowego Sił Zbrojnych w byłym Zaborze Pruskim. Przez dwa kolejne miesiące walczył na froncie północnym. W marcu został przydzielony do żandarmerii polowej. Służył też w intendenturze i zaopatrzeniu. W wojsku powstańczym pełnił obowiązki kierownika wydziału gospodarczego w stopniu starszego żandarma. W 1921 r. określono go jako podoficera gospodarczego i rachunkowego – samodzielnie kierującego wydziałem. Zdemonilizowany w 1921 roku, pracował na różnych stanowiskach w poznańskim magistracie. W czasie okupacji hitlerowskiej wysiedlony do Mielca. Po wojnie wrócił do Poznania, jednak nie miał gdzie mieszkać. Osiedlił się wraz z rodziną w Szczecinie, później w Jeleniej Górze podejmując się różnych zawodów i prac zarobkowych. Ostatnim miejscem jego pracy w Poznaniu było przedsiębiorstwo PKS (dawny Hartwig), gdzie rozliczał

karty pracy kierowców. Zmarł w Poznaniu 10 października 1979 roku, spoczywa na cmentarzu Junikowskim. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1968). W kwietniu 1922 r. zawarł zw. małżeński z Martą Warczygłową. Dzieci: Olgierd Aleksander (ur. 1922), Alina Apolonia (ur. 1927), Jerzy Władysław (ur. 1932).

Dokumentacja rodzinna, wykaz osób odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Kazimierz Strzyżewski

Szady Piotr (1885-1975), urodził się w Bukówcu Górnym 26 lipca 1885 r. Był synem Tomasza i Joanny. Po ukończeniu szkoły podstawowej w swojej miejscowości pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. W sierpniu 1914 r. wcielony do wojska niemieckiego. Po zakończeniu I wojny światowej wrócił do rodziny. Od 6 stycznia 1919 r. do 20 lutego 1919 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w walkach o Bukowiec Górny, Włoszakowice, i Machcin. Po zakończeniu powstania wstąpił w związek małżeński z Anastazją, w którym na świat przyszła czwórka dzieci – Anna, Czesława, Zenon i Kazimierz. Wybuch drugiej wojny światowej zastał go w Zaborówcu, gdzie w miejscowych lasach pracował jako drwal. W dniu 9 listopada 1940 roku został z całą rodziną wysiedlony do Ge-

Piotr Szady

neralnej Guberni z której szczęśliwie wrócił z najbliższymi w marcu 1945 roku. Tu pracował w swoim gospodarstwie rolnym. Wkrótce mieszkańcy Zaborówca wybrali go sołtysiem swojej wsi. Funkcję tę pełnił przez blisko dziesięć lat. Został też radnym gminy. Następnie przez szereg lat był przewodniczącym Gromadzkiej Rady Narodowej w Brennie. Po przejściu na emeryturę nadal mieszkał w Zaborówcu, gdzie ludność darzyła go zaufaniem i wdzięcznością. Był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstanczym (1958) i innymi odznaczeniami państwowymi. Został mianowany podporucznikiem. Zmarł w 1975 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Brennie.

Informacja Teresy Halka uczennicy klasy VIII z wywiadu przeprowadzonego w styczniu 1974 roku oraz materiały własne.

Kazimierz Wolniczak

Szczepański Leon (1899-1973), urodził się 31 marca 1899 roku w Zakrzewie w powiecie rawickim, jako syn Anny (z d. Szwarc) i Ignacego. Ojciec zajmował się rolnictwem, pełnił też funkcję sołtysa wsi Zakrzewo w okresie I wojny światowej, był udziałowcem banku rolnego „Rolnik” w Miejskiej Górze. Leon miał siostrę Antoninę. W czasie I wojny światowej uczestniczył w działaniach wojennych, został ranny. W trakcie Po-

Leon Szczepański

wstania Wielkopolskiego brał udział w działaniach na terenie okolic Zakrzewa jako członek Kompanii Zakrzewskiej, która miała pełnić funkcję oddziału szturmowego. Podczas ataku na Rawicz uczestniczył w zabezpieczeniu działań od strony północnej, gdyby Niemcy chcieli odciąć oddziały lub zaatakować od strony Bojanowa. Według planu Zygmunta Wieliczki, szefa sztabu frontu południowego, Kawcze miało osłaniać posunięcie frontu. W praktyce wiązało się to z podejściem w nocy z 3 na 4 lutego 1919 roku od Kawcza do Dąbrówki i ostrzeliwaniem stacjonującej tam załogi niemieckiej. W samym Zakrzewie walki powstańcze nie miały miejsca. Kompania Zakrzewska po włączeniu do 1 Kompanii Jarocińskiej stanowiła wraz z Kompanią Jutrosińską prawoskrzydłową grupę rawickiej akcji. Zatem głównym powstańczym działaniem Leona Szczepańskiego był udział w opanowaniu Konarzewa, Izbic i Łaszczyna. W 1929 roku zawarł w Szkaradowie związek małżeński z Walentyną Kuklą, córką powstańca wielkopolskiego, Apolinarego Kukli. Zamieszkał w Jeziorach. Miał dziewięcioro dzieci: Krystynę (ur. 1931), Zofię (ur. 1932), Radziśławę (ur. 1933), Joannę (zmarła jako dziecko), Janinę (ur. 1937), Czesławę i Kazimierza (oboje ur. 1943), Helenę oraz Leona (oboje ur. 1945). Prowadził gospodarstwo rolne. Zmarł nieszczęśliwie w listopadzie 1973 roku po wypadku, który miał miejsce podczas zaprzęgnięcia koni.

Ks. W. Marzęcki, Parafia w Słupi Kapitulnej wczoraj i dziś, Słupia Kapitulna 2002, s. 34-36. M. Olszewski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919, Poznań 1983, s. 7-8. J. Staszak, Udział społeczeństwa Ziemi Jarocińskiej w Powstaniu Wielkopolskim i walce o granicę wschodnią Rze-

czypospolitej w latach 1918-1921, Poznań 2013, s. 226-246. W. Stachowska-Dembecka, Władysław Stachowski. Życie i działalność (1899-1986), Poznań 2014, s. 59, 71. Z. Wieliczka, Od Prosnicy po Rawicę. Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Poznań 1931, s. 262-263. Spis zweryfikowanych (powstańców) 9100-13620 sporządzony przez Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, 1936, z jednostki sygn. 53/884/0/1/33. Informacje rodzinne Janiny Skorupki.

Monika Jankowiak

Szudrowicz Franciszek (1900-1987), urodził się 18 sierpnia 1900 r. w Chodzieży. Syn Maksymiliana (20.08.1872 – 2.11.1956) i Pauliny Polley (20.02.1880 – 14.04.1928). Oboje rodziców zostali pochowani w Chodzieży. W Chodzieży Franciszek Szudrowicz ukończył szkołę powszechną i Gimnazjum, uzyskując po 1922 r. maturę. W końcu grudnia 1918 r. razem z bratem Stanisławem (7.05.1899 – 1984), wstąpił do oddziałów powstańczych. Przeszkolenie wojskowe przeszedł w Budzynie, gdzie formułowano powstańczy batalion. Od 6 stycznia do 30 kwietnia 1919 r. walczył jako żołnierz Wojsk Wielkopolskich w rejonie Noteci: Chodzież, Szubin, Bydgoszcz m. in. w oddziale por. Szalińskiego i ppor./plk Ignacego Wegnera (1892-1992). W Wojsku Polskim pełnił służbę w 62 Pułku Pie-

choty od 1 maja 1919 r. do 20 października 1920 r. w Bydgoszczy. Uczestniczył w wojnie z Rosją Sowiecką. Po wojnie wrócił do Chodzieży i zamieszkał przy ul. Mickiewicza 13. Od 1930 r. prowadził własne biuro pisania podań i współpracował z obrońcami w procesach sądowych. W 1936 r. uległ groźnemu wypadkowi drogowemu, w wyniku którego miał niedowład prawej nogi. Do końca życia chodził o laskach. W dniu 21 maja 1939 r. był członkiem Komitetu Wykonawczego uroczystości obchodów nadania miastu Chodzieży Odznaki Pułkowej 58 Pułku Piechoty. We wrześniu 1939 r. ewakuował się do Warszawy z pracownikami Sądu chodzieskiego, gdzie był zatrudniony. Wrócił do Chodzieży w grudniu tego roku, kiedy upewnił się że nie jest poszukiwany przez Gestapo. W latach 1940 – 1945 pracował jako pracownik biurowy w niemieckiej firmie Milkiego. Po wyzwoleniu otrzymał pracę w Starostwie, będąc przez kilka miesięcy Wicestarostą. W dniu 12 listopada 1945 r. złożył podanie do Akademii Służby Publicznej (w organizacji) w Łodzi i został zaliczony w poczet słuchaczy z wpisem do albumu pod nr 24. Następnie pracował w Mleczarni jako główny mechanik i w Zakładzie Opieki Społecznej. W 1970 r. zaprzestał pracy i utrzymywał się z renty. W dniu 1 stycznia 1951 r. został przeniesiony na podstawie Zarządzenia Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (nr 904 z 4.12.1951) w stan nieczynny w stopniu plutonowego. W lipcu 1971 r. po śmierci żony, przeniósł się do Piły i zamieszkał u syna Norberta. Lubił pisywać wiersze, przechowywane z pietyzmem przez rodzinę. Od 1920 r. należał do Koła Śpiewaczego „Halka” w Chodzieży (leg. nr 119). W dokumentach Centralnego Archiwum Wojskowego byłego Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII (Poznań) fi-

Franciszek
Szudrowicz

guruje jako Powstaniec Wielkopolski pod nr 14918. Związek Powstańców Wielkopolskich w dniu 2 kwietnia 1947 r. potwierdził jego weryfikację jako Powstaniec Wielkopolski pod nr 1275 jednak w wykazie Koła w Chodzieży z 15 czerwca 1946 r. figuruje pod nr 1244. Starostwo Powiatowe w Chodzieży w dniu 18 czerwca 1949 r. pismem nr SP 9/200a/49 wystawiło mu Świadcetwo Moralności. Członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację został 1 września 1949 r. i posiadał nr ewidencyjny 201955. Uchwałą Rady Państwa za udział w Powstaniu Wielkopolskim został mianowany podporucznikiem Wojska Polskiego. W dniu 27 maja 1928 r. zawarł związek małżeński (ślub kościelny) z Joanną Magdaleną Ławniczak (28.02.1907 – 30.10.1970), córką Franciszka Ławniczaka i Heleny z domu Strzelińskiej. Ojciec syna Norberta (28.10.1939 – 30.03.2015), mieszkającego w Pile, pochowanego w grobie rodzinnym na Cmentarzu Parafialnym w Chodzieży. Doczekał się dwojga wnuków. Opracował interesujący opis walk prowadzonych przez Powstańców Wielkopolskich o Chodzież (w posiadaniu rodziny). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim oraz działalność kombatancą został odznaczony i wyróżniony: Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr 3805-83-44 z 30.11.1983), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr Ł- 55507 z 18.12.1968), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr B-40996 z 27.08.1957), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (leg. nr N-9929) oraz Złotą Odznaką Honorową Za Zasługi w rozwoju woj. Piłskiego (leg. nr 6730 z 27.12.1978). Zmarł 24 lipca 1987 r. w Pile. Został pochowany obok żony, na Cmentarzu Parafialnym w Chodzieży, w grobie rodzinnym, sektor A-1-30.

W 2009 r. na odnowionej płycie grobowca umieszczono napis: „Powstaniec Wlkp”.

Księga ślubów Biura Parafii p. w. Św. Floriana w Chodzieży, nr 38/1928; dokumenty (m. in. Legitymacji Kombatanczej nr 0319316 z 30 III 1984 r., Legitymacji ZBoWiD nr 062959 z 3 V 1952, Zaświadczenia Wojskowej Komendy Uzupelnień w Wagrowcu, seria D, nr 232073.) udostępnione przez syna Norberta w styczniu 2009; Karta Informacyjnej Koła TPPW w Chodzieży; informacje Doroty Marciniak.

Wojciech Kicman

Szułdryński Władysław Marian (1901-1984), urodził się 17 lutego 1901 r. w Prusinowie koło Lubasza w powiecie czarnkowskim. Syn Kazimierza i Zofii z domu Grabska. Miał starszego brata Tadeusza – senatora R. P. Rodzice, wyznania rzymsko-katolickiego mieli majątek ziemski, który w późniejszym okresie odziedziczył. Maturę uzyskał w Bydgoszczy w 1918 r. W dniu 27 grudnia 1918 r. rozpoczął walkę z powstańcami o wyzwolenie Poznania i najbliższej okolicy. W dniach od 6 do 9 stycznia 1919 r. uczestniczył w walkach o Czarnków pod dowództwem ppor./ppłk Zdzisława Orłowskiego (1892-1982) i ppor. Tadeusza Łakińskiego. Od 10 stycznia 1919 r. walczył pod Szubinem, Rynarzewem i Kcy-

Władysław Marian
Szułdryński

nią pod dowództwem sierż./por Zdzisława Beutlera (1885-1940). Po zakończeniu powstania pozostał w Wojsku Polskim i w szeregach 14 Pułku Artylerii Lekkiej wziął udział w wojnie 1920 r. Do rezerwy został przeniesiony 3 stycznia 1921 r. W jego książeczce wojskowej, będącej w posiadaniu rodziny (kopia dwóch stron tytułowych w zbiorach Muzeum Okręgowego w Pile) zapisano, że był dowódcą plutonu, należał do korpusu osobowego oficerów artylerii, a następnie został przeniesiony do służby uzbrojenia. Po zakończeniu działań wojennych przez dwa lata studiował na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, a następnie gospodarował w swoim majątku w Prusinowie. Przez okres 10 lat był prezesem Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Lubaszu. To z jego inicjatywy postawiono pomnik Powstańców Wielkopolskich w Lubaszu i ufundowano dla tamtejszego Koła Towarzystwa sztandar. W dniu 24 sierpnia 1939 r. został zmobilizowany i odbył kampanię wrześniową w ramach swojego pułku artylerii. Do niewoli niemieckiej dostał się 17 września 1939 r. i przebywał w Oflagu II A – Prenzlau (w północno-wschodniej Brandenburgii, 35 km na zachód od Odry), mając numer obozowy 238 (zachowany w archiwum rodzinnym). W 1941 r. został zwolniony z niewoli i administrował majątkiem siostry Anny Leszczyńskiej w miejscowości Kozietuły, pow. Grójec. W 1945 r. jego majątek został rozparcelowany, a on zamieszkał w Witaszycach k/ Jarocina, gdzie pracował jako dyrektor majątku rolnego. W 1959 r. przeprowadził się do Piły, zamieszkał przy ul. Fabrycznej 3 i Walki Młodych 32/2 i do 1970 r. pracował w Zakładach Przemysłu Ziemniaczanego na stanowisku inż. agrotechnika. Należał od 1957 r. do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację.

Związek małżeński zawarł z Anielą Stanisławą Tarnowską. Ojciec syna Kazimierza, urodzonego 19 stycznia 1942 r. w Warszawie. Za działalność niepodległościową został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr 1596-72-121 z 21.12.1972), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (leg. nr 1403-69-183 z 22.12.1969), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918 -1921 (w 1930 r.), Medalem „Zwycięstwa i Wolności 1945” (leg. nr 366-71-183 z 16.02.1972), Odznaką Pamiątkową 14 Wielkopolskiego Pułku Artylerii Lekkiej oraz Odznaką Grunwaldzką (w 1960 r.). Zmarł 24 września 1984 r. w Pile (akt zgonu USC Piła nr 349/1984). Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Lubaszu.

Album Pamiątkowy Powstańców i Niepodległościowców Ziem Zachodnich RO, Poznań nr 1 z roku 1937; Biogram opracowany przez M. Fijałkowskiego, opublikowany w Słowniku Powstańców Wielkopolskich autorstwa Zofii Barnaś; Archiwum Prezydenta RP, wnioski na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; książeczka stanu Służby Wojskowej (w posiadaniu rodziny); informacje i dokument udostępnione przez syna Kazimierza w lutym 2013.

Wojciech Kicman

Szumiński Franciszek (1899-1944), powstaniec wielkopolski, chorąży WP. Ur. 1 grudnia 1889 r. w Opalenicy (ówczesny pow. grodziski) w rodzinie Józefa i Marii. W armii niemieckiej od 10 października 1911 r. do 21 września 1913 r. oraz w czasie I wojny światowej (od 1 VIII 1914 r. do 21 XI 1918 r.). W dniu 28 grudnia 1918 r. wstąpił jako ochotnik do kompanii opalenickiej (d-ca E. Klem-

czak). Brał udział w walkach jako d-ca plutonu pod Zbąszyniem i Międzychodem, od początku powstania do 9 lutego 1919 r. W dniu 10 lutego 1919 r. został przeniesiony jako instruktor i wykładowca do szkoły podoficerskiej piechoty przy 7 p. s. wkp.. Dnia 10 czerwca 1919 r. został przeniesiony na własną prośbę do nowo tworzącej się 6 baterii 17 pap z którą brał udział w walkach jako d-ca plutonu 9 d-ca baterii 17 pap z którą brał udział w walkach jako d-ca plutonu. Po wojnie 1920 r. w stopniu ogniomistrza został przeniesiony jako szef instruktor i wykładowca do szkoły podoficerskiej 17 Bryg. Art.. W dniu 19 listopada 1921 r. otrzymał awans na chorążego a Dz. Pers. Nr 23 /21 został nadany mu order VM – 5 kl. r 2161 z dnia 31.05.1921 r.. Znalazł się wśród 19 żołnierzy pułku wyróżnionych tym odznaczeniem za czyny szczególnego męstwa od 1919 do 1921 r.. Po ukończonym kursie szkoły podoficerskiej wrócił do pułku i pełnił funkcję młodszego oficera 7 baterii 17 pap w Gnieźnie, gdzie służył do 1937 r.. Pod koniec tegoż roku przeszedł na emeryturę i wyjechał z żoną do Równego (Wołyń), gdzie został zatrudniony przy budowie banku gospodarstwa krajowego. Po wkroczeniu Sowietów w 1939 r. przedostał się do Warszawy. Zamieszkał na ul. Hożej 9/11, gdzie pracował dorywczo. Zginął w powstaniu warszawskim 14 września 1944 r. wraz z córką Reginą – sanitariuszką powstańczą. Żona pochowała ich po wojnie na cmentarzu wojskowym na Powązkach (kwatery A23- rząd 8, grób 26). Żonaty w 1921 r. z Marią Szumińską (ur. 28 listopada 1893), miał córkę Reginę (ur. 7 sierpnia 1922). Odznaczony m. in. VM 5 kl,

CAW, Zaświadczenie z 2 grudnia 1957 r. AK / GC – 5923; B. Styło, *Zarys histo-*

rii wojennej 17-go Pułku Artylerii Polowej. Warszawa 1929, s. 25; Z. Józwiak, Imienny wykaz oficerów, podoficerów i żołnierzy Wielkopolan oraz formacji Wojsk Wielkopolskich – kawalerów Orderu Virtuti Militari z lat 1914-1921 (w:) Wielkopolanie Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920. Red. Naukowa Bogusław Polak i Michał Polak, Koszalin 2010, s. 231; Z. P. Wesołowski, Order Virtuti Militari i jego kawalerowie, Miami, Florida 1992, s. 344; G. Łukomski, B. Polak, A. Suchcitz, Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863-1864, 1914-1945. Koszalin 1997, s. 312; Polegli, zamordowani, zmarli wskutek prześladowań w latach 1939-1945 (w:) Opalenicki Słownik Biograficzny, Tom II pod red. B. Wojcieszaka. Opalenica 1994, s. 175; B. Wojcieszak, Nie dajmy zginąć ofiarom. Opaleniczanie w latach II wojny światowej. Opalenica 2013, s. 141, 232; Opalenicki Słownik Biograficzny. Pod red. B. Wojcieszaka. Opalenica 2013, s. 189; <http://www.cmentarzekomunalne.com.pl/>;

Zdzisław Kościański

Szwedek Franciszek (1895-1984), urodził się 8 maja 1895 w Bródkach (powiat Nowy Tomyśl) w rodzinie Franciszka i Marii z domu Spychała. Wstąpił w dniu 6 stycznia 1919 r. jako ochotnik do zorganizowanego przez sierż. Józefa Fliegera oddziału powstańczego w Bródkach, który włączony został do Kompanii Lwóweckiej. Brał udział w walkach na odcinku Lewice, Sępólno, Kamionna pod dowództwem sierżanta Fliegera i ppor. Thomasa z Poznania. Po powstaniu przydzielony został do tworzącego się Wojska Polskiego, w którym służył do listopada 1920 r. Po demobilizacji osiedlił się w miejscowości Wąsowo, był znanym

krawcem. Zmarł w Wąsowie 31 stycznia 1984 roku i tam został pochowany na cmentarzu parafialnym. Uchwała Rady Państwa nr: 12.22-0.764 z dnia 22 grudnia 1966 roku został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Był również odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu odrodzenia Polski. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika W. P.

Informacje własne.

Piotr Stachecki

Szymański Antoni (1900-1978), urodził się 19 grudnia 1900 r. w Nochowice koło Śremu w wielodzietnej rodzinie katolickiej Adama i Magdaleny. Ukończył szkołę powszechną i kilka kursów ekonomicznych. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Opis jego działalności powstańczej wg wniosku na Wielkopolski Krzyż Powstańczy: „brał udział w Powstaniu Wielkopolskim z bronią w rękę w okresie od 30 grudnia 1918 do 20 lutego 1919. Dnia 30 grudnia 1918 w organizacji konspiracyjnej harcerzy brał udział w oswobodzeniu Śremu. Od 13 stycznia 1919 walczył w II Komp. śremska pod dow. por. Czajki. Na froncie rawickim – Miejska Górka pod dow. por. Władysława Paulo (1883-1952). Po zakończeniu powstania pozostał w służbie w Wojsku Polskim do dnia 18 grudnia 1922 r. Uczestniczył w obronie Warszawy

Antoni
Szymański

w 1920 r.”. W 1922 r. wystąpił z prośbą o przyjęcie do służby w Straży Celnej. W dniu 8 sierpnia 1922 r. zdał egzaminy kwalifikacyjne i został skierowany do Szkoły Straży Celnej w Wieleniu. Zaliczył VII Kurs w tej Szkole (12 sierpnia-8 października 1922) i otrzymał numer identyfikacyjny 3310. Pierwszą pracę podjął w Komisariacie SC Zazulińce (Inspektorat Okręgowy SC Zaleszczyki, Dyrekcja Ceł we Lwowie). 27 lipca 1923 r. został odkomenderowany do Inspektoratu SC Chodzież (Dyrekcja Ceł Poznań) z przydziałem do Placówki SC w Nowej Wsi Ujskiej (komisariat SC Ujście). Okresowo pełnił obowiązki strażnika w Placówce SC Ryszki. W trakcie służby odbył szkolenie rezerwy (28 sierpnia-22 września 1925) w 62 Pułku Piechoty w Chełmnie nad Wisłą. Rozkazem nr 97 Dyrekcji Ceł z 13 października 1926 r. został przeniesiony do Placówki SC w Kalinie, gdzie pełnił służbę od 1 listopada tr. W dniu 14 listopada tego roku złożył podanie o zwolnienie ze Straży Celnej z dniem 30 listopada 1926 r. Po 1926 r. mieszkał i pracował w Ujściu. W 1939 r. został powołany do Wojska Polskiego i uczestniczył w obronie Warszawy. W 1940 r. całą rodzinę wysiedlono z Ujścia do Generalnej Guberni, zamieszkał w Międzyrzeczu Podlaskim, gdzie przebywała do końca wojny. Tam Antoni pracował w piekarni, niosąc pomoc miejscowym Żydom. Wiosną 1945 r. cała rodzina Szymańskich wróciła (w wagonach towarowych) do Ujścia. Antoni Szymański rozpoczął pracę w Spółdzielni Jedność. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację – Koło w Ujściu. Związek małżeński z Marią Poepke (26 maja 1903 – 27 lutego 1985) zawarł 23 listopada 1926 r.. Był ojcem trzech synów: Edmunda i Leonarda (obaj zostali księżmi katolic-

kimi) oraz najmłodszego Janusza (mgr chemii), długoletniego pracownik Górnictwa Naftowego i Gazownictwa w Pile. Antoni Szymański zmarł 20 listopada 1978 r. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 12.06-0.951 z dnia 6 grudnia 1957) oraz mianowany do stopnia podporucznika Wojska Polskiego. Antoni i Maria Szymańscy zostali pochowani na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 8/C-21-3-4.

Archiwum Straży Grnicznej – pismo dot. Służby Antoniego Szymańskiego nr KG-01-38/VI/17 z 25.01.2017; informacja syna Janusza Szymańskiego.

Wojciech Kicman

Szymański Stanisław (1891-1977), Powstaniec Wielkopolski ziemi Zbąszyńskiej, syn Piotra i Franciszki z domu Stachecka urodzony 5 maja 1891 r. w Stefanowie gmina Zbąszyń. Zawód wyuczony-kowal. Do oddziału powstańczego wstąpił 6 stycznia 1919 roku w swojej rodzinnej miejscowości. Prężnie działający oddział Powstańców grupy Stefanowo już 6 stycznia odebrał sołectwo Niemcowi i oddał w polskie ręce. Następnie zajmuje miejscowy dworzec. W celu zabezpieczenia przed przyjazdem niemieckiego pociągu pancernego Szymański wraz z drużyną powstańczą rozbiera tory na trasie Stefanowo – Zbąszyń. Uczestniczył w rekwirowaniu broni od miejscowych Niemców. Następnie walczył na odcinku frontu zachodniego pod Zbąszyniem, Nową Wsią Nowym Dworem i Łomnicą, jego oddziałem dowodzi Franciszek Szulc. Po rozejmie w Trwirze Jego oddział wchodzi w skład Armii Wielkopolskiej. Po zakończeniu walk na Froncie Zachodnim został prze-

niesiony na front wojny polsko – bolszewickiej. Po zakończeniu działań wojennych pozostał w Wojsku Polskim w charakterze podoficera zawodowego. Mieszkał w Poznaniu. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Żona Maria Białowons. Córka Waleria Szymańska zamężna Śmigowska (1922-1974). Do końca życia mieszkał w Poznaniu gdzie zmarł 9 października 1977 r. i został pochowany na cmentarzu Poznań-Junikowo. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 12.18-0.746 z dnia 18 grudnia 1968 roku). Awansowany na stopień podporucznika WP. Z uwagi na skrajne zaniedbanie grobu powstańczego podjęto decyzję że spoczywające w rodzinnym grobie (pole 25 kwatery 2 rząd 18 miejsce 5) szczątki ś. p. Stanisława Szymańskiego, Jego córki ś. p. Walerii Śmigowskiej i zięcia ś. p. Franciszka Śmigowskiego zostały ekshumowane i przeniesione z honorami należnymi oficerowi Wojska Polskiego do kolumbarium w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu junikowskim. Uroczystość z udziałem Rodzin, księdza kapelana WP, wojskowej asysty honorowej, Orkiestry Reprezentacyjnej Sił Powietrznych, Sekretarza Miasta, przedstawicieli Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 oraz młodzieży z Zespołu Szkół im. Wiktora Degi, odbyła się 21 grudnia 2016 r.

Komenda Garnizonu Poznań: http://kgpoznan.wp.mil.pl/pl/1_112.html; Wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; Ziemia Zbąska i jej okolice. Waclaw Czuchwicki, Zbąszyń 2006; karta ewidencji m. Poznania; informacje rodzinne.

Piotr Stachecki

Szymenderski Szczepan (1897-1974), urodził się 5 grudnia 1897 r. w Prusinowie koło Kórnika (pow. Śrem). Syn Stanisława i Jadwigi Kazyak. Miał dwóch braci. Po przedwczesnej śmierci ojca w 1898 r. był wychowywany przez matkę, która na utrzymanie rodziny ciężko pracowała w majątkach obszarniczych. W latach 1903 do 1911 r. uczył się w szkole powszechnej w Prusinowie, a następnie w Polwicy koło Zaniemyśla. Po ukończeniu 16 roku życia rozpoczął naukę w zawodzie kołodziejskim. W 1916 r. został powołany do armii pruskiej. Po przeszkoleniu w szeregach pułku artylerii polowej walczył na froncie zachodnim we Francji. Został odznaczony pruskim Krzyżem Żelaznym II kl. W październiku 1918 r. otrzymał urlop i przyjechał do Prusinowa. Tam dowiedział się o przygotowaniach do wybuchu powstania. W końcu listopada 1918 r. przyjechał do Poznania i w gmachu biblioteki przy ul. Rycerskiej potajemnie zapisał się do jednostek przygotowujących powstanie. W dniu 8 stycznia 1919 r. nie otrzymawszy żadnego wezwania zgłosił się ochotniczo do koszar artyleryjskich przy ul. Solnej w Poznaniu. Po dwudniowym przeszkoleniu 10 stycznia 1919 r. w ramach I baterii 1 Pułku Artylerii Lekkiej wyruszył na front. Walczył m. in. w rejonie Leszna, Pawłowic, Poniaca i Kąkolewa. Jego bezpośrednim dowódcą był ppor./mjr Kazimierz Niezychowski (1892-1987). Po zakończeniu

działań powstańczych pozostał w swojej jednostce, która od marca 1919 r. nosiła nazwę 15 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej. W ramach tego pułku uczestniczył w zajęciu Pomorza, a następnie odbył szlak bojowy m. in. w operacji kijowskiej. W dniu 13 lipca 1921 r. przeszedł do rezerwy w stopniu bombardiera. W październiku tego roku wstąpił do Straży Celnej i po odbyciu 3 miesięcznego kursu w Wieleniu nad Notecią pełnił kolejno służbę: w Straży Celnej w Starej Hucie pow. Kartuszy 17.01.1922 – 04.1924; w Urzędzie Celnym w Miasteczku Krajeńskim 1.05.1924 – 07.1928; w Straży Granicznej w Maryńcu, pow. Wyrzysk 1.08. – 31.09.1928. Zwolniony ze służby w Straży Granicznej podczas weryfikacji związanej; z reorganizacją Straży Celnej w Straż Graniczną; urlopowany ze względu na stan zdrowia 31.09.1928 – 15.04.1929; pracownik magistratu w Miasteczku Krajeńskim 15.04. – 15.10.1929; pracownik Urzędu Celnego w Miasteczku Krajeńskim 16.10.1929 – 1.09.1939. Po wybuchu II wojny światowej został wraz z rodziną ewakuowany w rejon Brześcia nad Bugiem, skąd w listopadzie 1939 r. wrócił do rodzinnego Prusinowa. W czerwcu 1940 r. został wywieziony przez hitlerowców do obozu pracy przymusowej w miejscowości Neuburg nad Dunajem w Bawarii. Wolność w kwietniu 1945 r. przyniosły mu wojska amerykańskie. W Neuburgu przez 3 miesiące pracował w Komitecie Polskim, a następnie w lipcu 1945 r. przez Czechosłowację wrócił do Polski. W Państwowym Urzędzie Repatriacyjnym w Dziedzicach załatwił formalności ewidencyjne i przyjechał do Brodnej koło Śmiłowa w obecnym powiecie pilskim. Tam mieszkała jego rodzina w domku kupionym jeszcze przed wojną. Już 6 sierpnia 1945 r. zgłosił się

Szczepan
Szymenderski

do pracy w Urzędzie Skarbowym w Trzciance, gdzie pracował do 31 sierpnia 1950 r. W dniu 1 września 1950 r. został służbowo przeniesiony na stanowisko kierownika Referatu Egzekucyjnego w Wydziale Finansowym Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Pile. Z tego stanowiska 1 października 1958 r., na własną prośbę powodowaną złym stanem zdrowia przeszedł na zasłużoną emeryturę. Ponownie wraz z rodziną zamieszkał w Brodnej. Przez szereg lat pełnił honorowo obowiązki Terenowego Opiekuna Społecznego, powierzone mu przez Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Śmiłowie oraz Wydział Zdrowia i Opieki Społecznej Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Chodzieży. Związek małżeński zawarł z Walerią Sioda (28.09.1906 – 27.03.1993) córką Michała i Elżbiety Świadczyńskiej. Waleria urodziła się w Kleszczynie, zmarła w Pile (USC Piła 168/93). Był ojcem dwóch córek: Reginy mieszkającej w Warszawie i Krystyny, zamężnej Starzomskiej z wykształcenia ekonomistki, mieszkającej w Pile. Małżeństwo Szymenderskich mieszkało w latach 1945-1958 w Pile przy ul. Browarnej. Szczepan Szymenderski został przez Radę Państwa awansowany do stopnia podporucznika Wojska Polskiego i odznaczony w 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczy (leg. nr C-6318 z 15 marca 1958). Zmarł 20 marca 1974 r. na atak serca, na dworcu PKS w Pile. Waleria Szymenderska po śmierci męża została od 16 maja 1974 r. członkiem podopiecznym ZBoWiD (nr ewidencyjny 471065). Oboje małżonkowie zostali pochowani na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwatery 3/B-9-19.

Rozkazy Komendy Straży Granicznej, sygn. 187/30; własnoręcznie napisany zyciorys w dniu 4 stycznia 1969 w Brod-

nej (w posiadaniu rodziny); informacje córki Krystyny Starzomskiej.

Wojciech Kicman

Śliwiński Teodor (1900-1970), urodził się 7 listopada 1900 r. w Piaskach w powiecie gostyńskim. Jego rodzicami byli Ignacy i Rozalia, z domu Pawlak. W pierwszych dniach grudnia 1918 r. wstąpił jako ochotnik do Straży Ludowej w Piaskach. Od 28 grudnia 1918 r. do 28 lutego 1919 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim z bronią w rękę w szeregach Baonu Jarocińskiego, uczestnicząc w walkach w okolicach Zdun i Czarnego Boru. Kompanią powstańczą dowodził ppor. Wróblewski, a baonem Błażejewski. Po zakończeniu Powstania został przeniesiony do 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich, który następnie włączono w struktury Wojska Polskiego pod nazwą 57 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. W czasie służby w tym pułku, w 1920 r. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej i został uhonorowany Krzyżem Walecznych. W 1926 roku po wypadkach majowych jako podoficer zawodowy w stopniu plutonowego został przeniesiony do 80 Pułku Piechoty w Słonimie, w którym pełnił służbę do września 1939 roku. W Kampanii Wrześniowej brał udział w stopniu st. sierżanta w 2 Kompanii CKM 80 Pułku Piechoty. Na początku września 1939 roku został ranny walcząc w oddziałach Armii Modlin na linii fron-

Teodor
Śliwiński

tu Mława – Windyki. Okupację niemiecką przeżył w bardzo trudnych warunkach w stronach rodzinnych, w powiecie krotoszyńskim i gostyńskim. W styczniu 1946 roku wraz z rodziną osiedlił się na Ziemiach Zachodnich w Bolkowie w powiecie jaworskim. Podjął pracę w Rejonie Eksploatacji Dróg Publicznych w Jaworze na stanowisku drogomistrza, gdzie był zatrudniony do chwili przejścia na emeryturę. W kwietniu 1929 roku zawarł związek małżeński z Marią Berus. Z tego związku urodziło się czworo dzieci: córka Regina (ur. 1934), córka Aleksandra (ur. 1935), syn Mirosław (ur. 1937) i syn Teodor (ur. 1939). Zmarł 14 czerwca 1970 r. i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Bolkowie.

Dokumenty Centralnego Archiwum w Warszawie oraz informacje syna Mirosława Śliwińskiego.

Czesław Kowalak

Toboła Franciszek (1897-1962), urodził się 19 marca 1897 r. w Kąkolewie k/Leszna jako syn Antoniego i Marii z domu Prałat. Ojciec był wójtem – rolnikiem w Kąkolewie, a synem Bartłomieja Toboły uczestnika Powstania Styczniowego. Rodzice byli wyznania katolickiego. Dziesięcioro dzieci wychowywali w duchu patriotycznym. Franciszek szkołę powszechną ukończył w Kąkolewie, a z braku środków finansowych uczył się

Franciszek Toboła

dalej w trybie zaocznym u prof. Głapika pracując m. in.: jako robotnik budowlany przy budowie drogi w Lesznie, na PKP a nawet kopalni węgla w Sosnowcu. W 1917 r. został powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim, gdzie 2 maja 1918 r. w walkach pod Verdun został ranny. Przez kilka miesięcy przebywał w szpitalu początkowo polowym, a następnie wojskowym, skąd uciekł do Kąkolewa. W rodzinnej miejscowości natychmiast przystąpił do pracy konspiracyjnej przygotowującej powstanie. Po wybuchu Powstania zajmował się przemycałnictwem broni do walczących oddziałów. Aresztowany, został uwięziony w Obozie Grontshak k/Żagania gdzie przywiązany do koła łańcuchami zmuszony został z innymi więźniami do pompowania wody. Zorganizował udaną ucieczkę z tego obozu, dotarł w rodzinne strony i mimo rany walczył w szeregach powstańczych m. in. na odcinku Osiecznej k/Leszna. Po zakończeniu walk powstańczych pełnił obowiązki oficera w Państwowej Komisji Uzupelnień w Krotoszynie, równocześnie uczył się w miejscowym Gimnazjum. Przejściowo był kierownikiem ewidencji w Gostyniu. Maturę uzyskał w 1920 r. w Krotoszynie i natychmiast zgłosił się do organizacji II Powstania Śląskiego. Został przydzielony do grupy organizacyjnej Ogrodzieniec k/Będzina, a następnie do „SANITAS” Dziedzice, przygotowując powstanie w powiatach pszczyńskim, rybnickim, tarnogórskim i lublinieckim. Po wybuchu powstania pełnił funkcję oficera łącznikowego w Głównej Komendzie Wojsk Powstańczych w Szopienicach. Przewoził w b. trudnych warunkach rozkazy do grup ZACHÓD-PÓŁNOC. W trakcie działań powstańczych używał pseudonimów: Tobołowicz, Franciszek, Beczkiewicz. Po zakończeniu III Powstania Ślą-

skiego pełnił obowiązki Komendanta miasta Lublińca oraz Komendanta RKU/WKR na powiat Tarnowskie Góry i Lubliniec. Służbę wojskową zakończy 18 sierpnia 1921 r. i w dniu tym został przez Wojewodę Poznańskiego mianowany urzędnikiem państwowym w Starostwie Powiatowym w Ostrzeszowie. W 1923 r. zawarł związek małżeński z Heleną Kurzawską ze znanej rodziny rzemieślniczej w Ostrzeszowie i Podzamczu k/Wieruszowa. Został ojcem trojga synów: Bogdana (5.08.1924 – 19.11.2003), Jana (ur. 1925) i Stanisława (15.09.1927- 9.08.2009) oraz córki Jadwigi (ur. 1930). W dniu 28 października 1929 r. został burmistrzem zaniedbanego miasta Mikstat (mieszkał przy ul. Krakowskiej 152), które do 1939 r. pod jego nadzorem zostało poważnie przebudowane (wodociągi, kanalizacja, drogi, chodniki). W latach 1925 – 1930 studiował zaocznie prawo na Uniwersytecie Poznańskim. Z chwilą wybuchu II wojny światowej zagrożony aresztowaniem w dniu 1 września 1939 r. o godz. 15.00 ewakuował swoją rodzinę, a sam opuścił Mikstat dwie godziny później. Dotarł do Warszawy, widząc okropny los tysięcy uchodźców podjął decyzję powrotu. W dniu 22 września dowiedział się, że rodzina jest z powrotem w Mikstacie ale jemu grozi aresztowanie. Udał się do Ostrzeszowa gdzie przy pomocy miejscowych Niemców uzyskał zezwolenie na dalsze urzędowanie w Mikstacie. W styczniu 1940 r. został kierownikiem biura „Stadterverwaltung Mixstadt”, a w 1942 r. po odmowie podpisania Volkslisty przeniesiono go na stanowisko robotnika cmentarnego. Od lutego 1940 r. pracował w konspiracji zajmując się legalizacją dokumentów dla potrzeb początkowo Tajnej Organizacji Wojskowej, a później Związku Walki Zbrojnej.

W dniu 24 lipca 1942 r. w trakcie przewożenia tajnych dokumentów został aresztowany. Kilkakrotnie skazywany na karę śmierci przeszedł ogrom bólu i cierpienia w czasie przesłuchań m. in. w Forcie VII w Poznaniu oraz w obozach Gross Rosen (więzień nr 84586) i Buchenwaldzie (więzień nr 129666). 23 kwietnia 1945 r. zostaje z tego obozu uwolniony przez wojska amerykańskie. Po pobycie w szpitalu i odzyskaniu zdrowia przybył w lipcu 1945r. do Polski. Tu dowiedział się że jego żona zmarła 16 lutego 1945 r. i została pochowana na cmentarzu w Ostrzeszowie, a dzieci uczą się w Ostrzeszowie i Ostrowie. Zamieszkał w Ostrowie, gdzie dostał pracę jako kierownik Wydziału Kultury w Starostwie. Równocześnie czynił starania o pracę zgodnie z posiadanymi kwalifikacjami. Od Ministra Ziem Zachodnich otrzymał propozycję objęcia stanowiska prezydenta Gorzowa Wielkopolskiego lub Piły. W sierpniu 1945 r. decyduje się przyjechać do Piły. W dniu 28 września 1945 r. obejmuje obowiązki wiceburmistrza Piły z prawem używania tytułu wiceprezydenta, a w dniu 31 października 1945 r. obowiązki burmistrza z prawem używania tytułu prezydenta miasta. Pod jego przewodnictwem Zarząd Miejski w Pile rozpoczął działanie 1 listopada 1945 r. W Pile w dniu 21 grudnia 1946 r. zawarł ponownie związek małżeński z Haliną Gruszewską z domu Mrozek (zmarłą 15 grudnia 1965). Małżeństwo to było bezdzietne. Za działalność powstańczą, niepodległościową i zawodową został odznaczony przed 1939 r. m. in.: Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918 -1921, medalem Za Długoletnią Służbę oraz Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (patent z 1.08.1921 r. w zbiorach Muzeum Okręgowego w Pi-

le), a po 1945 r. Śląskim Krzyżem Powstańczym, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/954 z dnia 6 grudnia 1957). oraz Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945. Nie odczekał się przyznania mu Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski. Franciszek Toboła zmarł 9 września 1962 r. u córki Jadwigi w Częstochowie. Po uroczystościach pogrzebowych z udziałem m. in. licznych organizacji kombatanckich z pocztami sztandarowymi i chóru katedralnego jego trumna została przewieziona do Ostrzeszowa, gdzie została złożona na cmentarzu parafialnym obok pierwszej żony Heleny. Jego pogrzeb był wielką manifestacją patriotyczną z udziałem mieszkańców Mikstatu i Ostrzeszowa, miejscowości dla których rozwoju się tak zasłużył. Franciszek Toboła został upamiętniony dwiema tablicami pamiątkowymi (w tym jedna w Urzędzie miasta Piły) a jego imieniem nazwano jedno z rond w mieście. Syn Bogdan (5.08.1924 – 19.11.2003), inż. budownictwa lądowego został pośmiertnie uhonorowany tytułem Honorowego Obywatela Piły (w dniu 27 stycznia 2004).

Wojciech Kicman, Franciszek Toboła-powstaniec wielkopolski i śląski, pierwszy prezydent Piły. Piła 2012; Wojciech Kicman, Franciszek Toboła-powstaniec wielkopolski i śląski, więzień polityczny, burmistrz Mikstatu i pierwszy prezydent Piły, (w:) Kronika Wielkopolski nr 3, Poznań 2011; Archiwum Prezydenta RP – wnioski na Wielkopolski i Śląski Krzyż Powstańczy; życiorys Franciszka Toboły spisane przez jego syna Bogdana; dokumenty rodzinnych znajdujące się w Muzeum Stanisława Staszica w Pile.

Wojciech Kicman

Twardowski Józef (1893-1982), urodził się 15 grudnia 1893 r. w Polanowicach koło Kruszwicy. Syn Antoniego i Marianny Kaczanowskiej. Ukończył szkołę powszechną, a następnie uzyskał wykształcenie średnie. W 1915 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej, w której przebywał do zakończenia I wojny światowej. W dniu 27 grudnia 1918 r. przystąpił do oddziałów powstańczych. Brał udział w oswobodzeniu i zajęciu Kruszwicy i Inowrocławia, a następnie walczył na froncie północnym pod dowództwem ppor./ppłk Józefa Owczarskiego (1893 – 1940). Od 18 lutego 1919 r. do 2 kwietnia 1920 r. służył w oddziałach Wojska Polskiego. Był rolnikiem w Równopolu. Do 1939 r. należał do Związku Powstańców Wielkopolskich – Koło w Kaczorach i został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski uzyskując dyplom nr 5301. Po 1945 r. należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 282733, nr ewidencyjny Okręgu 206575). Przez dłuższy czas był członkiem Komisji Rewizyjnej przy Zarządzie Oddziału ZBoWiD w Chodzieży. W 1957 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. (Uchwała Rady Państwa nr: 0/958 z dnia 6 grudnia 1957). Żonaty z Franciszką Zielińską, córką Szczepana i Agnieszki Stanek, urodzoną w Sokolnikach (27.02.1897 – 23.08.1984), zmarłą w Pile (USC314/1984). Mieszkał w miejscowości Równopole, gromada Rzadkowo, pow. Chodzież oraz w Pile przy ul. Bydgoska. Tam zmarł 17 stycznia 1982 r. (USC Piła 25/82). Brak informacji o miejscu pochówku.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Urban Józef (1900-1977), powstaniec wielkopolski, chorąży, działacz PPR, robotnik, strażnik więzienny. Ur. 24 sierpnia 1900 w Strzelcach (pow. Nowy Tomysł). Był synem Walentego i Małgorzaty. Pochodził z rodziny robotniczej. W 1916 r. wyjechał do Nadrenii w poszukiwaniu pracy, w czerwcu 1918 r. został powołany do armii niemieckiej. 6 grudnia 1918 r. znalazł się w Grodzisku Wlkp. Wkrótce wstąpił do tutejszej komp. Służby Straży i Bezpieczeństwa formowanej przez ppor. Józefa Skrzydlewskiego, w której służył do 28 grudnia 1918 r. Na jej trzonie powstała 5. Grodziska Kompania Powstańcza, w której szeregach się znalazł. W pierwszej połowie stycznia 1919 r. wziął udział w walkach o Rakoniewice, Rostarzewo, Wolsztyn i Kopanicę. Po powrocie z Kopanicy do Grodziska złożył zaprzysiężenie 26 stycznia. Podczas pobytu we Lwówku, d-cą jego komp. został aspirant oficerski Józef Kopczyński, a następnie ruszył na odcinek zach. w rejon Bobrówki, Sępólna i Węgielni. Wziął udział w lutych walkach o Miedzichowo (11 luty 1919 r.), podczas których został wzięty do niewoli. Do 10 października 1919 r. więziony był w Havelbergu. W WP służył do 26 marca 1922 r. W okresie międzywojennym należał do Związku Zawodowego Robotników Rolnych i Leśnych. Podczas II wojny światowej członek podziemia antyhitlerowskiego. W 1942 r. znajdował się w komórce ZWZ, zawiązanej w Gro-

Józef Urban

dzisku Wlkp. z inicjatywy kpt. Wawrzyńca Mazanego. 12 marca 1945 r. został wybrany na zastępcę prezesa zarządu partyjnego PPR w Grodzisku Wlkp., sformowanej 2 lutego 1945 r. Podczas inauguracyjnego posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej (MRN) 15 marca 1945 r. wybrano go jako delegata PPR. Wkrótce został zastępcą przewodniczącego MRN. W maju 1945 r. wchodził w skład Komitetu Miejskiego jako strażnik więzienny, w którym był kierownikiem bezpieczeństwa. 29 czerwca 1946 r. podczas wizyty abp poznańskiego Walentego Dymka w Grodzisku Wlkp. podpisał akt odnowienia ofiarowania miasta Najświęstszemu Sercu Jezusowemu. Członek Komisji Historycznej ZBoWiD Koło Grodzisk Wlkp. Zm. 12 kwietnia 1977 w Grodzisku Wlkp. Obok Władysława Kabscha autor mszpsu pt. Z walk narodowyzwoleńczych m. Grodziska Wielkopolskiego i okolicy; ponadto autor jednej z prac konkursowych zgłoszonych do konkursu „W 50. rocznicę Powstania Wielkopolskiego” z 1968 r. (zob. źródła). Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Archiwum Prezydenta RP, Akta Rady Państwa, Uchwała Rady Państwa nr: 12.06-0.953 z dnia 1957-12-06, za: <http://powstancy-wielkopolscy.pl/> (dostęp: 04.07.2017); Urząd Stanu Cywilnego Grodzisk Wlkp., pismo nr: USC. 5362.1.60.2017 – informacja Sabina Bajonska-Ryczaj; Relacja pisemna z 1974 r.; Z. Kościński, Grodzisk Wielkopolski w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, [w:] Grodzisk Wielkopolski. Zarys dziejów, pod red. B. Polaka, Grodzisk Wielkopolski 1990, s. 87-106; M. Tomczak, Wojna, [w:] tamże, s. 163-190; Z. Kościński, W Polsce ludowej, [w:] tamże, s. 193-246; D. Matuszewski, Gro-

dziszczanie pod bronią. Tradycje patriotyczne mieszkańców powiatu grodziskiego (zarys), Grodzisk Wielkopolski 2013; tenże, Powiat grodziski wczoraj i dziś. Publikacja wydana z okazji 15-lecia Powiatu Grodziskiego, Grodzisk Wielkopolski 2014; informacja Dariusza Matuszewskiego; Godło „Jedność”, Herb miasta Grodziska Wlkp.? praca konkursowa dostępna pod adresem: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=97006> (dostęp: 05.04.2017). Zdjęcie dostępne na WBC pod adresem: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=97007&from=publication> (dostęp: 05.04.2017).

Tomasz Kościński

Walkowiak Franciszek Józef (1898-1919), szeregowy 10 kompania 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Urodził się 17 grudnia 1898 roku we Władysławowie koło Rynarzewa w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie Michała i Joanny z Jasińskich. Po ukończeniu szkoły pracował z rodzicami w swojej rodzinnej miejscowości. Z chwilą wybuchu powstania wielkopolskiego wstąpił w szeregi wojak powstańczych i służył jako szeregowiec w 10 kompanii 4 pułku strzelców wielkopolskich. Wraz ze swoją kompanią trafił na front północny powstania wielkopolskiego w okolice Noteci pod Szubinem. (...) 9-a, 10-a i 11-a kompanie pułku powstały z kompani gnieźnieńskich, które utworzono odruchem powstańczym po opanowaniu Gniezna w dniu 28 grudnia 1918 roku. Kompanie te składały się w dużym procencie z „wrześniaków”, wyróżniających się chlubnie karnością i męstwem w późniejszych walkach pułku... 10-a kompania, to dawniejsza 4-ta kompania gnieźnieńska, do której wcielono oddział zastępczy ofi-

cera Wachtla i kompanię juncewską... Z dniem 6 marca 1919 roku na rozkaz Dowództwa Głównego Sił Zbrojnych b. zaboru pruskiego utworzono z oddziałów walczących na III i IV odcinku frontu północnego – 4-ty pułk strzelców wielkopolskich, którego dowódcaznaczony został major Brezany. Do początku kwietnia 1919 roku poszczególne bataliony pozostawały na linii ówczesnego frontu północnego, walcząc i organizując się (...). Franciszek Walkowiak poległ na froncie północnym powstania wielkopolskiego w okolicach Noteci pod Turem 23 marca 1919 roku. Pochowany został 29 marca 1919 roku na cmentarzu parafialnym w Samoklęskach Dużych w dawnym powiecie szubińskim. Obok F. Walkowiaka na początku 1920 roku pochowano jeszcze szeregowego Marcina Grubczyńskiego i szeregowego Anzelma Wojciecha Brzykcego. W okresie dwudziestolecia międzywojennego miejsce pochówku powstańców w Samoklęskach Dużych było miejscem rocznicowych uroczystości patriotycznych. O mogiły dbały rodziny oraz weterani z kompanii samoklęskiej skupieni w Kole Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Samoklęskach i Turze. Po II wojnie światowej mogiły powstańców zostały zaniedbane i ulegały powolnej degradacji. W 2011 roku dzięki staraniom Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Koło im. Ks. Rady Ludwika Sołtysieńskiego w Szubinie doprowadzono do powstania nowego wyglądu mogił pochowanych na cmentarzu w Samoklęskach. Nowe nagrobki postawiono dzięki dotacji z Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Warszawie. Uroczystość odsłonięcia miała miejsce 18 września 2011 roku z udziałem wojska, kombatanatów, młodzieży oraz rodzin poległych powstańców.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, USC Rynarzewo – Księga Urodzeń 1898, sygn. 212/119; Pomorski Urząd Wojewódzki w Toruniu. Ewidencja mogił żołnierzy polskich pochowanych na cmentarzach w powiecie szubińskim 1919-1920, Wykaz żołnierzy poległych lub zmarłych, pochowanych na cmentarzu katolickim w Samokłeskach Wielkich przy drodze prowadzącej z Niedźwiad do Samokłesk Wielkich, sygn.. 24348; „Zarys historii wojennej pułków polskich 1918-1920. 58 pułk piechoty”, Warszawa 1928, Lista poległych i zmarłych, poz. 360 szeregowy Walkowiak Franciszek I; Państwowa Służba Ochrony Zabytków w Toruniu, Oddział w Bydgoszczy, Karta Katalogowa Cmentarza Parafialnego w Samokłeskach Dużych gmina Szubin; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, „Lista strat powstania wielkopolskiego od 27.12.1918 do 08.03.1920”, Koszalin 2009, poz. 2048 Walkowski Franciszek; T. Jabłoński, „Lista strat powstania wielkopolskiego 1918-1919”, Warszawa 1936, poz. 1546 Walkowiak Franciszek; Z. Kościański, Z. Wartel, „Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich poległych i zmarłych z ran w czasie walk powstańczych 1918-1919”, Poznań 2003; K. Czechowska, „Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 na terenie powiatu nakielskiego przez pryzmat miejsc pamięci”, Szubin 2011.

Piotr S. Adamczewski

Węclewicz Henryk (1901-1941), urodził się w Czaczu, w rodzinie nauczyciela Sylwestra Węclewicza Marii z Gruszczyńskich. Wnuk powstańca styczniowego Hermogenesa Węclewicza. Miał pięcioro rodzeństwa. Uczęszczał do szkoły w miejscowości Lasek koło Poznania. Powstaniec Wielkopolski, służył w 15 Pułku Ułanów Wlk., później podporucznik rezerwy. Pracował jako Urzędnik Dy-

rekcji Kolei w Poznaniu. Henryk był aktywnym członkiem m. in. Związku Towarzystwa Powstańców i Wojaków a także Koła Pracowników Kolejowych Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. W roku 1932 został wybrany do Sądu Honorowego na zjeździe delegatów Okręgu I Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków. Był członkiem Koła Pracowników Kolejowych Weteranów Powstań Narodowych R. P. Podporucznik Henryk Węclewicz brał udział wraz z bratem porucznikiem Marianem Węclewiczem w wielu spotkaniach swojego pułku m. in. w honorowym raucie 15 Pułku Ułanów Poznańskich zorganizowanym w restauracji Bazar w Poznaniu w roku 1938, na którym uroczystie wręczano dyplomy. Po wręczeniu dyplomów zostało zrobione pamiątkowe zdjęcie, na którym oprócz obu braci Węclewicz znaleźli się generał Władysław Anders i Ojciec Generała Albert Anders. Ożenił się kilka dni po wybuchu II wojny światowej (w dniu 9 września 1939 r.) pod Kutnem, z Heleną Goździk. Małżeństwo to było bezdzietne. Henryk został osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Zginął 9 maja 1941 r. w obozie koncentracyjnym Mauthausen-Gusen.

Nowy Kurjer 24.02.1932 s. 6, Nowy Kurjer 5.04.1935 s. 8, Nowy Kurjer 7.07.1936, Orędownik, 28.04.1934 s. 8, Orędownik, 2.10.1938 s. 1, Dokumenty rodzinne i informacje przekazane przez Jerzego Węclewicza, bratanka Henryka.

Ewa Dworczyk

Węclewicz Ryszard Franciszek (1899-1981), urodził się 24 marca 1899 r. w Berlinie w rodzinie robotnika Edmunda Węclewicza i Marianna Stocczak. Do

szkół uczęszczał w Berlinie zdobywając zawód mistrza stolarskiego. Miał czworo rodzeństwa. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego przedostał się z Berlina do Wielkopolski, aby dołączyć w Zbąszyniu do walczących powstańców. Tak jak większość Powstańców po zakończeniu powstania wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Następnie walczył w III Powstaniu Śląskim. Po zakończeniu walk zrezygnował ze służby w wojsku i osiadł w Poznaniu. Pracował jako mistrz stolarzki meblowej najpierw w Fabryce Mebli Nowakowski i syn na Górnej Wildzie, a po kilku latach zatrudnił się w Zakładach Cegielskiego (w czasie okupacji nazwa zmieniona na Deutsche Waffen und Munitionsfabriken), gdzie pracował do emerytury. Po wojnie był prześladowany przez UB za udział w Powstaniu i wojnie polsko-radzieckiej. Został osadzony na dwa lata w więzieniu we Wrocławiu. Po odbyciu kary był zobowiązany jeszcze przez pewien czas do comiesięcznego meldowania się na Komendzie Milicji, a także nie mógł opuszczać kraju. Interesował się kolarstwem, w latach 60-tych był nawet sędzią kolarskim. Można powiedzieć, że zainteresowanie kolarstwem było rodzinne, gdyż jego młodszy brat Stanisław Węclewicz był zapalonym kolarzem i w barwach klubu Stomil brał udział w wielu zawodach i odnosił w nich poważne sukcesy. Był członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych. Został odznaczony w 1975 roku Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Jako uczestnik Powstania Wielkopolskiego został awansowany do stopnia porucznika rezerwy WP i w roku 1974 odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Ożenił się Władysławą Ulatowską. Urodziło im się dwoje dzieci: Marian (1925 – 1989) i Zygmunt (ur. 25 kwietnia 1929). Po śmierci pierwszej żony, ożenił

się w 1965 roku ze Stanisławą Mansfeld (1907-1979). Mieszkał w Poznaniu, gdzie zmarł 3 stycznia 1981 r. i został pochowany na cmentarzu komunalnym na Miłostowie.

Informacje zgromadzone przez przekazane przez Zygmunta Węclewicza, syna Ryszarda.

Ewa Dworczyk

Węclewicz Tadeusz Józef (1899-1934), urodził się 17 października 1899 r. w Buku. Syn restauratora Walentego Węclewicza i Ludwiki z Kandulskich. Tadeusz miał pięcioro młodszego rodzeństwa. Jako młody 19-letni chłopak wraz z ojcem Walentym przystąpił w Grodzisku Wlkp. do Powstania Wielkopolskiego. W książce pt. Ziemia Grodziska w walce o wyzwolenie narodowe 1918-1919 jako uczestników powstania autor podaje Tadeusza, kierownika kancelarii Komendy Miasta i jego ojca Walentego Węclewicza, właściciela sali w Grodzisku, mieszczącej się w Hotelu „du Nord” przy ul. Poznańskiej, gdzie odbywały się patriotyczne zebrania Polaków. Po ukończeniu studiów pracował w Gorzowie Wlkp. jako sekretarz adwokata p. Pawłowskiego a mieszkał przy ul. Powstańców Chocieszyńskich 4a. Tadeusz, jako osoba wykształcona i szanowana aktywnie uczestniczył w życiu społecznym swojego miasta. W stosunkowo młodym wieku pełnił wiele ważnych funkcji zawodowych i społecznych w Grodzisku Wlkp. W roku 1926 zadeklarował się poprowadzić w swoim mieszkaniu agendę Angielskiego Konsorcjum, które udzielało pożyczek na rzecz rozwoju drobnego przemysłu i handlu w miastach Wielkopolski. Tadeusz Węclewicz dwa razy kandydował

z ramienia „sanacji” na stanowisko burmistrza Grodziska Wlkp., ale niestety nigdy nie udało mu się wygrać wyborów. Działał na rzecz biednych. W styczniu 1933 roku przyjął na siebie zobowiązanie o wpłacaniu comiesięcznej składki na rzecz bezrobotnych w wysokości 2 zł. W listopadzie 1933 rozpisano wybory do rad miejskich na obszarze województwa pomorskiego i poznańskiego. W wyborach do Rady Miejskiej miasta Grodziska Wlkp. Tadeusz Węclewicz, sekretarz adwokacki wszedł jako przewodniczący w skład Komisji Okręgowej na okręg II o czym informował, *Oređownik Grodziski* z 15 listopada 1933 r. 22 listopada 1933 r. ogłoszono kandydatów do Rady Miejskiej na wszystkie 3 okręgi wyborcze z poszczególnych ugrupowań. Tadeusz Węclewicz kandydował z Narodowego Bloku Gospodarczego z pierwszego miejsca Listy 1 Okręg I. W wyniku przeprowadzonych wyborów w dniu 26 listopada 1933 r. został wybrany do Rady Miejskiej z okręgu I z listy nr. 1, o czym poinformował *Oređownik Grodziski* z 29 listopada 1933 r. Podczas pierwszego posiedzenia nowej Rady Miejskiej w Grodzisku Wlkp. w styczniu 1934 wybrano go na przewodniczącego zebrania – na czas wybrania Komisji Rewizyjnej. Ostatecznie Tadeusz wszedł w skład tej komisji. Był zwolennikiem Józefa Piłsudskiego dlatego też, należał do Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem Józefa Piłsudskiego (BBWR). W pewnym okresie do chwili śmierci w 1934 był nawet prezesem miejscowego koła tego bloku. Wspaniała kariera Tadeusza niestety zakończyła się dość szybko, kiedy liczył 34 lata. Został, podobno niesłusznie oskarżony o malwersacje finansowe i zawieszony w swych czynnościach. Tadeusz Węclewicz ożenił się z Walerią

Marią Martą Wohlgeomuth, urodziła im się córka Barbara Antonina (zameżna 1v. Maciejewska, 2v. Miklaszewska ur. 20 grudnia 1919 Grodzisk Wlkp.). Zginął tragicznie 18 stycznia 1934 r. w Grodzisku Wlkp. i tam został pochowany.

Ziemia Grodziska w walce o wyzwolenie narodowe 1918-1919, „*Oređownik Grodziski*” (1926.03.31, 10.03.1929, 04.01.1933, z 20.09.1933, 15.11.1933, 29.11.1933, 06.12.1933), *Oređownik Nowotomyski* 20.01.1934, *Nowy Kurier* 3.07.1932, *Dokumenty i informacje rodzinne*.

Ewa Dworczyk

Węclewicz Walenty (1871-1924), urodził się 26 stycznia 1871 r. w Buku, syn piekarza Józefa Węclewicza i Katarzyny z d. Czerniejewskiej. Miał pięcioro rodzeństwa. Walenty Węclewicz prowadził na zasadzie „franczyzy” hotel „du Nord”, przy ul. Poznańskiej w Grodzisku Wielkopolskim. Był nie tylko skutecznym kupcem i restauratorem, ale także aktywnym działaczem w ruchu wyzwoleniczym Wielkopolski, ogromnym patriotą, tak jak jego synowie Tadeusz i Jan. W prowadzonym przez Walentego hotelu „du Nord” była największa sala w Grodzisku Wlkp. Bez wahania udostępniał ją na wszelkie patriotyczne zebrania mimo grożących mu za to kar. Dlatego też, w wielu pozycjach wydanych na temat Grodziska Wielkopolskie-

Walenty Węclewicz

go i Powstania Wielkopolskiego wymienia się i wspomina jego osobę. W słowie wstępnym Pracy konkursowej z okazji 50 rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego na stronie 3 można przeczytać, że z narażeniem życia udzielał sali (w prowadzonym Hotelu du Nord) tajnym polskim organizacjom dla odbywania nielegalnych zebrań. Np. podczas tajnego zebrania 27 stycznia 1914 r. członków i sympatyków „Sokoła” zwołanego na skutek niespokojnej sytuacji międzynarodowej. Zaraz po zagajeniu zebrania, na skutek zdrady, wkroczyli żandarmi i rozwiązali zebranie. Organizatorów zebrania ukarano, jak również „...właściciela – sali Obywatela Węclewicza...”. W książce pt. Ziemia Grodziska w walce o wyzwolenie narodowe 1918-1919 jako uczestników powstania autor podaje Węclewicza Walentego, właściciela sali w Grodzisku, gdzie odbywały się zebrania Polaków i jego syna Tadeusza Węclewicza, kierownika kancelarii Komendy Miasta. W książce pod red. B. Polaka pt. „Grodzisk Wielkopolski Zarys dziejów” również wspomina się, że Walenty udzielał gościny różnego typu zgromadzeniom ludności polskiej, tj. organizowanym uroczystościom patriotycznym, filantropijnym, koncertom z okazji rocznic międzynarodowych i lokalnych z udziałem założonego w 1886 r. polskiego Towarzystwa Śpiewu Polskiego (str. 69). I tak na przykład, w jego lokalu w dniu 7 sierpnia 1904 r. zorganizowano uroczyste walne zebranie z okazji srebrnego jubileuszu Towarzystwa Przemysłowego w Grodzisku. Na tę uroczystość przybyły delegacje Towarzystw z różnych miast. Po obradach, ok. 100 gości zasiadło do wspólnego obiadu podanego w restauracyjnym ogrodzie na koszt Walentego. Za bardzo dobrze organi-

zowany poczęstunek i gest dziękowano gospodarzowi m. in. na łamach gazety Postęp z dn. 9 sierpnia 1904 r. W powyższej książce, Walenty wymieniany jest jako jeden z aktywnych członków placówki polskiego życia narodowego w Grodzisku Wlkp., a mianowicie społeczno – politycznej organizacji „Straż”. Powstała ona w Poznaniu w roku 1905 i działała do 1914 r. (s. 72-73). Według informacji podanych przez M. Tomczaka w książce pt. Bank Spółdzielczy w Grodzisku Wielkopolskim 1873-2013 140 lat tradycji str. 164, Walenty był członkiem Rady Nadzorczej Banku ludowego w latach 1910-16 i 1919-21. W corocznych sprawozdaniach Związku Spółek Zarobkowych i Gospodarczych Walenty Węclewicz figuruje jako członek Rady Nadzorczej Banku Ludowego Sp. z o. o. w latach 1911, 1913, 1914, a w sprawozdaniu za rok 1921 jako członek Zarządu. Walenty był również członkiem Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Grodzisku Wielkopolskim działającego w latach 1646-1947. W Aneksie 1 do numeru 4 Grodzickich Zeszytów Historycznych z 2000 r. autorstwa D. Matuszewskiego podany jest Spis członków Giełdy Strzeleckiej „Schuetzengilde” z 14 stycznia 1912 r. W spisie tym, na pozycji 71 figuruje nazwisko Węclewicza Walentego. Natomiast w Aneksie VII tego zeszytu zamieszczono odtworzony wykaz członków Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Grodzisku Wlkp. w okresie międzywojennym z podanym zawodem członka i datą jego wstąpienia do Bractwa. Na pozycji 143 widnieje nazwisko się Walentego z zawodu restauratora, który przystąpił do Bractwa w 1900 r. Walenty Węclewicz ożenił się z Ludwiką Anną Kandulską i miał z nią 6 dzieci: Tadeusza (1899-1934) Jana (ur. 1900

w Buku), Marię (1901- 1988), Waleriana (1905-1973), Halinę (1907-1987), Mieczysława (1919-2009). Walenty Węclewicz zmarł 31 sierpnia 1924 r., w wieku 53 lat w Grodzisku Wielkopolskim. Został pochowany na tamtejszym cmentarzu, a następnie przeniesiony do wspólnego rodzinnego grobu w Poznaniu na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie (pole 8, kwatery 5, rząd 3 m. 29).

Grodziskie Zeszyty Historyczne nr 17 z artykułem W. Smukały Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Grodzisku Wielkopolskim, Praca konkursowa z okazji 50. rocznicy Powstania Wielkopolskiego s. 3; książka pt. Ziemia Grodziska w walce o wyzwolenie narodowe 1918-1919; gazeta Postęp z dn. 9.08.1904 r. artykuł pt. Srebrny jubileusz Tow. Przemysłowego w Grodzisku; publikacja pt. „Grodzisk Wielkopolski Zarys dziejów” wydana w Grodzisku Wlkp. w 1990 pod red. B. Polaka; Grodziskie Zeszyty Historyczne nr 4 z 2000 r. zawierające artykuł p. D. Matuszewskiego pt. Kurkowe Bractwo Strzeleckie w Grodzisku Wielkopolskim 1646-1947; książka M. Tomczaka Bank Spółdzielczy w Grodzisku Wielkopolskim 1873-2013 140 lat tradycji, wydanej w Grodzisku Wlkp. w 2014 r.; Dokumenty i informacje rodzinne.

Ewa Dworczyk

Wicher Edmund (1899-1978), urodził się 5 października 1899 r. w Stajkowie k/Lubasza, pow. Czarnków. Syn Antoniego i Stanisławy z domu Nowak. Miał starszego brata Czesława (4.05.1892 – 24.11.1970), również powstańca wielkopolskiego. Ukończył szkołę powszechną. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim od 6 stycznia 1919 r. w szeregach kompanii czarnkowskiej. Walczył o Czarnków i okolice. Po zakończeniu działań powstańczych od 15 marca 1919 do 8 sierpnia 1922 r. służył w Wojsku Polskim. W działaniach wojennych na wschodzie nabawił się kontuzji. Został uznany za inwalidę wojennego z utratą 36 % zdrowia (Książeczka Inwalidzka nr 3364/W 223/W Uznany za Inwalidę Wojennego w dniu 24 stycznia 1950 z utratą zdrowia 36 %). W 1939 r. nie brał udziału w walkach. W czasie okupacji pracował jako robotnik. Nie podpisał volkslisty. Przez wiele lat pracował na PKP – Odcinek Drogowy Chodzież. Z uwagi na wojenne kontuzje był zatrudniony jako dróżnik kolejowy na przejeździe w Pile-Leszku, gdzie mieszkał z rodziną. Po 1945 r. należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Koło w Pile (leg. nr 14839, nr ewidencji Okręgu 23049). Mieszkał w Leszku pod. nr 1. Związek małżeński zawarł z Heleną Michalak (18.12.1909 – 22.06.1989), córką Jana Michalaka i Anny Przybysz. Był ojcem synów: Zdzisława, Mieczysława (ur. 10.04.1946) i Stanisława (2.11.1943) oraz córki Barbary (23.10.1934). Żona Helena urodziła się w Lubaszu, mieszkała w Pile przy al. Powstańców Wlkp. Tam zmarła. Edmund Wicher został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. nr 338-75-192 z 2.04.1975) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczy (leg. nr 969-71-152 z 16.03.1973) oraz

Edmund Wicher

przez Radę Państwa mianowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Na uroczystościach państwowych, spotkaniach kombatanckich i z młodzieżą zawsze występował w czapce Wojsk Wielkopolskich. Zmarł 30 stycznia 1978 r. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 8/C – 18 – 12. W 1989 r. pochowano w tym grobie jego żonę Helenę.

Zofia Barnaś, Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich Ziemi Nadnoteckiej, Czarnków 2011; Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; dokumenty i zdjęcia udostępnione przez wnuka Bogdana Wicher w sierpniu 2013.

Wojciech Kicman

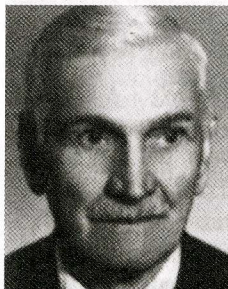
Witkowski Józef (1900-1989), urodził się 5 marca 1900 r. w Sucharach k/Nakła. Miał liczne rodzeństwo. Ukończył szkołę powszechną. Po uzyskaniu pełnoletniości został w 1918 r. zmobilizowany do wojska pruskiego i po przeszkoleniu w oddziale karabinów maszynowych, skierowany na front do Francji. Po zakończeniu I wojny światowej wrócił do domu. W grudniu 1918 r. przystąpił z bratem do wojsk powstańczych, a wiosną 1919 r. w szeregach armii gen. Hallera walczył na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. W Wojsku Polskim pozostawał do 1925 r. Mieszkał w Sadkach i pracował na kolei wąskotorowej. W okresie okupacji pracował u Niemca. W 1945 r. przyjechał do Piły. Krótko służył w Milicji Obywatelskiej, a następnie pracował do czasu przejścia na emeryturę (w 1960) w ZNTK na odlewni. W 1925 r. zawarł związek małżeński z Franciszką Kruger

(5 marca 1894-4 sierpnia 1962). Był ojcem synów: Mieczysława (26 grudnia 1927-5 lutego 2009), Teodora (22 marca 1931-12 listopada 2006) i Czesława (27 czerwca 1934-11 lutego 2012), posła na Sejm PRL IX kadencji (1985) oraz córki Stefanii zamężnej Ciupa (8 sierpnia 1937-18 grudnia 2001). Zmarł w Pile 14 października 1989 r. i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym, kwat. 7/B-5-6. W tym samym grobie pochowano jego żonę Franciszkę.

Informacje uzyskane od Marcina Ciupy.

Wojciech Kicman

Witkowski Walenty (1898-1986), urodził się 10 lutego 1898 r. w Będlewie. Syn Wojciecha i Teofilii. Uczestnik powstania wielkopolskiego od 15 stycznia 1919 r. Walczył w 1 batalionie kompanii kościańskiej o wyzwolenie Kościana (wziął do niewoli naczelnika stacji kolejowej), pod Kąkolewem i Leszmem oraz na froncie zachodnim pod dowództwem sierż./kpt. Stefana Maya (1890-1940). Był odznaczony m. in. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/764 z dnia 22 grudnia 1966). Po 1945 r. mieszkał w Pile przy ul. Chodzieskiej. Tam zmarł w 1986 roku (USC Piła

Walenty Witkowski

313/1986). Pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 5/A-33-18.

Wieczorek A., Gołaniecka Kompania Powstańcza, biogram na str. 286.

Wojciech Kicman

Witt Władysław (1900-1969), urodził się 6 czerwca 1900 r. w Budzynie pow. Chodzież. Rodzicami jego byli Stefan Witt i Franciszka Żurowska. Miał trzech braci – starszych Stanisława i Zefiryra (1899-1968) oraz młodszego Leonarda (ur. 1905). A także dwie siostry – Juliannę (ur. 1895), która zmarła w niemowlęctwie i Praksedę (zameżna Szulc). W wieku niespełna ośmiu lat został półsierotą, zmarła mu matka. Ojciec ożenił się powtórnie i z tego małżeństwa urodziła się najmłodsza siostra Maria (zameżna Flis). Uczęszczał do Szkoły Powszechnej w Budzynie, w Parkowie i do liceum w Rogoźnie. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 2 stycznia 1919 r. wstąpił do oddziału porucznika Soldenhoffa. Pod jego dowództwem brał udział w walkach na odcinku Czarnków – Chodzież – Ujście – Romanowo. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej na froncie litewsko-białoruskim. Podczas działań wojennych został ranny w rękę i naruszone zostało jego serce. W Wojsku Polskim służył do 1922 roku. Po zakończeniu służby wojskowej wrócił na gospodarstwo do rodzinnego Par-

kowa. Potem znalazł zatrudnienie jako zarządca majątku w Gocanówku pod Kruszwicą, a następnie w Gołuchowie oraz Piaskach pow. Gostyń. 17 sierpnia 1939 r. w miejscowości Modrze k/Stęszewa zawarł związek małżeński z Marią Adamczewską, urodzoną 27 sierpnia 1907 r. w Granowie pow. Nowy Tomyśl, córką rzeźnika Teodora Adamczewskiego i Franciszki Kluczyńskiej. Maria poszła w ślady ojca – była dyplomowanym czeladnikiem rzeźniczym i pracowała jako ekspedientka. Po ślubie małżeństwo zamieszkało w Piaskach i tam na świat przyszło ich dwoje dzieci – Lucjan (1940-1994) i Sławomila Adela (ur. 1942) zamężna Baranowska. W czasie okupacji Władysław został skierowany do pracy jako zarządca majątku w Bolechowie. Za pracę u Niemców podczas wojny, na podstawie niesłusznych oskarżeń, został aresztowany w 1945 r. i przez 8 miesięcy przebywał w odosobnieniu w więzieniu na Młyńskiej w Poznaniu. Po opuszczeniu więzienia wrócił do Bolechowa. W Poznaniu w 1945 r. urodziła się młodsza córka Elżbieta – zamężna Kroll. Z Bolechowa został przeniesiony do pracy w Dąbrówce Kościelnej pow. Gniezno. Należał do Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 Koło w Kiszkwie pow. Gniezno i był zweryfikowany przez Zarząd Główny pod numerem 7383. Kolejnym miejscem pracy było Glinno za Skokami, gdzie był kierownikiem PGR. Następnym miejscem pracy były Winiary k/Gniezna i Wierzyce k/Gniezna. Na koniec przeprowadził się do miejscowości Łęczeczki pow. Międzychód (1958) i pracował tam jako kierownik PGR. Był członkiem ZBoWiD Koło Chrzypsko Wielkie. Odznaczony: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (17 grudnia 1958), Odznaką Frontu Litewsko-Białoruskiego, Odznaką Wojsk

Władysław Witt

Wielkopolskich. Zmarł 1 maja 1969 r. w Międzychodzie, gdzie uroczystość została pochowany. Żona zmarła 10 kwietnia 1980 r. i pochowana została w Poznaniu na cmentarzu na Miłostowie (pole 36, rząd 9, miejsce 13). Tego samego roku przeniesiono prochy Władysława do grobu żony.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, USC Międzychód, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła, relacja i dokumenty córki Sławomili Baranowskiej, relacja bratanka Zenona Wita.

Ewa Kabat

Wołyński Ignacy (1896-1985), urodził się 12 stycznia 1896 r. w Szczytnikach, powiat Gniezno. Syn Teofila i Franciszki Czechańskiej. Ukończył szkołę powszechną w Gnieźnie następnie uzyskał wykształcenie średnie w zakresie akcyz i monopolu państwowych i ubezpieczeń społecznych. Od marca 1915 r. w szeregach wojska niemieckiego uczestniczył w działaniach podczas I wojny światowej. W Powstaniu Wielkopolskim walczył od 4 lutego do 26 marca 1919 r. m. in. pod Kościanem pod dowództwem kpt. Stefana Maja. W 1929 r. odbył ćwiczenia wojskowe w Kobryniu, a w 1931 r. w Lesznie. W rezerwie uzyskał stopień sierżanta. W 1939 r. był członkiem Głównego Zarządu Powstańców Wielkopolskich 1918/19 w Poznaniu. Po wybuchu II wojny światowej prześladowany przez hitlerowców. W okresie od kwietnia do lipca 1941 r. osadzony w Poznaniu w Forcie VII, a następnie wysiedlony do Generalnej Guberni. Tam również prześladowany, uwięziony i osadzony w obozie Lamsdorf (Łambinowice), gdzie przebywał od początku września do połowy listopada 1944 r. Czwororo dzieci Ignacego

Wołyńskiego została podczas okupacji wywieziona do obozów pracy, a syn Kajetan osadzony w więzieniu karnym w Oranienburgu k/Berlina. Po 1945 r. był inspektorem gospodarki spirytusem przy Składnicy Spirytusu w Pile, pełniąc obowiązki zastępcy przewodniczącego Rady Zakładowej. Przed 1939 r. należał do Polskiej Partii Socjalistycznej w Kole Poznania – Jeżyce, a w latach 1945 – 1948 do Polskiej Partii Socjalistycznej w Gorzowie Wielkopolskim. Po 1945 r. należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 235219, nr ewid. Okręgu Poznańskiego 210711). Za zasługi w walce o niepodległość Polski był odznaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi (przed 1939 r.) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/716 z dnia 1 sierpnia 1958). Mieszkał w Pile przy ul. Walki Młodych i w Poznaniu przy ul. Gwardii Ludowej 46. Związek małżeński zawarł 4 listopada 1954 r. z Ireną z domu Pacer (11.11.1911- 19.11.2005). Zmarł 1 lutego 1985 r. w Pile (USC Piła 50/58). Pochowany wraz z żoną na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 7/A-9-3.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego.

Wojciech Kicman

Worsztynowicz Feliks (1904-1980), grafik, powstaniec wielkopolski. Ur. 25 maja 1904 r. w Kunowie k. Śremu, w rodzinie piekarza-cukiernika Teofila i Antoniny z Łuczaków. Ukończył szkołę powszechną w Śremie. Od 1916 r. należał do miejscowej drużyny skautowej im. Tadeusza Rejtana. W końcu 1918 r. wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru pruskiego, gdzie odbył podstawowe

szkolenie wojskowe. Po wybuchu powstania i zajęciu koszar 47 pułku piechoty w Śremie, służył w łączności, był gońcem i pełnił służbę wartowniczą oraz uczestniczył w organizowaniu wyprawy I i IV kompanii wyruszających na front pod Zbąszyń, nast. do końca marca 1919 r. pełnił służbę garnizonową w Śremie. W latach 1922 – 1927 uczęszczał do Państwowej Szkoły Sztuk Zdobniczych w Poznaniu i podjął pracę w Zakładzie Witrażownictwa S. Powalisza w Poznaniu, następnie jako dekorator w Teatrze Nowym i Komедii Muzycznej w Poznaniu. Uprawiał malarstwo artystyczne, grafikę artystyczną (autolitografię). W latach 1931-1936 wykonał szereg tek graficznych, w ramach cyklu „Wielkopolska w grafice”. W 1935 wyjechał do Grudziądza gdzie prowadził zajęcia z wychowania plastycznego i pełnił funkcję scenografa w tamtejszym Teatrze Miejskim. W 1938 wyjechał do Rzeszowa, gdzie osiadł na stałe. Aresztowany 6 czerwca 1944 przez Gestapo, przebywał w obozach koncentracyjnych w Oświęcimiu i Oranienburg-Sachsenhausen. Uwolniony 3 maja 1945 r., powrócił do Rzeszowa, kontynuował aktywną i wszechstronną działalność dydaktyczną i artystyczną. Nie występował o weryfikację uczestnictwa jako jedynie skaut w Powstaniu Wielkopolskim przez Komisję Weryfikacyjną Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich. Zmarł w Rzeszowie 25 sierpnia 1980 r. Odznaczony Medalem

Feliks
Worsztynowicz

Zwycięstwa i Wolności. W 1940 r. zawarł zw. małżeński z ekspedientką Marią Maściąg. Dzieci: Janina (ur. 1941, zam. Supeł), Barbara (ur. 1944, zam. Kopkowicz), Jacek (ur. 1949).

Archiwum rodzinne, J. Mulczyński, Słownik grafików Poznania i Wielkopolski XX wieku, Poznań 1996, s. 475-476.

Jacek Worsztynowicz

Wozignój (Wozimirski) Wawrzyniec (1892-1967), urodził się 6 sierpnia 1892 r. w Łęce Wielkiej (pow. gostyńwki), jako syn Jana i Katarzyny. W czasie pierwszej wojny światowej służył w armii niemieckiej, gdzie awansował na stopień plutonowego. W pierwszych dniach stycznia 1919 roku wstąpił do powstańczego Batalionu Gostyńskiego, został dowódcą plutonu w kompanii sierż. L. Włodarczyka na odcinku frontowym „Pawłowice” (Grupa „Leszno”). W nocy 26/27 stycznia 1919 r. na czele 26 osobowego oddziału powstańczego dokonał brawurwego wypadu na pozycje niemieckie w miejscowości Przybiń, gdzie zdobył 4 karabiny maszynowe i wziął kilku jeńców (kilku Niemców poległo). W lutym 1919 r. dowodził 3 kompanią baonu „Pawłowice”. Po sformowaniu z oddziałów Grupy „Leszno” 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich, został dowódcą 3 kompanii tego pułku. Dekretem NRL z 28 lipca 1919 r. mianowany ppor. Wraz z 6 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 Pułk Piechoty Wielkopolskiej) brał udział w walkach na Froncie Zachodnim Powstania. Kompanią dowodził podczas walk na Froncie Wschodnim (kwiecień – sierpień 1920 r.). W okresie sierpień – wrzesień w zastępstwie dowodził I baonem 60 Pułku Piechoty. Wsławił się szczególnie podczas wypadu na Ka-

mieniec Litewski (4-6 września 1920), za co m. in. otrzymał VM 5 kl. (nr 227). Z dniem 25 września 1920 roku zatwierdzony por. piechoty. Po demobilizacji, od lutego 1922 r. służył w stopniu starszego przodownika w Policji Państwowej, jako dowódca I plutonu 3/II kompanii (baon nadkom. W. Dzierzgowskiego, Grupa płk. S. Pasławskiego). Brał udział w akcjach policyjnych na Kresach Wschodnich. 10 lutego 1923 r. na czele plutonu odważnym atakiem zajął wieś Strzelciszki, następnie bronił wsi Podkamień, za co otrzymał Krzyż Walecznych. W rezerwie przydzielony do 60 Pułku Piechoty, później do 62 Pułku Piechoty. Po objęciu przez płk. B. Śliwińskiego funkcji prezydenta miasta Bydgoszczy, od lipca 1923 podjął prace w tamtejszej administracji miejskiej, był m. in. nadzorcą (inspektorem) taboru miejskiego. W 1934 roku został komendantem Państwowej Straży Pożarnej w Bydgoszczy. Aktywnie działał w związkach kombatanckich, w 1934 r. był członkiem Komisji Rewizyjnej Okręgu Pomorskiego Związku Weteranów Powstań Narodowych, a w 1939 prezesem koła Związku Powstańców Wielkopolskich w Bydgoszczy. 19 marca 1939 roku awansowany na stopień kapitana rezerwy. Po 1936 r. zmienił nazwisko na „Wozimirski”. Funkcję komendanta Państwowej Straży Pożarnej pełnił do pierwszych dni wojny 1939 r., dowodził akcją gaszenia pożarów spowodowanych nalotami i akcjami dywersyjnymi. Ewakuowany na wschód, 17 września 1939 roku w okolicach Lwowa dostał się do niewoli sowieckiej. W grudniu 1939 r. wywieziony w głąb ZSRR, pracował w tajdze przy wyрубie lasów. 2 października 1941 roku wstąpił do Armii gen. Andersa w Ośrodku Organizacyjnym PSZ w Trockoje, gdzie objął dowództwo kompanii sztabowej 21 pułku piechoty.

W marcu 1942 r. ewakuowany na Środkowy, a następnie Bliski Wschód. Do końca wojny służył w Armii Polskiej na Wschodzie (w stopniu por., pomimo awansu z 1939 r.). 29 maja 1947 roku zwolniony z wojska, drogą morską z Egiptu, przez Gibraltar wrócił do kraju 30 czerwca 1947 r. Zamieszkał w Bydgoszczy. Pracował m. in. jako kierownik Pogotowia Ratunkowego w Bydgoszczy. Odznaczony także: Krzyżem Walecznych (1923), Złotym Krzyżem Zasługi (1959), The War Medal. Zmarł 26 maja 1967 r. w Bydgoszczy i tam został pochowany na cmentarzu Najświętszego Serca Pana Jezusa. 24 listopada 1923 r. w Zbąszyniu ożenił się z Weroniką Springer. Miał córki: Aleksandrę (ur. 1930) i Marią (ur. 1933).

CAW, VM 23-1733, KN 20 VII 1932, KW 136/W-2689; K. Rybka, K. Stepan, Awanse Oficerskie w Wojsku Polskim 1935-1939, Kraków 2003, s. 605; J. Wawrzyniak, Pawłowice i gmina Krzemieniewo w powstaniu wielkopolskim 1918-1919, wyd. II, Krzemieniewo-Leszno 2007, s. 30; J. Wawrzyniak, Wozignoja rajd na Przybiń, (w:) Kalejdoskop Leszczyński I/2009; J. Wawrzyniak, Wozignój (Wozimirski) Wawrzyniec (6 VIII 1892 – 26 V 1967), (w:) Wielkopolanie Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918–1920, red. naukowa Bogusław Polak i Michał Polak, Koszalin 2010, s. 198-199.

Jarosław Wawrzyniak

Wysocki Piotr (1898-1985), urodził się 27 czerwca 1898 r. we wsi Rusiborek, pow. Środa Wielkopolska. Syn Antoniego i Franciszki, urodzonej w 1869 r. Szkołę Powszechną ukończył w 1912 r. a średnią Szkołę Rolniczo-Handlową w Pędkowie

k. Środy Wielkopolskiej w 1916 r. Po ukończeniu tej szkoły został wywieziony na roboty w okolice Żagania, gdzie pracował w majątku Niemca dr. Wallmanna. W grudniu 1918 r. przyjechał do Poznania i uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim (Gniezno, Wągrowiec, Kcynia, Szubin i Rynarzewo) oraz w walkach pod Nakłem i Paterkiem, gdzie zachorował i wrócił do rodziny. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski w roku 1948 pod liczbą 1005 z Gorzowa Wielkopolskiego. Z uwagi na stan zdrowia w styczniu 1919 r. został skierowany na leczenie do szpitala w Wągrowcu. Po wyzdrowieniu pracował jako ekonomista rolny w wielkopolskich majątkach, a następnie w kancelarii adwokackiej w Rogoźnie. Po przeniesieniu do Poznania do 1935 r. kontynuował prace kancelisty adwokackiego. W tym czasie został członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej, z ramienia której pracował w Związku Pracowników Rolno-Leśnych z siedzibą w Gnieźnie. Pod koniec 1938 r. zamieszkał w Wągrowcu. Po wybuchu II wojny światowej pracował jako robotnik, a następnie pracownik akcyz i monopoli państwowych w Wągrowcu, gdzie przepisywał tłumaczone dokumenty. Od 1943 r. aż do stycznia 1945 r. był zatrudniony w Starostwie Powiatowym w Wągrowcu. Po wkroczeniu 23 stycznia 1945 r. Armii Czerwonej do Wągrowca został komendantem Milicji Obywatelskiej tego miasta. W dniu 27 marca 1954 r. wyjechał w pierwszej grupie operacyjnej do wyzwolonego Gorzowa Wielkopolskiego, gdzie następnego dnia został mianowany prezydentem Gorzowa Wielkopolskiego. W dniu 30 maja 1947 r. jako pracownik ekspozytury Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego w Gorzowie Wielkopolskim, gdzie pełnił obowiązki prezydenta miasta został wybrany prezydentem miasta Piły. Do Piły

udał się na polecenie Wicewojewody Wielkopolskiego F. Kroenke (pismo nr S. I-7-19/47 z 4.06.1947). Urząd prezydenta miasta Piły pełnił w okresie od 1 czerwca 1947 do 31 lipca 1949 r. Następnie pracował w administracji państwowej na terenie województwa olsztyńskiego w Szczytnie jako Przewodniczący Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. Po napadzie bandyckim na jego osobę nie odzyskał już w pełni zdrowia i w 1950 r. przeszedł na rentę. Wrócił do Piły w 1951 r., gdzie przez pewien czas pracował w gospodarce komunalnej oraz J. W. nr 2771. Mieszkał przy al. Niepodległości oraz pl. Zwycięstwa. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 271074). Przez pewien czas był prezesem ZBoWiD w Pile. Piotr Wysocki był dwukrotnie żonaty. Z pierwszą żoną Teodorą Wegenke (1902 – 10.09.1936), zmarłą i pochowaną w Gnieźnie, miał dwóch synów: Eugeniusza (ur. 9 grudnia 1923 r.) żyjącego w Warszawie oraz Włodzimierza (23.07.1925 – 27.07.1995) zmarłego w Pile. Drugie małżeństwo zawarł z Haliną Ziółkiewicz, urodzoną 16 lipca 1913 r., zmarłą w Poznaniu a pochowaną w Wągrowcu, z którą wziął rozwód. Małżeństwo to było bezdzietne O działalności Piotra Wysockiego zaświadczały pisma Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gorzowie Wlkp., zaświadczenie z miasta Wągrowca, gdzie wcześniej pracował, zaświadczenie Dowództwa Okręgu Korpusu VII oraz dyplom Krajowej Rady Narodowej. W oświadczeniu z dnia 2 sierpnia 1947 r. napisał że w okresie okupacji nie należał do żadnych grup uprzywilejowanych jak „V. D.”. Był odznaczony m. in.: w 1958 r. Wielkopolski Krzyżem Powstańczym (Uchwała Rady Państwa nr: 0/19 z dnia

17 stycznia 1958) oraz Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (nadany w 1946 r.) Piotr Wysocki zmarł 5 października 1985 r. w Pile i został pochowany w mundurze powstańca wielkopolskiego na miejscowym Cmentarzu Komunalnym w dawnej Alei Zasłużonych, kwat. 9/B-4-18. W 1995r. pochowany został w tym grobie jego syn Włodzimierz.

Jeszcze o Gorzowie” red. Ewa Kraśewska, Elżbieta Skorupska-Raczyńska, Gorzów 2000; Archiwum Prezydenta RP-wniosek na odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; teczka akt personalnych nr 927 w Urzędzie Miasta Pily; dokumenty oraz informacje udzielone przez synową Jadwigę Wysocką z domu Kaczkowską w sierpniu 2011 r.

Wojciech Kicman

Ziemiański Walenty (1900-1980), urodził się 9 lutego 1900 r. w miejscowości Pieruszyce, powiat Pleszew. Syn Michała i Agnieszki z domu Makowiecka. Miał pięcioro rodzeństwa: siostry Rozalię (3.08.1897–19.01.1990) i Marię (22.08.1906 – 31.01.1990) oraz braci: Józefa (1902 – 1904), Wojciecha (30.10.1904 –12.01.1976) i Ludwika (10.08.1906 –21.08.1991). Szkołę powszechną ukończył w Pleszewie. Po ukończeniu 18 lat w dniu 6 czerwca 1918 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej, w której służył do 24 listopada 1918 r. W dniu 7 grudnia 1918 r. został żołnierzem III batalionu 29 Pułku Strzelców Kaniowskich, który formułował się w Szczypiornie. W pułku tym służył do 12 kwietnia 1919 r. biorąc udział w walkach powstańczych na froncie Wielkopolskim. 13 kwietnia 1919 r. został przeniesiony do 69 Pułku Piechoty (11Pułk Strzelców Wielkopolskich). W ramach tego pułku pełnił służ-

bę na linii demarkacyjnej w okolicach Kępna. Od lutego 1920 r. przebywał wraz z pułkiem na froncie Litewsko-Białoruskim, mając kontakty z oddziałami wojsk gen. Bułak-Bałachowicza. Służbę w Wojsku Polskim zakończył 14 października 1921 r. w stopniu starszego szeregowca. W okresie od 28 sierpnia do 23 września 1925 r. odbył ćwiczenia wojskowe w ramach 62 Pułku Piechoty a do rezerwy został przeniesiony 1 października 1925 r. Przez krótki okres pracował jako listonosz. W dniu 16 października 1922 r. został pracownikiem w Głównych Warsztatach Kolejowych I klasy w Bydgoszczy. Pracował jako malarz dekorator kolejowy, a od 1933 przodownik malarski nieprzerwanie do 1 września 1939 r. Mieszkał wówczas na Bielawkach, przy ul. Chodkiewicza. Po wybuchu II wojny światowej pracował w prywatnych firmach. Jako doskonały fachowiec został w 1942 r. odszukany przez Niemców i zmuszony w 1943 r. do wyjazdu do Norwegii, gdzie pracował przy obsłudze kolei. Po zakończeniu II wojny światowej w maju 1945 r. zgłosił chęć powrotu do Polski. W listopadzie 1945 r. Polska Misja Wojskowa w Norwegii skierowała go do powrotu do kraju. W dniu 20 listopada 1945 r. wylądował w Gdyni i otrzymał zaświadczenie o zarejestrowaniu się na Punkcie Przyjęcia w Gdynia Port i skierowanie do Bydgoszczy. W dniu 3 grudnia 1945 r. napisał prośbę o pracę do Zarządu Głównych Warsztatów Kolejowych I kl.

Walenty Ziemiański

w Bydgoszczy. Do pracy w tych Warsztatach został przyjęty 14 grudnia 1945 r. W tym czasie mieszkał przy ul. Lelewela 14/3. W dniu 19 sierpnia 1946 r. napisał prośbę o przeniesienie do Głównych Warsztatów Kolejowych I klasy w Pile (ZNTK). Prośba jego została załatwiona pozytywnie 11 grudnia 1946 r. W Pile przez krótki okres czasu (remont nowego mieszkania) mieszkał przy ul. Mickiewicza a następnie aż do śmierci przy ul. Krasieńskiego 24. Obecnie zamieszkuje tam jego rodzina. W ZNTK w Pile, pracował nieprzerwanie do 31 maja 1960 r. kiedy to przeszedł na zasłużoną emeryturę. Okres pracy od 23 października 1939 r. do 30 września 1943 r. został mu zaliczony do pracy na kolei. Do 1939 r. należał do Związku Powstańców i Wojaków. Aktywnie działał w kolejarskim chórze w Bydgoszczy. Po przeprowadzeniu się w 1946 r. do Piły był sekretarzem chóru Związku Zawodowego Kolejarzy „Echo” działającego przy ZNTK. Chór ten w 1948 r. liczył 54 członków. Do organizacji kombatanckich po 1945 r. nie należał. Walenty Ziemiański został odznaczony i wyróżniony: Brązowym Krzyżem Zasługi – (za służbę kolejową jako starszy pracownik DOKP Toruń w dniu 25 września 1938r., dyplom podpisał premier Felicjan Sławoj-Składkowski), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918 – 1921 (w dn. 5.10.1929), Medalem Dzieściolecia Odzyskanej Niepodległości (nr 42496 /IV 28. W dniu 23 listopada 1928r. otrzymał prawo do tego medalu od Dyrektora Dyrekcji Kolei Państwowych w Gdańsku (pismo nr 42496/IV/28), Krzyżem Waleczności byłej Armii Ochotniczej gen. Bałachowicza (zaświadczenie nr 313 z 10.03.1930), Odznaką Wojsk Wielkopolskich (leg. nr 397 z 11.10.1921). Był dwukrotnie żonaty. W 1923 r. zawarł związek małżeński

z Anną Kryszak (22.06.1901 – 5.08.1949), zmarłą i pochowaną w Pile. Małżeństwo to było bezdzietne. W dniu 12 listopada 1950 r. ożenił się powtórnie ze Stanisławą Śniegocką (9.04.1914 – 15.07.1999), z którą miał troje dzieci, synów: Mariana (ur. 9 VIII 1951) i Zbigniewa (ur. 5.12.1952) oraz córkę Urszulę (ur. 22.11.1953). Dzieci urodziły się w Pile i tam mieszkają. Walenty Ziemiański zmarł w Pile 30 czerwca 1980r. i został pochowany na miejscowym Cmentarzu Komunalnym, kwat. 6/C-17-15,16. Do 26 marca 1934 r. rodzina Ziemiańskich używała nazwiska Burdelak (zmianę nazwiska zatwierdził 26 marca 1934 r. Wicewojewoda Poznański Kaucki).

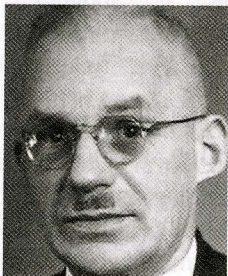
Zaświadczenie Dowództwa Okręgu Korpusu VII, Referat Historyczny nr 276-I/16750/38 r. o służbie W. Ziemiańskiego w Wojsku Polskim. Poznań 26 IX 1938; Zaświadczenie b. d-cy Armii Ochotniczej Zw. b. Uczestników Powstań Narodowych RP. Zarząd Główny. Warszawa 10 III 1930 r.; pismo Dyrekcji Kolei Państwowych w Gdańsku nr 42496/IV/28 z 23 XI 1928 r.; zaświadczenie Państwowego Urzędu Repatriacyjnego Gdynia Port nr 480810/9740 z 20 XI 1945 oraz informacji udzielonych przez syna Mariana w kwietniu 2009 r. w Pile.

Wojciech Kicman

Złotogórski Ludwik (1888-1954), powstaniec wielkopolski, komendant powstańczy miasta Gąsawa, komisarz PP, urzędnik państwowy. Ur. 15 sierpnia 1888 r. w miejscowości Drewno niedaleko Żnina w rodzinie właściciela 40 ha gospodarstwa rolnego – Józefa i Rozalii z domu Priebe. W rodzinnej wsi ukończył szkołę ludową (4 klasy), a następnie Szkołę Rolniczą w Żninie, gdzie uzyskał

maturę w 1907 r.. W 1908 powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej (do 1910 r. w 54 pp w Koszalinie). Po zakończeniu służby wojskowej pracował na roli u swego ojca do chwili wybuchu I wojny światowej. W 1914 r. zmobilizowany został do 49 pp rez. W Gnieźnie. Od VIII – XII przebywał wraz z pułkiem na fr. wschodnim (Prusy Wschodnie). Od grudnia 1914 r. do stycznia 1915 r. przebywał w szpitalu w Olsztynie (ślepa kiszka). Następnie przydzielony został do batalionu zapasowego 61 pp w Toruniu i z tamtąd przydzielony do Oddziału Szkoleniowego rekrutów w Hammerstein (na Pomorzu). 18 marca 1918 r. przydzielony do batalionu marynarki w bazie morskiej w Brugii (Belgia). Pod koniec listopada 1918 r. powrócił do Drewna. Już po powrocie do domu otrzymał stopień plutonowego. 31 grudnia 1918 r. powołany został przez władze powstańcze w Żnieniu na stanowisko komendanta miasta Gąsawa (pow. żniński). 4 kwietnia 1919 r. wstąpił ochotniczo do Żandarmerii Krajowej w Pleszewie (w stopniu wachmistrza). Od kwietnia do czerwca 1919 r. był na praktyce objazdowego. Objazdy odpowiadały terytorialnie powiatom, a im podlegały posterunki i obchody we wsiach. 25 czerwca 1919 r. objął objazd w powiecie rawickim z siedzibą w Jutrosinie. Po przejściu miasta Rawicza od Niemców przeniesiony do Rawicza, gdzie przebywał od stycznia 1920 r. do

1 lipca 1920 r. W dniu 1 lipca 1920 r. Żandarmeria Krajowa została przemianowana na Policję Państwową i został powołany na Komendanta Powiatowego Policji Państwowej w Lesznie w stopniu aspiranta (od 1920 do grudnia 1926 r.). Podczas służby w Lesznie awansował z dniem 1 lutego 1921 r. na podkomisarza, a z dniem 1 lipca 1922 r. na komisarza. Obowiązki te pełnił do dnia 30 listopada 1926 r., kiedy to został przeniesiony na komendanta powiatowego do Ostrowa. 1 sierpnia 1938 r. został przeniesiony na stanowisko komendanta powiatowego do Nowego Tomysła. Był współzałożycielem Policyjnego Klubu Sportowego w Nowym Tomysłu (1 lutego 1939). W dniu 2 września 1939 r. wraz z policją powiatu ewakuował się w kierunku wschodnim razem z cofającą się Armią „Poznań”. W okresie okupacji niemieckiej przebywał w Radomiu pod przybranym nazwiskiem Paweł Liberski (od 1942 r. jako Ludwik Złotogórski). Pracował w branży żelaznej Kazimierza Sołtysiaka, jako jej kierownik (od 11 listopada 1939 r. do 17 stycznia 1945 r.). 18 stycznia 1945 r. zgłosił się do Miejskiej Komendy Milicji Obywatelskiej w Radomiu do delegata Komendy Głównej MO z Lublina, który mianował szefem referatu paszportowego. Na tym stanowisku pozostawał do 5 czerwca 1945 r.. Po zakończeniu działań wojennych wrócił do Nowego Tomysła i z dniem 1 października 1945 r. zatrudniony został w Starostwie Powiatowym, gdzie kierował szefem referatu karno – administracyjnego. W dniu 12 czerwca 1945 r. wstąpił do PPR. Inwigilowany przez Urząd Bezpieczeństwa. Zm. 12 marca 1954 r. w Nowym Tomysłu. Żonaty, posiadał dwoje dzieci. Odznaczony: SKZ, Odznaką pamiątkową za powstanie 1918 r.

Ludwik Złotogórski

APP, Starostwo Powiatowe w Nowym Tomysłu 1919-1939, Policyjny Klub Sportowy w Nowym Tomysłu, sygn. 762; APP, zespół KW PP w Poznaniu, sygn. 1006/8, s. 1-Rozkaz nr 3 komendanta okręgowego Policji Państwowej w Poznaniu z dnia 16 lipca 1920 r.; APP, Archiwum IPN w Poznaniu, Teczka Obiektowa krypt. „Targowica”, sygn. 003/85, k. 126-134; Dzieje Nowego Tomysła. Pod red. Bogusława Polaka. Nowy Tomysł Nowy Tomysł 1998, s. 169; P. K. Marszałek, Powstanie i rozwój organizacyjny polskich formacji policyjnych w południowo-zachodniej Wielkopolsce w latach 1918-1922 (w:) Studia Lubuskie PWSZ IPIA, Sulechów 2008 Tom IV, s. 24; W. Sobisiak, Dzieje ziemi rawickiej. Poznań 1967, s. 318; D. Matuszewski, K. Sikorski, Z dziejów Policji Państwowej na ziemi grodziskiej 1918-2012, Grodzisk Wielkopolski 2012, s. 44 i 46; Strony internetowe: <http://policjapanstwowa.pl/ku-pamieci/noty-biograficzne-policjantow/t-z/zlotogorski-ludwik-3/>; <http://www.leszno.policja.gov.pl/w13/informacje-1/historia-policji-1/policja-panstwowa-na-zi/70865,Policja-Panstwowa-w-Lesznie-w-latach-1920-1939.html>; <http://policjapanstwowa.pl/policja-panstwowa/schematyzm-oficerow-policji-panstwowej-w-roku-1934/>

Zdzisław Kościński

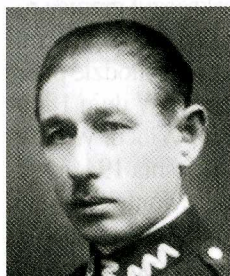
Żelazny Stanisław (1893-1966), urodził się 10 listopada 1893 r. w Brzostowie koło Miasteczka Krajeńskiego. Syn Sylwestra i Elżbiety z domu Jasiczek. Ukończył szkołę powszechną. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim od 1 stycznia 1919 r. Walczył pod Budzyniem, Podaninem, Radwankami i Podstolicami pod dowództwem ppor./plk. Ignacego Wegnera (1892-1992) i ppor./ kpt. Mak-

symiliana Bartscha (1892-1940). Mieszkał w Szamocinie, a następnie w Pile przy ul. Okrzei. Od 1 lipca 1958 r. przebywał na emeryturze. Był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (leg. nr 205227, nr ewid. Okręgu 214205). W 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. (Uchwała Rady Państwa nr: 0/1048 z dnia 17 grudnia 1958). Zmarł 11 marca 1966 r. Pochowany z żoną Heleną Bocianowską, córką Walerii Figińskiej urodzoną w Kurowie (13.05.1899 – 18.08.1984) na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 1/A-11-1. Na nagrobku napis: P. WIELKOPOLSKI Z 1918.

Archiwum Prezydenta RP – wniosek o nadanie Wielkopolskiego Krzyża Powstańczego; akt zgonu USC Piła 49/1966.

Wojciech Kicman

Żuchelkowski Stanisław (1900-1976), urodził się 5 września 1900 r. w Szczepicach, pow. Szubin. Syn Józefa i Marianny z domu Walkowiak. Rodzice byli rolnikami. Miał sześciu braci i siostrę Katarzynę. Brat Andrzej, po II wojnie światowej zamieszkał we Francji. Zmarł w Reims. Stanisław szkołę powszechną ukończył w Rokutowie, pow. Pleszew. W dniu 19 stycznia 1919 r. wstąpił do oddziałów powstańczych w Poznaniu. Dostał przydział do będącego w organizacji 1 Pułku Artylerii Polowej (od 27 maja

Stanisław
Żuchelkowski

1919 r. pułk ten nosił nazwę 3 Pułku Artylerii Polowej, przemianowany w styczniu 1920 r. na 14 Wielkopolski Pułk Artylerii Polowej). W okresie od 4 marca do 20 lipca 1919 r. walczył w ramach swego pułku na zachodnim froncie powstania w rejonie Leszna i Czarnkowa. Po zakończeniu działań powstańczych pozostał w macierzystym pułku, a od 3 sierpnia 1919 r. do 15 września 1920 r. brał udział w walkach na froncie białoruskim. 20 grudnia 1920 r. powrócił z pułkiem do Poznania. Od tego czasu stale podnosił swoje artyleryjskie kwalifikacje wojskowe. Ukończył Szkołę Podoficerów Zawodowych w Toruniu (1.08.1921 – 28.02.1922), Szkołę Strzelecką w Biedrusku (1.04.- 30.06.1922) oraz Kurs Doskonalący Podoficerów Zawodowych w Toruniu (16.06.-15.10.1928). Na okres od 10 września 1925 do 15 lipca 1927 r. został odkomenderowany do Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii w Sremie, a 2 listopada 1929 r. przeniesiony do Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim, gdzie służył na stanowisku szefa 6 baterii. 19 listopada 1939 r. został aresztowany przez NKWD za usiłowanie przejścia granicy i wysłany do obozu pracy w Komi. Po podpisaniu umów z ZSRR został 1 września 1941 r. zwolniony z obozu i 18 września tego roku dotarł do Armii gen. Andersa w Tockoje. Dostał przydział na szefa baterii dowodzenia II Dywizjonu 10 Pułku Artylerii Ciężkiej, z którym 1 kwietnia 1942 r. przekroczył granicę rosyjsko – perską i odbył długi marsz Armii Polskiej na Środkowym Wschodzie przez Irak i Palestynę do Egiptu. W dniu 18 lutego 1944 r. wyjechał do Włoch. W okresie od 4 marca do 19 września 1944 r. odbył kampanię włoską (Monte Cassino, Ankona, Loretto, Rymini) w ramach II Korpusu Polskiego gen. Andersa, a na-

stępnie jako szef baterii służył w Szkole Podchorążych Artylerii w Matera (Włochy). Został awansowany do stopnia chorążego w dniu 1 maja 1946 r. 18 lipca 1946 r. wyjechał z Włoch do Anglii, a 22 stycznia 1947 r. został odesłany do obozu przejściowego w Szkocji, celem wyjazdu do kraju. W maju 1947 r. wrócił do Polski i zamieszkał z rodziną w miejscowości Dubienka, pow. Hrubieszów. W październiku tego roku przeniósł się do Piły, gdzie od grudnia 1947 r. zaczął pracować przy zwózce drewna z lasu na rampę kolejową w Pile. 1 kwietnia 1948 r. zaczął pracować w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Pile, ostatnio na stanowisku starszego referenta. Z dniem 1 kwietnia 1961 r. przeszedł na emeryturę. Należał do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Związek małżeński zawarł 13 maja 1936 r. we Włodzimierzu Wołyńskim z Jadwigą Lachowicz, córką Aleksandra i Karoliny Szewczyk. Jadwiga urodziła się we Włodzimierzu 12 kwietnia 1910 r. a zmarła w Pile 3 kwietnia 1988 r. (USC Piła 170/88). Był ojcem syna Stanisława (ur. 1937 we Włodzimierzu Wołyńskim a zmarłego w Gorzowie Wlkp., z wykształcenia ekonomisty) oraz syna Aleksandra (ur. w 1948 r. w Pile, z wykształcenia nauczyciela). Rodzina Żuchelkowskich mieszkała w Pile przy al. Powstańców Wielkopolskich (poprzednio Mireckiego). Za zasługi wojenne i służbę wojskową Stanisław Żuchelkowski został odznaczony: Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami (po 1945), Brązowym Krzyżem Zasługi (w dniu 11 listopada 1937), Medalem Wojska (w 1945), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (przed 1939), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (przed 1939), Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino (w 1945), Gwiazdą Za Wojnę 1939-1945 (1939-1945 Star) –

Anglia, Gwiazdą Za Włochy (Italy Star) – Anglia, Medalem Wojny 1939 – 1945 (War Medal 1939-1945) – Anglia, Odznaką Pamiątkową 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich (przed 1939), Odznaką Pamiątkową 14 Wielkopolskiego Pułku Artylerii Lekkiej (przed 1939). Stanisław Żuchelkowski jadąc 28 września 1976 r. rowerem z grzybobrania, został śmiertelnie potrącony przez samochód na trasie z Dobrzycy do Piły. Pochowano go na Cmentarzu Komunalnym w Pile, kwat. 9/D-2-7. W tym samym grobie pochowano jego żonę Jadwigę. Na nagrobku Stanisława napis: zg. sm. Trag. Był wielokrotnie przesłuchiwany przez pracowników Urzędu Bezpieczeństwa Publicz-

go. W dniu 20 maja 2006 r. jego wnuk Grzegorz na swoje zapytanie uzyskał odpowiedź z Instytutu Pamięci Narodowej że „Stanisław Żuchelkowski jest osobą pokrzywdzoną”. Dane dotyczące jego przesłuchań przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego znajdują się w archiwum IPN w Poznaniu (teczka pod kryptonimem “Tobruk”). Z nieznanых powodów nie był odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Dane uzyskane od Aleksandra Żuchelkowskiego zamieszkałego w Grodkowie.

Wojciech Kicman

Aneks

Spis biogramów zamieszczonych w: "Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919", tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006; tom III, Poznań 2007; tom IV, Poznań 2008; tom V, Poznań 2008; tom VI, Poznań 2009; tom VII, Poznań 2010; tom VIII, Poznań 2011; tom IX, Poznań 2012; tom X, Poznań 2013; tom XI, Poznań 2014, tom XII, Poznań 2015 i tom XIII, Poznań 2016.

A.

- Adam Stanisław (1901-?), T. VII, s. 9
Adamczak Ignacy (1878-1967), T. III, s. 9
Adamczak Ignacy (1897-1985), T. I, s. 12
Adamczak Jan (1899-?), T. VII, s. 9
Adamczak Ludwik (1878-1947), T. VIII, s. 11
Adamczak Maciej (1883-1966), T. II, s. 8
Adamczak Wincenty (1899-1988), T. IX, s. 11
Adamczak Władysław (1901-1959), T. XIII, s. 11
Adamczewski Hubert (1898-1965), T. V, s. 9
Adamczewski Tadeusz (1902-1979), T. I, s. 12
Adamczewski Tomasz Jan (1884-1939), T. II, s. 8
Adamczewski Walenty (1877-1967), T. V, s. 10
Adamczewski Wincenty (1869-1939), T. VI, s. 9
Adamkiewicz Sylwester (1900-1986), T. IV, s. 9
Adamski Stanisław (1875-1967), T. XIII, s. 11
Adamski Stanisław Marcin (1895-1975), T. VI, s. 9
Adamski Stefan (1899-1975), T. IV, s. 9
Adamski Wojciech (ur. 1877, data śmierci nieznana), T. I, s. 13
Agaciak Jakub (1893-?), T. VII, s. 10
Ajtner Edmund (1902-1984), T. V, s. 11
Ajtner Marian (1899-1983), T. V, s. 12
Alejski Bronisław (1900-1942), T. I, s. 13
Alejski Franciszek (1902-1992), T. I, s. 14
Aleksander Franciszek (1893-1975), T. III, s. 9; T. V, s. 12; T. IX, s. 11
Alkiewicz Jan Feliks (1896-1979), T. IV, s. 10; T. XI, s. 11
Alwin Aleksander (1899-1959), T. XIII, s. 12
Alwin Franciszek (1879-1961), T. IV, s. 11
Alwin Paweł (1891-1964), T. XIII, s. 13
Ambroży Leon (1898-1992), T. V, s. 15
Anasiewicz Hieronim (1894-1971), T. IV, s. 13
Anders Władysław (1892-1970), T. III, s. 11
Andrychowski Ludwik (1900-1986), T. IX, s. 13
Andrys Stanisław (1890-1972), T. VIII, s. 12
Andrzejczak Andrzej (1897-1981), T. XI, s. 12
Andrzejczak Michał (1890-1940?), T. XI, s. 14
Andrzejczak Wawrzyniec (1900-1919), T. XI, s. 14
Andrzejewski Franciszek (1895-?), T. VIII, s. 13
Andrzejewski Michał (1896-?), T. VII, s. 10
Andrzejewski Stanisław (1900-1982), T. VI, s. 11
Andrzejewski Stanisław (1901-1985), T. VIII, s. 14; T. IX, s. 14
Andrzejewski Stanisław (1902-1941), T. II, s. 9
Andrzejewski Stefan Marian (1899-1996), T. III, s. 21
Angierska Zofia, z domu Bogacka (1896-1987), T. II, s. 10
Anioła Wawrzyniec (1881-1956), T. VIII, s. 15
Antczak Nepomucen Jan (1893-1968), T. IV, s. 13
Antkowiak Teofil (1895-1947), T. VI, s. 12
Antoniewicz Adam (1888-1944), T. II, s. 10
Apolinarski Albin (1898 – 1992), T. VI, s. 13; T. XII, s. 11
Apolinarski Franciszek (1900-?), T. VII, s. 10
Arudianow Jan (1889-1983), T. I, s. 14
Augustyniak Franciszek (1881-1975), T. II, s. 12; T. VI, s. 14
Augustyniak Stanisław (1895-1929), T. VI, s. 14
Augustyniak Szczepan (1896-1975), T. VI, s. 15
Augustyniak Wojciech (1882-?), T. VII, s. 11

- B.**
 Baberowski Paweł (1897-1968), T. XI, s. 28
 Bachiński Julian (1898-1988), T. XIII, s. 13
 Bacik Kazimierz (1903-1977), T. I, s. 15
 Baczeńska Pelagia Marianna (1887-1970), T. V, s. 15
 Badke Jan (1896-po 1976), T. VII, s. 11
 Bagniewski Józef (1897-1981), T. IX, s. 16-17
 Bagrowski Cezary (1885-1947), T. XI, s. 15
 Bagrowski Franciszek (1901-1984), T. V, s. 16
 Bajon Józef (1900-1977), T. IV, s. 14
 Bajoński Jan (1888-1940), T. XIII, s. 15
 Bajoński Jarosław (1887-1950), T. I, s. 15
 Balcerek Walenty (1899-1966), T. IV, s. 15; T. VIII, s. 17
 Balcerkiewicz Stanisław (1901-1991), T. I, s. 16
 Balcerzak Józef Franciszek (1898-1919), T. III, s. 22
 Balcerzak Stanisław (1874-1933), T. III, s. 23
 Balski Marian (1899-1919), T. V, s. 17
 Bałka Kazimierz (1885-1963), T. VI, s. 16
 Banach Stanisław (1898-1987), T. VII, s. 12; T. XI, s. 15
 Banachowicz Wojciech (1900-1979), T. III, s. 25
 Banasiak Antoni (1895-1954), T. V, s. 19
 Banasiak Jan (1897-1972), T. I, s. 17; T. V, s. 19
 Banaszak Edward (1892-1977), T. VIII, s. 18
 Banaszak Franciszek (1899-1967), T. X, s. 13
 Banaszak Jan (1899-1986), T. IV, s. 15
 Banaszak Józef (1897-1920), T. II, s. 12; T. XI, s. 16
 Banaszak Marcin (1898-1979), T. XI, s. 16
 Banaszak Stanisław (1897-1943), T. XI, s. 17
 Banaszak Tadeusz (1897-1977), T. X, s. 13
 Banaszak Wojciech (1868-1960), T. XI, s. 19
 Bandosz Franciszek (1898-1983), T. XIII, s. 16
 Baranek Ignacy (1894-1967), T. XI, s. 21
 Baranek Józef (1899-1944), T. XI, s. 23
 Baraniecki Kazimierz (1900-1940), T. IV, s. 16
 Baraniecki Ludwik (1897-1920), T. IV, s. 17
 Baranowski Edmund (1886-1939), T. I, s. 17
 Baranowski Jan (1894-1971), T. X, s. 14
 Barcikowski Władysław Leon (1902-1941), T. XIII, s. 17
 Barczak Jan (1890-1961), T. VI, s. 17; T. VIII, s. 20
 Barełkowski Stanisław (1893-1964), T. VI, s. 18
 Bartóg Władysław (1897-1985), T. I, s. 18
 Barth Władysław (1889-1951), T. XII, s. 11
 Bartkiewicz Bernard (1899-1976), T. IX, s. 17; T. X, s. 15
 Bartkiewicz Stanisław Bernard (1891-1966), T. IX, s. 17
 Bartkowiak Antoni (1897-1922), T. I, s. 19; T. XII, s. 12
 Bartkowiak Antoni (1900-1985), T. III, s. 25; T. XI, s. 24
 Bartkowiak Franciszek (1894-1958), T. II, s. 13
 Bartkowiak Franciszek (1900-1989), T. V, s. 20
 Bartkowiak Franciszek (1901-1989), T. III, s. 26
 Bartkowiak Jan (1882-po 1969), T. VII, s. 13
 Bartkowiak Józef (1892-1969), T. X, s. 15
 Bartkowiak Józef (1895-1942), T. II, s. 13
 Bartkowiak Józef (1895-1980), T. IX, s. 17
 Bartkowiak Stanisław (1895-1956), T. VIII, s. 21
 Bartkowiak Władysław (1900-1920), T. I, s. 20
 Bartkowiak Wojciech (1895-?), T. IX, s. 18
 Bartkowski Edmund (1894-1939), T. III, s. 27
 Bartkowski Marcin (1900-1955), T. VI, s. 19
 Bartkowski Wiktor (?-1919), T. XII, s. 12
 Bartol Józef (1889-1939), T. VII, s. 13
 Basiński Franciszek (1858-1942), T. II, s. 14; T. XI, s. 25; T. XII, s. 13
 Baszkiewicz Franciszek (1887-1980), T. VI, s. 20
 Baś Jan (1894-1978), T. VIII, s. 22
 Baum Antoni (1892-1982), T. VII, s. 16
 Baum Jan (1896-?), T. VII, s. 17
 Bauza Andrzej (1896-1948), T. I, s. 20
 Bazyli Franciszek (1892-1972), T. VII, s. 18; T. XI, s. 27
 Bazylewicz Teodor (1894-1962), T. X, s. 16
 Bączkowski Edward (1886-1944), T. VI, s. 21
 Bąk Alojzy (1897-1940), T. IX, s. 19; T. XI, s. 28
 Bąk Jan (1891-1948), T. X, s. 16
 Bąk Jan (1894-1983), T. VI, s. 22
 Bąk Leon (1892-1948), T. IX, s. 20
 Bąk Tomasz (1897-1973), T. II, s. 16
 Bąkowski Stanisław (1894-?), T. VII, s. 18

- Bąkowski Wawrzyn (1889-1981), T. II, s. 17; T. XI, s. 30
- Bednarski Franciszek (1894 -1965), T. II, s. 17; T. XII, s. 14
- Bednarski Bogdan (1890-1975), T. VIII, s. 22
- Begale Ludwik (1875-1944), T. XIII, s. 18
- Beisert Jan Chrzyciel (1866-1923), T. II, s. 18
- Bejenta Wincenty (1888-1945), T. XI, s. 30
- Belzerowski Piotr (1895-1980), T. III, s. 28
- Bembnista Edmund (1883-1954), T. XIII, s. 19
- Bengsch Jan (1880-1962), T. VII, s. 19
- Benkel Maksymilian (1884-1940), T. I, s. 21
- Berczyński Jan (1902-1971), T. XIII, s. 20
- Berger Marcin (1896-1966), T. III, s. 31
- Berski Stefan (1901-?), T. V, s. 21
- Berus Ludwik (1902-1945), T. VI, s. 23; T. VIII, s. 24
- Bessert Roman (1888-1946), T. VII, s. 19
- Bessert Telesfor (1893-1951), T. VII, s. 21
- Bethke Joachim (1894-?), T. XII, s. 14; T. XIII, s. 21
- Beszterda Antoni (1895-1971), T. IV, s. 18; T. VIII, s. 25
- Białas Michał (1898-1959), T. II, s. 19
- Białasik Teodor (1898-1959), T. III, s. 31
- Białęski Leon (1896-1940), T. IX, s. 20
- Białkowski Franciszek (1901-1964), T. XIII, s. 21
- Białyżoński Jan (1901-1966), T. I, s. 22
- Biały Kazimierz (1888-1943), T. I, s. 22; T. II, s. 19
- Biczkowski Szczepan (1894-1973), T. III, s. 31
- Biegała Antoni (1899-1979), T. III, s. 33
- Biegański Bolesław (1898-po 1989), T. VII, s. 21
- Biegański Jan (1896-1973), T. VI, s. 24; T. XII, s. 15
- Biegański Kazimierz (1902-1963), T. I, s. 22
- Bielawski Mieczysław (1879-1923), T. X, s. 18
- Bielawski Stefan (1896-1990), T. IX, s. 23
- Bielecki Julian (1902-1986), T. IX, s. 24
- Bielicki Paweł (1899-?), T. VIII, s. 26
- Biernacki Franciszek (1890-1948), T. XIII, s. 23
- Bigoński Edmund (1891-1937), T. VIII, s. 27
- Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893-1923), T. I, s. 23; T. VIII, s. 28
- Bilski Józef (1880-1958), T. VIII, s. 29
- Billewicz Leon (1870-1940), T. XIII, s. 23
- Biniaś Józef (1888-1940), T. IX, s. 25
- Binkowski Adam (1894-1940), T. X, s. 19
- Biskupski Antoni (1890-1930), T. IV, s. 19
- Biskupski Jan (1881-1959), T. VI, s. 25
- Bittner Waclaw (1897-1985), T. XI, s. 30
- Blachnierek Józef (1897-1979), T. VI, s. 26
- Bloch Ryszard (1900-1980), T. IV, s. 20
- Blew Paweł (1901-1939), T. XIII, s. 24
- Błaszczuk Czesław (1896-1955), T. V, s. 21
- Błaszczyńska Klara z d. Chojnacka (1891-?), T. III, s. 33
- Błażejczyk Tomasz (1869-1940), T. III, s. 34
- Błażyński Alojzy (1898-1934), T. III, s. 35
- Błędzki Brunon Stefan (1899-1940), T. XIII, s. 25
- Błoch Franciszek (1894-1974), T. I, s. 23
- Bober Piotr (1899-1978), T. VII, s. 22
- Bobkiewicz Stanisław (1886-1938), T. IV, s. 21
- Bobrowicz Wojciech (1889-1978), T. X, s. 21
- Bobrowski Antoni (1902-1983), T. IV, s. 22
- Bocian Jan (1895-1919), T. V, s. 22
- Bocian Michał (1885-?), T. I, s. 24
- Bociański Jan (1902-1974), T. XIII, s. 26
- Bociański Ludwik (1892-1970), T. I, s. 24
- Bogdański Józef (1898-1941), T. VII, s. 23
- Bogucki Franciszek (ok. 1892-1919), T. III, s. 36
- Bogusławski Edmund (1880-1940), T. IV, s. 23
- Bogusławski Włodzimierz (1895-1919), T. XI, s. 31
- Boiński Jakub (1890-1960), T. IX, s. 26
- Boiński Stanisław (1897-1972), T. XIII, s. 27
- Bojanowski Teofil (1889-?), T. I, s. 25
- Bonowski Jan Niepomucen (1900-1971), T. III, s. 37
- Borczyński Stanisław (1896-1951), T. V, s. 23
- Borczyński Stefan (1864-1949), T. I, s. 26
- Boroch Franciszek (1899-1979), T. I, s. 26
- Borowczak Leon (1900-1981), T. VI, s. 26; T. XII, s. 16
- Borowski Walenty (1865 -1939), T. VI, s. 28; T. XII, s. 17
- Borysiak Józef (1900-1974), T. II, s. 20; T. IX, s. 27
- Borzych Franciszek (1890-1924), T. III, s. 37
- Bosy Walenty (1890-1961), T. XIII, s. 27
- Brandeci Michał (1887-1971), T. I, s. 26

- Branecki Jan (1901-1980), T. XI, s. 31
 Bratborski Jan (1895-1973), T. IV, s. 24
 Bratkowski Józef (1905-1975), T. XII, s. 18
 Braun Augustyn Marian (1885-1951), T. VII, s. 24
 Braun Józef Tomasz (1869-1938), T. IX, s. 28
 Brembor Teodor (1890-1939), T. III, s. 39
 Brenienek Stefan (1888-1968), T. IV, s. 25
 Brett Andrzej (1898-1971), T. VI, s. 28
 Breza Alfons (1891-1934), T. VI, s. 30; T. XII, s. 19
 Breza Gustaw Henryk Donat (1880-1945), T. VI, s. 31; T. XII, s. 19
 Bręczewski Antoni (1891-1974), T. XI, s. 32
 Brochwicz-Trawiński Marian Jarosław (1896-1963), T. X, s. 21
 Brojewski Kazimierz (1898-1969), T. III, s. 40
 Bromberek Franciszek (1894-1946), T. XIII, s. 29
 Bromberek Jan (1896-1919), T. II, s. 21
 Brona Roman (1894-1961), T. V, s. 24, T. VI, s. 31
 Bross Janina (1896-1983), T. IV, s. 26
 Bross Kazimierz (1894-1939?), T. IV, s. 27
 Brożyński Franciszek (1866-1946), T. III, s. 40
 Bródka Antoni (1900-1974), T. II, s. 22
 Brust Piotr (1871-1937), T. III, s. 40
 Brych Stanisław (1887-1933), T. XIII, s. 29
 Brychczyński Jan (1902-1984), T. IV, s. 28
 Brylak Antoni (1889-1949), T. I, s. 27
 Brzeskwiniowicz Wincenty (1877-1930), T. X, s. 23
 Brzeziński Michał (1894-1981), T. IV, s. 30
 Bubacz Piotr (1896-?), T. VII, s. 25
 Buchwald Stanisław (1890-1977), T. III, s. 41
 Buchholz Edmund (1899-1981), T. VI, s. 32
 Buczkowski Stanisław (1884-1969), T. III, s. 42
 Budnowski Józef (1873-1958), T. IX, s. 29
 Budziński Józef (1898-1980), T. VIII, s. 31
 Budzisz Jan (1898-1973), T. VII, s. 26; T. XI, s. 33
 Budzyński Feliks (1901-1978), T. VI, s. 33
 Budzyński Franciszek (1875-1958), T. II, s. 22
 Bujewski Michał (1891-1949), T. IV, s. 30
 Bukolt Antoni (1887-1938), T. III, s. 42
 Bukowski Franciszek (1898-1977), T. XI, s. 35
 Buławski Mieczysław (1885-1949), T. I, s. 28, T. II, s. 24
 Bureta Stanisław (1876-1964), T. IX, s. 31
 Burian Zbigniew Stanisław (1895-1976), T. II, s. 24
 Bury Jan (1886-1944), T. X, s. 25
 Burzyński Franciszek (1889-1969), T. XIII, s. 30
 Burzyński Franciszek (1895-1980), T. IV, s. 31
 Buschke Mikołaj (1901-1982), T. II, s. 25
 Busza Ignacy (1880-1920), T. VII, s. 28; T. XI, s. 36
 Buszkiewicz Irena z domu Szadkowska (1901-1999), T. II, s. 26
 Buśko Andrzej (1892-1919), T. XII, s. 20
 Buśko Leon (1889-1920), T. XI, s. 39
 Butler Jan (1889-1936), T. X, s. 27
 Butler Witold (1889 – po 1929), T. VI, s. 33
 Büeler Leokadia Barbara (1888-1982), T. III, s. 43
 Bydałek Teresa (1900-1978), T. V, s. 25
 Byliński Feliks (1898-1969), T. VIII, s. 32
 Bystrzyński Franciszek Ksawery (1891-1947), T. VIII, s. 32
 Bzdziel Czesław (1899-1984), T. IX, s. 31
- C.**
 Cegiełka Marcin (ur. 1879), T. I, s. 31; T. V, s. 25
 Ceglarek Jan (1891-?), T. VII, s. 31
 Ceglarek Michał (1899-1981), T. VII, s. 31; T. XII, s. 21
 Cepa Heliodor (1895-1974), T. VIII, s. 33
 Cerkaski Walerian (1887-1939), T. IV, s. 32
 Cerklewicz Marceli (1889-1942), T. XIII, s. 31
 Chałupka Antoni (1898-1976), T. VI, s. 34
 Chałupka Józef (1894-1919), T. VI, s. 35
 Chatliński Józefat (1883-1965), T. II, s. 26
 Chatliński Roman (1875-1965), T. II, s. 27
 Chełkowska Maria (1878-1960), T. X, s. 28
 Chełkowski Franciszek (1899-1939), T. X, s. 29
 Chełkowski Józef (1868-1954), T. X, s. 31
 Chełkowski Szczęsny Piotr (1901-1977), T. X, s. 33
 Chełmiński Teofil (1900-1979), T. VI, s. 36
 Chlebowski Klemens Andrzej (1898 – 1976), T. II, s. 28; T. V, s. 25
 Chłapowski Konstanty Kazimierz (1883-1939), T. IX, s. 32
 Chmiel Stanisław (1876-1957), T. XII, s. 21; T. XIII, s. 32
 Chmielewicz Marian (1894-1967), T. X, s. 34

- Chmielewski-Wieniawa Jerzy (1891 – 1945), T. II, s. 28
- Chmielnik Stanisław (1892-1964), T. XI, s. 40
- Chocięszyński Kazimierz (1891-1919), T. IX, s. 33; T. XI, 41
- Chojnacki Ignacy (1885-1944), T. III, s. 43
- Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889-1954), T. V, s. 26; T. VIII, s. 36
- Chowański Wojciech (1898-1975), T. II, s. 29
- Chrościnski Władysław (1894-1978), T. VI, s. 37
- Chruśniak Jan (1890-1962), T. XIII, s. 33
- Chrzanowski Leon (1894-?), T. II, s. 30
- Chudzicki Franciszek (1890-1973), T. VII, s. 32
- Chudziński Mieczysław (1875-1936), T. II, s. 30
- Chwalisz Jan (1897-1980), T. II., s. 31
- Chylewski Jan Władysław (1891-1940), T. VIII, s. 37
- Chytrowski Stanisław (1882-1940), T. I, s. 31
- Cibail Ludwik (1897-1964), T. I, s. 31
- Cichowski Julian (1870-1948), T. IX, s. 34
- Cichowski Wincenty Ludwik (1869-1921), T. IX, s. 35
- Cichowski Władysław (1879-1940), T. IX, s. 36
- Cielewicz Maksymilian (1894-?), T. VII, s. 33
- Ciepliński Stanisław (1900-1983), T. X, s. 35
- Ciesielski Edward (1890-1960), T. III, s. 44
- Ciesielski Franciszek (1889-1946), T. VIII, s. 39
- Ciesielski Jan (1900-1940), T. IX, s. 36
- Ciesielski Stanisław (1887-1972), T. III, s. 45
- Ciesielski Teofil (1901-1977), T. VIII, s. 41
- Ciesielski Walenty (1882-1940), T. X, s. 36
- Cieślak Antoni (1882-?), T. VIII, s. 43
- Cieślak Antoni (1900-1961), T. VII, s. 33
- Cieślak Ignacy (1900-1964), T. VIII, s. 43
- Cieślak Stanisław (1899-?), T. VIII, s. 45
- Cieślewicz Michał (1881-?), T. I, s. 32; T. XII, s. 22
- Ciężki Maksymilian (1898-1951), T. XIII, s. 35
- Ciszak Tadeusz (1895-1920), T. XI, s. 42
- Cieszynski Stefan (1899-1986), T. III, s. 46
- Ciszewski Józef (1901-?), T. IV, s. 34
- Cofta Jan (1900-1961), T. I, s. 33
- Cugeher (Zugehöer) Marian (1897-1967), T. I, s. 33
- Cwojdzinski Ignacy (1890-?), T. VII, s. 34
- Cykowiak Andrzej (1897-1978), T. VII, s. 34
- Cyms Leon (1885-1931), T. IV, s. 35
- Cyranowska Waleria z domu Cylińska (1891-?), T. III, s. 47
- Czabański Bronisław (1888-1940), T. III, s. 47
- Czabański Stanisław (1900-1961), T. XI, s. 43
- Czajkowski Florian (1899-?), T. IV, s. 36
- Czajkowski Józef (1874-1960), T. XIII, s. 37
- Czapczyk Antoni (1880-1955), T. VII, s. 35
- Czapczyk Ignacy (1891-?), T. VIII, s. 46
- Czapczyk Jan (1896-?), T. VIII, s. 46
- Czapczyk Stanisław (1895-?), T. VIII, s. 47
- Czarliński Lech Leon, ps. „Lech z kropką” (1899-po 1939), T. II, s. 32
- Czarnecki Antoni (1891-1939), T. VIII, s. 48
- Czarnecki Michał (1900-1979), T. VII, s. 36
- Czarnyszka Józef (1900-1987), T. II, s. 33
- Czechowski Ignacy (1877-1941), T. II, s. 34
- Czekała Franciszek (1895-1977), T. IV, s. 37
- Czepczyński Tadeusz (1899-1985), T. II, s. 35
- Czerniak Walerian Józef (1896-1972), T. I, s. 34; T. VIII, s. 50
- Czerwiński Bronisław (1877-1966), T. I, s. 35
- Czerwiński Kazimierz (1894-1990), T. XII, s. 23; T. XIII, s. 38
- Czub Antoni (1900-?), T. VIII, s. 51
- Czub Jan (1892-1961), T. IV, s. 38; T. VIII, s. 52
- Czub Stanisław (1895-?), T. VIII, s. 52
- Czub Stanisław (1898-1980), T. VII, s. 37
- Czubala Jakub (1893-1972), T. IV, s. 38
- Czwordon Władysław (1898-1978), T. I, s. 37
- Czypicki Józef (1896-1940), T. XII, s. 23; T. XIII, s. 38
- Czysz Wiktor (1896-1966), T. XII, s. 24
- Czyż Józef (1903-1995), T. XIII, s. 40
- Czyż Kazimierz (1891-1954), T. I, s. 38, T. II, s. 36
- Czyż Ludwik (1897-1966), T. I, s. 38
- Czyż Walenty (1899-1978), T. VII, s. 37
- Czyż Władysław (1888-?), T. VII, s. 38
- Ćwiernia Franciszek (1896-1941), T. XII, s. 28

D.

- Dadaczyński Roman (1899-1940), T. VII, s. 39; T. XI, s. 44
- Dahlke Stanisław (1895-1979), T. III, s. 48
- Daleki Józef (1901-1939), T. X, s. 36

- Danielak Jan (1882-?), T. VII, s. 40
 Darcz Stanisław (1898-?), T. VII, s. 40
 Darcz Walenty (1895-1971), T. XII, s. 29; T. XIII, s. 40
 Darnowski Jan (1879-1920), T. I, s. 38
 Daroń Edward (1899-1982), T. III, s. 49
 Dawid Jan (1894-1940), T. I, s. 39
 Dawidziński Walerian (1895-1957), T. VI, s. 38
 Dąbrowicz Leon (1901-1955), T. IV, s. 39
 Dąbrowski Jan (1879-1962), T. I, s. 39
 Dąbrowski Józef (1896-1980), T. I, s. 40
 Dąbrowski Józef (1899-1982), T. V, s. 27
 Dąbrowski Marcin (1901-1955), T. I, s. 40; T. XIII, s. 42
 Dąbrowski Stanisław (1900-1945), T. I, s. 41; T. XIII, s. 43
 Dąbrowski Szczepan (1897-1925), T. I, s. 42; T. XIII, s. 44
 Dąbrowski Władysław (1883-1966), T. XI, s. 45
 Dega Wiktor Marian (1896-1995), T. XIII, s. 44
 Degórska Leokadia z domu Raczkowska (1898-?), T. II, s. 37
 Dekier Roch (1883-1973), T. X, s. 37
 Dembiński Jakub (1888-1962), T. XI, s. 46
 Dembiński Wincenty (1846-1921), T. VIII, s. 53
 Dembski Jan (1891-1942), T. V, s. 28
 Dembski Jan (1897-?), T. XI, s. 47
 Depta Jan (1897-1948), T. IX, s. 37
 Dera Stanisław (1901-1980), T. I, s. 43
 Derczyński Stanisław (1899-1940), T. VI, s. 39
 Derek Feliks (1900-1975), T. XIII, s. 46
 Derwich Stanisław (1895-1976), T. II, s. 37
 Dębicki Bolesław (1901-1978), T. VII, s. 41
 Dębicki Jan (1899-1970), T. VII, s. 41
 Dębiec Helena z domu Vollmüller (1897-1990), T. III, s. 52
 Dębowski Bolesław (1894-?), T. I, s. 44
 Dębski Leon Piotr (1890-1940), T. XIII, s. 47
 Dirbach Józef (1872-1940), T. IV, s. 39; T. XI, s. 47
 Diering Franciszek (1890-1981), T. VI, s. 40
 Diering Maksymilian (1891-1928), T. VI, s. 41
 Diering Paweł Piotr (1893-1976), T. VI, s. 41
 Dirska Jan (1854-1941), T. I, s. 44
 Dirska Stanisław (1898-1944), T. V, s. 28
 Dirska Waclaw (1888-1972), T. I, s. 45
 Długaszewski Stanisław Florian (1892-1974), T. V, s. 29
 Dmowski Roman Stanisław (1864-1939), T. V, s. 29
 Dobiała Franciszek (1903-1977), T. VIII, s. 54
 Dobiała Jan (1887-1966), T. VIII, s. 54
 Dobiała Józef (1900-1953), T. VIII, s. 55
 Dobiała Wojciech (1898-1983), T. VIII, s. 56
 Dobrowolski Franciszek (1898-1955), T. XI, s. 48
 Dobrowolski Stanisław (1893-1958), T. VI, s. 42
 Dobry Jan (1896-1971), T. VII, s. 42
 Doerffer Marian (1879-1937), T. X, s. 38
 Doktorczyk Franciszek (1900-1975), T. VI, s. 43
 Doktor Edmund (1893-1971), T. I, s. 45
 Dolaciński Wojciech (1901-1986), T. VI, s. 44
 Dolata Stanisław (1896-1919), T. IV, s. 40
 Dolniak Walenty (1895-1967), T. VI, s. 45
 Dolny Antoni (1901-1978), T. IX, s. 38
 Domagalski Stefan (1897-1971), T. I, s. 46
 Domagała Jan (1900-1947), T. XI, s. 49
 Domagała Konstanty (1898-1958), T. XII, s. 31
 Domagała Waclaw Adam (1904-1976), T. XI, s. 50
 Domagała Władysław (1899-1941), T. XII, s. 31
 Domicz Władysław (1899-1961), T. VIII, s. 57
 Dominiak Jan (1893-1947), T. I, s. 46; T. VIII, s. 58
 Dominiak Michał (1895-1966), T. IX, s. 39
 Dominiczak Leonard (1897-1971), T. VII, s. 43
 Dominiczak Waclaw (1901-1920), T. VII, s. 44
 Dominiczak Walenty Józef (1893-1960), T. VII, s. 45
 Dotka Jan (1897-1980), T. III, s. 53
 Dowbor Muśnicki Józef (1867-1937), T. V, s. 31
 Dratwiński Kazimierz Józef (1893-1920), T. II, s. 38; T. X, s. 39; T. XI, s. 51
 Drażkiewicz Kazimierz (1899-1992), T. II, s. 39
 Drecki Jan (1888-1970), T. IV, s. 41; T. XII, s. 32; T. XIII, s. 49
 Drewnik Cecylia (1891-1983), T. IV, s. 42

- Drewnik Ignacy (1896-1983), T. IV, s. 42
 Drewnik Stefan (1899-1974), T. IV, s. 44
 Drezewski Antoni (1899-1975), T. IV, s. 44; T. IX, s. 39
 Drożdżyński Stanisław (1894-1965), T. IV, s. 45
 Drygas Bronisław (1884-?), T. II, s. 40
 Drzewiecki Feliks (1902-1963), T. IX, s. 40; T. X, s. 39
 Dubicki Jan (1900-1988), T. VIII, s. 59
 Dubisz Franciszek (1899-1980), T. VI, s. 45
 Duchalski Antoni (1900-1987), T. I, s. 47
 Duczmal Stanisław (1899-1985), T. IV, s. 46
 Duda Franciszek (1892-1966), T. XI, s. 51
 Duda Stanisław (1901-1974), T. IV, s. 47
 Dudarski Antoni (1881-1942), T. IX, s. 41
 Dudek Stanisław (1892-1940), T. I, s. 47
 Dudkówna Elżbieta (1898-?), T. II, s. 40
 Dudziak Ignacy (1892-1980), T. IX, s. 42
 Durczyński Franciszek (1899-1991), T. IX, s. 43
 Dutkiewicz Norbert (1898-1943), T. I, s. 48
 Dutkiewicz Wojciecha (1896-1990), T. I, s. 49
 Dworzak Ludwik (1901-1980), T. V, s. 38
 Dwornicki Walenty (1881-1942), T. IV, s. 48
 Dwornik Antoni (1898-1979), T. II, s. 41
 Dworzyński Stefan Ignacy (1898-1974), T. X, s. 40
 Dybała Stanisław (1895-1963), T. IX, s. 44
 Dybiona Ignacy (1897-1986), T. VII, s. 47; T. VIII, s. 60
 Dybiona Marcin (1891-1971), T. VII, s. 47; T. VIII, s. 61
 Dybizbański Edward (1899-1919), T. VI, s. 47
 Dykczak Nikodem (1877-1958), T. V, s. 38
 Dykier Andrzej (1885-1966), T. IX, s. 45
 Dylewski Czesław (1892-1981), T. VIII, s. 62
 Dypczyński Karol (1897-1963), T. VII, s. 48
 Dypczyński Walenty (1886-1959), T. III, s. 54
 Dyzert Stanisław (1897-1977), T. VII, s. 49
 Działak Ignacy (1896-1971), T. I, s. 50; T. V, s. 40
 Dzidek Marian Stanisław (1891-1938), T. II, s. 42
 Dziegiecki Marian (1886-?), T. III, s. 57
 Dziekan Józef (1896-1962), T. I, s. 50
 Dziembowski Jerzy Adam (1892-1958), T. IV, s. 49
 Dziembowski Kazimierz Feliks (1860-1920), T. V, s. 40; T. XII, s. 34
 Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888-1963), T. V, s. 41; T. XII, s. 35
 Dziembowski Leon (1903-1975), T. III, s. 58
 Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868-1939), T. V, s. 42; T. XII, s. 35
 Dziembowski Stefan (1898-1968), T. V, s. 43; T. XII, s. 36
 Dziembowski Walenty (1870-1933), T. IV, s. 50
 Dziembowski Władysław (1902-1975), T. IV, s. 51
 Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888-1945), T. V, s. 44; T. XII, s. 37
 Dzierzgowski Michał (1902-1940), T. I, s. 51; T. VIII, s. 62
 Dzierżykraj-Lipowicz Stanisław (1905-1967), T. VI, s. 48; T. XII, s. 38
 Dzieńcioł Alfons (1897-1973), T. III, s. 59
 Dzieńcioł Feliks Jan (1895-1964), T. X, s. 43
 Dzikowski Kazimierz (1897-1978), T. XI, s. 52
 Dzióbkowski Wincenty (1884-1979), T. I, s. 52
 Dziubiński Stanisław (1896-1969), T. XII, s. 40
 Dzwonkowski Jerzy Paweł Apolinary (1892-1940), T. XIII, s. 50
- E.**
 Ebel Kazimierz (1876-1967), T. IV, s. 51
 Effert Edmund ps. „Jan Janusz” (1889-1944), T. XIII, s. 51
 Eichstaedt Sylwester (1878-1961), T. III, s. 60
 Eliasz Antni (1897-1983), T. IX, s. 46
 Eliasz Jan (1893-1977), T. IX, s. 47
 Eliasz Marcin (1892-1963), T. VI, s. 49
 Eliasz Walenty (1888-1932), T. IX, s. 48
 Elmanowicz Stanisław (1900-1975), T. II, s. 43
 Erdmann Florian (1894-?), T. IV, s. 53
 Erdmann Rudolf (1880-1939), T. X., s. 45
- F.**
 Fabiś Franciszek (1889-1972), T. VII, s. 50
 Fabrowski Zygmunt (1893-1940), T. I, s. 52
 Fankiewicz Walenty (1895-1974), T. I, s. 53
 Fankidejski Władysław (1890-1939), T. I, s. 54
 Faustman Waclaw (1881-1959), T. XI, s. 54
 Feifer Franciszek (1901-1977), T. VIII, s. 63
 Feige Szczepan (1877-1958), T. V, s. 45

- Felcyn Stanisław (1899-1980), T. VI, s. 50
 Feldamnn Franciszek (1894-1956), T. II, s. 44
 Feldmann Roman (1898-1939), T. I, s. 55
 Felich Jan (1898-1976), T. III, s. 61
 Felsman Stanisław (1901-1978), T. II, s. 44
 Fengler Antoni (1893-1982), T. I, s. 56
 Fengler Józef (1894-1960), T. II, s. 45
 Fiedler Władysław (1899-1968), T. XI, s. 55
 Figas Franciszek (1895-1983), T. VI, s. 51
 Figaszewski Franciszek (1880-1957), T. IV, s. 54
 Filipiak Franciszek (1898-1981), T. XI, s. 56
 Filipiak Jan (1881-1946), T. III, s. 61
 Filipiak Władysław (1898-1945), T. XIII, s. 52
 Filipowski Bolesław (1884-1969), T. I, s. 57
 Filozof Stanisław (1901-1980), T. VII, s. 51
 Fiołka Fryderyk (1870-1942), T. I, s. 58; T. V, s. 46
 Firlej Antoni (1886-1976), T. III, s. 62
 Firlej Walenty (1884-1973), T. VI, s. 54; T. VII, s. 52
 Fischbach Karol Józef (1902-1995), T. X, s. 47
 Flach Julian (1872-1941), T. IX, s. 49
 Flaczyński Stanisław (1893-1975), T. IV, s. 55
 Fliciński Ludwik (1900-1972), T. VII, s. 53
 Florczak Stefan Szczepan (1894-1978), T. VII, s. 54
 Florkowski Antoni (1901-1975), T. II, s. 46, T. XI, s. 56
 Floryszczak Jakub (1895-1983), T. XII, s. 41
 Floryszczak Stanisław (1889-1978), T. XIII, s. 53
 Folaron Julian (1901-1981), T. III, s. 63
 Forecki Franciszek (1891-1972), T. VIII, s. 64
 Formanowicz Józef Gabryel (1885-1970), T. IX, s. 51
 Forycki Antoni (1898-1966), T. XII, s. 42
 Fórmanowicz Kwiryn (1881-1928), T. VIII, s. 65
 Fórmanowicz Ludwik (1875-1940), T. VIII, s. 66
 Fórmanowicz Walenty (1879-1948), T. VIII, s. 66
 Franek Franciszek (1892-1973), T. VI, s. 55
 Franikowski Józef (1899-1959), T. I, s. 58
 Franke Stanisław (1897-1975), T. XII, s. 43
 Frankowski Józef (1896-1973), T. IV, s. 55
 Frankowski Mścisław (1900-1942), T. XIII, s. 54
 Frankowski Tadeusz (1897-1966), T. VI, s. 56
 Frąckowiak Antoni (1898-1984), T. V, s. 46, T. VI, s. 58
 Frąckowiak Jan (1898-1970), T. I, s. 59
 Frąckowiak Józef (1898-1978), T. IX, s. 52
 Frań Augustyn (1892-1975), T. V, s. 47
 Frąszczak Antoni (1898-1969), T. VI, s. 58
 Frątczak Antoni (1898-1969), T. V, s. 48
 Fryder Stanisław Bolesław (1887-1920), T. IX, s. 53
 Frydrych Bolesław (1900-1990), T. IV, s. 56
 Frykowski Roch (1880-1958), T. I, s. 59
 Furman Kazimierz (1899-1952), T. VIII, s. 67
 Furmaniak Waclaw (1899-1940), T. IX, s. 55
- G.**
 Gabler Władysław (1890-1973), T. V, s. 49; T. XI, s. 57
 Gabryś Edmund (1905-1944), T. V, s. 53
 Gabryś Idzi (1877-1957), T. V, s. 53
 Gajdecki Roman (1898-1985), T. III, s. 64
 Gajowczyk Edward Waclaw (1900-1925), T. X, s. 48
 Gajsa Ludwik (1893-1939), T. V, s. 53
 Galant Franciszek (1900-1972), T. I, s. 59; T. XII, s. 44
 Galasiński Piotr (1899-?), T. IV, s. 58
 Galon Jan (1873-1964), T. I, s. 60
 Galon Stanisław (1895-1974), T. III, s. 65
 Galon Stanisław (1899-1977), T. II, s. 47
 Gałęcki Stanisław (1896-1952), T. V, s. 54
 Gałgański Władysław (1899-1968), T. XIII, s. 56
 Garstecki Roman (1894-1977), T. II, s. 48
 Gapiński Stanisław (1899-1977), T. IX, s. 56
 Garbarczyk Antoni (1896-1966), T. IX, s. 57
 Garstecki Wincenty (1892-1973), T. I, s. 61
 Garstecki Władysław (1892-1973), T. XII, s. 45
 Garstka Józef (1897-1984), T. XII, s. 45
 Gasiński Franciszek (1884-?), T. VIII, s. 68
 Gawel Kazimierz (1900-1969), T. VIII, s. 69
 Gawel Stanisław (1895-1981), T. VIII, s. 69
 Gawron Ignacy (1902-1982), T. VII, s. 54
 Gawroński Antoni (1901-1984), T. III, s. 66
 Gawroński Franciszek (1890-1979), T. III, s. 66
 Gawroński Jan (1894-1950), T. III, s. 66
 Gawroński Jan (1898-1978), T. VII, s. 55
 Gawrych Sylwester (1886-1935), T. X, s. 50
 Genge Marian (1890-1948), T. X, s. 51

- Gertych (Gertig) Józef (1874-1935), T. II, s. 48
- Gębaczka Józef (1891-?), T. VII, s. 56
- Gągorek Kazimierz (1896-1977), T. IX, s. 57
- Gebler Walenty (1897-1980), T. IX, s. 58
- Gibasiewicz Stanisław (1904-1986), T. II, s. 49
- Gibasiewicz Telesfor (1889-1981), T. I, s. 62
- Giel Idzi (1900-1943), T. V, s. 55
- Gielnik Antoni (1887-?), T. VIII, s. 71
- Gielnik Marcin (1891-1967), T. VII, s. 56
- Gielnik Wawrzyniec (1894-?), T. VIII, s. 71
- Gieryna Franciszek Ksawery (1889-1976), T. VII, s. 57
- Gilewski Stanisław (1895-1976), T. X, s. 53
- Glinkiewicz Franciszek (1875-1936), T. I, s. 63
- Gładysz Stanisław Kostka (1866-1934), T. II, s. 51; T. XI, s. 61
- Głowacki Zygmunt (1877-1939), T. XIII, s. 56
- Głowiński Józef (1896-1959), T. X, s. 54
- Gmerek Władysława (1898-1993), T. II, s. 52
- Godek Ludwik (1886-1977), T. I, s. 63
- Golczak Franciszek (1897-1919), T. II, s. 53
- Golczak Józef (1899-1982), T. VII, s. 57
- Goldbeck Leon (1895-1979), T. VI, s. 59
- Golik Leon (1898-1982), T. VIII, s. 72
- Golimowski Franciszek (1890-1979), T. VII, s. 58
- Golus Władysław (1900-1971), T. I, s. 64
- Gołąb Ignacy (1886-1966), T. XI, s. 62
- Gomuła Andrzej (1898-1976), T. II, s. 53
- Gorączkowski Kazimierz (1899-1920), T. IX, s. 58
- Gorgolewski Bogusław (1895-1967), T. I, s. 65
- Gorgolewski Franciszek (1901-1976), T. V, s. 56
- Gorodecki Donat (1904-1987), T. IX, s. 60
- Gorzelnik Roman (1900-1946), T. III, s. 68; T. X, s. 54; T. XI, s. 63
- Gostyński Franciszek (1889-1967), T. VII, s. 58
- Gościński Jan (1895-1960), T. II, s. 54
- Gośliński Leon (1900-1964), T. VI, s. 60
- Góralewski Hieronim (1884-1940), T. XIII, s. 57
- Górczak Wojciech (1887-1944), T. VIII, s. 72
- Górecki Bolesław (1897-1971), T. IX, s. 60
- Górecki Florian (1902-1944), T. VI, s. 61
- Górecki Marceli (1894-1969), T. III, s. 69
- Górka Stefan (1897-1956), T. IX, 62
- Górny Franciszek (1893-1944), T. XIII, s. 59
- Górny Mieczysław (1900-1975), T. XIII, s. 59
- Górny Mieczysław Wincenty (1885-1927), T. II, s. 55; T. IX, s. 63
- Górski Franciszek (1889-1971), T. VII, s. 59
- Górski Teodor (1876-1938), T. III, s. 70
- Górski Waclaw (1895-1983), T. V, s. 56
- Górzny Jan (1885-1961), T. X, s. 56
- Górzny Tomasz (1891-1979), T. X, s. 56
- Górzny Władysław (1900-1919), T. X, s. 57
- Grabiński Piotr (1898-1966), T. X, s. 57
- Grabarczyk Franciszek (1898-1954), T. I, s. 65
- Grabias Czesław (1900-1985), T. VI, s. 64
- Grabias Józef (1886-1968), T. VI, s. 65
- Grabias Stanisław (1895-1978), T. VI, s. 66
- Grabowski Stefan (1900-1992), T. III, s. 73
- Grabowski Wojciech (1867-1934), T. V, s. 57
- Gracyalny Edward (1899-1975), T. VII, s. 60
- Gracz Jan (1901-1989), T. VII, s. 61; T. XII, s. 47
- Gracz Michał (1891-1973), T. III, s. 74
- Graczykowski Tomasz (1886-1959), T. V, s. 58; T. VIII, s. 74
- Graetz Czesław (1894-1940), T. IV, s. 59
- Graf Teofil (1895-1980), T. I, s. 65
- Grafik Stefan (1898-1982), T. V, s. 60
- Grajek Bruno Kilian (Grajek Bronisław), ps. Gärtner (1899-1985), T. XIII, s. 59
- Grajek Czesław ps. Wiktor, Broda (1901-1973), T. XIII, s. 61
- Grajewski Józef (1900-1988), T. VI, s. 67
- Grala Józef (1901-1966), T. IX, s. 65
- Graszyński Alfons (1879-1943), T. II, s. 56
- Grduszak Ignacy (1894-1961), T. X, s. 58
- Gregorowicz Zygmunt (1883-?), T. II, s. 58
- Grembowski Jan (1898-1962), T. IV, s. 60
- Gretkiewicz Stanisław (1897-1982), T. I, s. 66
- Grębowicz Stanisław (1902-1977), T. IV, s. 60
- Grobelny Jan Nepomucen (1868-1940), T. II, s. 59
- Grobelny Józef Edward (1873-1949), T. V, s. 61; T. XII, s. 48
- Grobelny Józef Kazimierz (1899-1958), T. II, s. 60
- Grochowski Stefan (1899-1945), T. I, s. 67
- Grodziński Jan (1898-1978), T. VIII, s. 76
- Grodzki Wojciech (1898-1976), T. XI, s. 64
- Gromadecki Ludwik (1872-1931), T. IX, s. 65
- Gronowski Kazimierz (1899-1971), T. XI, s. 66

- Gronwald Tadeusz Edward (1890-1942), IX, s. 66
- Grośty Wojciech (1866-1926), T. II, s. 61
- Grubczyński Józef (1895-2001), T. III, s. 74
- Grubczyński Marcin (1889-1920), T. IX, s. 67
- Gruchocki Wincenty (1897-1985), T. V, s. 63
- Grudzielski Kazimierz (1856-1921), T. V, s. 63
- Gruszczyński Antoni (1875-1940), T. IV, s. 61
- Gruszka Michał (1897-po1968), T. I, s. 68
- Groszkowiak Hieronim (1882-1945), T. XII, s. 49
- Gryczyński Stanisław (1892-1974), T. III, s. 75
- Grygiel Albin (1898-1957), T. I, s. 69
- Grygiel Antoni (1900-1992), T. III, s. 75; T. IV, s. 61; T. XI, s. 67
- Grygiel Ludwik (1899-1970), T. XIII, s. 62
- Grygier Stanisław (1898-1977), T. XIII, s. 63
- Gryska Kazimierz (1894-1983), T. VII, s. 61; T. IX, s. 68
- Gryszczyński Tomasz (1894-1919), T. X, s. 59
- Grzeczka Piotr Paweł (1880-1955), T. III, s. 77
- Grzegorek Wawrzyniec (1884-1964), T. X, s. 59
- Grzegorski Tomasz (1892-1957), T. XIII, s. 64
- Grzelczak Marian (1899-1991), T. I, s. 69
- Grzempa Andrzej (1894-1985), T. II, s. 62; T. III, s. 79
- Grześniński Jan (1897-1974), T. X, s. 60
- Grzeszczak Józef (1895-1943), T. X, s. 61
- Grzeszkowiak Roman (1894-?), T. II, s. 63
- Grzeško Jan (1893-1974), T. VIII, s. 76
- Grześkowiak Józef (1902-1983), T. XIII, s. 64
- Grześkowiak Tomasz (1890-1959), T. XIII, s. 65
- Grześkowiak Leon (1900-1975), T. I, s. 70
- Grześkowiak Marcin (1896-?), T. VIII, s. 77
- Grześkowiak Tomasz (1890-1971), T. XII, s. 51
- Grześkowiak Walenty (1892-1951), T. XII, s. 52
- Grześkowiak Walenty (1901-1989), T. V, s. 65
- Grześkowski Władysław (1890-1973), T. I, s. 71
- Grzeziński Franciszek (1878-1962), T. XIII, s. 66
- Grzęda Jan (1896-1994), T. I, s. 71
- Grzyl Feliks (1898-?), T. XIII, s. 66
- Gucza Bronisław (1887-1939), T. VI, s. 67
- Gucze Franciszek (1892-1979), T. V, s. 67
- Gust Roman (1863-1948), T. II, s. 64
- Gutkowski Apolinary (1868-1955), T. III, s. 79
- Gutkowski Franciszek (1900-1941), T. I, s. 72
- Gutkowski Józef (1901-1983), T. III, s. 80
- Gutsche Kazimierz Roman (1888-1946), T. X, s. 61
- Guzik Franciszek (1897-1995), T. IX, s. 69
- Guzdzioł Wojciech (1899-1962), T. VI, s. 68
- Gwardzik Józef (1903-1982), T. X, s. 61
- H.**
- Haber Kazimierz (1872-1933), T. V, s. 68
- Hadrych Wojciech (1890-1942), T. IX, s. 70
- Hałas Franciszek (1898-1989), T. III, s. 81
- Hałas Jakub (1897-1974), T. III, s. 82; T. XIII, s. 67
- Hałas Piotr (1901-?), Franciszek. IV, s. 62
- Hałas Stanisław (1900-1993), T. IX, s. 71
- Hałas Władysław (1878-1959), T. IX, s. 72
- Hamling Aleksy (1887-1926), T. XII, s. 52
- Hamling Czesław (1862-1938), T. XII, s. 53
- Hamling Józef (1862-1938), T. XII, s. 54
- Hampel Jan (1889-1966), T. VIII, s. 78
- Handke Jerzy (1901-1979), T. XII, s. 54
- Hanke Edward (1895-1975), T. V, s. 70; T. VIII, s. 79
- Hanke Emilia (1895-1984), T. V, s. 71; T. VIII, s. 80
- Hańczewski Stefan (1899-1973), T. I, s. 73
- Harenda Maria z domu Napierała (1898-1958), T. XIII, s. 68
- Harłos Adam (1896-1970), T. VI, s. 69
- Harłos Maksymilian (1902-1977), T. VI, s. 69
- Harłos Szczepan (1898-1976), T. VI, s. 70
- Hasała Andrzej (1899-1968), T. II, s. 64
- Haufa Wincenty (1901-1960), T. XIII, s. 68
- Haupa Wawrzyn (1867-1961), T. II, s. 64
- Hedeszyński Piotr (1891-1969), T. X, s. 62
- Hejnowicz Mieczysław (1890-1939), T. I, s. 73; T. II, s. 65
- Heleniak Władysław (1894-1969), T. VII, s. 62
- Hemmerling Kazimierz vel Hemerling (1893-1975), T. XI, s. 69
- Herkt Piotr (1897-1969), T. VIII, s. 81
- Herkt Stanisław (1891-?), T. VIII, s. 81
- Herra Franciszek (1900-1986), T. VII, s. 62
- Hetmanowski Józef (1901-1985), T. II, s. 66
- Heyn Franciszka (1889-1963), T. VI, s. 70
- Hoffa Stanisław (1896-1960), T. VIII, s. 82
- Hoffmann Ludwik (1893-1978), T. VII, s. 63; T. IX, s. 74

- Hoffmann Władysław (1884-1967), T. VII, s. 64
- Holdt Konrad Hugon (1882-1951), T. XI, s. 69
- Hoppe Janina z domu Przybyszewska (1896-1985), T. II, s. 68
- Horodecki Franciszek (1899-1987), T. X, s. 63
- Horowski Czesław (1893-1958), T. I, s. 74; T. XII, s. 56
- Horowski Franciszek (1879-1942), T. X, s. 63
- Horyza Feliks (1893-1975), T. XI, s. 70
- Hurnik Edmund (1898-1975), T. IX, s. 75
- Hypś Marcin (1900-1986), T. XIII, s. 70
- I.**
- Idaszewski Leon (1878-1956), T. II, s. 69; T. XI, s. 73
- Idziak Franciszek (1900-1971), T. IV, s. 63
- Ignaszewski Kazimierz (1894-1959), T. III, s. 82; T. XI, s. 75
- Ignaszewski Władysław (1898-1973), T. III, s. 83; T. XI, s. 76
- Imbiorowicz Michał (1893-1971), T. IV, s. 63
- Inerowicz Władysław (1903-1988), T. I, s. 76
- Insiński Jan (1901-1965), T. III, s. 84; T. XII, s. 71
- Insiński Józef (1897-1969), T. III, s. 84; T. XIII, s. 71
- Insiński Ludwik (1903-1976), T. XII, s. 57
- J.**
- Jabłoński Jakub (1898-1967), T. VII, s. 64; T. VIII, s. 83
- Jach Franciszek (1894-1944), T. XII, s. 58
- Jachmann Jan (1884-1946), T. IV, s. 64
- Jachmann Walenty (1888-1919), T. IV, s. 65
- Jachowski Tadeusz (1893-1966), T. II, s. 72
- Jackowiak Józef (1900-1992), T. IV, s. 66
- Jackowiak Ludwik (1895-1987), T. IV, s. 67
- Jackowski Franciszek (1896-1919), T. XII, s. 60
- Jadomski Stefan Roman (1874-1923), T. III, s. 85; T. IX, s. 77
- Jagielski Władysław (1901 – 1994), T. I, s. 76; T. IV, s. 67
- Jagła Władysław (1899-1973), T. XII, s. 60
- Jagła Władysław (1899-1973), T. XI, s. 76
- Jaguźny Adam (1905-1985), T. I, s. 77
- Jahns Antoni (1883-1960), T. IV, s. 68
- Jakubiak Antoni (1900-1979), T. VI, s. 70; T. XII, s. 61
- Jakubowicz Stanisław (1897-1967), T. I, s. 77; T. II, s. 74
- Jakubowicz Stanisław (1897-1972), T. VIII, s. 84
- Jakubowski Antoni (1895-1967), T. X, s. 66
- Jakubowski Franciszek (1885-?), T. VII, s. 65
- Jakubowski Stanisław (1896-1966), T. X, s. 66
- Jakubowski Stefan (1895-1985), T. V, s. 72; T. VIII, s. 86
- Janasik Władysław (1896-1967), T. VI, s. 72
- Janaszewski Tadeusz (1890-1966), T. III, s. 86
- Janiak Jan (1891-1981), T. XII, s. 62
- Janiak Ludwik (1899-1957), T. V, s. 73
- Janiak Wawrzyn (1895-1977), T. I, s. 78
- Janiak Wincenty (1891-1979), T. IX, s. 77
- Janiec Władysław (1899-1970), T. VIII, s. 88
- Jankiewicz Marian (1897-1967), T. IV, s. 69
- Jankiewicz Stefan Ludwik (1866-1936), T. VIII, s. 88
- Jankiewicz Waclaw (1899-1963), T. XI, s. 78
- Jankiewicz Wincenty (1886-1956), T. XII, s. 63; T. XIII, s. 72
- Jankowiak Władysław (1897-1966), T. VIII, s. 90
- Jankowiak Władysław (1898-1971), T. IX, s. 78
- Jankowska Aniela z domu Ziółkowska (1880-1970), T. III, s. 87
- Jankowska Urszula z domu Toruńska (1903-1995), T. VIII, s. 91
- Jankowski Bolesław Kazimierz (1901-1942), T. II, s. 75; T. VIII, s. 92
- Jankowski Franciszek (1891-1939), T. XIII, s. 74
- Jankowski Franciszek (1901-1970), T. IX, s. 80
- Jankowski Jakub (1900-1979), T. II, s. 75
- Jankowski Kazimierz (1894-1920), T. XIII, s. 75
- Jankowski Michał (?-1919), T. XII, s. 65
- Janowicz Leon (1899-?), T. VII, s. 65
- Janowicz Wojciech (1891-1978), T. X, s. 68
- Jarecki Waclaw (1899-1987), T. XIII, s. 75
- Januchowski Leon (1901-1985), T. X, s. 69
- Janus Antoni (1891-1942), T. IV, s. 70
- Janus Józef (1900-1960), T. I, s. 78
- Januszkiewicz Roman (1899-1979), T. VI, s. 72
- Januszkiewicz Tadeusz (1894-1963), T. VI, s. 73

- Januszko Walerian (1899-1976), T. X, s. 69
 Janyga Władysław (1901-1978), T. VII, s. 66
 Janyszowski Jan (1900-1975), T. VII, s. 67
 Jarczewska Jadwiga (1891-1977), T. V, s. 74;
 T. X, s. 70
 Jarczewski Stanisław (1897-1958), T. III, s. 88
 Jarczyński Andrzej (1900-1980), T. XII, s. 65
 Jarecki Józef (1892-1976), T. III, s. 89
 Jarmański Jan (1893-1965), T. III, s. 90
 Jarmużek Walenty (1870-1959), T. IX, s. 81
 Jarosz Stanisław (1895-1960), T. IX, s. 82
 Jarosz Władysław (1889-1983), T. XI, s. 79
 Jaroszyński Sylwester (1886-1958), T. IV, s. 71
 Jasicki Alfons (1898-1975), T. VI, s. 74
 Jasiński Józef (1854-1933), T. I, s. 79
 Jasiński Stefan (1885-1962), T. II, s. 76
 Jaskulski Michał (1901-1982), T. VI, s. 75; T. XII, s. 66
 Jastrząb Jan (1893-1981), T. VIII, s. 93
 Jaszyk Ludwik (1898-1978), T. VII, s. 67
 Jaśkiewicz Franciszek (1893-1979), T. VII, s. 68
 Jaśkowiak Franciszek (1895-1953), T. VI, s. 76
 Jaśkowiak Józef (1892-1979), T. VII, s. 68; T. XII, s. 67
 Jaśkowiak Józef (1900-1965), T. VII, s. 69
 Jaworowicz Władysław Jakub (1862-1924), T. XI, s. 80
 Jaworska Anna (1896-1939), T. IX, s. 83
 Jaworski Wojciech (1893-1971), T. III, s. 91; T. X, s. 70
 Jazdon Hipolit (1884-1957), T. II, s. 77
 Jedwabny Stanisław (1884-1974), T. VI, s. 77
 Jedwabski Franciszek (1895-1975), T. VI, s. 78; T. XII, s. 68
 Jencyk Leon (1900-1919), T. XII, s. 69
 Jerchel Michał (1892-1940), T. I, s. 80
 Jerzak Franciszek (1889-1962), T. III, s. 92
 Jerzyński Bolesław (1898-1975), T. VII, s. 69
 Jesionkowski Franciszek (1901-1981), T. III, s. 93; T. VIII, s. 94
 Jeske Stanisław (1888-1984), T. V, s. 74; T. XI, s. 81
 Jeszke Henryk Waclaw (1884-1955), T. III, s. 94
 Jeszke Witold (1891-1970), T. XIII, s. 76
 Jewiak Piotr (1896-1971), T. VI, s. 80
 Jezierski Franciszek (1894-1949), T. X, s. 71
 Jezierski Józef (1894-1981), T. IX, s. 83
 Jędrasik Antoni (1899-1979), T. XIII, s. 78
 Jędrzejczak Waclaw (1900-1990), T. IX, s. 84
 Jędrzejczak Wincenty (1872-1940), T. IX, s. 85
 Jędrzejewski Franciszek (1892-1982), T. I, s. 81
 Jęsień Walenty (1895-1919), T. IV, s. 71; T. V, s. 76
 Jokiel Józef (1894-1979), T. VII, s. 72; T. XII, s. 69
 Joras Franciszek (1882-1930), T. V, s. 77
 Joras Jan (1884-1965), T. XIII, s. 79
 Józefowski Józef (1901-1962), T. III, s. 94; T. VII, s. 71; T. XI, s. 82
 Józwiak Franciszek (1898-1962), T. XII, s. 70; T. XIII, s. 80
 Józwiak Ignacy (1894-1969), T. VII, s. 73
 Józwiak Józef (1896-1971), T. VI, s. 80
 Józwiak Leon (1890-1953), T. VI, s. 81
 Józwiak Leon (1900-1984), T. XI, s. 84
 Józwiak Piotr (1895-1984), T. I, s. 81; T. XII, s. 72
 Judek Józef (1886-1968), T. VI, s. 81
 Judek Roman (1898-1981), T. I, s. 82; T. XII, s. 72
 Jujka Wawrzyn (1896-1949), T. VIII, s. 95
 Juniczak Kazimierz (1900-1997), T. II, s. 77; T. XI, s. 85
 Jurczyński Wawrzyn (1891-1977), T. VII, s. 73
 Jurkiewicz Andrzej (1899-1982), T. X, s. 72
 Jurkiewicz Franciszek (1902-1972), T. I, s. 83
 Jurkowski Antoni Alojzy (1885-1952), T. II, s. 80
K.
 Kabat Walenty (1885-1943), T. VI, s. 83
 Kabat Władysław (1891-1967), T. VIII, s. 96
 Kabsch Władysław (1891-1977), T. VIII, s. 97
 Kachlicki Józef (1892-1983), T. VII, s. 75
 Kaczmarek Antoni (1902-1982), T. VII, s. 76; T. VIII, s. 98
 Kaczmarek Franciszek (1887-?), T. VII, s. 77
 Kaczmarek Franciszek (1895-1937), T. III, s. 96
 Kaczmarek Franciszek (1900-1982), T. IX, s. 86
 Kaczmarek Jan (1880-1939), T. I, s. 83
 Kaczmarek Jan (1899-1919), T. VI, s. 84
 Kaczmarek Maksymilian (1896-1975), T. III, s. 97

- Kaczmarek Marcin (1891-1986), T. VIII, s. 99
 Kaczmarek Stanisław (1888-1969), T. VII, s. 77
 Kaczmarek Stefan (1897-1953), T. III, s. 97
 Kaczmarek Stefan (1899-1976), T. X, s. 73
 Kaczmarek Tadeusz (1897-1974), T. VI, s. 84; T. IX, s. 87
 Kaczmarek Wiktor (1895-1952), T. II, s. 81
 Kaczmarek Władysław (1899-1964), T. VII, s. 78; T. XI, s. 87
 Kaczor Jan (1895-1972), T. IV, 72; T. V, s. 77; T. XII, s. 73
 Kaczor Jan (1900-1957), T. VII, s. 80
 Kado Jan (1897-1967), T. X, s. 73; T. XI, s. 89
 Kado Władysław (1891-1974), T. X, s. 74; T. XI, s. 90
 Kadow Marian (1886-1950), T. I, s. 84
 Kahl Leon Józef (1898-1939), T. VI, s. 85; T. XII, s. 73; T. XIII, s. 82
 Kaiser Franciszek (1902-1969), T. I, s. 84
 Kaiser Józef (1898-1975), T. II, s. 83
 Kaja Władysław (1894-1939), T. III, s. 98
 Kalemba Jan (1899-1989), T. I, s. 85
 Kalemba Józef (1892-1934), T. VII, s. 80; T. XI, s. 90
 Kalemba Stanisław (1897-1942), T. VII, s. 81
 Kaletka Zygmunt (1895-1920), T. VIII, s. 100
 Kalinowski Michał (1901-?), T. VI, s. 86
 Kaliszewski Władysław (1886-1964), T. I, s. 85; T. XII, s. 75
 Kalkstein-Osłowski Adam (1892-1984), T. II, s. 83
 Kałek Józef (1899-1987), T. III, s. 100; T. VIII, s. 102
 Kałek Władysław (1897-1984), T. IV, s. 74
 Kałużny Wojciech (1900-1979), T. XI, s. 91
 Kałwiński Józef (1892-1969), T. I, s. 86
 Kaminiarczyk Feliks (1900-1989), T. VII, s. 82
 Kaminiarz Izidor (1889-1942), T. VIII, s. 103
 Kamiński Antoni (1897-1966), T. VIII, s. 104
 Kamiński Bolesław Ignacy (1888-1937), T. I, s. 86
 Kamiński Edmund (1903-1939), T. IV, s. 74
 Kamiński Józef (1879-1971), T. IV, s. 75
 Kamiński Józef Teofil (1896-1968), T. XIII, s. 83
 Kamiński Ludwik (1899-1974), T. VI, s. 86
 Kamiński Maksymilian (1895-1982), T. XII, s. 76
 Kamiński Władysław (1892-1971), T. VI, s. 87
 Kamiński Władysław (1901-1982), T. IX, s. 88
 Kandulski Władysław (1900-1971), T. VII, s. 82
 Kandziora Karol Marcin (1882-1944), T. XIII, s. 83
 kantecki Ludwik (1877-1963), T. I, s. 87
 Kapella Kazimierz (1884-zm. po 1933 r.), T. I, s. 88
 Karczewski Roman (1901-1963), T. VI, s. 87
 Karczewski Stanisław (1891-1955), T. XI, s. 92
 Karłowski Tadeusz (1893-1936), T. IX, s. 89
 Karolewski (Królewski) Władysław (ur. 1899), T. I, s. 89
 Karpiński Antoni (1855-1945), T. III, s. 100; T. XI, s. 93
 Karpiński Stanisław (1888-1976), T. II, s. 85
 Karpiński Władysław (1895-1940), T. I, s. 89
 Karpiński Wojciech (1893-1957), T. VII, s. 83
 Karpiński Zygmunt (1892-1981), T. III, s. 101; T. XI, s. 94
 Karwatka Jan (1892-?), T. VII, s. 84
 Kasior Paweł (1887-1983), T. XII, s. 77
 Kasperski Florian (1880-1960), T. I, s. 90
 Kasprowiak Józef (1891-1977), T. IX, s. 91
 Kasprowicz Bolesław Michał (1859-1943), T. II, s. 85
 Kasprowicz Bolesław Piotr (1895-1982), T. III, s. 102
 Kasprzak Jan (1875-1948), T. VI, s. 88; T. XII, s. 77
 Kasprzak Marcin (1892-1980), T. IX, s. 91
 Kasprzak Marian (1900-1995), T. VI, s. 89; T. XII, s. 78
 Kasprzak Władysław (1900-1991), T. XI, s. 95
 Kaszub Ludwik (1898-1981), T. VII, s. 84; T. XI, s. 96
 Kawalka Feliks (1901-1983), T. I, s. 90
 Kawczyński Józef (1899-1920), T. I, s. 91
 Kaźmierczak Antoni (1901-1983), T. III, s. 104; T. XII, s. 85
 Kaźmierczak Franciszek (1889-1978), T. III, s. 104
 Kaźmierski Bolesław (1879-1945), T. II, s. 87
 Kaźmierczak Jan (1897-1972), T. IV, s. 76; T. XI, s. 97
 Kemnitz Michał (1892-1982), T. V, s. 79
 Kempniński Bolesław (1897-1919), T. XII, s. 79
 Kempski Józef (1896-przed 1977), T. I, s. 91

- Kędzieja Leon (1884-1958), T. III, s. 105
- Kędziński Anatol (1880-1964), T. V, s. 80; T. XI, s. 98
- Kędziński Lucjan (1881-1919), T. V, s. 81
- Kędziora Stanisław (1894-1920), T. I, s. 91
- Kiciński Adam (1900-1977), T. I, s. 92
- Kiełbasiewicz Leon (1899-1995), T. I, s. 92
- Kiełbasiewicz Stanisław (1897-1959), T. IX, s. 93
- Kiełczewski Karol (1899-1978), T. I, s. 93
- Kiełczewski Stanisław (1893-1984), T. I, s. 94
- Kiełczewski Stefan (1901-1986), T. III, s. 106
- Kierczyński Jan (1879-1927), T. VIII, s. 105
- Kierończyk Szczepan (1901-1963), T. VII, s. 85
- Kierski Witold Paweł (1899-1940), T. IX, s. 93; T. XI, s. 99
- Kijak Jan (1886-1968), T. III, s. 106
- Kinecka Jadwiga z domu Ligarzewska (1900-1964), T. VIII, s. 107
- Kitkowski Wincenty (1901-1985), T. VII, s. 86
- Kitkowski Zygfryd (1899-1960), T. VI, s. 90
- Kłaga Ignacy (1894-1972), T. I, s. 95
- Klawikowski Piotr (1892-1979), T. XII, s. 79
- Klecha Piotr (1901-1987), T. V, s. 82
- Kledzik Józef (1887-1948), T. II, s. 89
- Klein Jan Aleksander (1891-1940), T. X, s. 75
- Klemczak Edmund (1886-1939), T. IV, s. 77
- Klemczyński Andrzej (1887-1970), T. VII, s. 89
- Klepacz Józef (1899-1979), T. I, s. 95
- Klera Jan Nepomucen (1886-1951), T. II, s. 90
- Klewenhagen Brunon (1882-1940), T. I, s. 96
- Klich Edmund (1891-1967), T. III, s. 107
- Klicze (Klitsche) Józef (1898-1920), T. IX, s. 95
- Kliem Michał (1898-1942), T. IV, s. 79
- Klinik Józef (1890-1940), T. IV, s. 80
- Kłorek Antoni (1893-?), T. VII, s. 90
- Kłorek Antoni (1900-1984), T. VII, s. 90
- Kłorek Ludwik (1897-1982), T. III, s. 108; T. VIII, s. 109
- Kłorek Michał (1893-1978), T. VIII, s. 110
- Klucz Antoni (1893-1939), T. IX, s. 95
- Klucz Władysław (1897-1940), T. II, s. 91
- Kłuczyński Józef (1893-1961), T. VII, s. 91
- Kłaczyński Kazimierz (1882-1941), T. III, s. 108
- Kłuczyński Marcin (1901-1984), T. VII, s. 91
- Kłuczyński Stanisław (1895-1936), T. IX, s. 98
- Kłuj Jan (1895-po 1963?), T. XI, s. 101
- Kłodziński Adam (1875-1957), T. XII, s. 80
- Kłosowski Andrzej (1895-1945), T. I, s. 96, T. II, s. 91
- Kłosowski Henryk (1901-1986), T. I, s. 97
- Kmieć Stanisław (1898-1965), T. XI, s. 101
- Knajdek Antoni (1897-1975), T. VII, s. 92
- Knapp Jan (1896-1974), T. XI, s. 102
- Knast Dionizy (1899-1972), T. II, s. 92; T. IX, s. 99
- Kniat Mikołaj (1879-1956), T. IX, s. 100
- Kobusiński Stefan (1899-1974), T. IV, s. 80; T. XIII, s. 85
- Kobusiński Wojciech (1897-1982), T. IV, s. 82; T. XIII, s. 86
- Kochanowicz Kazimierz Aleksander (1881-1944), T. XIII, s. 87
- Kociemba Franciszek (?-1919), T. VII, s. 94; T. XIII, s. 89
- Kocur Adam Bronisław (1894-1965), T. III, s. 109
- Koczorowski Karol hrabia, h. Rogala (1884-1952), T. IV, s. 82; T. XI, s. 103
- Koczorowski Maciej h. Rogala (1884-1928), T. IV, s. 84; T. XI, s. 104
- Koczorowski Napoleon h. Rogala (1861-1930), T. IV, s. 85; T. XI, s. 106
- Kodur Czesław (1896-1966), T. VI, s. 91
- Koehler Zygmunt Klaudiusz (1875-1941), T. X, s. 77
- Kokociński Hilary Franciszek (1877-1933), T. IX, s. 101
- Kokociński Józef (1900-1954), T. XII, s. 80
- Kolasiński Ambroży (1902-1977), T. VIII, s. 111
- Kolasiński Jerzy (1891-1970), T. V, s. 83; T. XII, s. 81
- Kolendowicz Wacław (1877-1949), T. III, s. 110
- Kołaczkiewicz Stanisław (1900-?), T. VII, s. 94; T. VIII, s. 111
- Kołodziej Antoni (1896-1970), T. I, s. 98
- Kołodziejowski Walenty (1899-1964), T. VIII, s. 112
- Kołpowski Antoni (1880-1957), T. VII, s. 94
- Kołpowski Tadeusz (1899-1978), T. VII, s. 95
- Komasiński Michał (1887-1971), T. III, s. 110
- Kominowski Stanisław (1900-?), T. VII, s. 95
- Komorowski Franciszek (1886-1956), T. V, s. 84

- Konarski Sylwester (ur. 1894), T. I, s. 98
 Konarzewski Daniel (1871-1935), T. V, s. 85
 Konewka Józef (1899-1940), T. II, s. 93
 Konicki Stanisław (1895-1977), T. VI, s. 92
 Konicki Sylwester (1899 – 1986), T. VI, s. 92
 Konieczny Antoni (1900-1980), T. III, s. 112
 Konieczny Jan (1892-1967), T. II, s. 94
 Konieczny Stanisław (1878-1946), T. II, s. 94
 Konieczny Stanisław (1894-1988), T. XII, s. 82
 Konieczny Stanisław (1898-1986), T. III, s. 112
 Konopka Józef (1896-?), T. VII, s. 96
 Konwerski Krzysztof Czesław (1896-1959), T. IX, s. 102
 Kończal Franciszek (1894-1940), T. I, s. 98
 Kończal Stanisław (1898-1958), T. IV, s. 86
 Kopa Andrzej (1879-1956), T. II, s. 95
 Kopaszewski Józef (1894-1982), T. VII, s. 96
 Kopczyński Józef (1896-1979), T. IV, s. 87
 Kopiński Leon Stanisław (1894-?), T. X, s. 78
 Koplński Władysław (1875-1937), T. V, s. 86; T. XII, s. 84
 Koralewski Leon (1885-1941), T. XI, s. 107
 Korbal Stanisław (1895-?), T. IV, s. 88
 Kordus Stanisław (1900-1977), T. XI, s. 107
 Korek Józef (1903-?), T. XIII, s. 89
 Kornobis Tadeusz (1896-1939), T. XI, s. 108
 Kornobis Wiesław (1900 -1969), T. VI, s. 93
 Kortus Ignacy (1897-1976), T. VII, s. 97
 Kosicki Czesław (1902-1980), T. V, s. 87
 Kosicki Józef (?-?), T. II, s. 98
 Kosicki Kazimierz (1900-1920), T. II, s. 98
 Kosicki Piotr (1896-1961), T. II, s. 99
 Kosicki Stanisław (1898-1949), T. VI, s. 93
 Kosicki Wawrzyn (1887-1955), T. II, s. 99
 Kosiński Feliks (1889-1974), T. V, s. 88
 Kosiński Wojciech (1897-1976), T. II, s. 100
 Kosmacz Andrzej (1894-1965), T. X, s. 79
 Kosmala Stanisław (1897-1973), T. II, s. 101
 Kosmowski Antoni (1899-1940), T. I, s. 98
 Kssowski Jan (1898-1919), T. IX, s. 104
 Kossowski Józef (1887-1967), T. V, s. 88
 Kostecki Bronisław (1893-1967), T. IX, s. 104
 Kostrzewa Stanisław (1896-1976), T. VI, s. 94
 Kostrzewski Józef (1892-1978), T. VII, s. 98
 Koszewski Stanisław (1895-1970), T. I, s. 99
 Koszuda Franciszek (1894-1977), T. XII, s. 85
 Koszutski (Leszczyc-Koszutski) Konstanty Albin (1882-1939), T. I, s. 99
 Kościański Michał (1889-1947), T. XI, s. 109
 Kośmider Stanisław (1889-1958), T. I, s. 101; T. XII, s. 85
 Kotlarek Walenty (1897-1979), T. VII, s. 98
 Kotlarski Bronisław (1893-1939), T. XIII, s. 90
 Kowalczyk Adam (1894-1940), T. I, s. 101
 Kowalczyk Adam Stefan (1896-1978), T. IX, s. 105
 Kowalczyk Antoni (1895-1980), T. X, s. 79
 Kowalczyk Franciszek (1890-1961), T. II, s. 102
 Kowalczyk Jan (1889-1942), T. VII, s. 99
 Kowalczyk Marcin (1899-1994), T. III, s. 113; T. VIII, s. 112
 Kowalczyk Stefan (1898-1955), T. I, s. 102
 Kowalewski Sylwester (1899-1985), T. VI, s. 95
 Kowalewski Zygmunt (1897-1944), T. VI, s. 95
 Kowalski Bolesław (1899-1982), T. X, s. 80
 Kowalski Franciszek (1875-1946), T. VII, s. 100
 Kowalski Franciszek (1900-1920), T. I, s. 102
 Kowalski Kazimierz Józef (1896-1972), T. V, s. 89
 Kowalski Stanisław (1900-1978), T. XIII, s. 91
 Kowalski Wierusz Ignacy (1872-1932), T. IX, s. 107
 Kowańdy Tomasz (1892-1981), T. XIII, s. 91
 Koza Franciszek (1893-?), T. VII, s. 101
 Koza Stanisław III (1882-1960), T. II, s. 103
 Kozak Antoni (1898-1919), T. V, s. 90
 Koziczyński Andrzej (1890-1974), T. VI, s. 96
 Kozierowski Stanisław, Dołęga z Kozieroga Lasczka Kozierowski, Kozierowski ze Skórzewa (1874-1949), T. VI, s. 97; T. XII, s. 86
 Kozłowski Jan (1894-1974), T. VI, s. 99
 Kozłowski Józef (1895-1967), T. XII, s. 88
 Kozłowski Marian (1895-1974), T. VII, s. 101
 Kozłowski Stanisław (1903-1990), T. I, s. 102
 Krajewski Andrzej (1891-1982), T. I, s. 103
 Krajewski Stanisław (1896-1981), T. IX, s. 108
 Kramarczyk Leon (1896-1984), T. I, s. 104
 Kramer Franciszek (1899-1946), T. II, s. 103
 Kramer Ludwik (1900-1972), T. II, s. 104
 Kramski Walenty (1899-?), T. VII, s. 102
 Kranz Józef (1884-1939), T. IV, s. 90
 Kraska Alojzy (1893-1970), T. IX, s. 109

- Krauze Edmund (1879-1919), T. XIII, s. 92
 Krawczyński Franciszek (1894-1976), T. II, s. 104
 Krawiec Michał (1899-1943?), T. VIII, s. 113
 Krenz Paweł (1896-1955), T. II, s. 105
 Kręć Stanisław (1893-1984), T. XII, s. 89
 Kręczyński Franciszek (1885-1961), T. IV, s. 90
 Kroll Jan (1898-1996), T. IV, s. 91
 Kroma Jan (1886-1964), T. IX, s. 109
 Kromrych Stanisław (1897-?), T. X, s. 81
 Król Bolesław (1898-1942), T. II, s. 106
 Król Ignacy (1891-1962), T. III, s. 113
 Król Władysław (1896-1945), T. III, s. 115
 Króliczak Wojciech (1893-1976), T. V, s. 91; T. XII, s. 90
 Królikowski Józef (1890-1968), T. VIII, s. 114; T. IX, s. 110
 Kruk Antoni (1896-1949), T. VI, s. 100
 Kruk Franciszek (1891-1964), T. VI, s. 101
 Krukowski Albin (1902-1982), T. III, s. 116
 Krumrey Franciszek (1902-1974), T. VI, s. 102
 Krupczyński Ignacy (1901-1940), T. X, s. 82
 Krupka Franciszek (1895-1967), T. VII, s. 103
 Krupka Franciszek (1902-1987), T. VII, s. 103
 Kruppiak Edmund (1890-1944), T. VIII, s. 114
 Kruska Leon (1897-1960), T. IV, s. 92; T. VII, s. 104
 Kruszona Franciszek (1897-1961), T. X, s. 84
 Kruszona Wawrzyn (1897-1972), T. XIII, s. 94
 Kryger Marian (1901-1982), T. V, s. 92
 Kryjon Franciszek (1901-1987), T. V, s. 94
 Krysmann Stanisław (1902-?), T. VII, s. 105
 Kryszak Walenty (1897-1920), T. I, s. 104
 Krzesiński Stefan (1897-1960), T. I, s. 105
 Krzewina Zygmunt (1898-1976), T. I, s. 105; T. II, s. 107
 Krzykała Florian (1901-1941), T. V, s. 95
 Krzykała Wawrzyn (1871-1941), T. I, s. 107
 Krzywiński Witold Aleksander (1895-1940), T. X, s. 85
 Krzyżankiewicz Mieczysław (1882-1952), T. III, s. 117
 Krzyżanowski Franciszek (1861-1947), T. VII, s. 106
 Krzyżosiak Antni (1895-1950), T. IX, s. 111-112
 Księżniakiewicz Walenty (1892-1970), T. IV, s. 93
 Ksycki Antoni (1893-1979), T. XII, s. 91
 Ksycki Bronisław (1901-1974), T. VIII, s. 115
 Ksycki Stanisław (1898-?), T. XIII, s. 94
 Ksycki Sylwester (1897-1976), T. XII, s. 92
 Ksycki Teodor (1896-1962), T. XII, s. 93; T. XIII, s. 95
 Kubacki Antoni (1880-1956), T. I, s. 108
 Kubacki Jan (1885-1953), T. XI, s. 111
 Kubala Jan (1897-1968), T. XI, s. 112
 Kubala Marcin (1885-1972), T. VII, s. 108
 Kubera Czesław Antoni (1894-1965), T. I, s. 108
 Kubiak Jan (1899-1972), T. XII, s. 94; T. XIII, s. 95
 Kubiak Kazimierz (1898-1982), T. XIII, s. 96
 Kubiak Maksymilian (1891-1970), T. VII, s. 108
 Kubiak Stefan (1898-1974), T. IX, s. 112-113
 Kubiak Władysław (1878-?), T. VII, s. 109
 Kubicki Kazimierz (1869-1945), T. VI, s. 103
 Kubicki Leon (1871-1961), T. VII, s. 109
 Kubski Stanisław (1876-1942), T. IX, s. 113
 Kucal Czesław (1903-1973), T. III, s. 120
 Kuczowski Władysław (1898-1942), T. II, s. 109; T. III, s. 121; T. XIII, s. 97
 Kudlaszyk Józef (1891-1977), T. VII, s. 110
 Kudliński Stanisław (1897-1982), T. IX, s. 115
 Kufel Józef (1897-1976), T. VIII, s. 116
 Kuffel Walenty (1880-?), T. VIII, s. 116
 Kuik Jan (1895-1970), T. VII, s. 111
 Kuik Józef (1897-1969), T. VI, s. 104
 Kuik Józef (1899-1977), T. VII, s. 111
 Kuik Stanisław (1898-1951), T. VII, s. 113
 Kujawa Franciszek (1893-1976), T. I, s. 108
 Kujawa Ludwik (1900-1966), T. II, s. 110
 Kukawka Wojciech (1895-1990), T. IX, s. 115
 Kukiela Stanisław (1894-1974), T. VI, s. 106
 Kulas Jakub (1899-1962), T. VIII, s. 117
 Kulawski Teofil (1894-1960), T. IX, s. 116
 Kulczyński Władysław (1898-?), T. IV, s. 93
 Kuliński Franciszek (1899-1981), T. VI, s. 107
 Kuliszak Stanisław (1882-1939), T. IV, s. 95
 Kulka Wincenty (1897-1963), T. IX, s. 117
 Kulse Leonard (1893-1940), T. VI, s. 108
 Kupczyk Andrzej (1889-1991), T. X, s. 87
 Kupka Sylwester (1897-1969), T. IV, s. 96
 Kurczewski Piotr (1890-1983), T. I, s. 109
 Kurczewski Władysław (1898-1979), T. II, s. 111
 Kurkowiak Piotr (1900-1964), T. IV, s. 97; T. VIII, s. 117

- Kurnatowska Maria z domu Mielżyńska (1869-1925), T. II, s. 112
- Kuroszyk Piotr (1879-1947), T. I, s. 109
- Kurowski Aleksander (1879-1958), T. I, s. 110; T. VIII, s. 118
- Kurpisz Leon (1900-1919), T. V, s. 95
- Kurzwaski Józef (1870-1925), T. I, s. 110
- Kurzawa Józef (1900-1973), T. X, s. 88
- Kusz Józef (1896-1919), T. II, s. 113
- Kuśnierczak Jan (1893-1977), T. IV, s. 97
- Kutschenreiter Otto (1876-1919), T. XI, s. 113
- Kutzner (Kucner) Jan (1900-1973), T. VII, s. 113
- Kwasek Jerzy (1900-1994), T. III, s. 122
- Kwaśniewski Józef (1898-1975), T. XII, s. 94
- Kwiatkowski Stanisław (1890-1976), T. VI, s. 109
- Kwiatkowski Wiktor (1901-1978), T. V, s. 95
- Kwiatkowski Wojciech (1893-1919), T. VI, s. 110
- Kycler Stanisław (1897-1982), T. IX, s. 118-119
- L.**
- Lakner (Lackner) Marian (1880-1936), T. III, s. 126
- Landzwójczak Jan (1893-1979), T. VIII, s. 119
- Lange Julian Bolesław (1873-1954), T. V, s. 96
- Lange Marian Józef (1901-1943), T. I, s. 112, T. II, s. 114
- Langowicz Ludwik (1897-1974), T. IX, s. 119
- Lasik Stanisław (1897-1963), T. IV, s. 98
- Laskowski Jan (1872-1939), T. VI, s. 110
- Laskowski Maksymilian (1896-1945), T. X, s. 89
- Latanowicz Marcin (1897-1985), T. III, s. 127
- Latoński Stanisław (1893-1942), T. IV, s. 99
- Lebiedziński Franciszek (1898-1980), T. XII, s. 95
- Lechna Andrzej (1894-1943), T. III, s. 127
- Lechna Antoni (1890-?), T. VII, s. 114
- Lechna Bartłomiej (1895-?), T. VII, s. 114
- Lechna Jan (1879-1945), T. VII, s. 115
- Lechna Wiktor (1898-1971), T. II, s. 115; T. XI, s. 113
- Lechna Wojciech (1856-1920), T. VII, s. 115
- Lehmann Michał (1900-1956), T. VII, s. 116
- Lehmann Wincenty (1898-1982), T. VII, s. 116
- Leis Stanisław (1886-1970), T. XIII, s. 98
- Lemański Franciszek (1894-1974), T. XIII, s. 98
- Lemański Piotr (1892-1970), T. VII, s. 117
- Lemański Walenty (1900-1919), T. VI, s. 111
- Leopold Wincenty (1891-1974), T. III, s. 128
- Leporowski Piotr (1898-1966), T. VIII, s. 121
- Lester Władysław (1898-1941), T. II, s. 116
- Leszczyński Leon (1880-1950), T. I, s. 112
- Leśny Stanisław (1894-1977), T. III, s. 129
- Lewandowski Franciszek (1899-1977), T. XIII, s. 100
- Lewandowski Ignacy (1895-1982), T. IV, s. 100
- Lewandowski Włodzimierz Aleksander Marian (1894-1940), T. XII, s. 96
- Lewandowski Zenon Eugeniusz (1859-1927), T. I, s. 113
- Ligarzewski Apoloniusz (1895-1921), T. VIII, s. 122
- Ligarzewski Mieczysław (1891-1939), T. VIII, s. 123
- Ligarzewski Zygmunt (1893-1957), T. VIII, s. 125
- Linadzewski Bernard (1893-1970), T. XI, s. 114
- Linke Antoni (1902-1982), T. VI, s. 112
- Linkowski Waclaw (1893-1976), T. X, s. 90; T. XI, s. 114
- Lipiński Walenty (1897-1978), T. V, s. 98
- Lis Idzi (1883-1969), T. VII, s. 117
- Lis Wincenty (1890-1944), T. IV, s. 101
- Lis Władysław (1900-1980), T. III, s. 129
- Lisiak Ludwik (1896-1986), T. XIII, s. 100
- Lisiak Marcin (1898-1954), T. VIII, s. 129
- Lisiak Walenty (1900-1976), T. VII, s. 118
- Lisiecki Bolesław (1885-1954), T. I, s. 114
- Lisiecki Franciszek (1899-1986), T. IX, s. 120
- Lisiecki Hieronim (1899-1980), T. VI, s. 113
- Lisiewicz Franciszek (1890-1972), T. XI, s. 115
- Lisiewicz Józef (1901-1984), T. XI, s. 116
- Lissowski Antoni (1889-1977), T. III, s. 130
- Litwiński Wiktor (1873-1952), T. III, s. 130
- Liwerski Edward (1895-1972), T. VI, s. 115
- Londońska Maria Tekla z d. Dutkiewicz (1892-1978), T. I, s. 115
- Lorczak Zygmunt (1898-1942), T. X, s. 90
- Lorenz Antoni (1893-1974), T. VII, s. 119
- Lorenz Waclaw (1892-1919), T. XI, s. 117
- Lorkiewicz Michał (1897-1991), T. V, s. 99; T. IX, s. 122

- Lose Stanisław (1899-1970), T. V, s. 101
 Lowak Henryk (1885-1958), T. I, s. 116
 Lubiatowski Wincenty (1899-1977), T. X, s. 91
 Lubryka Władysław (1900-1979), T. V, s. 105
 Lucińska Monika (1900-1988), T. IX, s. 124
 Ludwiczak Antoni (1901-1958), T. I, s. 116
 Lulczyński Jan (1886-1919), T. II, s. 116
 Luliński Teodor (1884-1968), T. VII, s. 120
 Lupa Franciszek (1896-1972), T. IX, s. 125
 Lupa Stanisław (1899-1945), T. XI, s. 118
 Lutomski Walenty (1900-1992), T. XII, s. 100
 Lutomski Wawrzyn (1895-1919), T. XIII, s. 105
- Ł.**
 Łakomy Edward (1894-1939), T. XIII, s. 106
 Łamaszewski Franciszek Adam (1894-1981), T. IV, s. 102
 Łapacz Józef (1899-?), T. IV, s. 103
 Łaszczyński Walenty (1896-1975), T. III, s. 132
 Łaszczyński Wojciech (1897-1961), T. II, s. 116
 Łażewski Stefan (1895-1919), T. XII, s. 101; T. XIII, s. 107
 Łącki-Korzbok Stanisław (1866-1937), T. IV, s. 105
 Lech Stanisław (1892-1962), T. X, s. 92
 Łobza Waclaw (1900-1968), T. VI, s. 116
 Łojek Józef (1893-1981), T. IV, s. 107
 Łopatyn Mikołaj (1893-1969), T. X, s. 92
 Łozowski Franciszek (1901-1932), T. IX, s. 126
 Łożyński Józef (1878-1965), T. IX, s. 128
 Łubieński Antoni (1893-1941), T. XI, s. 118
 Łuczak Bolesław (1901-1940), T. X, s. 93
 Łuczak Józef (1898-1975), T. III, s. 132
 Łuczak Walenty (1898-1983), T. V, s. 105
 Łuczewski Bernard (1903-1989), T. V, s. 109
 Łuczka Wojciech (1895-1949), T. VIII, s. 130
 Łukaszewski Franciszek (1894-1948), T. VI, s. 116
 Łukaszewski Franciszek (1898-1968), T. VII, s. 120
 Łukaszewski Paweł (1900-1967), T. VII, s. 121
 Łukowicz Stefan Szczepan (1894-1941), T. IV, s. 107; T. XI, s. 120
 Łusiewicz Stefan (1888-1958), T. IV, s. 108
- Łusiewicz Wojciech (1895-1979), T. XII, s. 101
 Łuś Franciszek (1885-?), T. I, s. 116
 Łysiak Stanisław (1885-1964), T. X, s. 94
- M.**
 Machaj Józef (1903-1988), T. I, s. 117
 Machajewski Franciszek (1897-1970), T. IV, s. 109
 Machajewski Marian (1899-1975), T. IV, s. 109
 Machajewski Stanisław (1900-1965), T. IV, s. 111; T. V, s. 111
 Machowiak Franciszek (1890-1975), T. III, s. 133
 Machowiak Jan (1899-1919), T. III, s. 134
 Machowski Jan (1894-1972), T. II, s. 117
 Machoy Hipolit (1893-1970), T. V, s. 113
 Machoy Jan (1900-1980), T. XIII, s. 108
 Machoy Maria (1894-1951), T. IV, s. 112
 Maciaszek Stanisław (1872-1930), T. II, s. 118
 Maciejewski Antoni (1901-1982), T. IX, s. 129
 Maciejewski Roman (1898-1982), T. X, s. 95
 Maćkowiak Andrzej (1900-1940), T. VII, s. 121
 Maćkowiak Antoni (1899-1993), T. XIII, s. 109
 Maćkowiak Edmund (1901-1940), T. I, s. 117
 Maćkowiak Jan (1873-1965), T. XIII, s. 110
 Maćkowiak Jan (1894-1967), T. XII, s. 102
 Maćkowiak Marcin (1897-1942), T. XIII, s. 111
 Maćkowiak Stanisław (1891-1971), T. VI, s. 117
 Maćkowiak Stanisław (1895-1959), T. XI, s. 121
 Madalińska Maria (1885-1965), T. XII, s. 103; T. XIII, s. 111
 Maeusel Antoni (1883-1947), T. II, s. 119; T. XI, s. 121
 Magowski Jan (1899-1951), T. VI, s. 119
 Magowski Mieczysław (1886-1964), T. VI, s. 119
 Magowski Władysław (1890-1961), T. VI, s. 120
 Maik Jan (1892-1967), T. VII, s. 122; T. XIII, s. 112
 Maik Ludwik (1899-1971), T. IV, s. 113
 Maj Jan Andrzej (1895-1919), T. VI, s. 121
 Majchrzak Józef (1902-1975), T. III, s. 134

- Majchrzak Stanisław (1886-1967), T. VII, s. 122
- Majchrzycki Mieczysław (1900-1973), T. XIII, s. 113
- Majewicz Feliks (1901-1990), T. III, s. 135; T. V, s. 114
- Majewski Feliks (1890-1919), T. VIII, s. 132
- Majewski Walery (1905-1999), s. T. I, 118
- Małagowski Stanisław (1899-2002), T. IX, s. 129-131
- Malicki Tomasz (1901-1980), T. VII, s. 123
- Malicki Jan (1879-1936), T. VIII, s. 133
- Maliński Kazimierz (1872-1928), T. IX, s. 131
- Mallow Bogdan (1902-1944), T. IV, s. 113
- Mallow Wiktor Emanuel (1861-1933), T. IV, s. 114
- Malujdy Bolesław (1898-1991), T. XIII, s. 114
- Małecki Jan (1894-1964), T. X, s. 96
- Małecki Lucjan (1899-1979), T. I, s. 118
- Małecki Stanisław (1894-1973), T. X, s. 97
- Małecki Tomasz (1895-1984), T. IV, s. 115
- Małecki Walerian (1896-1971), T. XIII, s. 115
- Małecki Wojciech (1897-1968), T. I, s. 119; T. XII, s. 104
- Małek Władysław (1864-1935), T. IV, s. 116
- Małuszek Jan Antoni (1889-1977), T. VI, s. 121
- Mały Stefan (1888-?), T. VII, s. 124
- Małyszczak Ludwik (1898-1983), T. III, s. 135
- Mańczak Józef (1896-1940), T. V, s. 115
- Mańczak Ludwik (1884-1945), T. I, s. 120
- Mańczak Marcin (1892-?), T. VIII, s. 135
- Marchelek Piotr (1900-?), T. VII, s. 125
- Marciniak Franciszek (1900-1999), T. XII, s. 104
- Marciniec Józef (1890-1971), T. VII, s. 125
- Marcinkowski Roman (1874-1929), T. I, s. 120
- Marcinkowski Stanisław (1882-1939), T. III, s. 136
- Marczyński Feliks (1895-1940), T. IX, s. 134; T. XI, s. 123
- Marendowski Franciszek (1894-1984), T. XI, s. 125; T. XIII, s. 116
- Markiewicz Stanisław (1891-1979), T. X, s. 98
- Markwitz Władysław (1897-1992), T. VI, s. 123
- Marosz Władysław (1901-2000), T. III, s. 137
- Marszał Wiesław (1896-1963), T. I, s. 121
- Marszałek Paweł Jan Tymoteusz (1891-1962), T. I, s. 122
- Martenka Wiktor (1900-1985), T. VIII, s. 135
- Maryński Felician (1892-1920), T. I, s. 123
- Marzyński Antoni (1897-1963), T. II, s. 120
- Masiakowski Leon (1892-1939), T. VII, s. 128
- Masłek Antoni (1900-1973), T. XIII, s. 116
- Masłek Stanisław (1887-1952), T. XIII, s. 117
- Masłowski Zygmunt (1897-1932), T. IV, s. 116
- Maszek Feliks (1892-1941), T. XII, s. 105; T. XIII, s. 119
- Maszek Franciszek (1903-1977), T. VIII, s. 136
- Maszek Teodor (1882-1940), T. VIII, s. 137; T. IX, s. 136
- Mataczyński Roman (1892-1970), T. III, s. 139
- Matuszak Stanisław (1900-1966), T. X, s. 99; T. XI, s. 126
- Matuszak Walenty (1887-1971), T. VIII, s. 137
- Matuszek Stanisław (1898-1970), T. V, s. 116; T. VI, s. 124
- Matuszewski Ignacy (1895-1987), T. III, s. 141; T. VIII, s. 138
- Matuszewski Jan (1895-1978), T. VII, s. 132
- Matuszewski Marcin (1900-1995), T. VII, s. 132
- Matuszewski Michał (1896-1976), T. XIII, s. 119
- Matuszewski Stanisław (1900-1973), T. VII, s. 133
- Matysiak Bronisław (1899-1973), T. VIII, s. 139
- Matysiak Gracjan (1897-1987), T. IV, s. 117
- Matysiak Szczepan (1880-?), T. VII, s. 134
- Matysik Jan (1897-1973), T. IX, s. 137
- Mausch Kazimierz (1891-1927), T. V, s. 117; T. VI, s. 125
- May Józef (1893-1977), T. IV, s. 118; T. XI, s. 127
- May Stefan (1890-1940), T. VIII, s. 140
- May Stanisław (1892-1979), T. XII, s. 106
- Mayer Wacław (1872-1930), T. VIII, s. 142
- Mazurek Józef (1897-1979), T. VIII, s. 144
- Mazurkiewicz Roman (1887-1969), T. VIII, s. 145
- Mąderek Stanisław (1902-1961), T. VI, s. 126
- Madry Franciszek (1895-1941), T. VIII, s. 146
- Mądry Wincenty (1879-1962), T. II, s. 121
- Mądry Władysław (1900-1969), T. VII, s. 134
- Malerowicz Marian (1899-1952), T. IX, s. 137

- Mellenbrock Edmund Marian (1892-1977), T. VI, s. 127
- Mencel Jan (1897-1936), T. XIII, s. 120
- Menczyński Michał (1900-1986), T. V, s. 118
- Mendelski Leonard (1890-1940), T. X, s. 100
- Mende Edmund (1875 – 1933), T. II, s. 122
- Menzel Antoni (1903-1982), T. III, s. 141
- Mertyn Józef (1893-1972), T. IX, s. 138
- Mędlewski Julian (1896-1975), T. III, s. 142
- Mędlewski Wiktor (1861-1924), T. III, s. 143
- Miałka Wawrzyn (1890-1973), T. VIII, s. 148
- Michalak Walenty (1890-1962), T. III, s. 143
- Michalczak Stanisław (1897-1963), T. X, s. 102
- Michalczyk Antoni (1900-1988), T. V, s. 119
- Michalczyk Ignacy (1897-1940), T. VIII, s. 149
- Michalczyk Stanisław (1892-1940), T. VI, s. 128
- Michalski Andrzej Józef (1882-1960), T. I, s. 123
- Michalski Antoni (1880-1969), T. XIII, 120
- Michalski Antoni (1885-1965), T. II, s. 123
- Michalski Franciszek (1899-1940), T. VII, s. 134
- Michalski Jakób (1887-1952), T. VIII, s. 150
- Michalski Jan (1886-1949), T. II, s. 123
- Michalski Jan (1899-1945), T. IV, s. 119
- Michalski Józef (1900-1994), T. I, s. 124
- Michalski Kazimierz (1883-1956), T. I, s. 125
- Michalski Piotr (1895-1962), T. I, s. 127
- Michalski Stanisław Leon (1882 – 1953), T. II, s. 124; T. XI, s. 129
- Michalski Stefan (1872-1926), T. VI, s. 129
- Michalski Walenty (1890-1984), T. XII, s. 107
- Michałowski Franciszek (1898-1990), T. II, s. 125; T. VII, s. 136
- Michałowski Ignacy (1871-1945), T. III, s. 144
- Michałowski Nikodem (1896-1987), T. I, s. 127
- Mickiewicz Wincenty (1867-1940), T. II, s. 130
- Mieczkowski Leon (1871-1931), T. V, s. 120
- Miedziński Stanisław (1894-1945?), T. IV, s. 120
- Mielcarek Antoni (1899-1970), T. II, s. 126
- Mielcarek Jan (1898-1989), T. II, s. 127
- Mielżyński Jan (1900-1986), T. VIII, s. 150
- Mieszala Jan (1897-1948), T. VII, s. 137
- Miękus Józef (1891-1945), T. IV, s. 121
- Migaszewski Antoni (1900-?), T. II, s. 128
- Migdalek Stanisław (1892-1940), T. VIII, s. 151
- Miklaszewski Włodzimierz (1897-1919), T. I, s. 128
- Mikoliński Kazimierz (1894-1965), T. VI, s. 130
- Mikołajczak Ludwik (1898-1979), T. I, s. 128
- Mikołajczak Stanisław (1900-1970), T. XI, s. 130
- Mikołajczak Tomasz (1879-1955), T. V, s. 121; T. VIII, s. 152
- Mikołajczak Wojciech (1898-1972), T. XI, s. 131
- Mikołajczyk Stanisław (1895-1971), T. VI, s. 131
- Mikołajewicz Stanisław (1901-1919), T. IV, s. 122; T. XI, s. 131
- Mikołajewski Niepomucen (1877-1962), T. VIII, s. 153
- Milewska Lucyna Józefa Antonina (1889-1920), T. VII, s. 137
- Milewska Sabina (1893-1965), T. VII, s. 138
- Milewski Alfred Witold Teofil (1893-1959), T. VII, s. 138
- Milewski Jan (1893-1971), T. II, s. 128
- Milewski Jan Maria (1894-1964), T. XIII, s. 121
- Milewski Janusz Witold (1887-1953), T. VII, s. 140
- Milewski Józef (1892-1940), T. VI, s. 131; T. VII, s. 141
- Milewski Ludwik (1869-1940), T. II, s. 129
- Milewski Michał (1875-1935), T. IV, s. 122
- Milewski Witold (1891-1931), T. VII, s. 142
- Minkwitz Maksymilian (1876-1945), T. IX, s. 139
- Miński Stefan (1900-1987), T. V, s. 121; T. XII, s. 108
- Mirecki Stanisław Piotr (1895-1940), T. IX, s. 140; T. XI, s. 132
- Mischke Wincenty ps. Henryk Miśliwiecki, Jan Mayer (1894-1969), T. XIII, s. 122
- Misiak Adam (1892-1974), T. XIII, s. 125
- Misiek Stanisław (1901-1998), T. I, s. 129
- Misterski Władysław (1898-1979), T. X, s. 103
- Miškiewicz Antoni (1890-1977), T. IV, s. 123
- Mizera Antoni (1892-1972), T. I, s. 130; T. V, s. 122

- Młynarz Józef (1895-1947), T. V, s. 122
Mnich Franciszek (1888-1972), T. VII, s. 143
Mocek Ludwik (1906-1990), T. IV, s. 124
Mocek Szymon (1888-1960), T. I, s. 130; T. VIII, s. 154
Moczko Ludwik (1877-1949), T. I, s. 131
Moder Wojciech (1891-1972), T. III, s. 145
Modlibowski Józef Walenty (1889-1942), T. III, s. 145; T. VI, s. 132
Modrak Hieronim (1892-?), T. I, s. 132
Modrzyk Stanisław (1898-1980), T. II, s. 131
Molenda Bolesław (1895-1977), T. VII, s. 144
Molik Jan (1900-1985), T. VII, s. 146
Mołdzyk Emil (1900-1961), T. VII, s. 149
Morawski Czesław (1882-1954), T. III, s. 146
Morawski Kazimierz (1884-1934), T. III, s. 146
Mosiewicz Władysław (1880-?), T. III, s. 147
Moś Ignacy (1872-1959), T. I, s. 132
Motała Władysław (1886-1974), T. VI, s. 134
Mroczkiewicz Leon Julian (1900-1971), T. XI, s. 133
Mroczyk Władysław (1898-1971), T. VIII, s. 154
Mroczyński Bronisław (1900-1996), T. X, s. 105; T. XI, s. 135
Mroczyński Franciszek (1898-1975), T., s. 141
Mróz Józef (1898-1986), T. VI, s. 135
Mruk Antoni (1894-1978), T. VIII, s. 155
Multańska Ignacy (1897-1984), T. IV, s. 125; T. VIII, s. 157
Murawski Marian (1895-1950), T. XIII, s. 125
Musiał Franciszek (1900-1973), T. II, s. 132,
Musioł Stefan (1897-1987), T. II, s. 134,
Muszyński Józef (1899-1978), T. VI, s. 136
Muszyński Stanisław (1900-1969), T. IX, s. 142
Muszyński Szczepan (1890-1939), T. I, s. 133,
Mycielski Wojciech (1892-1940), T. IX, s. 143
Myszak Stanisław (1897-1966), T. IV, s. 125
Mytko Józef (1898-1979), T. VII, s. 150
- N.**
Nadolny Leon (1897-1978), T. V, s. 123
Najdoch Stanisław (1897-1974), T. VI, s. 137
Najgrakowski Stefan Antoni (1897-1946), T. XII, s. 109
Namysł Jan (1882-1942), T. VIII, s. 158
Namysłowski Czesław (1890-1956), T. VI, s. 137
Napiecek Leon (1899-1975), T. III, s. 148
Napieralski Bolesław (1894-1953), T. VII, s. 150
Napierała Jan (1897-?), T. VIII, s. 159
Napierała Klemens (1900-1986), T. III, s. 150
Napierała Michał (1900-1968), T. XI, s. 136
Napierała Roman (1876-1941), T. II, s. 135
Napierała Stefan (1890-?), T. VIII, s. 160
Napierała Waclaw (1893-1951), T. VII, s. 151
Narozny Stanisław (1888-1929), T. I, s. 133
Nawracała Stanisław (1898-1983), T. VI, s. 138
Nawrocik Franciszek (1901-1920), T. II, s. 136
Nawrocik Jan (1895-1920), T. I, s. 133
Nawrocki Ludwik (1893-1964), T. VI, s. 139
Nawrocki Władysław herbu Lubicz (1890-1940), T. XIII, s. 126
Niedbalski Jan (1899-1992), T. VI, s. 140
Niedziela Jan (1896-1945), T. IX, s. 144
Niedzielski Ignacy (1890-1969), T. VII, s. 151
Niedźwiedziński Bronisław (1882-1946), T. III, s. 151
Niedźwiedziński Ignacy (1873-1941), s. 152
Niegolewska Wanda (1877-1970), T. I, s. 134
Niegolewski Stanisław (1899-2002), T. X, s. 106
Niełacny Franciszek (ur. 1899), T. I, s. 136
Niemier Stanisław (1899-1949), T. V, s. 125
Niesobski Leon (1897-1967), T. I, s. 136
Niesobski Władysław (1897-1945), T. V, s. 126
Nietrzepka Ignacy (1892-1980), T. I, s. 137
Nietzsche Roman (1876-1947), T. II, s. 136
Nieznany Powstaniec Wielkopolski – Grób Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego w Bydgoszczy, T. III, s. 153
Niezychowski Kazimierz (1892-1987), T. V, s. 127; T. XI, s. 137; T. XII, s. 112
Nijkal Franciszek (1894-1940), T. XIII, s. 132
Niklas Jan (1893-1961), T. VI, s. 141
Nitka Józef (1900-1959), T. VIII, s. 160
Nitsche Wojciech Albert (1895-1965), T. X, s. 108
Nogalski Wincenty (1899-1981), T. XI, s. 139
Norkiewicz Andrzej (1899-1974), T. VI, s. 142
Norkowski Bernard (1901-1975), T. IX, s. 144
Nowacki Antoni (1900-1994), T. VI, s. 142
Nowacki Izydor (1902-?), T. XIII, s. 133
Nowacki Szczepan (1899-1979), T. IX, s. 145
Nowacki Walenty (1900-1965), T. X, s. 108

- Nowacki Wojciech (1901-1986), T. X, s. 109
 Nowaczyk Franciszek (1898-1978), T. VII, s. 152
 Nowaczyk Franciszek (1899-1983), T. II, s. 137
 Nowaczyk Ludwik (1902-1940), T. VI, s. 143
 Nowaczyk Władysław (1896-1919), T. II, s. 138
 Nowaczyk Wojciech (1896-1980), T. II, s. 139
 Nowaczyński Wincenty (1883-1940), T. IX, s. 146
 Nowak Antoni (1887-1962), T. XII, s. 114; T. XIII, s. 133
 Nowak Antoni (1896-1988), T. II, s. 140
 Nowak Franciszek (1889-1945), T. III, s. 157
 Nowak Franciszek (1900-1974), T. VII, s. 153
 Nowak Ignacy (1887-1966), T. XIII, s. 134
 Nowak Ignacy (1891-1940), T. VIII, s. 161
 Nowak Jan (1894 – 1940), T. II, s. 140
 Nowak Jan (1897-1968), T. VIII, s. 162
 Nowak Jan (1899-1977), T. VII, s. 153
 Nowak Jan (1900-1919), T. IX, s. 148
 Nowak Michał (1900-1976), T. VI, s. 144
 Nowak Mieczysław (1873-1972), T. X, s. 111
 Nowak Mikołaj (1889-1972), T. II, s. 141
 Nowak Stanisław (1883-1939), T. III, s. 158
 Nowak Stanisław (1892-?), T. VII, s. 154
 Nowak Stanisław (1895-1982), T. IX, s. 149
 Nowak Tadeusz (1898-1942), T. II, s. 142
 Nowak Teofila z domu Bonia (1902-1984), T. VII, s. 154
 Nowak Walenty (1895-1979), T. IX, s. 149
 Nowak Władysław (1899-?), T. VII, s. 155
 Nowak Władysław (1900-1977), T. IX, s. 151
 Nowakowski Feliks (1899-1970), T. XIII, s. 136
 Nowakowski Franciszek (1892-1973), T. VI, s. 145
 Nowakowski Jan (1901-1975), T. IX, s. 152
 Nowakowski Michał (1896-1931), T. XII, s. 115
 Nowicki Alojzy (1899-1978), T. VII, s. 156; T. VIII, s. 163
 Nowicki Andrzej (1877-1950), T. II, s. 143
 Nowicki Andrzej (1895-1976), T. VII, s. 156
 Nowicki Edmund (ur. 1891-1969), T. I, s. 137; T. V, s. 128
 Nowicki Leon (1887-1973), T. XI, s. 140
 Nowicki Ludwik (1885-1978), T. V, s. 129
 Nowicki Roman (1900-1984), T. IX, s. 152
 Nyka Ignacy (1899-1977), T. V, s. 129
 Nykiel Kazimierz (1895-1942), T. II, s. 143
- O.**
 Obiora Józef (1900-1988), T. XII, s. 116
 Obrębowicz Mieczysław (1889-1920), T. I, s. 137; T. VIII, s. 163
 Obrębowicz Tadeusz (1885-1940), T. I, s. 138; T. XII, s. 116
 Ochocki Stanisław (1897-1981), T. III, s. 158
 Ogrodowicz Antoni (1892-1970), T. I, s. 139
 Ogrodowski Waclaw (1903-1969), T. I, s. 140
 Ogurkowski Czesław Bernard (1894-1966), T. IX, s. 153
 Okoniewski Wincenty (1894-1979), T. I, s. 140; T. XII, s. 118
 Okoniewski Wojciech (1894-1969), T. II, s. 144
 Okrański Paweł (1893-1971), T. VI, s. 146; T. XII, s. 118
 Okupniak Tomasz (1895-?), T. IV, s. 126
 Olejniczak Jan (1887-1973), T. IX, s. 155
 Olejniczak Walenty (1897-?), T. I, s. 141
 Olekszak Stanisław Józef (1900-1933), T. I, s. 142
 Olejniczak Andrzej (1901-1988), T. VI, s. 147
 Olejnik Michał (1895-1984), T. IV, s. 128
 Olejnik Wojciech (1899-1929), T. IV, s. 129
 Oliński Stanisław (1898-1985), T. X, s. 111
 Olszanowski Ludwik (1899-1995), T. VI, s. 148
 Olszewska Maria (1900-1989), T. III, s. 160
 Olszewski Alfons (1899-1940), T. IX, s. 156; T. XI, s. 140
 Olszewski Ludwik (1897-1987), T. II, s. 146; T. XI, s. 141
 Olszewski Władysław (1895-1943), T. III, s. 162
 Omiński Stefan (1889-1967), T. I, s. 142
 Opalski Zbigniew (1900-1946), T. IX, s. 157
 Orchołski Władysław (1895-1987), T. IX, s. 158
 Oreś Michał (1898-1997), T. I, s. 143
 Orlikowski Feliks (1900-1997), T. XII, s. 120
 Orłowski Józef (1899-1919), T. XII, s. 120
 Orłowski Zdzisław (1892-1982), T. III, s. 164
 Orzałkiewicz Józef (1900-1989), T. VII, s. 157
 Orzeł Władysław (1892-1963), T. IV, s. 130
 Oses Andrzej (1897-1990), T. X, s. 113
 Oses Leon (1900-1958), T. X, s. 114

- Osesek Jan (1875-1928), T. IX, s. 159
 Osmański Franciszek (1886-1959), T. I, s. 143
 Osowski Ludwik (1900-?), T. VII, s. 158
 Osowski Tomasz (1899-1986), T. V, s. 131; T. XII, s. 121
 Ostroń-Gorzeński Zbigniew (1869-1926), T. II, s. 147
 Ostrowski Stanisław (1893-1976), T. X, s. 116
 Owczarski Józef (1893-1940), T. I, s. 144
 Owczarzak Antoni (1893-1984), T. XII, s. 122
 Owczarzak Władysław (1898-1987), T. VIII, s. 164
 Owoc Wincenty (1891-1960), T. I, s. 144
 Ozdyk Franciszek (1897-1919), T. III, s. 166
- P.**
 Pachciarz Franciszek (1899-1976), T. II, s. 149
 Pacholczak Franciszek (1897-1976), T. X, s. 117
 Pacholski Andrzej (1897-1930), T. I, s. 145; T. XIII, s. 137
 Pachura Leon (1895-1967), T. VI, s. 149
 Pacyński Władysław (1895-1980), T. VII, s. 158
 Paderewski Ignacy Jan (1860-1941), T. V, s. 132
 Pajkert Jan (1886-?), T. I, s. 145; T. XIII, s. 137
 Pajkert Stanisław (1899-1986), T. VI, s. 150
 Pajzdowski Antoni (1884-1937), T. III, s. 168
 Palacz Adam (1902-1958), T. I, s. 146
 Paluch Mieczysław (1882-1942), T. V, s. 133
 Panewicz Roman (1874-1945), T. IX, s. 159
 Pardua Czesław (1893-1979), T. IV, s. 131
 Parucki Józef (1900-1988), T. II, s. 150
 Parysek Kazimierz (1899-1976), T. XIII, s. 138
 Pasiński Franciszek (1902-1975), T. VI, s. 150
 Pasiński Józef (1900-1972), T. VI, s. 152
 Pastecki Ludwik (1892-1980), T. VI, s. 152
 Paszkiewicz Franciszek (1896-1973), T. X, s. 118
 Paszkiewicz Gustaw (1893-1955), T. V, s. 137
 Paszkiewicz Józef (1898-1940), T. IX, s. 161; T. XI, s. 143
 Paszyński Alojzy (1900-1968), T. II, s. 151
 Patalas Władysław (1900-1939), T. IV, s. 131
 Patenkiewicz Franciszek (1888-1961), T. XIII, s. 138
 Patenkiewicz Jan (1886-1960), T. XIII, s. 139
 Pater Ludwik (1899-1958), T. IV, s. 132
 Patera Jan (1901-1976), T. II, s. 152
 Patyk Ludwik (1887-1954), T. II, s. 153
 Paul Władysław (1883-1952), s. T. VI., 153
 Pawełczak Władysław (1889-1954), T. III, s. 170
 Pawlaczyk Stanisław (1900-1958), T. III, s. 171
 Pawlak Ignacy (1899-1975), T. XII, s. 122
 Pawlak Jan (1887-1947), T. X, s. 119
 Pawlak Józef (1898-1939), T. IX, s. 163
 Pawlak Stefan (ur. 1895), T. I, s. 147
 Pawlak Szczepan (1898-1973), T. X, s. 120
 Pawłety Franciszek (1899-1977), T. II, s. 154
 Pawłowski Stanisław (1901-1997), T. I, s. 147
 Pawuła Antoni (1891-1989), T. II, s. 155; T. IV, s. 133
 Pazgrat Franciszek (1901-1919), T. II, s. 157
 Pazgrat Walenty (1895-1919), T. II, s. 158
 Pecold Marian (1901-1985), T. V, s. 138
 Peisert Franciszek (1886-1940), T. IX, s. 165; T. XI, s. 144
 Pelarczyk Stanisław (1897-1984), T. X, s. 121
 Peksa Stefan (1897-1973), T. II, s. 158
 Pempera Franciszek (1902-1948), T. II, s. 159
 Pempera Marcin (1886-1980), T. II, s. 160
 Perkielewicz Wincenty (1902-1973), T. V, s. 140
 Perkielewicz Franciszek (1898-1980), T. IV, s. 135
 Perl Franciszek (1897-1957), T. III, s. 172
 Perz Kazimierz (1899-1940), T. XII, s. 124
 Pewiński Czesław (1898-1946), T. XI, s. 146
 Pękała Stanisław (1899-1956), T. III, s. 174
 Pflanz Sylwester (1883-1962), T. XIII, s. 139
 Piasecki Franciszek (1899-1979), T. IX, s. 167
 Piasecki Ignacy (1901-1956), T. V, s. 140
 Piasecki Jan (1878-1937), T. IV, s. 135
 Piasecki Kazimierz (1890-1940), T. IX, s. 167
 Piasecki Stanisław (1899-1983), T. I, s. 148
 Piasecki Szczepan (1894-1970), T. V, s. 141
 Piasecki Walenty (1893-1981), T. XI, s. 147
 Piaskowski Wacław (1903-1995), T. X, s. 122
 Piątek Andrzej (1901-1950), T. V, s. 141
 Piątkowski Wojciech (1886-1944), T. VI, s. 154
 Piecha Stanisław (1890-1924), T. VIII, s. 165
 Piechocki Edmund (1883-1931), T. I, s. 148
 Piechowiak Józef (1895-?), T. IX, s. 168
 Pierchała Antoni (1888-1969), T. X, s. 124
 Pieszak Józef (1886-1941), T. IV, s. 136

- Pietraszak Kazimierz (1893-1978), T. III, s. 175
- Pietrykowski Tadeusz (1895-1940?), T. IV, s. 137
- Pietrykowski Wincenty (1898-1940), T. VI, s. 155
- Pietrzyński Bolesław (1897-1974), T. II, s. 160
- Pięta Franciszek (1900-1973), T. VII, s. 159
- Pijarowski Ludwik (1898-1975), T. XIII, s. 140
- Pilaczyński Mieczysław (1883-1943), T. I, s. 149
- Piłsudski Józef Klemens (1867-1935), T. V, s. 142
- Pinczak Jan (1898-1987), T. I, s. 150, T. II, s. 161
- Pinecki Zygmunt (1885-1930), T. III, s. 175
- Piniecki Bolesław Wiktor (1892-1940), T. XII, s. 124
- Pinkowski Władysław (1895-1976), T. X, s. 123
- Pińczak Ignacy (1896-1971), T. I, s. 150
- Pioch Leon (1898-1975), T. XI, s. 147
- Pioszczyński Walenty (1896-?), T. I, s. 150; T. XII, s. 126
- Piotrowski Stanisław (1887-1967), T. VIII, s. 166
- Piotrowski Walenty (1896-1919), T. VI, s. 156
- Piórek Lucjan (1891-1958), T. II, s. 161
- Piper Franciszek (1896-1971), T. XI, s. 148
- Piskulski Wincenty (1899-1972), T. XIII, s. 141
- Pituła Stefan (1890-1957), T. I, s. 151
- Piwecki Wojciech (1901-1994), T. I, s. 152
- Plackowski Jan (1893-1972), T. XIII, s. 141
- Plewka Stanisław (1898-2003), T. I, s. 153
- Pluciak Wawrzyniec (1891-1967), s T. VI, 156; T. XII, s. 126
- Pluciński Jan (1889-1969), T. IV, s. 138
- Plączek Franciszek (1897-1968), T. X, s. 125
- Płonczyński Władysław (1898-1977), s T. VI, 157
- Płoszyński Franciszek (1869-1949), T. IV, s. 139
- Plócieniak Bolesław Teofil (1886-1932), T. VIII, s. 167
- Pniwski Wiktor (1891-1974), T. V, s. 145
- Pochanke Józef (1888-1942), T. IV, s. 140;
- Poczta Michał (1893-1965), T. XII, s. 127
- Podhorski Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt, Piotr (1884-1941), T. IV, s. 141; T. XI, s. 149; T. XII, s. 127
- Pogorzelska Zofia Helena (1899-1987), T. I, s. 154
- Pohl Adam (1895-1954), T. XI, s. 151
- Pohl Edward (1864-1935), T. XI, s. 152
- Pohl Feliks (1889-1987), T. VI, s. 157
- Pohl Jan (1898-1983), T. XI, s. 153
- Pohl Józef (1892-1942), T. XI, s. 155
- Pohl Marian (1903-1953), T. XI, s. 155
- Pohl Stanisław (1893-1919), T. XI, s. 156
- Polachowski Kazimierz (1893-1941), T. IX, s. 169
- Polaszewski Kazimierz (1898-1968), T. XII, s. 129
- Polcyn Kazimierz (1882-1950), T. X, s. 126; T. XII, s. 130
- Polcyn Leon (1885-1964), T. XIII, s. 144
- Polowczyk Antoni (1897-1945), T. X, s. 126
- Polowy Florian (1894-1987), T. III, s. 176
- Polus Jan (1898-1973), T. VI, s. 158
- Połomski Andrzej (1898-1987), T. V, s. 147
- Pomorski Konrad (1875-1939), T. I, s. 155
- Popielski Franciszek (?-?), T. III, s. 177
- Popielski Ignacy (1896-?), T. III, s. 177
- Poprawa Wincenty (1889-1960), T. I, s. 156
- Poprawski Franciszek (1893-1970), T. II, s. 162
- Poprawski Jan (1898-1970), T. II, s. 163
- Poprawski Marian (1885-1940), T. II, s. 163; T. IX, s. 170
- Poprawski Stanisław (1894-1969), T. IV, s. 143
- Poprawski Teofil Józef (1876-1938), T. II, s. 164
- Posadny Jan (1895-1969), T. IX, s. 171
- Pospieszalski Antoni (1885- 1953), T. IV, s. 144
- Poznań Stanisław (1888-1963), T. II, s. 165
- Poznański Andrzej (1898-1984), T. II, s. 165
- Pralat-Czarnecka Apolonia (1888-1956), T. VI, s. 159
- Prauziński Leon (1895-1940), T. V, s. 147
- Preisler Michał (1880-1975), T. IV, s. 144; T. XI, s. 157
- Priebe Henryk (1884-1966), T. VI, s. 160
- Primke Kazimierz (1893-1953), T. XIII, s. 144
- Pruhniewski Franciszek (1878-1937), T. II, s. 165
- Prusinkiewicz Witold Celestyn (1896-1974), T. X, s. 127

- Prusinowski Czesław (1893-1924), T. VI, s. 162
- Prymas Jan (1899-1919), T. VI, s. 163
- Prymas Kazimierz (1897-1979), T. VI, s. 163
- Przemorski Franciszek (1893-1954), T. VII, s. 160
- Przemorski Kazimierz (1901-1978), T. VII, s. 160
- Przewoźny Jan (1898-1933), T. I, s. 156
- Przeździecki Wacław Jan (1883-1964), T. V, s. 148
- Przybecki Jan (1882-1964), T. VII, s. 162
- Przybylski Adam (1888-?), T. VII, s. 162
- Przybylski Antoni (1905-1966), T. VIII, s. 169
- Przybylski Franciszek (1886-1919), T. XIII, s. 146
- Przybylski Franciszek (1889-1979), T. XI, s. 159
- Przybylski Jan (1897-1945), T. V, s. 150
- Przybylski Józef (1900-1963), T. IV, s. 146
- Przybylski Sylwester (1893-1970), T. III, s. 178
- Przybylski Wincenty (1896-1968), T. XIII, s. 147
- Przybył Bolesław (1900-1988), T. II, s. 166
- Przybył Franciszek (1900-1940), T. I, s. 157
- Przybył Władysław (1898-1982), T. VIII, s. 171
- Przybyła Marcin (1894-1987), T. VII, s. 163; T. XIII, s. 148
- Przybyła Wincenty (1890-1974), T. II, s. 167
- Przydanek Antoni (1898-1985), T. II, s. 167
- Przydanek Maksymilian (1900-1974), T. VII, s. 164
- Przydróżny Franciszek (1897-1978), T. VI, s. 164; T. X, s. 129
- Przygoda Jan (1881-1977), T. I, s. 158
- Przykucki Stanisław (1874-1951), T. III, s. 179
- Przyłucki Czesław (1889-1942), T. IV, s. 146
- Przystański Sylwester (1901-1972), T. II, s. 168
- Przywecki Michał (1898-1976), T. II, s. 169
- Psarski Zygmunt (1886-1954), T. VII, s. 164
- Psik Jan (1899-1945), T. II, s. 169
- Pufahl Roman (1894-1940), T. IX, s. 172; T. XIII, s. 148
- Pytlak Andrzej (1898-1978), T. VII, s. 166
- R.
- Rabski Zygmunt (1885-1930), T. VII, s. 166
- Raczkowski Benedykt (1897-1968), T. V, s. 151; T. VI, s. 165
- Raczkowski Paweł (1901-1972), T. V, s. 152, T. VI, s. 167
- Raczkowski Sylwester (1899-1987), T. III, s. 180
- Radojewski Andrzej (1895-1983), T. VI, s. 167
- Radomski Bogdan Medard (1899-1940), T. IX, s. 174
- Radomski Józef (1902-1979), T. XI, s. 160
- Radomski Karol (1885-1978), T. VIII, s. 172
- Radtke Zygmunt (1902-1944), T. VI, s. 168
- Radzicki Antoni (1902-1939), T. VII, s. 167
- Radziński Franciszek (1884-1949), T. II, s. 169
- Raczkowski Walenty (1892-1947), T. V, s. 153
- Rafiński Maksymilian (1893-1949), T. I, s. 158
- Rajczak Antoni (1899-1967), T. VI, s. 169; T. VII, s. 168; T. VIII, s. 173
- Rajewicz Jan (1900-1992), T. II, s. 170
- Rajewicz Michał (1899-1919), T. XII, s. 130
- Rajkowski Marian (1901-1938), T. XII, s. 132
- Raniewicz Feliks (1899-1977), T. XII, s. 132; T. XIII, s. 149
- Raniewicz Kazimierz (1895-1981), T. XI, s. 161
- Rapier Władysław (1900-1978), T. V, s. 153
- Raś Andrzej (1893-1965), T. XIII, s. 151
- Rataj Franciszek (1894-1958), T. VIII, s. 173
- Ratajczak Aleksander (1894-1983), T. I, s. 158
- Ratajczak Franciszek (1896-1966), T. IX, s. 175
- Ratajczak Franciszek (1900-1994), T. II, s. 170; T. XI, s. 162
- Ratajczak Ignacy (1896-1984), T. I, s. 159
- Ratajczak Ignacy (1900-1960), T. VII, s. 169
- Ratajczak Jan (1896-1954), T. V, s. 153
- Ratajczak Jan (1899-1919), T. X, s. 130
- Ratajczak Józef (1897-1942), T. V, s. 154; T. IX, s. 177
- Ratajczak Józef (1900-1979), T. IV, s. 147
- Ratajczak Józef (1901-1980), T. VII, s. 170
- Ratajczak Stanisław (1892-1957), T. IX, s. 179; T. X, s. 131
- Ratajczak Stanisław (1895-1939), T. X, s. 132
- Ratajczak Stefan (1901-1919), T. X, s. 133
- Ratajczak Zygmunt Jan (1894-1945), T. XIII, s. 151
- Rebelski Franciszek (1899-1919), T. VI, s. 170
- Refermat Wacław (1896-1966), T. VI, s. 170

- Refermat Wojciech (1899-1966), T. VI, s. 171
Reinholz Józef (1884-1939), T. I, s. 160
Reinke Franciszek (1901-1972), T. IX, s. 180
Reinke Teofil (1890-1962), T. III, s. 181
Reinsch Leon (1901-1984), T. III, s. 182
Reiss Józef (1890-1980), T. XI, s. 162
Rejek Franciszek (1901-1992), T. IX, s. 181
Rejewski Jan (1900-1945), T. X, s. 134
Rembowski Klemens (1893-1959), T. IX, s. 184
Rembowski Stanisław Emil (1885-1920), T. IX, s. 184
Reysowski Maksymilian (1898-1942), T. III, s. 183
Rewoliński Stanisław (1894-1978), T. X, s. 135
Rękosiewicz Hipolit (1901-1943), T. I, s. 160; T. XII, s. 133
Rękoś Jan (1891-1978), T. XIII, s. 152
Ringwelski Feliks (1901-1940), T. XI, s. 163
Rogacz Stanisław (1896-1971), T. II, s. 171
Rogała Wojciech (1899-1994), T. I, s. 162
Rogalczyk Walenty (1901-1940), T. VII, s. 170
Rogalewski Adam (1886-1951), T. II, s. 172
Rogalewski Michał (1888-1953), T. I, s. 162
Rogalski Ludwik (1872-1920), T. XII, s. 134; T. XIII, s. 153
Rohde Bernard Ludwik (1886-1967), T. II, s. 173
Rohde Bernard (1894-1978), T. XI, s. 164
Rohde Jan (1877-1958), T. I, s. 163
Rojda Jan (1895-1983), T. II, s. 174; T. III, s. 184
Rokicki Franciszek (1898-1966), T. I, s. 163
Rolewski Kazimierz (1887-1936), T. VIII, s. 175
Romanowski Józef (1900-1986), T. I, s. 163
Romel Jan (1891-1975), T. III, s. 185
Rosadziński Adam (1900-1923), T. I, s. 165
Rosicka Władysława z domu Chociżyńska (1884-1962), T. IX, s. 185; T. XI, s. 165
Rosik Jan (1894-1981), T. IV, s. 147
Rosochowicz Bonifacy (1869-1946), T. IV, s. 148
Rosolek Franciszek (1874-1951), T. II, s. 174
Rosolek Tomasz (1898-po 1984), T. I, s. 165
Rossa Wiktor (1889-1942), T. III, s. 186
Rost Franciszek (1890-1940), T. IV, s. 151
Roszczak Waclaw (1891-1920), T. VI, s. 171
Roszyk Antoni (1892-1964), T. VII, s. 171
Rozmarynowski Franciszek (1898-1964), T. XIII, s. 154
Rozmiarok Stanisław (1899-1973), T. VII, s. 172
Rozpłochowski Jan (?-1919), T. XII, s. 135
Rozwalka Jan (1898-1967), T. II, s. 175
Rożek Franciszek (1896-1986), T. II, s. 176
Rożek Jan (1886-1940), T. IV, s. 152
Rożek Marcin (1885-1944), T. V, s. 156
Rubas Jan (1901-1940), T. IV, s. 153; T. IX, s. 186
Rubaszewski Bolesław (1903-1945), T. II, s. 177
Ruciński Antoni (1899-1967), T. XIII, s. 154
Ruciński Stanisław (1896-1977), T. III, s. 188
Ruda Wincenty (1882-1919), T. X, s. 135
Rudnicki Adam (1890-1930), T. IV, s. 155
Ruge Tadeusz (1886-1939), T. I, s. 165
Rum Walenty (1899-1984), T. VI, s. 172
Runk Alojzy (1898-1971), T. V, s. 157
Ruszczyński Franciszek Ksawery (1874-1961), T. X, s. 136
Ruta Jan (1885-1965), T. VII, s. 173
Rutkowski Napoleon h. Pobóg (1868-1931), T. IX, s. 188
Ryba Wawrzyn (1879-1940), T. VIII, s. 176
Rybacki Jan Adam (1891-1972), T. X, s. 137
Rybakowski Edmund (1883-1929), T. XII, s. 135
Rybakowski Władysław (1885-1952), T. VIII, s. 177
Rybarczyk Jan (1896-1979), T. VII, s. 173
Rybarczyk Piotr (ur. 1894), T. I, s. 166
Rybarczyk Piotr (1894-1989), T. I, s. 166
Rybarczyk Stanisław (1901-1976), T. VIII, s. 178
Rybczyński Antoni (1902-1972), T. XIII, s. 155
Rybicki Kazimierz (1897-1985), T. III, s. 189; T. X, s. 139
Rychlik Stefan (1891-1967), T. IV, s. 155
Rychłowski Lucjan (1902-1965), T. V, s. 158
Rynkowski Roman (1890-1971), T. I, s. 167
Rynkowski Wawrzyniec (1900-1979), T. IV, s. 156
Ryś Jan (1898-1981), T. X, s. 143
Rządkowski Ludwik (1885-1939), T. XII, s. 136; T. XIII, s. 156
Rzepa Jan (1899-2005), T. I, s. 168
Rzyski Andrzej (1888-1954), T. II, s. 178

- Rzyski Karol (1885-1956), T. II, s. 178
 Rzyski Stanisław (1878-1942), T. II, s. 178
 Rzyski Władysław (1880-1926), T. II, s. 179
- S.**
- Saenger Franciszek Teodor (1878-1940), T. IX, s. 190
 Sałata Władysław (1896-1943), T. VII, s. 174
 Samberger Walenty (1877-1935), T. III, s. 194
 Sander Edmund (1901-1988), T. II, s. 179
 Sander Franciszek (1874-1939), T. II, s. 180
 Sass Jan (1898-1971), T. VI, s. 173; T. XI, s. 166
 Sauer Reinhold (1900-1940), T. I, s. 169
 Sawala Marcin (1898-1953), T. I, s. 169
 Schmidt Adam (1881-1945), T. II, s. 180
 Schmidt Telesfor (1869-1942), T. VI, s. 173
 Schoen Antoni (1892-1978), T. IX, s. 191
 Sekulski Stefan (1899 – 1959), T. II, s. 182
 Semba Józef (1898-1984), T. V, s. 158
 Serba Wawrzyn (1900-1968), T. VIII, s. 180
 Serbiak Franciszek (1895-1970), T. VIII, s. 180
 Seyda Antoni Florian (1858-?), T. V, s. 159
 Sękowski Antoni (1861-1940), T. VI, s. 175
 Schwartz Wincenty (1900-po 1970), T. VII, s. 175
 Serek Jan (1898-1987), T. VII, s. 175
 Siciński Adam Julian (1895-1975), T. I, s. 170
 Siciński Zygmunt Bolesław (1899-1940), T. IX, s. 192
 Sieciński Karol (1879-?), T. IV, s. 157
 Siemiątkowski Kazimierz Wojciech (1903-1940), T. IX, s. 194
 Sieradzki Sylwester (1895-1982), T. VI, s. 177
 Sierchuła Tomasz (1896-1930), T. IV, s. 158
 Sierpowski Jan (1890-1980), T. IX, s. 195;
 Sierpowski Jan (1900-1980), T. X, s. 144
 Sikora Stanisław (1896-1920), T. VIII, s. 181
 Sikorska Apolonia z d. Płoszyńska (1875-1951), T. III, s. 194
 Sikorska Janina Władysława (1901-1975), T. V, s. 160; T. X, s. 145
 Sikorski Andrzej (1873-1939), T. III, s. 195
 Sikorski Bronisław ps. Pietrzew (1885-1937), T. XIII, s. 157
 Sikorski Franciszek (1905-1982), T. III, s. 196
 Sitarz Leon (1900-1989), T. I, s. 170
 Siuchniński Józef (1887-1964), T. XIII, s. 158
 Siuda Józef (1878-1921), T. VIII, s. 182
 Siuda Stanisław (1880-1945), T. IV, s. 159
 Siwek Wincenty (1897-1919), T. XI, s. 166
 Skapski Konstanty Zdzisław (1894-1971), T. III, s. 197; T. VI, s. 177; T. XII, s. 137
 Skibiński Stanisław (1892-1975), T. III, s. 199
 Skibiński Wawrzyn (1901-1981), T. III, s. 200
 Skierecki Jan Niepomucen (1895-1968), T. VI, s. 179
 Skonieczny Mieczysław (1882-1969), T. XIII, s. 158
 Skonieczny Wincenty (1898-1976), T. III, s. 201
 Skorupiński Ludwik (1895-1986), T. X, s. 146
 Skorupka Leon (1901-1940), T. II, s. 183
 Skotarczak Franciszek Ksawery (1901-1980), T. VI, s. 180; T. VII, s. 176
 Skotarczak Ignacy (1890-1919), T. VII, s. 176
 Skotarek Józef (1898-1943), T. XII, s. 139
 Skotarek Władysław (1894-1969), T. X, s. 146
 Skowroński Józef (?-1919), T. VI, s. 181
 Skórzewska z Radziwiłłów Maria herbu Trąby (1872-1944), T. VIII, s. 183
 Skórzewski Zygmunt Włodzimierz (1894-1974), T. VIII, s. 186
 Skrzydlewski Henryk (1888-1934), T. IX, s. 197; T. XI, s. 167
 Skrzydlewski Józef (1896-1952), T. IV, s. 160
 Skrzydlewski Kazimierz (1900-1968), T. XI, s. 168
 Skrzydlewski Tadeusz Alfons (1897-1970), T. IV, s. 162
 Skrzydlewski (Watta Skrzydlewski) Witold Jan (1894-1977), T. X, s. 148
 Skrzydlewski-Watta Lucjan Remigiusz (1859-1932), T. XIII, s. 159
 Skrzypczak Franciszek (1900-1955), T. III, s. 202
 Skrzypczak Ignacy (1880-1959), T. IX, s. 198
 Skrzypczak Jan (1886-1947), T. VI, s. 181; T. VIII, s. 193
 Skrzypczak Ludwik (1886-1953), T. IV, s. 163
 Skrzypczak Piotr (1896-1971), T. III, s. 202; T. XI, s. 169
 Skrzypczak Stanisław (1900-1920), T. I, s. 171
 Skrzypek Józef (1900-1986), T. II, s. 184
 Sławiński Jan (1893-1919), T. VI, s. 182
 Sławiński Jan Nepomucen (1895-1981), T. I, s. 171; T. XII, s. 140
 Sławiński Szczepan (1898-1966), T. VI, s. 183
 Słomian Michał (1891-1962), T. X, s. 150

- Słomiński Franciszek (1884-1932), T. VIII, s. 194
- Słowińska Klara (1907-1999), T. I, s. 172
- Słowiński Józef (1879-1939), T. VIII, s. 195
- Słowiński Marcin (1883-1940), T. I, s. 174
- Smarsz Władysław (1890-1977), T. I, s. 174
- Smektała Jan Stanisław (1890-1959), T. I, s. 175
- Sment Roman (1898-1988), T. I, s. 176
- Smodlibowski Antoni (1901-1988), T. XIII, s. 164
- Smogulecki Paweł (1889-1978), T. XI, s. 170
- Smoliński Antoni (1901-1969), T. VII, s. 177; T. VIII, s. 197
- Smukalski Augustyn (1873-1948), T. I, s. 177
- Smyczyński Zbigniew (1899-1971), T. X, s. 151
- Snadny Feliks (1910-1977), T. III, s. 204
- Sobala Ignacy (1898-1977), T. VII, s. 177
- Sobański Bronisław (1898-1974), T. II, s. 184; T. XI, s. 171
- Sobański Franciszek (1894-1970), T. II, s. 186
- Sobański Stanisław (1889-1972), T. X, s. 152
- Sobczak Władysław (1887-1943), T. I, s. 177
- Sobierajski Stanisław (1898-1976), T. X, s. 153
- Sobiesiński Franciszek (1900-1986), T. III, s. 205
- Sobkowiak Stanisław (1902-1978), T. XII, s. 141; T. XIII, s. 166
- Sobociński Walenty (1898-1946), T. VII, s. 178
- Sobolewski Józef (1901-1945), T. I, s. 178
- Socha Władysław (1897-1979), T. X, s. 154
- Sokołowski Edmund (1894-1975), T. VI, s. 184
- Soloch Marcin (1897-1939), T. I, s. 179
- Sołtysiak Franciszek (1900-1969), T. VII, s. 179
- Sołtysiak Franciszek (1900-1980), T. IV, s. 164
- Sołtysiński Ludwik (1845-1928), T. V, 161
- Sondenhoff Maksymilian (1890-1940?), T. I, s. 179
- Soszyński Jan (1899-1986), T. I, s. 180
- Sowiński Stanisław (?), T. VI, s. 184
- Spojda Marian (1901-1940), T. IX, s. 199
- Sporny Jan (1902-1990), T. III, s. 205
- Springer Ludwik (1897-1973), T. VI, s. 185
- Spychałowicz Wojciech (1882-1928), T. VI, s. 186
- Sroczyński Stanisław (1899-1962), T. XIII, s. 167
- Sroka Stefan (1897-1957), T. XII, s. 141
- Stachecki Andrzej (1899-1945), T. X, s. 155
- Stachecki Antoni (1899-1973), T. IV, s. 165
- Stachecki Bolesław (1896-1977), T. IV, s. 166
- Stachecki Jan (1896-1920), T. IV, s. 166
- Stachecki Józef (1873-1964), T. X, s. 156
- Stachecki Ludwik (1895-?), T. IV, s. 167
- Stachecki Mikołaj (1891-1986), T. III, s. 207
- Stachecki Piotr (1900-1977), T. IV, s. 168
- Stachecki Stanisław (1898-1928), T. II, s. 187
- Stachecki Walerian (1900-1978), T. IV, s. 169
- Stachowiak Adam (1894-1978), T. I, s. 180; T. XII, s. 143
- Stachowiak Jan (1887-?), T. XI, s. 173
- Stachowiak Józef (1901-1973), T. XII, s. 143
- Stachowiak Kazimierz (1887-1942), T. IV, s. 170
- Stachowiak Paweł (1898-1940), T. II, s. 188
- Stachowiak Wiktor (1900-1987), T. X, s. 158
- Stahr Władysław (1892-1940), T. IX, s. 201
- Stanek Ignacy (1893-1966), T. XII, s. 144
- Stanisławski Kazimierz (1890-1947), T. VII, s. 180
- Stanisławski Stanisław (1896-1940), T. VII, s. 181
- Staniszewski Bolesław (1880-1942), T. IV, s. 171
- Staniszewski Roman (1871-?), T. XI, s. 174; T. XIII, s. 167
- Stankowski Antoni (1898-1989), T. IV, s. 173
- Stankowski Kazimierz Antoni (1878-1929), T. IV, s. 174
- Stanowski Adam (1871-?), T. IV, s. 176
- Stańko Adolf (1883-1939), T. IX, s. 202
- Stark Władysław (1886-1939), T. IV, s. 177
- Starosta Franciszek (1895-1978), T. IV, s. 178
- Starosta Stanisław (1902-1992), T. VII, s. 182; T. VIII, s. 198
- Starybrat Leon (ok. 1890-1920), T. I, s. 181
- Starzak Jan (1892-1972), T. X, s. 159
- Staszewski Leonard Maksymilian (1877-1983), T. III, s. 208
- Stawny Jakub (1899-1977), T. IV, s. 178
- Stawski Jan Paweł (1895-1968), T. I, s. 181
- Stawski Józef (1895-1972), T. VIII, s. 199
- Stawski Stanisław (1891-1966), T. VIII, s. 199
- Stawski Stanisław (1903-1980), T. V, s. 162
- Stawski Walerian (1897-1940?), T. I, s. 182
- Stebner Franciszek (1898-1986), T. VII, s. 183
- Stefaniak Antoni (1899-1985), T. IV, s. 178; T. XII, s. 145

- Stefański Franciszek (1893-1976), T. V, s. 162
 Stein Cezary (1893-1949), T. XIII, s. 168
 Stein Feliks (1888-po 1937 r.), T. I, s. 182
 Stencil Jan (1894-1987), T. X, s. 160
 Stengert Jan Tomasz (1897-1968), T. XII, s. 146
 Stepczyński Cezary (1894-1983), T. III, s. 210
 Stepczyński Jan (1900-?), T. X, s. 161
 Stepczyński Jan (1900-1972), T. XI, s. 174
 Stepczyński Jan (1902-1997), T. X, s. 162
 Stepczyński Kazimierz (1881-1939), T. II, s. 189
 Stepczyński Leon (1893-1981), T. III, s. 210
 Stepczyński Marian (1899-1979), T. X, s. 163
 Sterna Jan (1890-1942), T. II, s. 191; T. IX, s. 204; T. X, s. 164
 Stęplewski Józef Władysław (1899-1940), T. II, s. 191
 Stęszewski Czesław (1893-1973), T. III, s. 211
 Stolpe Stanisław (1891-1952), T. III, s. 212; T. V, s. 163
 Stołowski Ignacy (1901-2001), T. IX, 204
 Straburzyński Maksymilian (1886-1976), T. I, s. 184
 Strehl Leon Kazimierz ps. Feliks (1891-1960), T. XIII, s. 169
 Stroński Ludwik Franciszek (1865-1937), T. III, s. 213
 Stroński Stanisław (1872-1954), T. I, s. 185
 Stróżyk Antoni (1899-1970), T. XI, s. 175
 Stróżyk Józef (1890-1951), T. I, s. 186
 Stróżyk Józef (1897-1984), T. II, s. 192
 Stróżyk Julian (1893-1919), T. VII, s. 183
 Stróżyk Walenty (1899-1980), T. VII, s. 184
 Struta Franciszek (1878-1968), T. XII, s. 149
 Struta Jan (1900-1988), T. II, s. 193; T. XII, s. 150
 Struta Józef (1874-1948), T. X, s. 165
 Struta Piotr (1878-1963), T. XII, s. 150; T. XIII, s. 172
 Stryczyński Jan (1866-1939), T. I, s. 186
 Strzelczyk Józef (1899-1975), T. VIII, s. 200
 Strzelecki Adam (1898-1977), T. I, s. 187
 Strzyżewski Jan (1893-1982), T. III, s. 213
 Strzyżewski Piotr (1899-1977), T. III, s. 215
 Strzyżewski Wiktor (1892-1979), T. IV, s. 180
 Styburski Stanisław (1898-1976), T. IV, s. 181
 Styczyński Tadeusz 1870-1942), T. IV, s. 182
 Styczyński Władysław (1900-1980), T. III, s. 216
 Styperek Jan (1899-?), T. VII, s. 184
 Styperek Maksymilian (1893-1974), T. VII, s. 185
 Styperek Stanisław (1896-1933), T. VII, s. 186
 Stypiński Ignacy (1892-1984), T. V, s. 165
 Stypiński Jan (1897-1984), T. V, s. 165
 Styś Antoni (1901-1976), T. XI, s. 176
 Styziński Walenty (1900-1977), T. VII, s. 187
 Sucharski Edward (1872-1935), T. X, s. 166
 Suchocki Stanisław Leopold (1855-1927), T. I, s. 188
 Suchora Jakub (1897-1949), T. I, s. 189
 Sulerzyski Józef (1888-1975), T. VIII, s. 201
 Sumiński Leon (1874-1942), T. I, s. 189
 Surdyk Marceli (1901-?), T. III, s. 216
 Susała Kazimierz (1895-1920), T. I, s. 190
 Sutarski Idzi Aegidius (1882-1935), T. VII, s. 187
 Sutkiewicz Bonifacy (1885-1975), T. X, s. 166
 Suwaliński Franciszek (1895-?), T. VII, s. 189
 Swoboda Jan (1900-978), T. X, s. 167
 Synoradzki Telesfor Józef (1894-1940), T. VIII, s. 202
 Szadkowski-Rola Jan Kanty (1883-1955), T. II, s. 194
 Szafarkiewicz Stanisław (1888-1919), T. I, s. 193
 Szaj Wojciech (1898-1964), T. XI, s. 177
 Szajkowski Bartłomiej (1877-1967), T. IX, s. 205; T. X, s. 168
 Szalewski Franciszek (1891-1977), T. X, s. 169
 Szała Antoni (1888-1961), T. II, s. 196
 Szała Józef (1890-1954), T. X, s. 169
 Szała Stanisław (1881-1968), T. I, s. 193, T. II, s. 196
 Szała Stanisław (1895-1977), T. I, s. 194
 Szała Walenty (1897-1987), T. VII, s. 190
 Szalek Stanisław (1885-1955), T. III, s. 217
 Szaroletta Jan (1898-1989), T. VIII, s. 204
 Szatkowski Hipolit (1895-1971), T. I, s. 194
 Szczepaniak Franciszek (1897-1971), T. I, s. 195
 Szczepaniak Tomasz (1889-1944), T. X, s. 170
 Szczepanowski Tadeusz (1894-1922), T. X, s. 171; T. XI, s. 178
 Szczerbal Antoni (1891-1981), T. XIII, s. 173
 Szczerbicki Alfons (1899-1975), T. IV, s. 187
 Szcześniak Franciszek (1900-1991), T. XI, s. 179

- Szcześniak Kazimierz (1885-1945), T. IV, s. 188
- Szefner Wincenty (1899-1986), T. X, s. 172
- Szeszycki Seweryn (1897-1975), T. VII, s. 191
- Szkudlarz Antoni (1900-1980), T. I, s. 195; T. IV, s. 190
- Szmania Szczepan (1897-1982), T. I, s. 196
- Szmatuła Piotr (1892-1959), T. V, s. 166
- Szmyt Józef (1898-1980), T. VIII, s. 204
- Sznura Leon (1900-1919), T. X, s. 173
- Szott Wojciech (1892-1982), T. XII, s. 151
- Szpręga Augustyn (1896-po 1939), T. II, s. 197; T. IX, s. 206
- Szrant (Schrant) Alrksander (Oo. 1880-?), T. IX, s. 207
- Sztukowski Józef (1883-1952), T. VIII, s. 205
- Szukalski Alfons (1890-1942), T. IV, s. 190
- Szukalski Franciszek Ksawery (1878-1956), T. IV, s. 191
- Szulec Anna (1872-1949), T. VII, s. 193
- Szulec Antoni (1870-1945), T. VI, s. 188; T. XII, s. 151
- Szulec Antoni (1898-1971), T. III, s. 217
- Szulec Franciszek (1893-1940), T. I, s. 197
- Szulec Stefan (1898-1919), T. XII, s. 155
- Szulec Stefan (1899-1969), T. IV, s. 193; T. XII, s. 155
- Szulec Stanisław (1899-1970), T. V, s. 167; T. XII, s. 154
- Szulec Teodor (1883-1968), T. III, s. 219
- Szulec Władysław (1888-1939), T. V, s. 168
- Szulczewski Jerzy Wojciech (1879-1969), T. VII, s. 194; T. XI, s. 180
- Szumacher Stanisław (1892-?), T. III, s. 220
- Szuman Marian (1865-1930), T. IX, s. 208
- Szutkowski Mieczysław (1902-1919), T. XII, s. 157
- Szweda Antoni (1894-1982), T. XIII, s. 173
- Szwałek Franciszek (1900-1963), T. X, s. 174
- Szych Jan (1887-1959), T. VI, s. 191
- Szydłowski Walenty (1894-1966), T. X, s. 175
- Szyfter Józef (1893-1940), T. II, s. 198
- Szyfter Paweł (1993-1940), T. VI, s. 192; T. XII, s. 157
- Szyfter Stanisław (1891-1949), T. IV, s. 194
- Szyfter Wincenty (1897-1965), T. IV, s. 195
- Szyfter-Ubysz Zofia (1897-1968), T. VI, s. 193; T. XII, s. 158
- Szymanek Franciszek (1899-1962), T. II, s. 198
- Szymanowski Jan (1890-1926), T. III, s. 220
- Szymanowski Marcelli (1872-1964), T. VIII, s. 208
- Szymanowski Stefan Ludwik (1896-1969), T. I, s. 198
- Szymanowski Teofil (1870-1955), T. V, s. 171; T. VI, s. 193
- Szymańska Jadwiga (1893-1981), T. XIII, s. 174
- Szymański Franciszek (1884-1949), T. VI, s. 194
- Szymański Franciszek (1900-?), T. VII, s. 197
- Szymański Jan (1894-1987), T. II, s. 199
- Szymański Kazimierz (1898 - 1965), T. IV, s. 195
- Szymański Leonard (1900-1973), T. II, s. 200
- Szymański Sylwester (1897-1967), T. VI, s. 195
- Szymański Tadeusz (1894-1962), T. XI, s. 183
- Szymański Wacław (1896-1965), T. I, s. 199
- Szymczak Antoni (1899-1993), T. VII, s. 198
- Szymczak Bolesław (1890 - 1978), T. IV, s. 196
- Szymkowiak Jan (1900-1999), T. II, s. 200
- Szymkowiak Maksymilian (1896-1986), T. VI, s. 196
- Szymkowiak Stanisław (1901-1988), T. II, s. 202
- Szymkowiak Tomasz (1900-1994), T. V, s. 171
- Szymkowiak Walenty (1894-1970), T. III, s. 221
- Szymendera Stanisław Bolesław (1890-1923), T. IX, s. 208
- Szymoniak Teodor (1899-1919), T. XII, s. 158
- Szyper Stanisław (1888-1949), T. IV, s. 196
- Szyperski Julian (1894-1967), T. III, s. 222
- Szyszka Franciszek (1888-1940), T. VIII, s. 209
- Szyszka Piotr (1874-1965), T. II, s. 202
- Ś.
- Ślebioda Stanisław (1890-1967), T. VI, s. 197
- Śledzikowski Franciszek (1901-1962), T. I, s. 199
- Śledzikowski Julian (1903-1959), T. III, s. 223
- Śledzikowski Mieczysław (1875-1941), T. I, s. 201
- Śledzikowski Stanisław Antoni (1901-1948), T. IV, s. 197
- Śledziński Juliusz Karol (1876-1919), T. IX, s. 210

- Ślęzak Mikołaj (1897-1983), T. I, s. 202
 Śliwa Walenty (1880-1961), T. I, s. 202
 Śliwiński Czesław (1898-1973), T. I, s. 203
 Śliwiński Stanisław Bernard (1883-1941), T. II, s. 203
 Śliwiński Władysław (1895-1986), T. III, s. 224
 Ślósarczyk Stefan (1886-1949), T. II, s. 206
 Ślósarek Telesfor (1900-1964), T. XI, s. 184
 Śmiejeżak Antoni (1893-1934), T. X, s. 176
 Śmierczalska Władysława (1891-1963), T. IV, s. 198
 Śmigielski Antoni (1899-1988), T. VI, s. 197
 Śniegocki Henryk (1893-1971), T. XII, s. 159
 Śramkiewicz Kazimierz (1875-1954), T. I, s. 204
 Świdarski Dominik (1898-1977), T. I, s. 205
 Świerczyk Wojciech (1898-1987), T. IV, s. 199
 Świerkowski Antoni (1899-1942), T. XI, s. 184
 Świetliński Franciszek (1889-1950), T. XII, s. 162
 Święcicki Roman (1898-1940), T. IX, s. 212
 Świtalski Jan (1901-1977), T. X, s. 176; T. XI, s. 185
 Świtalski Ludwik (1887-1969), T. VI, s. 199
 Świetlik Władysław (1882-1953), T. V, s. 172
 Świtoni Stanisław (1899-1994), T. V, s. 173
- T.**
 Taczak Stanisław (1874-1960), T. V, s. 173
 Talarczyk Franciszek (1897-1951), T. VII, s. 200
 Talarczyk Ignacy (1889-1945), T. VI, s. 200; T. XI, s. 187
 Talarczyk Stanisław (1896-1940), T. XII, s. 163
 Talarowski Leonard (1902-1980), T. VIII, s. 211
 Tanaś Stanisław (1900-1966), T. IV, s. 200
 Targowski Jan (1895-1993), T. II, s. 206
 Tarkowski Jan (1899-1964), T. III, s. 225
 Tądrowski Wilhelm Kleofas (1883-1967), T. IV, s. 201
 Telega Franciszek (1897-1977), T. II, s. 207
 Terczewski Ignacy (1882-1919), T. V, s. 180
 Teski Józef (1899-1975), T. VII, s. 201
 Tetzlaff Bronisław (1895 - 1940), T. II, s. 208
 Thiel Michał (1900-1975), T. IV, s. 202
 Thiel Stanisław Lucjan (1881-1943), T. X, s. 178
- Thomas Paweł Bartłomiej (1891-1969), T. IV, s. 204
 Toboła Ignacy (1885-1947), T. X, s. 181
 Tomalak Waclaw (1893-1968), T. XIII, s. 175
 Tomaszewski Aleksander (1891-1970), T. III, s. 126
 Tomaszewski Józef (1895-1919), T. XII, s. 164; T. XIII, s. 176
 Tomaszewski Józef (1897-1983), T. III, s. 229
 Tomaszewski Kazimierz (1881-1938), T. I, s. 205
 Tomaszewski Stanisław (1890-1939), T. III, s. 230
 Tomaszewski Władysław (1894-1973), T. III, s. 230
 Tomczak Andrzej (1896-?), T. IX, s. 213
 Tomczak Jan (1897-1969), T. V, s. 180
 Tomczak Marcin (1896-1959), T. VI, s. 200
 Tomczak Roman (1899-1984), T. XI, s. 188
 Tomczak Roman (1900-1973), T. I, s. 207; T. XIII, s. 176
 Tomczak Stanisław (1896-1919), T. XII, s. 164; T. XIII, s. 177
 Tomczak Walenty (1899-1973), T. VII, s. 202
 Tomiak Stanisław (1894-1975), T. IV, s. 205
 Tomkowiak Teodor (1883-1961), T. VII, s. 203
 Tomys Józef (1893-1940), T. II, s. 209
 Tonder Michał (1899-1975), T. II, s. 209
 Torz Stanisław (1899-1982), T. VI, s. 201
 Torzecki Feliks (1898-1942), T. VI, s. 201
 Traeger Albert (1892-1953), T. I, s. 207; T. XIII, s. 177
 Trafas Antoni (1898-1983), T. III, s. 233
 Tretyń Andrzej (1881-1920), T. IV, s. 207
 Trojanowski Sylwester (1891-1940), T. VI, s. 202
 Tryjanowski Stanisław (1890-?), T. III, s. 234
 Tryjanowski Wincenty (1897-1967), T. VI, s. 204
 Trzciniński Adam (1899-1954), T. VII, s. 204
 Trzebiński Bogdan (1876-1932), T. XI, s. 189
 Trzebnny Bolesław (1898-1977), T. XII, s. 165; T. XIII, s. 178
 Trzeciak Aleksandra (1886-1921), T. VIII, s. 212
 Trzeciakowski Józef (1871-1951), T. III, s. 235
 Trzeciakowski Marian (1899-1977), T. III, s. 235
 Tuliszka Piotr (1898-1967), T. IV, s. 207
 Tułodziecki Alfred Stanisław (1898-1940), T. X, s. 182

- Turek Andrzej (1900-?), T. VII, s. 205
 Turostowski Franciszek (1901-1987), T. VI, s. 204
 Turski Witold (1902-1970), T. VII, s. 206
 Turtoń Józef (1896-1919), T. XI, s. 190
 Twardy Józef (1893-1953), T. VIII, s. 212
 Tyc Szczepan (1899-1992), T. I, s. 208
 Tyliński Ludwik (1898-1966), T. IX, s. 214
 Tyliński Stanisław (1899-1940), T. XII, s. 165
 Tyrakowski Jan (1895-1975), T. X, s. 184
- U.**
 Umbreit Henryk (1902-1983), T. I, s. 208
 Undrych Jadwiga (1900-1980), T. VII, s. 206
 Unrug Franciszek Józef (1887-1945), T. IX, s. 215
 Unrug Michał Józef (1896-1974), T. XIII, s. 179
 Urbanek Roman (1899-1987), T. II, s. 210
 Urbaniak Ignacy (1893-1955), T. X, s. 185
 Urbanowski Jan (1897-po 1969), T. XI, s. 191
 Urbańska Pelagia (1875-1951), T. X, s. 185
 Urbański Roman (1897-1920), T. I, s. 210
 Ustasiak Jan (1897-?), T. X, s. 186
 Utaşewski Stefan (1899-1972), T. XIII, s. 180
 Utecht Leon (1900-1987), T. X, s. 186
- V.**
 Voelkel Stanisław (1886-1976), T. III, s. 236
 Vogel Dionizy (1896-1986), T. IV, s. 208
 Vogel (Fogel) Franciszek (1897-1970), T. I, s. 210
 Vogiel Waclaw (1881-1953), T. I, s. 211
 Vollmüller Walenty (1900-1977), T. VIII, s. 215
- W.**
 Wabiński Bolesław (1888-1978), T. XII, s. 166
 Wachoński Józef (1895-1956), T. VIII, s. 216
 Wachowiak Jan (1892-1968), T. IV, s. 210
 Wachowiak Leon (1899-1970), T. VII, s. 207
 Wachowski Tomasz (1899-1939), T. VI, s. 206; T. XII, s. 167
 Wachtel Mariusz (1892-1919), T. XI, s. 192
 Wadyński Józef (1891-1943), T. XI, s. 193
 Wagner Franciszek (1879-1954), T. VIII, s. 216
 Walczak Franciszek (1897-1993), T. X, s. 187
 Walczak Józef (1890-?), T. II, s. 210
 Walczak Szczepan (1899-1984), T. III, s. 237
 Waleśiak Józef (1893-?), T. III, s. 138
 Waleśiak Władysław (1901-1976), T. III, s. 239
 Walicki Józefat (1894-1978), T. II, s. 211
 Waligóra Edmund (1886-1943), T. XII, s. 167; T. XIII, s. 181
 Waligórski Kazimierz (1898-1941), T. III, s. 240
 Walkiewicz Bolesław (1898-1968), T. VI, s. 206
 Walkowiak Andrzej (1898-1971), T. II, s. 212
 Walkowiak Cezary (1897-1976), T. X, s. 188
 Walkowiak Feliks (1903-1939), T. VII, s. 207
 Walkowiak Franciszek (1897-1961), T. X, s. 189
 Walkowiak Piotr (1898-1970), T. XI, s. 198
 Walkowiak Stefan (1897-1983), T. VIII, s. 217
 Walkowiak Walenty (1900-1940), T. VIII, s. 218
 Walkowiak Władysław (1898-zamordowany w obozie koncentracyjnym), T. XI, s. 195
 Walkowski Hipolit (1896-1961), T. IV, s. 210
 Wallicht Hipolit (1885-1933), T. III, s. 241
 Walter Jan (1895-1984), T. II, s. 212
 Walter Leon (1868-1939), T. II, s. 214
 Wasilewski Teodor (1885-1919), T. XI, s. 196; T. XII, s. 168
 Waśkowiak Jan (1903-1939), T. X, s. 190
 Watzon Paweł (1885-1965), T. X, s. 191
 Wawrzyniak Franciszek (1891-1980), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Ignacy (1900-1983), T. I, s. 212
 Wawrzyniak Jan (1896-1972), T. VII, s. 208
 Wawrzyniak Ludwik (?-1919), T. XII, s. 169
 Wawrzyniak Tomasz (1895-1947), T. III, s. 242
 Wawrzyniak Stanisław (1901-1995), T. X, s. 192
 Wawrzyniak Waclaw (1891-1950), T. X, s. 193
 Wawrzyniak Władysław (1900-1990), T. III, s. 242
 Wegner Ignacy (1897-1992), T. VII, s. 209
 Wegner Witold Józef (1894-1920), T. V, s. 181
 Weigt Władysław (1869-1955), T. XIII, s. 182
 Weihs Franciszek (1897-1961), T. VIII, s. 219
 Welnic Andrzej (1895-1976), T. XIII, s. 183
 Welnicki Kazimierz (1901-1978), T. X, s. 193
 Wendland Franciszek (1886-?), T. VII, s. 209
 Wendland Joanna (1889-1968), T. VII, s. 210

- Wendland Władysław (1897-1976), T. X, s. 194
- Wejmann Wincenty (1892-1981), T. V, s. 182
- Werno Jan (1896-1977), T. X, s. 194
- Wesołek Czesław (1896-1966), T. V, s. 183
- Wesołowski Tadeusz (1903-2000), T. II, s. 214
- Weychan Julian (1889-1973), T. IV, s. 211
- Węclewicz Marian (1903-1986), T. XII, s. 169
- Wężyk Henryk (1891-1920), T. I, s. 213
- Wężyk Józef (1871-1946), T. V, s. 184
- Wężyk Wojciech (1890-1920), T. I, s. 213
- Wiatr Stanisław (1895-1960), T. VIII, s. 220
- Wiatrolik Leopold (1890-1957), T. III, s. 244
- Wichrowski Witold Antoni (1884-1940), T. I, s. 214
- Wiciak Antoni (1903-1967), T. VII, s. 210
- Wiciak Józef (1898-1975), T. VII, s. 211
- Wiciak Ludwik (1893-1973), T. VII, s. 212
- Wiciak Stanisław (1895-1983), T. VII, s. 213
- Wieczorek Józef (1900-1943), T. XIII, s. 183
- Wieczorek Nepomucen (1889-1920), T. I, s. 215
- Wieczorek Mieczysław (1897-1919), T. XI, s. 196
- Wielich Józef (1889 -1969), T. II, s. 215
- Wielišński Antoni (1901-1976), T. VII, s. 214
- Wiertel Albin (1903-1985), T. II, s. 216
- Wierusz Ignacy (1896-1968), T. X, s. 195
- Wierusz Maria (1900-1968), T. I, s. 216; T. V, s. 185
- Wierusz Stefan (1900-1933), T. X, s. 197
- Wierzbński Sylwester (1898-1971), T. IX, s. 217
- Wierzchaczewski Franciszek (1884-1947), T. III, s. 245
- Wierzchosławski Stanisław (1879-1969), T. VII, s. 214
- Wierzejewski Ireneusz (1881-1930), T. V, s. 185; T. XII, s. 171
- Wierzejewski Jan (1884-1937), T. XII, s. 173
- Wierzejewski Wincenty (1889-1972), T. XII, s. 175
- Wierzowiecki Stanisław (1899-1978), T. XIII, s. 184
- Wiewiórowski Władysław (1883-1919), T. I, s. 216
- Więckowiak Józef (1897-1972), T. II, s. 217
- Wikariusz Franciszek (1887-1958), T. IX, s. 218
- Wilczek Stanisław (1896-1976), T. III, s. 246; T. VIII, s. 220
- Wilczkowiak Franciszka z domu Dembska (1880-1963), T. VIII, s. 221
- Wilke Benjamin (1877-1919), T. X, s. 198
- Winięcki Franciszek (1883-?), T. V, s. 188
- Winięcki Stanisław (1886-1972), T. V, s. 188
- Winięcki Władysław (1901-1919), T. V, s. 189
- Winkler Wincenty (1899-1940), T. X, s. 198
- Winkowski Henryk (1897-1940), T. X, s. 199
- Winkowski Walenty (1875-1955), T. XII, s. 179
- Wińniewski Hipolit (1901-1979), T. III, s. 246
- Wińniewski Ignacy Roman (1898-1981), T. IX, s. 218; T. XII, s. 179
- Wińniewski Leonard (1897-1985), T. I, s. 217; T. XII, s. 181
- Wińniewski Michał (1890-1971), T. XIII, s. 185
- Wińniewski Michał (1898-1961), T. II, s. 217
- Wińniewski Piotr Paweł (1896-1978), T. XI, s. 197
- Wińniewski Stanisław (1898-1940), T. X, s. 201
- Wińniewski Walenty (1894-1977), T. I, s. 218
- Witajewska Marianna (Maria) (1879-1964), T. XII, s. 182
- Witaszyk Tomasz (1897-1977), T. X, s. 202
- Witkowiak Wojciech (1898-1940), T. X, s. 203
- Witkowski Antoni (1875-1962), T. IX, s. 219; T. XIII, s. 186
- Witkowski Franciszek (1891-1975), T. XIII, s. 187
- Witkowski Ludwik (1898-1981), T. IV, s. 212
- Witkowski Michał (1899-1973), T. VII, s. 215
- Witt Władysław (1900-1969), T. I, s. 218; T. XIII, s. 188
- Witthen Nikodem (1889-1940), T. I, s. 218
- Wize Krzysztof (1900-?), T. VI, s. 208
- Wlekiński Franciszek (1891-1992), T. VIII, s. 222
- Włodarczak Antoni (1900-?), T. VII, s. 215
- Włodarczak Stanisław (1897-?), T. VII, s. 216
- Włodarkiewicz Jan Józef (1897-1954), T. II, s. 218
- Wodniakowski Antoni Władysław (1877-1935), T. I, s. 219
- Wojasiak Franciszek (1896 - 1924), T. IV, s. 214
- Wojciechowski Antoni (1899-1969), T. X, s. 205
- Wojciechowski Jan (1884-1974), T. VIII, s. 223

- Wojciechowski Józef (1901-1989), T. II, s. 218
Wojciechowski Kazimierz (1900-1984), T. IV, s. 215
Wojciechowski Michał (?-?), T. VII, s. 216
Wojciechowski Stefan (1896-1979), T. VIII, s. 224
Wojczak Melchior (1886-1958), T. V, s. 189
Wojczyński Leon (1889-1973), T. IX, s. 221
Wojczyński Władysław (?-1919), T. XII, s. 184
Wojtasik Piotr (1891-1979), T. I, s. 220
Wojtczak Antoni (1902-1973), T. V, s. 190; T. IX, s. 221
Wojtkiewicz Franciszek (1900-1977), T. X, s. 205
Wojtkowiak Marcin (1899-1979), T. II, s. 219
Wojtkowiak Nikodem (1889-1966), T. XI, s. 198
Wojtkowiak Stefan (1901-1945), T. II, s. 221
Wojtkowski Józef (1900-1977), T. VIII, s. 225
Wolender Stanisław (1902-1981), T. XIII, s. 188
Woliński Jan (1895-1971), T. I, s. 221
Woliński Władysław (1883-1953), T. III, s. 246
Wollher Józef (1875-1962), T. IX, s. 223
Wolniczak Antoni (1898-1982), T. II, s. 222
Wolniczak Franciszek (1900-1976), T. IX, s. 224
Wolniewicz Władysław (1890-1978), T. IV, s. 216
Wolnowski Stanisław (1893-1940), T. VII, s. 217; T. XI, s. 200
Wolnowski Stanisław 1900-1965), T. XI, s. 201
Wolny Franciszek (1902-1975), T. VII, s. 218
Wolny Ignacy (1899-1945), T. I, s. 221
Wolny Józef (1885-1983), T. XI, s. 202
Wolny Teodor (1901-1979), T. X, s. 206
Wolski Tadeusz (1897-1983), T. IV, s. 217
Woltmann Jan (1894-1969), T. XII, s. 184
Woltman Józef (1892-1974), T. IV, s. 218
Wołyński Waław (1897-1986), T. II, s. 222
Wołowicz Michał (1898-1982), T. XI, s. 202
Wołyński Ignacy (1896-1985), T. IX, s. 225
Wołyński Niepomucen (1879-1948), T. IX, s. 225
Wołyński Władysław (1897-1966), T. III, s. 247
Woroch Jan (1897-?), T. VIII, s. 226
Woroch Michał (1895-?), T. VII, s. 218
Woroch Stefan, T. VIII, s. 226
Wosiek Jan (1893-1983), T. XIII, s. 190
Wosiński Stanisław (1899-1969), T. VI, s. 209
Wozzak Andrzej (1893-1935), T. VI, s. 210
Woškowiak Władysław (1901-1977), T. VII, s. 219
Woźniak Józef (1897-1986), T. X, s. 208
Woźniak Jan (1885-1974), T. IV, s. 221
Woźniak Kazimierz (1896-1968), T. II, s. 223
Woźniak Władysław (1887-1975), T. V, s. 192; T. VI, s. 211
Woźny Adam (1879-1939), T. IV, s. 221
Woźny Kazimierz Henryk (1895-1940), T. IV, s. 224
Wrombel Antoni (1902-1976), T. IX, s. 227; T. X, s. 209; T. XI, s. 203
Wrombel Jan (1874-1971), T. IX, s. 228; T. XI, s. 204
Wronka Andrzej (1897-1974), T. X, s. 209
Wróbel Leon (1892-1962), T. IV, s. 225; T. V, s. 193
Wróblewski Józef (1879-1920), T. III, s. 248; T. IX, s. 229
Wróblewski Józef (1896-1975), T. III, s. 249
Wróblewski Kazimierz (1898-1934), T. III, s. 250; T. VIII, s. 227
Wrycza Józef (1884-1961), T. III, s. 251
Wrzaliński Stanisław (1882-1950), T. X, s. 211
Wrzański Józef (1894-1983), T. V, s. 193
Wrzeński Michał (1889-1974), T. X, s. 214
Wrzeszcz Franciszek (1877-1954), T. XI, s. 205
Wrzeszcz Kazimierz (1888-1964), T. X, s. 216
Wrzeszczyński Władysław (1871-1946), T. XIII, s. 191
Wstawski Józef (1900-1938), T. X, s. 217
Wudziński Stanisław (?-1919), T. XII, s. 184
Wujec Józef (1882-1980), T. III, s. 254
Wyborski Feliks (1891-1940), T. X, s. 217
Wyduba Sylwester (1893-1958), T. VI, s. 211
Wylegała Franciszek (1893-1974), T. IX, s. 230
Wylegała Ludwik (1897-1935), T. VII, s. 220
Wyrembelski Jan (1887-1953), T. I, s. 222
Wyrwa Bronisław (1890-1970), T. I, s. 223; T. XII, s. 185
Wyrwa Czesław (1900-1942), T. V, s. 193
Wyrwa Szczepan (1897-1983), T. VIII, s. 228
Wysocki Bronisław (1863-1931), T. I, s. 224

- Wysocki Jan (1899-1981), T. II, s. 223
 Wysocki Józef (1879-?), T. II, s. 225
 Wysocki Kazimierz (1892-1940), T. I, s. 224
 Wysocki Piotr (1898-1985), T. XIII, s. 192
 Występski Antoni (1895-1919), T. VI, s. 212
 Występski Franciszek (1896-1980), T. VI, s. 213
 Występski Jan (1891-1947), T. VI, s. 213
 Występski Stefan (1899-1972), T. VI, s. 214
 Wytrykus Franciszek (1900-1974), T. VIII, s. 228
- Z.**
 Zabłocki Waclaw (1879-1973), T. I, s. 225; T. XII, s. 185
 Zabór Stanisław (1883-1981), T. IV, s. 226
 Zachwieja Józef (1887-1971), T. XIII, s. 193
 Zajdowicz Stanisław (1897-1969), T. V, s. 194
 Zakrzewski-Wyskota Stanisław (1902-1986), T. III, s. 254; T. XI, s. 206
 Zakrzewski Zdzisław (1870-1936), T. VII, s. 221
 Zalewski Tomasz (1880-1962), T. X, s. 220
 Zapłata Franciszek (1897-1993), T. IV, s. 226
 Zaranek Franciszek (1884-1975), T. IV, s. 227; T. XII, s. 186
 Zaremba Adam (1892-1979), T. XII, s. 187
 Zawal Józef (1895-1962), T. IV, s. 228
 Zawisła Stefan (1892-1933), T. XI, s. 209
 Zawodny Stanisław (1892-1950), T. XIII, s. 194
 Zegar Ignacy (1897-1968), T. II, s. 226
 Zemler Michał (1889-1973), T. VII, s. 226
 Zemski Adam (1895-1919), T. V, s. 194
 Zeidler Bronisława (1896-1991), T. VI, s. 214
 Zeidler Konstanty (1862-1954), T. VI, s. 215
 Zenkteler Edmund (1886-1956), T. XIII, s. 194
 Zenkteler Kazimierz (1884-1955), T. IV, s. 228
 Zenktelar Michał (1890-1936), T. XIII, s. 195
 Zenkteler Roman (1889-1975), T. XIII, s. 196
 Zębski Tadeusz (1889-1967), T. XII, s. 188
 Ziała Franciszek (1895-1965), T. X, s. 221
 Ziała Michał (1899-1981), T. I, s. 226
 Zielewicz Stefan (1897-1963), T. IV, s. 231
 Zielewicz Władysław (1886-1984), T. II, s. 226
 Zieleziński Piotr (1873-1919), T. XII, s. 190
 Zieliński Bolesław (1900-1988), T. IV, s. 231
 Zieliński Franciszek (1893-1927?), T. I, s. 226
 Zieliński Franciszek (1898-1951), T. VI, s. 216
 Zieliński Klemens (1877-1939), T. V, s. 194; T. IX, s. 232
 Zieliński Stanisław (1896-1969), T. VIII, s. 230
 Zieliński Szczepan (1898-1979), T. III, s. 257; T. XIII, s. 197
 Zieliński Tadeusz Ludwik (1886-1963), T. IX, s. 234
 Zielke Stefan (1897-1958), T. I, s. 227
 Zielonka Marcin (1897-1940), T. XII, s. 190; T. XIII, s. 198
 Ziemiański Walenty (1900-1980), T. IX, s. 235
 Zięta Józef (1900-1974), T. VI, s. 216
 Ziętkiewicz Ignacy (1890-1969), T. VII, s. 227; T. VIII, s. 230
 Ziętkiewicz Stanisław (1868-1946), T. IX, s. 236
 Znaniecki Michał (1885-1933), T. I, s. 227
 Zwoliński Wincenty (1899-1989), T. VII, s. 227; T. XI, s. 209
 Zydor Jan (1890-1971), T. III, s. 258
 Zygmantowski Stanisław (1894-1979), T. V, s. 196
 Zygmantowski Kazimierz (1902-1972), T. III, s. 259
 Zygmunt Franciszek (1889-1957), T. II, s. 228
- Ż.**
 Żak Wawrzyn (1901-1977), T. I, s. 228; T. XII, s. 191
 Żbikowski Bolesław (1878-1952), T. VI, s. 217
 Żelazek Stanisław (1885-1971), T. VII, s. 228
 Żelazny Stanisław (1893-1966), T. IX, s. 237
 Żelazny Walenty (1891-1960), T. II, s. 228
 Żmizdiński Aleksander (1847-1931), T. IV, s. 234
 Żuchelkowski Edmund (1898-1939), T. I, s. 228
 Żuchelkowski Stanisław (1900-1976), T. IX, s. 238
 Żurawski Antoni (1893-1980), T. V, s. 197
 Żurawski Marian (1902-1977), T. III, s. 260
 Życki Antoni (1856-1924), T. I, s. 229
 Życki Tadeusz (1896-1920), T. I, s. 230
 Żymiałkowski Feliks (1903-1988), T. VI, s. 219
 Żymiałkowski Kazimierz (1898-1958), T. VI, s. 220; T. XIII, s. 200

SPIS TREŚCI

1. Przedmowa:
  2. Skróty językowe i ogólne
  3. Skróty bibliograficzne
  4. Biogramy
- Andrzejczak Janusz (1887-1939)
Andrzejewski Ignacy (1882-1961)
Babiak Sylwester (1901-1986)
Bartsch Maksymilian (1892-1940)
Baum Stanisław (1893-1975)
Bajoński Jarosław (1887-1940)
Bączkowski Stanisław (1906-1970)
Betscher Franciszek Robert (1894-1958)
Betscher Fryderyk Stanisław (1890-1950)
Betscher Jan (1889-1963)
Betscher Jan (1893-1981)
Betscher Józef (1905-1959)
Białczyk Franciszek (1900-?)
Boch Franciszek (1898-1940)
Bruski Franciszek (1878-1954)
Brzozowski Józef (1900-1981)
Brzykcy Anzelm Wojciech (1901-1920)
Bureta Stanisław (1878-?)
Burian Zbigniew (1895-1976)
Byczek Julian Roman (1897-1933)
Cech Stanisław (1900-1985)
Chełminiak Stefan (1893-1983)
Chłapowska Emilia (1887-1972)
Chojnacki Waław (1895-1971)
Codrow Józef (1894-1919)
Cybulski Stanisław (1893-1968)
Cyprych Feliks (1894-1939)
Czajka Józef (1874-1958)
Czajkowski Stefan (1901-1969)
Czarnecki Władysław (1898-1968)
Długaszewicz Stanisław (1895-1980)
Dola Paweł (1899-po 1958)
Dolata Jan (1899-1963)

Dolny Michał (1901-1984)
Domagalski Jan (1871-1958)
Drejza Jerzy Antoni (1902-1981)
Dukiewicz Mikołaj (1901-po 1970)
Durkowiak Stanisław (1900-1987)
Dworczyk Marian (1894-1970)
Dworczyk Zygmunt (1895-1978)
Dymek Bronisław (1897-1980)
Ertel Sylwester Mieczysław (1894-1979)
Felsmann Antoni (1899-1971)
Filipiak Władysław (1898-1945)
Flicięński Wojciech (1895-?)
Flis Marcin (1899-1978)
Floryszczak Stanisław (1889-1978)
Fludra Marian (1897-1966)
Foterek Józef (1894-1979)
Frąckowiak Jan (1896 -1975)
Fryczyński Władysław (1900-1919)
Gajowczyk Ignacy (1871-1947)
Garczyk Michał (1900-1943)
Gauza Czesław (1897-1940)
Gągorek Kazimierz (1896-1977)
Geisler Jan I (1897-1984)
Geisler Jan II (1902-1954)
Gołąbek Walerian (1894-po 1958)
Graczyk Leonard (1896-1961)
Grzyl Feliks (1898 -?)
Hamling Józef (1862-1938)
Ida Jan (1893-1975)
Jackowski Antoni (1892-1968)
Kaczmarek Jan Stanisław (1894-1981)
Kaczmarek Katarzyna (1898-1974)
Kaczmarek Kazimierz (1900-1976)
Kaczmarek Stanisław (1901-1982)
Kałużny Andrzej (1889-1964)
Kapuściński Janusz herbu Odrowąż (1898-1998)
Kasprzak Andrzej (1891-1974)
Kasprzak Mieczysław (1901-1967)
Kaźmierczak Tomasz (1850-1923)
Kempiński Antoni (1897-1919)
Kluczyk Bronisław (1892-1975)
Konowski Franciszek (1894-1975)

Kosiński Wojciech (1888-1971)
Krzeszewski Antoni Leon (1899-1939)
Krzyżaniak-Młynarczykowa Józefa z domu Rekowska (1883-1973)
Krzyżanowski Marian (1895-1971)
Kujawiński Antoni (1871-1925)
Laskowski Franciszek (1891-1975)
Leszczyński Leon (1880-1950)
Lenartowski Franciszek (1899-1971)
Lewandowski Bronisław (1896-1962)
Lewandowski Michał (1895-1979)
Linka Leon (1901-1973)
Lisiecki Franciszek (1899-1986)
Lubiński Bolesław (1896-1919)
Ławicki Stanisław (1896-1974)
Ławniczak Stanisław (1900-1971)
Łuczak Aleksander Kazimierz (1905-1975)
Łuś Franciszek (1895-1971)
Maciejewski Hipolit Ignacy (1903-1969)
Małycha Wiktor (1897-1969)
Mańkowski Władysław (1898-1939)
Marciniak Kazimierz (1894-1968)
Markowski Karol (1890-1947)
Markowski Wawrzyniec (1892-1960)
Matuszewski Jan (1899-1962)
Mettler Władysław (1889-1919)
Michalek Józef (1891-1984)
Miklaszewski Zygmunt (1899-1973)
Napierała Stanisław (1892-1971)
Niewolak Stanisław (1897-1967)
Nowak Franciszek Józef (1880-1942)
Nowak Ignacy (1874-1936)
Nowicki Bolesław (1900-?)
Nowicki Edward (1899-1969)
Nowicki Feliks (1898-1971)
Olech Władysław (1892-1970)
Palluth Antoni (1900-1944)
Pawlak Władysław (1901-1979)
Pietrzak Leonard (1899-1975)
Pietrzak Stanisław (1891-1938)
Pięta Feliks (1895-1919)
Plewka Franciszek (1900-1981)
Poczekaj Władysław (1885-1958)

Pohl Feliks (1899-1987)
Polsakiewicz Jerzy (1896-1971)
Poplewski Jan (1896-1950)
Powalisz Stanisław (1898-1968)
Radzicki Józef (1902-1961)
Rajncz Waław (1897-1946)
Ruchalski Kazimierz (1898-1973)
Ruciński Władysław (1900-1919)
Schilf Czesław (1895-1976)
Schoen Antoni (1892-1978)
Setny Antoni (1892-1983)
Sikora Antoni (1899-1975)
Siński Stanisław (1892-1983)
Siwek Marian (1901-1977)
Skorupka-Padlewski Juliusz Zygmunt (1884-1940)
Sment Roman (1898-1988)
Smurawa Stanisław (1897-1968)
Sobczak Michał (1900-1963)
Stachowiak Piotr (1900-1974)
Stanisławski Ignacy (1897-1965)
Stawny Adam (1897-1974)
Strzelewicz Jan (1898-1970)
Strzyżewski Józef (1902-1919)
Strzyżewski Władysław Teodor (1896-1979)
Szady Piotr (1885-1975)
Szczepański Leon (1899-1973)
Szumiński Franciszek (1899-1944)
Szwedek Franciszek (1895-1984)
Szymański Antoni (1900-1978)
Szymański Stanisław (1891-1977)
Szymenderski Szczepan (1897-1974)
Szudrowicz Franciszek (1900-1987)
Szułdrzyński Władysław Marian (1901-1984)
Śliwiński Teodor (1900-1970)
Toboła Franciszek (1897-1962)
Twardowski Józef (1893-1982)
Urban Józef (1900-1977)
Walkowiak Franciszek Józef (1898-1919)
Węclewicz Henryk (1901-1941)
Węclewicz Ryszard Franciszek (1899-1981)
Węclewicz Tadeusz Józef (1899-1934)
Węclewicz Walenty (1871-1924)

Wicher Edmund (1899-1978)
Witkowski Józef (1900-1989)
Witkowski Walenty (1898-1986)
Witt Władysław (1900-1969)
Wołyński Ignacy (1896-1985)
Worsztynowicz Feliks (1904-1980)
Wozignój (Wozimirski) Wawrzyniec (1892-1967)
Wysocki Piotr (1898-1985)
Ziemiański Walenty (1900-1980)
Złotogórski Ludwik (1888-1954)
Żelazny Stanisław (1893-1966)
Żuchelkowski Stanisław (1900-1976)

5. Aneks: Spis biogramów zamieszczonych w: "Powstańcy wielkopolscy... .
Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919", tomy I - XIII,
Poznań 2005 - 2016.
6. Spis treści tomu XIV

Errata

Powstańcy wielkopolscy

Biogramy uczestników
powstania wielkopolskiego 1918-1919

Tom XIV

pod redakcją Bogusława Polaka

Poznań 2017

powinno być:

s. 5

zdjęcie na okładce:

Przemarsz członków Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego w Bukowcu (pow. Nowy Tomyśl) podczas uroczystości związanych z poświęceniem i wręczeniem sztandaru organizacyjnego – 3 maja 1927 r.

(fot. ze zbiorów Nowotomyskiej Galerii Internetowej, album Elżbiety Sucharzewskiej i Ludomira Nowaka

wydano przy pomocy finansowej:

Miasta Poznania

POZnań*

s. 34

kol.1, wiersz 26: “Czynke-Cyprych”

s. 40

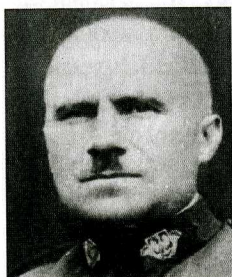
kol 2, wiersz 18: Dreiza
wiersz 29: Dreizy

s. 49

fot.: Sylwester Mieczysław Ertel

s. 83

kol. 2, wiersz 32: dziesięciorga

Franciszek Łuś

s.132,
kol. 1, wiersz 15:
Polachowski Kazimierz (1893-1941)

s.140
foto: Waclaw Rajncz

s. 227-231

SPIS TREŚCI

1. Przedmowa:	
+ Stanisław Gądecki, Arcybiskup Metropolita Poznański, Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski	5
2. Skróty językowe i ogólne	7
3. Skróty bibliograficzne	9
4. Biogramy	
Andrzejczak Janusz (1887-1939)	11
Andrzejewski Ignacy (1882-1961)	11
Babiak Sylwester (1901-1986)	12
Bartsch Maksymilian (1892-1940)	13
Baum Stanisław (1893-1975)	15
Bajoński Jarosław (1887-1940)	15
Bączkowski Stanisław (1906-1970)	16
Betscher Franciszek Robert (1894-1958)	17
Betscher Fryderyk Stanisław (1890-1950)	17
Betscher Jan (1889-1963)	18
Betscher Jan (1893-1981)	19
Betscher Józef (1905-1959)	20
Białczyk Franciszek (1900-?)	20

Boch Franciszek (1898-1940)	21
Bruski Franciszek (1878-1954)	22
Brzozowski Józef (1900-1981)	23
Brzykcy Anzelm Wojciech (1901-1920)	24
Bureta Stanisław (1878-?)	26
Burian Zbigniew (1895-1976)	26
Byczek Julian Roman (1897-1933)	27
Cech Stanisław (1900-1985)	28
Chełminiak Stefan (1893-1983)	29
Chłapowska Emilia (1887-1972)	30
Chojnacki Wacław (1895-1971)	30
Codrow Józef (1894-1919)	32
Cybulski Stanisław (1893-1968)	33
Cyprych Feliks (1894-1939)	34
Czajka Józef (1874-1958)	34
Czajkowski Stefan (1901-1969)	35
Czarnecki Władysław (1898-1968)	36
Długaszewicz Stanisław (1895-1980)	36
Dola Paweł (1899-po 1958)	37
Dolata Jan (1899-1963)	37
Dolny Michał (1901-1984)	38
Domagalski Jan (1871-1958)	39
Dreiza Jerzy Antoni (1902-1981)	40
Dukiewicz Mikołaj (1901-po 1970)	43
Durkowiak Stanisław (1900-1987)	44
Dworczyk Marian (1894-1970)	45
Dworczyk Zygmunt (1895-1978)	46
Dymek Bronisław (1897-1980)	48
Ertel Sylwester Mieczysław (1894-1979)	49
Felsmann Antoni (1899-1971)	50
Filipiak Władysław (1898-1945)	50
Fliciański Wojciech (1895-?)	51
Flis Marcin (1899-1978)	52
Floryszczak Stanisław (1889-1978)	53
Fludra Marian (1897-1966)	54
Foterek Józef (1894-1979)	55
Frąckowiak Jan (1896 -1975)	56
Fryczyński Władysław (1900-1919)	57
Gajowczyk Ignacy (1871-1947)	58
Garczyk Michał (1900-1943)	61
Gauza Czesław (1897-1940)	62
Gągorek Kazimierz (1896-1977)	63

Geisler Jan I (1897-1984)	65
Geisler Jan II (1902-1954)	66
Gołabek Walerian (1894-po 1958)	66
Graczyk Leonard (1896-1961)	67
Grzyl Feliks (1898 -?)	68
Hamling Józef (1862-1938)	69
Ida Jan (1893-1975)	70
Jackowski Antoni (1892-1968)	70
Kaczmarek Jan Stanisław (1894-1981)	71
Kaczmarek Katarzyna (1898-1974)	74
Kaczmarek Kazimierz (1900-1976)	75
Kaczmarek Stanisław (1901-1982)	76
Kałużny Andrzej (1889-1964)	77
Kapuściński Janusz herbu Odrowąż (1898-1998)	78
Kasprzak Andrzej (1891-1974)	79
Kasprzak Mieczysław (1901-1967)	80
Każmierczak Tomasz (1850-1923)	81
Kempiński Antoni (1897-1919)	83
Kluczyk Bronisław (1892-1975)	83
Konowski Franciszek (1894-1975)	85
Kosiński Wojciech (1888-1971)	86
Krzyszewski Antoni Leon (1899-1939)	86
Krzyżaniak-Młynarczykowa Józefa z domu Rekowska (1883-1973)	88
Krzyżanowski Marian (1895-1971)	89
Kujawiński Antoni (1871-1925)	90
Laskowski Franciszek (1891-1975)	91
Leszczyński Leon (1880-1950)	93
Lenartowski Franciszek (1899-1971)	94
Lewandowski Bronisław (1896-1962)	95
Lewandowski Michał (1895-1979)	95
Linka Leon (1901-1973)	96
Lisiecki Franciszek (1899-1986)	96
Lubiński Bolesław (1896-1919)	98
Ławicki Stanisław (1896-1974)	99
Ławniczak Stanisław (1900-1971)	100
Łuczak Aleksander Kazimierz (1905-1975)	101
Łuś Franciszek (1895-1971)	102
Maciejewski Hipolit Ignacy (1903-1969)	103
Małycha Wiktor (1897-1969)	104
Mańkowski Władysław (1898-1939)	105
Marciniak Kazimierz (1894-1968)	106
Markowski Karol (1890-1947)	106

Markowski Wawrzyniec (1892-1960)	109
Matuszewski Jan (1899-1962)	110
Mettler Władysław (1889-1919)	110
Michałek Józef (1891-1984)	113
Miklaszewski Zygmunt (1899-1973)	115
Napierała Stanisław (1892-1971)	116
Niewolak Stanisław (1897-1967)	117
Nowak Franciszek Józef (1880-1942)	118
Nowak Ignacy (1874-1936)	120
Nowicki Bolesław (1900-?)	120
Nowicki Edward (1899-1969)	121
Nowicki Feliks (1898-1971)	121
Olech Władysław (1892-1970)	122
Palluth Antoni (1900-1944)	123
Pawlak Władysław (1901-1979)	124
Pietrzak Leonard (1899-1975)	125
Pietrzak Stanisław (1891-1938)	126
Pięta Feliks (1895-1919)	127
Plewka Franciszek (1900-1981)	128
Poczekaj Władysław (1885-1958)	129
Pohl Feliks (1899-1987)	131
Polachowski Kazimierz (1893-1941)	132
Polsakiewicz Jerzy (1896-1971)	133
Poplewski Jan (1896-1950)	134
Powalisz Stanisław (1898-1968)	137
Radzicki Józef (1902-1961)	138
Rajncz Waław (1897-1946)	140
Ruchalski Kazimierz (1898-1973)	141
Ruciński Władysław (1900-1919)	142
Schilf Czesław (1895-1976)	144
Schoen Antoni (1892-1978)	145
Setny Antoni (1892-1983)	147
Sikora Antoni (1899-1975)	148
Siński Stanisław (1892-1983)	149
Siwek Marian (1901-1977)	149
Skorupka-Padlewski Juliusz Zygmunt (1884-1940)	150
Sment Roman (1898-1988)	152
Smurawa Stanisław (1897-1968)	153
Sobczak Michał (1900-1963)	154
Stachowiak Piotr (1900-1974)	155
Stanisławski Ignacy (1897-1965)	156
Stawny Adam (1897-1974)	157

Strzelewicz Jan (1898-1970)	157
Strzyżewski Józef (1902-1919)	158
Strzyżewski Władysław Teodor (1896-1979)	159
Szady Piotr (1885-1975)	160
Szczepański Leon (1899-1973)	161
Szudrowicz Franciszek (1900-1987)	162
Szułdrzyński Władysław Marian (1901-1984)	163
Szumiński Franciszek (1899-1944)	164
Szwedek Franciszek (1895-1984)	165
Szymański Antoni (1900-1978)	166
Szymański Stanisław (1891-1977)	167
Szymenderski Szczepan (1897-1974)	168
Śliwiński Teodor (1900-1970)	169
Toboła Franciszek (1897-1962)	170
Twardowski Józef (1893-1982)	172
Urban Józef (1900-1977)	173
Walkowiak Franciszek Józef (1898-1919)	174
Węclewicz Henryk (1901-1941)	175
Węclewicz Ryszard Franciszek (1899-1981)	175
Węclewicz Tadeusz Józef (1899-1934)	176
Węclewicz Walenty (1871-1924)	177
Wicher Edmund (1899-1978)	179
Witkowski Józef (1900-1989)	180
Witkowski Walenty (1898-1986)	180
Witt Władysław (1900-1969)	181
Wołyński Ignacy (1896-1985)	182
Worsztynowicz Feliks (1904-1980)	182
Wozignój (Wozimirski) Wawrzyniec (1892-1967)	183
Wysocki Piotr (1898-1985)	184
Ziemiański Walenty (1900-1980)	186
Złotogórski Ludwik (1888-1954)	187
Żelazny Stanisław (1893-1966)	189
Żuchelkowski Stanisław (1900-1976)	189

5. Aneks: Spis biogramów zamieszczonych w: "Powstańcy wielkopolscy... .. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919", tomy I - XIII, Poznań 2005 - 2016	192
6. Spis treści tomu XIV	227

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
I CENTRUM ANIMACJI KULTURY W POZNANIU

DIGITALIZACJA

000-174718-00-0